AHMED REFİK ALTINAY

KADINLAR SALTANATI

KÖSEM SULTAN

KARAR.

YEDİTEPE

AHMED REFİK ALTINAY

Kadınlar Saltanatı

KÖSEM SULTAN

KADINLAR SALTANATI
KÖSEM SULTAN
AHMED REFİK ALTINAY

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

Yayına Hazırlayan
Ahmet Önal

©Yeditepe Yayınevi
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16427

ISBN: 978-605-9787-14-7
Yeditepe Yayınevi: 264

Baskı: Şubat 2016

Sayfa Düzeni
Adem Şenel

Kapak Tasarımı
Sercan Arslan

Baskı-Cilt
Saray Matbaacılık Kağıtçılık
Kırtasiyecilik San. ve Tic. A.Ş.
Balık Hisar Mah. Yıldırım Beyazıt Cad. No:60 Akyurt/ANKARA
Tel: (0312) 527 28 90 - 91 (Sertifika No: 19398)

YEDİTEPE YAYINEVİ
Çatalçeşme Sok. No: 52/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi. com / bilgi@yeditepeyayinevi.com
online alış-veriş: www.kitapadresi.com

ÖZÜAYDIN GRUP Katkılarıyla

AHMED REFİK ALTINAY

Kadınlar Saltanatı

KÖSEM SULTAN

YEDİTEPE

Ahmet Önal

1981'de Sivas'ın Doğanşar İlçesi'nde doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. 1999'da başladığı Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmenliği Bölümü'nü 2004'te bitirdi. Yüksek lisansını Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde "*18. Yüzyıla Ait Buyruldu Mecmuası*" isimli tez ile 2006'da; doktorasını aynı enstitünün Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yeniçağ Bilim Dalı'nda "*Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri (1520?-1596)*" isimli tez ile 2012'de tamamladı.

Ahmet Önal'ın, daha önce kitabevimiz yayınları arasında, Erhan Afyoncu ve Uğur Demir ile birlikte kaleme aldıkları, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, İstanbul 2013 ve *Fransa'ya Osmanlı Tokadı*, İstanbul 2011 isimli iki eseri yayınlanmıştır. Halen, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde görev yapmaktadır.

ÖNSÖZ

Ahmed Refik, XX. yüzyıl Türk tarihçiliğinin en önemli simalarındandır. "Tarihi Sevdiren Adam" sıfatını, cömertçe kullandığı kaleminin hakkıyla kazanmıştır. *Geçmiş Asırlarda Osmanlı Hayatı* adını verdiği "tasvirli ve hakla mahsus" tarih külliyatının bu şöhrette büyük payı vardır. Külliyat kapsamında kaleme alınan eserlerden birçoğu kendi alanındaki tek eser olma özelliğini ve kıymetini hâlâ muhafaza etmektedir.

Kadınlar Saltanatı isimli dört ciltlik eser de Ahmed Refik'in, "halkımızda tarihî bir fikrî terbiye, esaslı bir milliyet muhabbeti uyandırmak, büyük adamlarımızın hayat ve fiillerine dair malumat vermek" maksadıyla hazırladığı bu tarih külliyatının bir cüzüdür. "Tarihi Sevdiren Adam" bu eserinde, Osman Gazi'den İkinci Ahmed zamanına kadarki yaklaşık dört asırlık dönemde Osmanlı padişahlarının gönül dünyasının sultanlarını ele alır. Osmanlı saray ve siyaset dünyasında padişahların hasekilerinin, cariyelerinin, validelerinin nüfuzunu birinci el kaynaklardan tasvir eder. Sadece Harem'in duvarları arasında kalmayıp, devrin siyasî, sosyal, askerî hadislerini inceler.

Elinizdeki kitap, Ahmed Refik'in eserinin birinci ve ikinci ciltleri, Kitaphâne-i Askerî-İbrahim Hilmi, İstanbul 1332 (1916-1917), üçüncü ve dördüncü ciltleri Kitabhâne-i Hilmi, İstanbul 1923 baskıları kullanılarak hazırlanmıştır. Biz, eski harflerle

basılan bu eseri tekrar yayına hazırlarken, transkribe etmek, yani sadece bugünkü harflere aktarmak yerine, Ahmed Refik'in üslubunu mümkün mertebe muhafaza ederek günümüz okuruna hitap edecek şekilde sadeleştirmeye çalıştık. Ahmed Refik'in verdiği, fakat yeni araştırmalarla değişen bazı bilgilere, birkaçı hariç, müdahale etmedik. Gerek yaptığımız bazı bilgi tashihlerini, gerekse yazarın zikrettiği bazı teknik terimlere dair açıklamaları, dipnotlarda (yay. haz.) notu ile gösterdik. Yine yazarın dört cilt halindeki terkibini değiştirerek yeni bir tasnife gittik. Zira Ahmed Refik'in eserinde en geniş şekilde yer verdiği Kösem Sultan ve yaşadığı dönem, kitabın bütün ciltlerine dağılmış haldeydi. Biz kitabın neşrinde, Kösem Sultan'dan bahseden bölümleri, tek bir cilt altında topladık. Kösem Sultan'dan önceki ve sonraki bölümler ise iki ayrı cilt halinde tarafımızca neşredilecektir.

Ahmet ÖNAL

Bilecik, Eylül 2015

KÖSEM SULTAN

Üçüncü Mehmed'in ufak bir hastalıktan sonra vefatı Safiye Sultan'ın saltanatının sonunu teşkil ediyordu (1603). Handan Sultan'ın oğlu Birinci Ahmed, on dört yaşında tahta çıktığı gün, sarayın eski hayatına son vermişti.

Genç padişahın İstanbul kaymakamına gönderdiği hatt-ı hümayun çok şiddetli idi:

"Sen ki Kasım Paşa'sın, babam Allah'ın emriyle vefat eyledi. Ben saltanat tahtına cülûs eyledim. Şehri muhkem zapteyleyesin. Bir fesat olursa senin başını keserim!"

Fakat şehirde fesat ihtimali yoktu: Padişahın vefatını hiç kimse, vezirler bile haber alamamışlardı. O gün bu felaket herkesten ziyade valide sultanı üzmüştü. Sarayda cülûs cinayetlerinden de eser görülmemiş, yalnız hilelere ve entrikalara alet olanlar sürülmüştü.

Ocak ayının soğuk bir gününde, sarayın büyük kapılarından kadınlar ve cariyelerle dolu birçok araba çıkıyor, Eski Saray'a doğru uzaklaşıyordu. Safiye Sultan, bezmiş ve üzgün, çeyrek asra yakın devam eden saltanatını sona erdirmiş, hayatının son günlerini Eski Saray'da geçirmeye gidiyor, torununun ani ve beklenmedik darbesi kalbini eziyor, gözlerini yaşartıyordu.

Birinci Ahmed, on dört yaşında, genç ve sevimli bir simaya sahipti. Tahta çıkışının ilk günlerinden itibaren sarayda kadın nüfuzunun hâkimiyetine mâni olmaya başlamıştı. Genç padişah, bu siyaseti kendi zekâsıyla takip edebilecek bir yaşta değildi. Sarayda kadınlar siyasetinin zararlı neticelerinden çok üzülenler, Raziye Kadınlar'ın tahakkümüne haset edenler, padişaha sürekli olarak telkinlerde bulunuyorlardı. Raziye Hatun'un oğlu Mustafa Paşa, İstanbul'da büyük bir nüfuz sahibiydi. Cülûstan sonra derhal Şam'a gönderilmişti. Eski devrin muhalif ricâli birer birer meydana çıkıyor, Yemişçi vakasında Üsküdar'a, tekke köşelerine iltica eden Güzelce Mahmud Paşa veziriazamlığa nâil oluyordu; fazla olarak da Yemişçi'den dul kalan Ayşe Sultan 400.000 akçe nikâh ile kendisiyle evlendiriliyordu. Ayşe Sultan, böylece on bir sene içinde üç kocaya varmış oluyordu.

Birinci Ahmed, saltanata meyilli, kadın cazibesine bütün ruhuyla tutkundu. On beş yaşında Hatice Mahfiruz Sultan'la evlenmiş, Şehzâde Osman dünyaya gelmişti (1604). Bir sene sonra annesi Handan Sultan'ın[1] vefatı, genç padişahı çok üzmüştü. Anadolu Celalîleri bu hüzün ve keder arasında da padişahı meşgul etmişlerdi. Birinci Ahmed, isyanı bastırmak için Bursa'ya gidiyor, hocası Ebulmeyâmin Mustafa Efendi'yi kendisine rehber ediniyordu.

Valide sultanın vefatından sonra, sarayda nüfuzuna tâbi olunacak kadın da kalmamıştı. Mahfiruz Sultan'ın dış siyasette hiçbir tesiri yoktu. Fakat beş sene sonra (1609), Mahpeyker Kösem Sultan'ın hasekiler arasına karışması, sarayda mühim bir devrin açılmasına başlangıç teşkil ediyordu.

1 Ayasofya'da Eğri Fatihi Sultan Mehmed Türbesi'nde medfundur.

Kösem Sultan, bir Rum rahibinin kızıydı. Asıl ismi Anastasya idi, fakat herkes Nasya diye çağırırdı. Nasya, babasından çok küçük yaşta öksüz kalmıştı[2]. Nihayet Bosna beylerbeyinin eline geçmiş, güzelliği ve zekâsıyla kendisini beğendirmişti. Beylerbeyi, dârüssaade ağasına bir cemile olmak üzere güzel Nasya'yı hediye etmiş, o da Sultan Birinci Ahmed'in odalıkları arasına dâhil eylemişti. Güzel Nasya, o tarihten itibaren Mahpeyker adını almıştı. Mahpeyker, saraya geldiği zaman, on beşinde idi. Boylu boslu, hoş bir simaya sahipti. Bakışlarında daima gurur hissedilir, hoş simasında derin bir ihtiras, daimî bir neşe görülürdü. Osmanlı hanedanından birçoğuna siyasette, devlet idaresinde rehberlik vazifesini gören Kösem Sultan, daima neşeli durur, latif şarkıları, işveli tarzdaki oyunları, düzgün ve güzel konuşma kabiliyetiyle Sultan Ahmed'i büyülerdi. O zamanlar Sultan Ahmed on altı yaşında idi. Mahpeyker Sultan'ın vasıfları, körpe güzelliği padişahı büyülüyordu. Hasekilerin tamamı, güzel Mahpeyker'i kıskanmaya başlamışlardı. Hepsi aleyhine ittifak ediyorlar, fakat güzelliğin ve zerafetin, fikrin, düzgün ve güzel konuşmanın nüfuzunu bir türlü yenemiyorlardı. Birinci Ahmed'in Mahpeyker'den başka, bir hasekisi daha vardı: Fatma Sultan. Genç Mahpeyker'i bir türlü çekemiyor, fakat Mahpeyker, kendisinden alt seviyedeki güzellere daima üstün geliyordu. Fatma Sultan vefat edince, bütün zaferi Mahpeyker Sultan elde ediyordu. Sultan Ahmed, Kösem Sultan'ı elmaslar, inciler, yakutlar ve zümrütler içinde yaşatıyordu. Genç padişah, sevgili Mahpeyker'e yalnız bir küpe hediye etmişti ki, kıymeti iki milyon civarında idi. Mahpeyker Sultan bu küpeyi hiçbir zaman kulağından çıkarmazdı. Mahpeyker'in Birinci Ahmed'den doğan ilk çocukları kız idi. Biri vefat etmiş, 1018'de (1609-1610) doğan Ayşe Sultan ise validesinin fevkalade muhabbetini kazanmıştı.

2 Döker, *Türkler*, cild 2, s. 474.

Kösem Sultan mizaç itibariyle müşfikti; fakat saltanat hırsı kalbinde her şeye hâkimdi. Daha Birinci Ahmed zamanında bütün saltanatı eline almaya çalışıyor, Nasuh Paşa gibi muktedir serdarları sadrazamlığa geçirtiyor, nüfuzunu arttırmak için üç yaşındaki[3] kızını yaşlı bir vezire nikâhlamaktan geri durmuyordu (1612). Fakat Nasuh Paşa'nın vefatı bütün emellerini akim bırakıyordu. Kösem Sultan, zekâsıyla beraber güzelliğini de kullanıyordu. Sarayda Birinci Ahmed'in kardeşi Şehzâde Mustafa'nın Abaza annesi ile Hatice Mahfiruz Sultan'a, güzel siması, büyüleyici cazibesiyle her zaman üstünlük kuruyordu. Rum ırkının bu mümtaz güzeli, Birinci Ahmed'in pek ziyade teveccühüne mazhar olmuştu.

Birinci Ahmed, mizaç bakımından zayıftı. Hareketlerinde daima tereddüt gösterir, kendiliğinden bir şey yapamazdı. Kadınların, hoca efendinin veya kızlarağasının padişah üzerinde büyük bir tesiri vardı. Birinci Ahmed, tahta geçtiğinde amcasını, Şehzâde Mustafa'yı öldürtmemişti. Şehzâde Mustafa, on bir yaşında, aklen zayıf, sağlık durumu bozuk, sarayın loş odalarında yaşıyordu. Bu âlîcenapça hareket Birinci Ahmed'in şahsî merhametinden ziyade, annesi Handan Sultan'ın yufka gönüllülüğüne atfolunabilirdi. Handan Sultan saray kapılarından dışarıya yayılacak hiçbir hile, hiçbir hırs göstermemişti. Şehzâde Mustafa, başka anneden dünyaya geldiği halde Üçüncü Mehmed'in asil zevcesi bahtsız şehzâdenin hayatına hiçbir suikast düşünmemişti. Fakat Birinci Ahmed, annesinin vefatından sonra kendisinden önceki padişahların huylarını göstermekte kusur etmemişti. Tantana ve azamete aşırı düşkünlük gösteren genç padişah, aynı zamanda şiddet de sergiliyordu. Veziriazamlık hırsıyla çırpınan Kasım Paşa'nın kellesini kestiriyor, naaşını at üzerine bağlatıp Edirne hendeklerine attırıyordu. Yerine tayin ettiği Sarıkçı Mustafa Paşa'ya:

3 Naima, cild 2, s. 95-124; *Fezleke-i Kâtib-i Çelebi*, cild 1, s. 368.

-Eğer senin dahi bir fesadın zuhur ederse seni bu yatan gibi kılıca yem ederim, diyordu.

Hakikaten, arası çok geçmeden Kubbealtı yanındaki çeşme önünde Sarıkçı'nın da boynu vuruluyordu. Birinci Ahmed, tahta geçişinin ilk günlerinde devlet erkânına karşı şiddet göstermekten geri durmamıştı. Muharebeye gitmekten yalandan bahanelerle kaçınanları cezalandırıyor, vezirlerini hasta döşeğinden kaldırıp vazife başına koşturmak istiyordu. Vezirizam Derviş Paşa'yı zulüm ve ihaneti yüzünden çadır ipiyle boğdurmuş, karşısına boylu boyuna uzanan vezirin bir müddet sonra ayağını kımıldattığını görür görmez, belinden hançerini çıkarmış koyun keser gibi boğazını koparıp atmıştı[4]. Birinci Ahmed, fakir bir dervişin de boynunu vurduruyor, cülûsunda hayatına kastetmekten sarfınazar ettiği amcasını birçok defa öldürmek düşüncesine kapılıyordu. Bununla birlikte icabında, veziriazamlık vermek için Nasuh Paşa'dan avuçlar dolusu altın almaktan da geri durmuyordu[5].

Ziynet ve ihtişama meyleden padişah, aynı zamanda, Sultanahmed Camii gibi güzide sanat eserleri de yaptırmıştı. At Meydanı'nda Ahmed Paşa ile Mehmed Paşa'nın sarayları yerine inşa edilen camii, zarif bir sanat abidesi vücuda getiriyordu. Altı minaresiyle, nârin ve renkli, semalara doğru yükselen bu mabet, "derûn ve bîrûnu zarâyif-i a'mâl-ı esâtize-i sütûde-fi'âl ile müzeyyen ve pür-zer ve zîver kubbe-i lacivergûn-ı gerdûna mânend bir câmi'-i adîmü'n-nazîr ve ser-bülend" olmuştu. Caminin inşasına 8 Ekim 1609'da başlanmış, 9 Haziran 1617'de kubbesinin kilitlenme merasimi icra olunmuştu. Sultanahmed Camii'nin açılış merasimi çok parlak yapılmış, devlet erkânına soflar ve hilatler ihsan olunmuştu.

4 Naima, cild 1, s. 450.

5 Hammer, cild 2, s. 359.

Birinci Ahmed, zamanının çoğunu Edirne ve Bursa'da geçirir, İstanbul'da bulunduğu zamanlar, Üsküdar, İstavroz (Beylerbeyi), Tersane ve Davudpaşa bahçelerinde, Halkalı taraflarında gezerdi. Bazen Kağıthane'ye doğru gezintiler de yapardı. En çok Tersane Bahçesi'nden hazzederdi. Hatta buraya zarif bir kasr-ı hümayun inşa ettirmişti (1022/1613-1614). Ekser vakitlerini buralarda geçirir, devlet erkânı tarafından takdim olunan göz alıcı çiçeklerle iç harem bahçesini süslerdi. Edirne'de bulunduğu zamanlar şehzâdeleri ile beraber Tunca'da "kayık sefası" ederdi. Birinci Ahmed düğünlerden çok hoşlanır, genç kızlara daima lütuflarda bulunurdu. Sultan Üçüncü Murad'ın yedi kızını devlet erkânından birer zata nikâhlayan padişah, aynı zamanda seyyidlerin kızlarının da düğünlerini yapmıştı. Birinci Ahmed devrinin en büyük şairi Nefî idi. Genellikle, padişah ile beraber Edirne'ye gider, saray tantanasıyla pür-gurur bakışlarını tabiatın güzelliklerine çevirerek:

Edirne şehri mi bu ya gülşen-i zîbâ mıdır?
Ânda kasr-ı padişahî cennetü'l-me'vâ mıdır?

beyitleriyle başlayan parlak kasideler yazardı.

Birinci Ahmed'in altı kızı, Ayşe, Fatma, Hanzâde, Atike, Gevherhan ve Abide Sultanlar ile dokuz şehzâdesi vardı. Hasekilerinden Şehzâde Mehmed ile Hüseyin, Bâyezid ve Süleyman; Hatice Mahfiruz Sultan'dan, Şehzâde Osman; Kösem Sultan'dan da Şehzâde Murad, Kasım ve İbrahim dünyaya gelmişti.

Birinci Ahmed, gezintiye gideceği zaman şehzâdelerini de beraber götürürdü. Genç padişah her işi kendi görür, kadınların nüfuzuna meydan bırakmazdı. On dört sene saltanattan sonra yirmi sekiz yaşında sû-i mideden vefat ettiği zaman, hanımlarının, Mahfiruz Sultan ile Kösem Sultan'ın hiç nüfuzları yoktu (1617). Birinci Ahmed'in en büyük şehzâdesi Osman

Sultan, 13 yaşında idi. "Ashab-ı hâl ve'l-akd" kardeşi Şehzâde Mustafa'nın tahta geçmesini uygun görmüşler, Osmanlı tarihinde yeni bir karışıklık safhası açmışlardı[6] . Bu cülûs, Kösem Sultan'ı çok müteessir etmişti.

Bu suretle, verâset usulü de değişmişti. O tarihe gelinceye kadar saltanat babadan oğula intikal ederken, şimdi hanedanın en büyüğüne intikal etmesi usûl kabul edilmişti. O zaman, Sultan Mustafa'nın annesi için ikbal ve saadet günleri gelip çatmış, Mahfiruz Sultan'la Kösem Sultan da Eski Saray'a, ihtiyar Baffo'nun yanına gönderilmişti.

❧

Şehzâde Mustafa kafesten çıkmış, tahta cülûs etmişti (1617)[7]. Senelerden beri devam eden mahpusluk, dimağı üzerinde öldürücü bir tesir icra eylemişti. Özellikle kendisi aklen zayıftı. Şehzâdeler Dairesi'nin kasvetli ve kapalı odaları onu vücuttan düşürmüş, zihnî gücünü bozmuştu. Kadınlara aşırı düşkünlük, fikrî kabiliyetlerini tüketmişti. İnce ve uzun simasında hazin bir solukluk ortaya çıkmıştı.

Sultan Mustafa, hafif ve seyrek sakalı, çukura batmış iri gözleri, müstereddit bakışlarıyla ruhî durumunu tamamen gösteriyordu. Ulema, padişahın aklen hafifliğini biliyordu; fakat fıtraten sahip olduğu hastalığı, kapanık odaların tesirlerine bağlıyorlar, zaman geçtikçe açılacağına, aklî dengesini kazanacağına inanıyorlardı.

Ulemanın bu ümitleri beyhude idi. Sultan Mustafa akıl melekesinden mahrumdu. Bu halini şehzâdeliği zamanında da göstermişti. Bahçede, yalnız kaldığı zamanlar, havuza paralar serper, lüzumsuz yere altınlar israf ederdi. Dârüssaade Ağası Mustafa Ağa bu hallerin hepsine vâkıftı; Birinci Ahmed

6 Naima, cild 2, s. 154.

7 Metinde, sehven, 1023/1614-1615.

devrinden beri sarayın bütün sırlarını biliyordu. Bu sebepten, devlet erkânına Sultan Mustafa'nın tabiatlarını ifşa ediyor, saltanatta kalmasının zararlarını anlatıyordu. Ulema, dârüssaade ağasının sözlerine ehemmiyet vermemişti. Çoğu, Sultan Mustafa'nın ruhî hastalığını "derviş-meşrep"liğine atfediyor, "cebze-i Rahmân'a mazhar" bir padişah maiyetinde bütün işlerin kendilerine kalacağını düşünüyordu. Hatta birçokları valide sultana haber göndermişler, dârüssaade ağasını saraydan attırmak istemişlerdi. Fakat Mustafa Ağa'nın halisâne hareketleri, bilhassa zekâsı, kendisini felaketten kurtarmıştı. Üç ay sonra, dârüssaade ağasının sözleri tamamen ortaya çıkmıştı. Sultan Mustafa, halka karşı garip tavırlarda bulunuyor, aklen hafifliği çarçabuk herkes tarafından duyuluyordu. Bazen türbeleri geziyor, denizde balıklara paralar serpiyor, sokaklara altınlar fırlatıyor, halk padişahın bu halini kendi gözleriyle görüyordu. Herkes, Sultan Mustafa'nın aklî dengeden mahrum olduğunu anlıyordu. Artık padişahın halini saklamaya da imkân kalmamıştı. Nihayet devlet erkânı, Sultan Mustafa'yı tahtan indirmeye karar vermişti.

Bir gün, ulufe bahanesiyle devlet erkânı Divan'a toplanmışlar, Sultan Mustafa'nın oturduğu odanın kapısını kapamışlar, Şehzâde Osman'ı tahta geçirmişlerdi. Şehzâde Osman'ın cülûsuyla, Mahfiruz Valide Sultan'ın saltanatı başlamıştı.

❧

Sultan Mustafa'nın tahtan indirilmesi üzerine, saltanat değişikliği çok kolay, hiçbir fitne vuku bulmadan yapılmıştı. Hiçbir taraftan itiraz sesi yükselmemişti: Tahttan indirilen padişahın huylarını herkes görmüş, tehlikeyi herkes idrak eylemişti.

Sultan Osman, pek genç, on üç yaşında idi. Fakat azim ve metanette kendisinden önceki padişahlara cidden üstündü. Annesi Mahfiruz Sultan, genç padişahı metin bir fikirle yetiştirmişti.

Genç Osman, saray kadınlarını siyasete, devlet işlerine karıştırmıyordu. Tahta geçişinin ilk senesi, Üçüncü Murad'ın hasekisi Safiye Sultan Eski Saray'da vefat ediyor (1027/1617-1618)[8], valide sultanlardan Mahpeyker Kösem Sultan ile Sultan Mustafa'nın annesi yeni bir cülûsa muntazır, bekliyorlardı.

Sultan Osman, sert mizaçlıydı. Kendisinden önceki padişahların merhametsiz siyasetlerini takipten o da geri durmuyordu. Lehistan (Polonya) seferine gideceği sırada (1030/1620-1621) kardeşi Şehzâde Mehmed'i öldürmek için Müftü Esad Efendi'den fetva istemişti. Esad Efendi bu teklifi büyük bir metanetle reddetmiş, fakat padişah, Kadıasker Kemaleddin Efendi'nin fetvasıyla kardeşini öldürtmekten geri durmamıştı.

Şehzâde Mehmed'in katli bir facia idi: Şehzâde, latif bir simaya sahip, genç ve zekî idi. Kardeşinin emri ile cellatların üzerine hücum ettiklerini gördüğü zaman gözlerinden yaşlar dökmüş, ellerini semaya kaldırarak:

-Osman! Allah'tan dilerim ki ömür ü devletin berbat olup beni ömrümden nice mahrum eyledin ise sen dahi behremend olmayasın! diye feryat eylemişti.

Sultan Osman bununla kalmamıştı; üvey annesini, Şehzâde Murad, Kasım ve İbrahim'in validesi Kösem Sultan'ı da öldürtmek istemişti. Mahpeyker Kösem Sultan, gayet güzel sözlü ve akıllı idi. Sultan Osman, seferde bulunduğu sırada, Kösem Valide'nin karışıklık çıkaracağından korkmuş, yerine oğullarından birini tahta geçireceğinden endişelenmişti. Bilahare bu fikirden vazgeçmiş, sarayda iki yüzü aşkın odalıklarını birer zatla evlendirmekle meşgul olmuştu. Bu sırada Hafız Paşa ile Bayram Paşa'ya da kız kardeşlerini nikâhlamıştı.

8 Kara Çelebizâde, *Ravzatü'l-ebrâr*. Ayasofya'da Üçüncü Murad Türbesi'nde medfundur.

Sultan Osman, padişahlar içinde, evlilikte de yenilik göstermişti. Osmanlılığın ilk devirlerinde, padişahlar büyük hanedana mensup kızlarla evlenirlerdi. Bu evlilikler hep siyasî bir niteliğe sahip olurdu. Fakat sonradan, Avusturya ve Rusya'nın sarışın, nârin endamlı güzelleri Osmanlı saraylarına dolunca, padişahlar onları odalık almışlar, çocukları dünyaya gelir gelmez mevkiilerini hasekiliğe yükseltmişlerdi. Birkaç asır müddet bu tarz evlilik usûl olarak devam etmişti. Sultan Osman bu usûlü terketmiş, devlet adamlarının kızlarıyla evlenmeye karar vermişti. Sultan Osman'ın bu şekilde birer ay ara ile evlendiği kızlar, Pertev Paşa'nın kızı ile Müftü Esad Efendi'nin kızı Akile Hanım'dı (1030/1620-1621). Sultan Osman, bu genç ve çeşit çeşit güzeller arasında zevküsefa ile vakit geçiriyor,

Nice demdir cemâlin şem'ine pervânedir gönlüm
Seni görüb sevelden bî-akl dîvânedir gönlüm

tarzında manzumeler vücuda getiriyordu. Lehistan seferinden dönüşünde, hasekilerinden birine, gayet dilber bir Rus kızına tutkunluk göstermişti. Sultan Osman'ın en gözde hasekisi, Rus kızı idi. Bu kız fakir bir ailedendi; fakat müstesna, cazibeli bir güzelliğe sahipti. Sarayda cariyelik etmiş, çocuk dünyaya getirir getirmez az zaman içinde en mümtaz hasekiler sırasına geçmişti. Sultan Osman'a güzel bir şehzâde dünyaya getirdikten altı ay sonra padişahın emri ile Edirne'ye padişahı karşılamaya gelmişti. O zaman bütün ulema ve vezirler, haseki sultana parlak tazimlerde bulunmuştu. Padişah, genç hasekiyi eğlendirmek için Lehistan muharebesinin taklitlerini yaptırmıştı. Topların sesinden henüz doğan Şehzâde Ömer'in ödü kopmuş; Sultan Osman, sevgili hasekisini eğlendirirken masum oğlunun ölümüne sebep olmuştu.

Sultan Osman'ın beş sene süren saltanat devrinde beş vezir değişmişti. Halil, Mahmud, Ali, Hüseyin ve Dilaver Paşalar, birer sene, beşer-onar ay ara ile iktidar mevkiine gelip geçmişlerdi. Devlet ricâli arasında saraya en ziyade intisabı olanlar: Hoca Sadeddinzâde Müftü Esad Efendi ile Padişah Hocası Ömer Efendi idi. Esad Efendi, devrin namuslu simalarındandı. İlmen ve ahlaken yüksek bir şahsiyet idi. Genç padişaha rehber olmak, onu felaketlerden korumak için gayret ederdi. Bununla beraber Sultan Osman ile araları açıktı; Esad Efendi, Sultan Mustafa'yı tercih etmek, onu tahta çıkarmakla itham ediliyordu. Bu sebepten, ilmiye makamlarının tevcihi Hoca Ömer Efendi'ye verilmiş, Esad Efendi'ye yalnız fetva işleri bırakılmıştı. Sultan Osman, kardeşinin katline Esad Efendi'nin fetva vermemesinden çok üzülüyor, kayınpederine o derece iltifat etmiyordu. Bu yüzden Esad Efendi saraya nadiren gidiyordu. O zaman Sultan Osman, genç ve tecrübesiz, Kızlarağası Süleyman Ağa ile hocası Ömer Efendi'nin tavsiyelerine tâbi kalıyordu.

Sultan Osman'ın kızlarağası, sarayda nüfuzuyla uyumlu bir vakar sergilerdi. Çoğunlukla, harp işlerine karışır, icabında en muktedir serdarlara görüşünü kabul ettirmeye çalışırdı: Lehistan seferinde serhat ümerasından Debbağ Mehmed Paşa düşmanın durumuna dair bilgi vermek için sadrazamın çadırına davet olunduğu zaman, kızlarağası da meclise dâhil olur. Ağa, simasının siyahlıkları içinde parlayan gözlerini paşaya diker, Lehistan'a dair malumat almak ister:

-Leḥ kralı padişahın karşısına çıkar mı ve buna gücü yeter mi?

Mehmed Paşa, kızlarağasına, baştan savma:

-Biz gelir diye hazırlık yapalım. Gelmezse devlet padişahındır, diye cevap verir.

Kızlarağası, büyük bir hiddetle, gözlerini açar:

-Biz seni bir bilirkişi anlardık. Dünyadan habersizmişsin. Leh kralı ne köpektir ki Âl-i Osman padişahına karşı dura. Onun ne kadar askeri olsa gerek! diye bağırır. Kızlarağası bir türlü hiddetini yenemez. Debbağ Mehmed Paşa büyük bir sükûnetle:

-Düşmanı hor ve hakir görmek olmaz. Bütün kâfirler bir millet hükmündedir. Nemçe, Moskov, Kazak, Macar, belki İspanya, Fransa, Papa ve sâirleri, kimi asker ve kimi mal ile yardım ederler ve aralarında din namusu gözetirler, diye kendisini iknaya çalışır, "Arap hazretleri gururu elden komaz". Fakat bu derin mütalaalara da aklı ermez. Sürekli kendi fikrinde ısrarcı:

-Böyle gözü büyük bunakların tedbirinde ne hayır olsa gerek! diye Debbağ Mehmed Paşa'yı aşağılar.

Sultan Osman, fikrî seviyesi bu derecede, nedimlerin fikirlerine tâbi olmuştu. Kızlarağası, padişah üzerinde Mahfiruz Sultan'dan fazla nüfuz icra eder, padişah arabaya veya tahtırevana binse yanından ayrılmazdı. Debbağ Mehmed Paşa'ya karşı beyan ettiği fikirleri genellikle Sultan Osman'a da söyler, padişahın gururunun artmasına sebep olurdu.

Sultan Osman, on sekiz yaşına geldiği zaman, vasilerinden gittikçe kendini tecrit etmişti[9]. O zaman memleketi ıslah etmek, orduyu düzeltmek için çareler düşünmüş, sarayda kadın nüfuzuna meydan vermemişti. Hatta Kösem Sultan'ı öldürtmeye kalkışması da bu fikrinin neticesi idi. Fakat gençlik, duygu coşkunluğu, onu itidalden, yavaş yavaş ve emin hareketlerden menediyordu. Sultan Osman cengâverâne hislere sahipti; cesaret ve sebatı ile kendisinden önceki padişahlardan ayrılıyordu. Genç Osman'ın bir düşüncesi de, Lehistan seferi idi. Bu sefere büyük bir itimat ile atılıyor, fakat cehalet ve ihanet, ordunun felaketine

9 Validesi Mahfiruz Sultan vefat etmiş, Eyüb'e defnedilmişti.

netice veriyordu. Genç Osman'ın cesaret ve sebatı, başarıyı temin edememişti. Padişah, Hotin önünde, büyük bir metanet göstermişti. Ufak bir mağlubiyet kalbini son derece kederlendiriyordu. Bazen devlet erkânını huzuruna topluyor:

-Nihaî arzum feth ve zap etmektir. Eğer lazım gelirse fetihte kışlamak dahi câizdir. Şöyle bilip ona göre çalışınız, diyordu. Fakat vezirler, düşman karşısında bile ihanetten, mevkii elde etme hırsından nefslerini tecrit edemiyorlardı.

Sadrazam Hüseyin Paşa, Karakaş Mehmed Paşa'nın cesaretini çekemiyor: "Eğer hayatta kalırsa, sadrazam olmasına şüphe yoktur" diye bîçare kahramanı düşman ateşlerine hücum ettiriyor, arkasından ihtiyat göndermiyor, talihsiz paşayı düşmanın top ateşleri altında telef ettiriyordu[10]. Bu ihanetlere yeniçerilerin neşesizliği de ekleniyordu. Osmanlı ordusunda vatan fikri hüküm-ferma olmuyordu. Ordunun yegâne tahrik ve teşvik edeni, din ve devlet hissi, bir de para hırsı idi. Düşman kalelerine hücum için dalkılıç yazılanlar, alacakları terakkinin neşesiyle, getirecekleri düşman kellelerine karşılık nâil olacakları paranın parlaklığı şevkiyle ileriye atılırlar, zaferi genellikle para hırsıyla temin ederlerdi. Sultan Osman, bu zelilâne hislerden nefret eder, bazen kelle getiren neferlere az bahşiş verirdi. Bütün bu faktörler, Lehistan seferinin başarısızlıkla neticelenmesine sebep olmuştu.

Şair Nefî, genç padişahın gururunu okşamak için:

Aferîn ey rüzgârın şehsüvâr saf-deri
Arşa as şimden gerü tîğ-i süreyâ-cevher

medhiyesiyle dem-sâz olurken, Sultan Osman Lehistan seferindeki ihanetlerden müteessir, yeniçerilerden intikam almak istiyor, orduyu ıslah çarelerini düşünüyordu (1622).

10 *Fezleke-i Kâtib-i Çelebi.*

Genç padişah, fenalığın esasını kaldırmak istiyordu. Sultan Osman'ın maksadı yeniçerileri ortadan kaldırmak, yerine Mısır'dan asker tedarik eylemekti. Lehistan seferinden sonra, yeniçerilere karşı büyük bir nefret duymuştu. Genellikle, tebdil-i kıyafet, meyhaneleri bastırır, yeniçerilerden tesadüf ettiklerini denize attırır, İstanbul halkından birçoğunu küreğe koydururdu.

Sultan Osman, yeniçeriler hakkındaki fikrini hayata geçirmek için, hacca gitmeye karar vermişti. Genç ve cevval dimağı her fikri derhal icra etmeye kendisinde meyil hâsıl etmişti. Sadrazam Dilaver Paşa ile Müftü Esad Efendi padişaha itidal tavsiye ediyorlar, bu fikirden vazgeçmesini söylüyorlardı. Nihayet Hoca Ömer Efendi ile dârüssaade ağasının fikirleri her şeye üstün gelmişti. Fakat mütalaalarda da asaletten eser yoktu: Ömer Efendi'nin adamlarından Karakaş Efendi Mekke'ye kadı tayin edilmiş, şerif kabul etmemişti. Şimdi Ömer Efendi, padişahı teşvik ediyor, bunun intikamını almak istiyordu.

Sultan Osman bu iki zıt görüş tarzına karşı kararsız bulunuyordu. Padişahın hac fikirleri duyulur duyulmaz halk ve yeniçeriler arasında muhtelif şayialar dolaşıyordu. Bazıları, dârüssaade ağasının tavsiyesi üzerine, padişahın Kahire'yi başkent yapacağını söylüyorlar, bazıları yeniçeriler hakkındaki fikirleri müthiş, mübalağalı şekilde naklediyorlardı.

Sultan Osman, zihni daima meşgul, devamlı olarak hacca gitmeyi düşünüyor, bu arzu rüyasına bile giriyordu. Bir gece, rüyasında Fahr-ı Kâinat'ı görmüştü. Kendisi taht üzerinde *Kur'ân-ı Kerim* okurken Resûl-i Ekrem ansızın geliyor. Elinden mushafı alıyor, üstünden cübbesini çıkarıyor, yanağına bir tokat atar atmaz, taht-ı saltanatı yıkılıyor. Genç Osman, hüzünlü ve telaşlı, Kadem-i Şerif'e yüz sürmek istiyor, yalvarıyor, bir türlü başaramıyor. Nihayet heyecan ve telaş içinde uyanıyor. Rüyasını Ömer Efendi'ye anlatıyordu. Ömer Efendi, rüyayı

kendi fikrine göre yorumluyordu: "Hacc-ı şerife olan niyette tereddüdün terki için azarlama şeklidir. Rüyada ayağına yüz sürmek nasip olmadı ise inşaallah-ı teâlâ nurlu kabirlerine yüz sürersiniz" diyordu. Genç padişah bu tabire de kanaat etmiyor, Üsküdar'a Şeyh Mahmud Efendi Dergâhı'na koşuyordu. Mahmud Efendi Dergâhı, İkinci Selim devrinden beri Osmanlı başkentinde büyük bir nüfuza sahipti. Şeyh Efendi, Sivrihisarlı idi. İlim ve fazilet bakımından necip bir sima idi. "Kutbü'l-vâsılîn, gavsü's-sâlikîn" unvanını kazanmıştı. Mahmud Efendi, Kanuni Süleyman devrinden Dördüncü Murad'ın saltanatı ortalarına kadar (1628) fazilet ve kemaliyle temeyyüz etmişti. Dergâhı bütün devlet ricâlinin müracaat makamı idi[11]. Başlarının kesileceğinden korkanlar hep bu dergâha iltica ederlerdi.

Mahmud Efendi'nin bu derece şöhret kazanması fazilet ve dindarlığıyla uyumluydu. Şeyh Efendi, şiir ve edebiyatta mümtaz, devrinde mizacının sağlamlığı ile imtiyaz sahibiydi. Fukaraya iyilik eder, Üsküdar'da İskele Camii'nde vaaz eylerdi. Ahlak ve manevî hasletleriyle padişahtan son nefere varıncaya kadar herkesi kendisine tutkun ederdi[12]. Sultan Osman, Müftü Esad Efendi'nin kızı ile evleneceği zaman şeyhi vekil tayin etmişti. Sultan Ahmed'in naaşının yıkanmasına gitmeye tenezzül etmeyen şeyh, Genç Osman'ın davetini memnuniyetle kabul eylemişti. Sultan Osman, rüyasını tabir ettirmek için de şeyhe müracaat etmiş, şu cevabı almıştı: "*Kelâm-ı Kadim*, şeriatın hükmüdür. Cübbe ve âlem, vücuttur. İslâm padişahına lazımdır ki tövbe ve her şeyden yüz çevirip Allah'a yönelmeyi dost edineler."

Genç Osman bu tabirden çok etkilenmişti. O günden itibaren türbeleri dolaşmaya başlamıştı. Fakat ziyaretlerde bile

11 "Birçok defa meclis-i şeriflerine dâhil olduğumuz ve mübarek ellerini öpmeye erişmiş olduğumuz şeref bu hakire kâfidir", Peçevî, cild 1, s. 357. Vefatında yaşı yüzü aşkın idi, Kâtib Çelebi, cild 2, s. 113.

12 *Fezleke-i Kâtib Çelebi*, cild 2, s. 113.

zulümlerden sakınılamamıştı. Eyüp Sultan'da kurban kesmek lazım geliyor, bostancılara: "Koyun ve sığır getirin!" deniyor. Koyun bulunabiliyor, sığır tedarik etmenin mümkün olmadığı anlaşılınca, bostancılar Karagümrük'te bir öküz arabası yakalıyorlar, sahibinin feryadına kulak asmıyorlar, öküzleri tutup boğazlıyorlar, sahibine ancak kıymetinin dörtte biri kadar para veriyorlardı. Bedbaht arabacının bedduaları herkesi kan ağlatırken, Genç Osman, Halid Türbesi önünde, tam bir huşû ile dua ediyordu. Bazen, üstünde pembe bir kaba[13], azamet ve heybetle Sultan Selim Camii'ne namaza gidiyor, halk müteredditt ve öfkeli bakışlarla genç padişahı süzüyordu.

Sultan Osman, şeyhülislâmın, Şeyh Mahmud Efendi'nin ileriyi düşünen tarzdaki sözlerini dinlemiyordu. Müftü Esad Efendi: "Padişahlara hac lazım değildir. Yerinde oturup adalet eylemek evladır" diye fetva gönderiyor, halk endişe içinde yaşıyordu. Genç Osman, esaslı tedbirler almadan cesurca ve cüretkârca hareket ediyor, yapacağı katî ve esaslı ıslahat için hiçbir plan hazırlamıyordu. Gençlik kanı, gençlik coşkunluğu ona her arzusunu kolay, vücuda gelmesi mümkün gösteriyordu. Sultan Osman'ın düşüncesi çok asilce idi; fakat yapılacak ıslahatın esasları hazırlanmamıştı. Yeniçeriler, maişetlerine vurulacak bu darbeyi pek kolay defedebilirlerdi. Zaten hac şayiaları çıkar çıkmaz, orduda taşkınlık meydana gelmeye başlamıştı. Ağalar, esasen Lehistan seferinden padişaha gücenmişlerdi. Genç Osman'ın askerliği ve fedakârlığı, muhabbetlerini bir türlü tahrik edememişti. Yeniçeriler nazarında menfaat her şeye galipti. Sultan Osman'ın orduyu yoklama etmesi, meyhaneleri bastırması, düşmanlıklarını büsbütün tahrik eylemişti. Özellikle Lehistan seferinde, Sultan Osman "baş ve dil" getirenlere çok

13 Üste giyilen elbise; önü dâima açık duran kaftan; cübbe (yay. haz.).
[Bu tür terimsel açıklamalar hakkında şu eserden bilgi alınmıştır: İlhan Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, I-III, İstanbul 2011]

az bahşiş vermişti. Yeniçeriler: "Bu bir altın nedir? Biz padişah uğruna can verip baş alırız!" diye söylendikçe, padişahın musahibleri ile Harem ağaları: "Hele, getirdiğin kelle bir akçe değer mi?" diye "bazı ciğer yakan sözler" söylemişler, yeniçerileri padişahtan büsbütün soğutmuşlardı. Yeniçeriler, bütün bu hallerini gözlerinin önüne getiriyorlar, padişahın hacca gitmesinden gittikçe kuşkulanıyorlardı:

-Padişahın bu yolla Hicaz'a gitmesi sadece bize düşmanlık ve nefretten ötürü olup başka sebebi yoktur. Nizâm-ı âlem için padişahlar hacc-ı şerifi terk edegelmiştir, diyorlardı. Bu kanaate bazı sohtalar da karışıyorlar, keçeli ve örflü bir alay kafile ile At Meydanı'na toplanıyorlardı. Bu ufak teşebbüs, serî ve katî bir darbe ile bastırılamıyor, nihayet müthiş bir isyana başlangıç teşkil ediyordu. Halk, örf ve keçe yığını görür görmez katılıyor, At Meydanı'nda epeyce kalabalık hâsıl oluyordu (18 Mayıs).

Sadrazam bu teşebbüsten haberdar olmuş, yeniçerilere dağılmaları için adam göndermişti. Fakat bu adamlar da taş yağmurları altında kaçmaya mecbur olmuşlardı. Kalabalık gittikçe artıyordu; menfaatinin zarar göreceğini düşünenler, yağmacılıkla hukuku gaspetmek isteyenler, kafile kafile toplanıyorlardı. At Meydanı büyük bir velvele içinde idi. İlkbahar sabahı, İstanbul'un çiçek açmış ağaçları altında, isyan kafileleri dolaşıyordu. At Meydanı'nda, ocak ihtiyarları toplanmışlar: "Padişahı yoldan çıkaran ve bu sevdaya düşürüp abes yere beytülmalı israf ve fesada sebep olanlar hakkında şeriata göre ne lazım gelir?" diye fetva suretleri yazıyorlar, müftüden öldürülmeleri lazım geleceğine dair fetva alır almaz, daha cüretkârca, daha gaddarca harekete başlıyorlardı. Bölük ağalarıyla yeniçeri ağası bu isyanı bir türlü bastıramıyorlardı.

Padişahın hareketinden evvel Akdeniz'e çıkan donanma Beşiktaş'tan Yedikule'ye giderken, At Meydanı'ndaki isyanı

haber alıyor, donanmadaki yeniçeriler de At Meydanı'na dahil oluyordu. Bütün meydan, ulema ve yeniçerilerle kaynaşıyordu. Ocak ihtiyarları bir yere gelmişler, arzularını sadrazam ile Hoca Ömer Efendi vasıtasıyla padişaha anlatmaya karar veriyorlardı. Nihayet, büyük bir kalabalık Ömer Efendi'nin sarayına gelmişti. Ömer Efendi, yeniçerinin taşkınlığını şahnişinden[14] seyrediyordu. Ağalar, Hoca Efendi'yi istiyorlar: "Efendi gelsin, halkın sözünü padişaha tebliğ eylesin!" diyorlardı. Fakat Ömer Efendi, tebdil-i kıyafet, arka kapıdan firar ediyordu. Ağaların ısrarı üzerine hizmetkârlar: "Efendi saraya gitti!" diye fitneyi bastırmak istiyorlar, bütün sarayın yağma edilmesine yine mâni olamıyorlardı. Zorbalar, burada vazifelerini bitirdikten sonra, sadrazamın konağına gelmişler, bütün maiyetinin silahlanmış olduklarını görmüşlerdi. İçlerinden birkaç tanesi de öldürülünce ve yaralanınca, hepsi büyük bir hiddetle, Sipah Çarşısı'na, silah almaya gitmişler, yolda ahalinin ricası üzerine bu fikirden vazgeçmişlerdi.

Akşam oluyordu. Ortalık kararmaya başlamıştı. Sultan Osman, yeniçerilerle sipahilerin isyanını, sarayların yağmasını haber almış, ulemayı saraya toplamıştı. Genç padişah, isyanın sebebini sormuş, kendisinin hacca gitmesine razı olmadıklarını, yeniçerilerin Hoca Efendi ile dârüssaade ağasının sürgüne gönderilmesini arzu eylediklerini haber almıştı.

Sultan Osman, kararlılık sahibi idi. Yeniçerilerin arzusuna bir türlü boyun eğmek istemiyordu. Fakat isyanı her halde bastırmak arzu etmiş:

-Varın söyleyin. Kâbe'ye gitmekten vazgeçtim. Amma onları makamlarından bile uzaklaştırmam, demişti. Ulema, bu haberi asi yeniçerilere tebliğ ettikleri zaman, hiçbir uygun cevap alamamışlardı.

14 Odaların sokak ve bahçeye bakan cephelerinde dışarıya doğru çıkan, üç tarafı pencereli küçük bir cumba şeklindeki çıkma (yay. haz.).

Gece, bütün yeniçeriler ayakta idi. Odalarda müthiş şayialar dolaşıyordu. Zorbalar arasında, padişahın bostancılara silah dağıttığı duyuluyor; bostancılar arasında da yeniçerilerin donanmadaki gemileri saray surlarına yönelttiklerine, surları yıkıp bahçeden hücum edeceklerine dair şayialar ortaya çıkıyordu.

O sabah, İstanbul galeyan içinde idi. Gül renkli, güneşli ufuklar üzerinde yüksek minarelerden ezan sesleri işitiliyordu. Yeniçerilerle sipahiler, ellerinde silahlar akın akın At Meydanı'nda toplanıyorlar, korkunç bir sel halinde, Fatih Camii'ne gidiyorlardı. Yeniçeriler, ulema ve ileri gelenleri de Fatih'e davet etmişler, onlar ise bütün ağaları Sultanahmed Camii'ne çağırmışlardı. Nihayet Fatih'te dualar ediliyor, birkaç dakika sonra ulemanın ve yeniçerilerin rengârenk elbiseleri, beyaz kavukları ve keçeleriyle, öfkeli ve pür-galeyan, caddeleri doldurarak At Meydanı'na aktığı görülüyordu.

Ulema içinde pek mümtaz simalar vardı: Yahya Efendiler, Kadızâdeler, Ayasofya vaizleri, hep Sultanahmed Camii'ne toplanmışlar, ocak ihtiyarlarına isyanın sebebini soruyorlardı. Bu sebep hayli basit idi: Hoca Efendi ile Kızlarağası Süleyman, padişahı sefere tahrik etmişlerdi. Sadrazamın sarayında, adamları kendilerine ok atmışlardı. Defterdar, aylıkta ayarı bozuk akçe vermişti. Kaymakam, korucu ve oturak ulufesini vermekte yalandan bahane göstermişti. Bundan dolayı bu ve daha bu gibi yolsuz harekette bulunan altı kişinin katli talep ediliyordu. Ulema, bu kudurmuş kalabalığı yatıştırmak için hiçbir nasihatte bulunmamış, arzuhallerini derhal saraya götürmüştü.

Genç Osman, azminde sebatkâr, sürekli ısrar ediyordu. Katli talep olunan ricâli vermiyor, ulemanın nasihatlerini dinlemiyordu. Ulema, tekrar tekrar rica ediyor, Genç Osman'a:

-Ehven-i şer'in tercih edilmesi lazımdır. Verilmezse ziyade kötülük ve fesada sebep olur. Herkesi etkileyen zarardan, bir veya birkaç kişiyi etkileyen zarar tercih olunagelmiştir, diyordu. Ulema ısrar ettikçe, Sultan Osman:

-Siz mukayyet olmayın. Onlar başsız askerdir. Tez dağılır, diyordu.

Ulema ve vezirler tekrar:

-Kul taifesi cemiyet ettikleri zaman istediklerini alırlar, yüce ecdâdınızdan alagelmişlerdir. Önceki gibi olmak evladır, diyorlardı. O zaman Sultan Osman kızıyor, bu zaafı ulemanın hilesine atfediyor:

-Bu fitnecileri siz tahrik etmişe benzersiniz. Önce sizi kırarım, daha sonra onları. O taifenin tedariki görülmüştür, diyordu. Bütün ulema, şaşkın, dışarıya çıkıyordu. Sultan Osman kararından dönmüyordu; saltanatını muhafaza için saray erkânını eşkıya ellerinde parçalatmak istemiyordu. Genç Osman bu metaneti ile hakkıyle öne çıkıyor, Osmanlı padişahları içinde mertlik duygusunu, parlak bir surette ortaya koyuyordu. Sultan Osman, ulemayı, "saraydan dışarı gitmesinler!" diye salıvermemişti. Ulema, dehşete düşmüş ve şaşkın, sarayda padişahı yalnız bırakmak istemiyor, dışarının galeyanını üzüntü ve heyecan içinde bekliyordu.

At Meydanı'nda gürültülü bir kargaşa vardı. Yeniçeriler ve sipahiler ulemayı bekliyorlardı. Saraydan hiçbir ses, hiçbir haber gelmiyordu. Bu sessizlikten arzularının kabul edilmediğini anlıyorlar, evvela saraya gitmeyi düşünüyorlar, fakat bostancıların silahlanmış, kapıları kuşatmış olmalarından korkuyorlardı. Nihayet, akıllarına bir şey gelmişti: Ayasofya minaresinden sarayın içini gözetlemek. O zaman, minarelere adamlar çıkarıyorlar, bostancılardan ve ulemadan eser görünmeyince, bütün askerler saray kapısına doğru ilerliyorlardı.

Saray kapısı açık, önünde hiç kimse yoktu. Kapıcılar bile, yeniçerilere yaranmak için bostancılardan sakınmalarını söylüyorlardı. Fakat onların hiçbir şeye ihtiyaçları yoktu. Surlara tüfekli asker yerleştiriliyor, silahsız olanlara anbardan odun dağıtılıyor, ahaliye içlerinden çıkmaları ihtar ediliyordu. Yağmacılık hususunda isyanları en müsait fırsat kabul eden halk, "biz askerden ayrılmayız" diyor, kapıya doğru koşuyordu.

Bu manzara çok müthişti. Her taraf naralarla çınlıyordu. "Şeriat isteriz!" feryatları Birinci Kapı ile Orta Kapı arasında kocamış çınarlar altında ayyuka çıkıyordu. Bir-iki saat devam eden bu velveleye karşı Orta Kapı'nın kuleleri sessiz duruyor, saraydan hiçbir cevap, hiçbir ses işitilmiyordu. Nihayet bu müthiş ve öfkeli kafile Orta Kapı'yı da geçiyor, Kubbealtı önünde, servilerin altına doğru ilerliyordu. Avlu tamamen dolmuştu. Üç saat, yüksek kavuklu, elleri sopalı, gözleri hiddet ateşleriyle yanan tepeden tırnağa kadar silahlı, hırslı, intikam arzusundaki kalabalıktan "isteriz!" sesi işitiliyordu. Akağalar içeriye kaçıyor, asilere hiçbir cevap verilmiyordu. Nihayet Nakib Gubarî Efendi, yeniçerilere:

-Bizim sözümüz geçmedi. Siz kendiniz girin söyleyin, demiş, işte o zaman bu müthiş kalabalık büyük bir gürültü ile Bâbüssaade'den içeriye dolmuştu. Bu giriş, pek korkunç idi. Yeniçeriler fikirlerini değiştirmişlerdi. Şimdi, "Sultan Mustafa'yı isteriz!" diye bağırıyorlardı. Arada sırada Harem'e saldırıyorlar, sarayın içini kol kol dolaşıyorlar, Sultan Mustafa'nın dairesini arıyorlardı. Bazen şaşkın şaşkın odaların önüne geliyorlar, içağalara soruyorlardı. Onlardan "bilmeyiz!" cevabını alınca, her tarafa telaşlı bir şekilde göz gezdiriyorlardı. Nihayet Hasoda önüne gelmişler, gılmandan birine sormuşlardı. Harem tarafına doğru işaret alır almaz, o tarafa koşmuşlardı. Orada da kapının içeriden kapalı olduğunu görünce, sopalarla kubbe üzerine çıkmışlardı.

Bütün bakışlar kubbelere yönelmişti. Zorbalar ve saray halkı heyecan içinde idi. Yeniçeriler, "Şer'le Sultan Mustafa'yı isteriz!" diye bağırıyorlar, aşağıdan ağır ve yorgun bir ses işitiyorlardı: "Sultan Mustafa buradadır!" O zaman mutfaktan gelen baltalarla kubbeyi delmeye uğraşıyorlar, bağırıyorlar, feryat ediyorlardı. Sarayın bu manzarası hayli iç parçalayıcı idi. Bir taraftan Araplar, yeniçerileri oka tutuyorlar, diğer taraftan yeniçeri kurşunları altında kendileri canlarını feda ediyorlardı. Kubbe tamamıyla delinir delinmez divan perdelerinin iplerini kesmişler, aşağıya adam indirmişlerdi. Sarayın iç manzarası hayrete şayandı. Sultan Mustafa bir mindere oturmuş, yanında iki cariye, ayakta duruyordu. İçeriye girenler Sultan Mustafa'nın önünde yer öpüyorlar, büyük bir tazim ile:

-Padişahım, taşrada asker sizi beklemektedir, diyorlardı. Sultan Mustafa, zayıf, rengi uçmuş, çukura batan gözlerini açmış, hiç cevap vermiyordu. Yalnız takatsiz bir halde su istiyordu.

Yeniçeriler hemen deriden yapılmış bir su kabıyla su indiriyorlar, Sultan Mustafa'yı kubbe üzerinden dışarıya alıyorlar, müftünün atına bindirmek istiyorlardı. Sultan Mustafa çok halsizdi. Yerinde durmaya gücü yoktu. At üzerinde bir türlü duramıyordu. Yeniçeriler, padişahı, atla gidemeyeceğini anlayınca, Arzodası'na getirmişlerdi.

Sarayın bahçeleri yeniçeri, sipahi ve ulema ile dolmuştu. Hepsi de ani bir taarruzdan ürküyordu. Bazen kendilerine hücum edilecek diye korkuyorlar, ufak bir kuvvet karşısında darmadağın olmaya hazırlanıyorlardı. Saraydan bu korkak ve asi askerleri ürkütecek hiçbir kuvvet ortaya çıkmıyordu. Üçüncü Murad zamanında sipahileri odunla tepeleyen aşçılar bu sefer o cesareti gösteremiyorlardı. Askerler ürktükçe ağalar kılıçla duruyorlar:

- Korkmayın. Hiçbir şey yoktur! diye dağılmalarına mâni oluyorlardı.

Yeniçerilerin bu dehşeti İstanbul halkını da korkutmuş, işitenler saygıyla karışık korku içinde kalmıştı. Bu esnada Eski Saray da heyecan içinde idi. Kösem Sultan isyan haberlerini sessizce dinliyor, Sultan Mustafa'nın annesi müjde haberleri alıyordu. Kadınlar saltanatının bu safhası kanlı isyanlarla lekeleniyordu. Eski Saray'da oturan valide sultanlar ile Yeni Saray arasında faal şekilde bir irtibat meydana gelmiş, her kanlı isyanın neticesinde bir valide sultanın Yeni Saray'a, saltanat sürmeye gittiği görülmüştü.

Sultan Osman yeniçerilerin taşkınlığından ürkmüş, arzularını yerine getirmeye razı olmuştu. Sadrazam Dilaver Paşa, Üsküdar'a, Şeyh Mahmud Efendi Dergâhı'na iltica eylemişti. Sultan Osman, Dilaver Paşa'yı tekkeden getirtiyor, kızlarağasıyla beraber kapıdan dışarıya, yeniçerilerin önüne attırıyor, arkalarından bütün kapıları kapattırıyordu. Yeniçeriler bu iki bîçare üzerine kudurmuşçasına atılıyorlar, onları kılıçlarla, baltalarla parçalıyorlar, naaşlarını At Meydanı'na sürüklüyorlardı. Bu cinayetler üzerine ulema tekrar yeniçerilere müracaat etmişti:

-Yoldaşlar, padişah istediğinizi verdi. Daha kimi isterseniz padişahtan alıverelim.

-Biz istediğimizi bulduk. Evvel de padişahımız Sultan Mustafa idi. Yine padişahımız odur.

Sultan Osman için büyük bir mağlubiyet başlamıştı. Ağalar ve yeniçeriler Sultan Mustafa'nın etrafında pervane gibi dönüyorlar, üstüne giydirecek ferace bulamıyorlardı. Sultan Mustafa'yı perişan bir kıyafetle Divanhaneye getirmişler, Sultan Osman tarafından kendilerine nasihat etmeye gelen ulemayı biate davet etmişlerdi. Ulema yeniçerileri tatlılıkla yatıştırmak istiyordu.

-Yoldaşlar, gelin feragat edin. Padişahımız Sultan Osman Han size selam eyledi. İstediklerinin ikisini verdim, geri

kalanlarını dahi vereyim dedi. Biz kefil olalım. Sultan Mustafa'yı bırakın, dursun. Sonra pişman olursuz, diyorlardı.

Yeniçeriler ise asık bir çehre ile:

-Biz padişahımızı bulduk. Elbet biat eyleyin, diye ısrar ediyorlardı. Yeniçerilerin bu teklifine en fazla Müftü Esad Efendi itiraz etmişti. Şeyhülislâm, Sultan Osman henüz tahtta iken bir başkasına biatın caiz olmadığını söylüyor, bazıları da Sultan Mustafa'nın "akılsız" olduğunu ileriye sürüyordu. Bir saat kadar bu suretle münakaşa devam etmişti. Nihayet, askerin kılıç çekmesi üzerine ulema biat ediyor, sokaklarda yeni padişahın tahta geçişi tellallarla ilan ediliyordu. Yeniçerilerin biat ettirmek için kılıç çekmeleri ulemayı o derece şaşırtmıştı ki içlerinden Kafzâde Efendi'nin korkusundan ödü patlamış ve ölmüştü.

Artık biat bitmişti. Yeniçeriler padişahlarına zarar gelmesin diye, cariyeleriyle birlikte hasta arabasına bindirmişler, velvelelerle saray kapısından dışarıya çıkarıyorlar, arabayı bütün kalabalık elleriyle çekerek Eski Saray'a götürüyorlardı. Ulema evlerine dağılıyor, askerler Eski Saray etrafını bekliyorlardı. Yeniçeriler, Sultan Osman'dan hâlâ korkuyorlardı. Bir aralık Sultan Osman'ın bostancılarla Eski Saray'ı basacağına dair bir söylenti çıkmıştı. O zaman, hepsi de korkularından valide sultana müracaat etmişler, meseleyi anlatmışlar, valide sultanı Eski Saray'dan çıkmaya razı etmişlerdi. Yeniçeriler, bu başarı üzerine, Sultan Mustafa'yı annesi ve dayesiyle beraber, arabaya bindirmişler, Orta Camii'ye götürmüşlerdi[15].

Sultan Mustafa'nın Orta Camii'ye gidişi garip bir manzara teşkil etmişti.

15 Orta Camii, At Meydanı'nda, Sofular tarafında, Yeni Odalar denilen kışlaların ortasında, Kanuni Süleyman tarafından yaptırılmıştı. Tevliyeti, sekbanbaşılara; cihet arzı, yeniçeri ağalığına vakefedilmişti. Camii, Dördüncü Mehmed zamanında tamir edilmişti. Tamirine:
Ey Nişârâ şükr edip Hakk'a dedim târihini
Hamd li'llah Orta Câmi' oldu pek a'lâ binâ

"Sultan Mustafa'yı götürürken Şehzâde Camii yakınında olan o geniş dervâzeye, yani sokağa pencerelerimiz nâzır idi. Birçok halk toplanmış idi, güya kıyamet kopmuş ve mahşere dirilmişler. O geniş sokak böyle dolmuş ki havadan bir iğne yere düşmesi imkânsız idi. Halk ise malum arabanın etrafına üşüşmüş, birbirini itip kakar. Kimi eteğinden, kimi başından ve kimi yeninden parçalar koparıp nişan için arabaya verir. Sultan Mustafa arabanın arka kısmında pek görünmez. Annesi, önünde, nişanlar alıp halka güzel vaatler vermekte, bu şekilde geçirip getirdiklerini kendimiz müşahede ettik"[16].

Halkın bu vaziyeti pek kendi küçük düşürücü tarzda idi. Hemen hepsi de dilenciler gibi arabaya yapışıyorlar, şuuru bozuk padişahlarından ihsan temenni ediyorlardı.

Yeniçeriler Sultan Mustafa'yı Orta Camii'ye götürdükten sonra, ağalarını da davet etmişler, Sultan Mustafa'nın eteğini öptürüyorlar, Baba Cafer, Galata ve Tersane Zindanı'ndaki suçluları salıveriyorlardı.

Sultan Mustafa camiiye götürülürken, Sultan Osman da ikindiden sonra veziriazamlığı Hüseyin Paşa'ya, yeniçeri ağalığını Kapıcıbaşı Kara Ali Ağa'ya vermişti. Hüseyin Paşa kol dolaşıyor, Şehzâde Camii önlerine kadar geliyordu. Birçok kişi de Kara Ali Ağa'yı tebrike gitmişti. Ali Ağa, isyanın ehemmiyeti derecesinden habersizdi. Kendisini tebrikten gelenlere:

-Hey ağa! Bu ne haldir? Orta Camii'de Sultan Mustafa'yı padişah ettik diye halk toplanmış. Bunlar henüz bu vadide? diye sorulduğu zaman:

---

tarihi yazıldı. Birinci Mahmud zamanında birçok odalarla beraber yanmış, sonradan tamir olunmuş ise de İkinci Mahmud zamanında yeniçeriler kaldırıldığı lağvedildiği zaman, isyan mahalleri olan camii de kökünden yıtırılmıştır.

16 Peçevî, cild 2, s. 383.

-Fakir dahi Ali Ağa'dan sordum. Fitne yoktur. Birkaç aşağılık ve rezil kimseler toplanmışlar. İnşallahü teâlâ bu gece telebbüs olur ve bu fitne defolur, cevabını veriyordu[17].

Yeniçeri ağası, durumu idrakten acizdi. Yeniçeriler, ağanın kendilerine saldıracağını haber alır almaz, kol kol aramaya çıkmışlar, yolda bütün misafirlerini kaçırtmışlardı. Bu felaketi Ali Ağa da anlamış, o da firardan başka çare bulamamıştı. Bu fırsattan istifade eden yeniçeriler, Ali Ağa'nın, defterdarın, İstanbul kadısının evlerini yağmalamışlardı.

Sultan Osman, iş işten geçtiğini anlamıştı. Sultan Mustafa'ya biat edildiğini, sonra Orta Camii'ye götürüldüğünü haber almıştı. Kendisi için kurtuluş çaresi de kalmamıştı. Vezirlere izin vermiş, herkes evine dağılmıştı. Yalnız Sadrazam Hüseyin Paşa ile bostancıbaşı kalmış, talihsiz padişah onlarla dertleşmeye başlamıştı.

Sultan Osman, üzüntülü ve endişeli, gözlerini sadrazam dikmiş:

-Şimdi tedbir nedir? diye soruyordu. Maksadı Bursa'ya gitmek, birkaç gün orada kalmaktı:

-Bizi isteyen gelir. Tutalım Sultan Mustafa padişah olmuş, birkaç gün geçince mahiyeti malum olur, diyordu. Sadrazamla bostancıbaşı bu fikri tasvip etmiyorlardı:

-Bu maslahat değildir. Maslahat budur ki Sultan Mustafa yeniçeri odalarına vardı. Biz de Ağakapısı'na varalım.

-Bu rey değildir. Eğer cemiyet yalnız yeniçerinin olaydı söz geçmek caiz idi. Ama sipah ve ulema dahi o taraftadır. Hemen Anadolu tarafına can atmak gerektir.

-Elbet Ağakapısı'na varmamız yeğdir.

17 Peçevî, cild 1, s. 384.

Sadrazamın sözünü yapmaktan başka çare yoktu. Bostancılardan kimse kalmamıştı. İskelelerde bir tek kayık yoktu. İsyanı tertip edenler bunu evvelden düşünmüşler, bütün kayıkları uzaklaştırmışlardı. Sultan Osman'ın Bursa'ya gitmek emeli, imkân dışında idi. Nihayet sadrazamın fikri kabul edilmiş, Sultan Osman Ağakapısı'na gelmişti. Sultan Osman çok bedbahttı. Sadrazamı bile hayatını muhafaza etmek istemiyordu.

"Hüseyin Paşa'ya dedim! Bu tedbirinizin neticesi bilmem ne olur? Bütün yeniçeri ittifakla Sultan Mustafa'yı biz padişah ettik derler. Siz onların talebi olan padişah-ı mazlumu ayaklarına götürürsünüz. Cevap vermedi. Üçüncü defa Hasbahçe'den çıkarken, yaya olarak yanında giderken yine bu sözü iade ettim. Hakiri ferahlandırıp, 'Bilmem ne dersin? Ya nice olsun. Âlem birbirine girsin, kıyamet mi kopsun? Devlet hangisinin başında ise o olsun. Tek âlem nizam ve intizam bulsun' dedi. O gece yatsıdan önce Ağakapısı'na vardık. Ne türlü kötü düşünceler ile sabaha çıktık. Ne vakit ki sabah oldu, yine dünya halkı şeytan ayağına bindi, yani bin bir ayak bir ayaküstüne bindi. Halkı sokaklar tutmaz oldu. Yine âlem fitne ve fesat ile doldu. Bu mahalde padişah-ı mazlum yeniçeri ağasını Orta Mescid'e gönderdi"[18].

Ağanın yeniçeri odalarına gönderilmesinden maksat, yeniçeriye ellişer altın inam ile iskerlet çuha, sipahiye onar akçe terakki vermek, Sultan Osman'ı padişahlığa "kabul" ettirmekti. Fakat bu emel, beyhude idi. Sultan Mustafa'ya biat edildikten sonra, Sultan Osman tarafını tutacak kimse kalmamıştı. Yeniçeri ve sipah tamamen muhalifti. Yalnız ulema biraz tereddüt ediyordu; bu tereddüt de durumun neticesi ortaya çıkıncaya kadardı.

18 Sadrazam tezkirecisi Sıdkı Çelebi'nin rivâyeti, Peçevî, cild 2, s. 384. Naima, cild 2, s. 223.

Artık netice anlaşılmış, ulema, padişahlarını bulmuştu. Gerçi Sultan Mustafa'nın, meczup, Müslümanlar'ın menfaatlerini idrakten âciz, hazineyi israf ettiği fiilen sabitti. Keza halifelik vasıfları da kendisinde mevcut değildi. Bilhassa, sakat ve hastaydı; Cinneti fiilleriyle, kesinleşmiş mertebesine ulaşmıştı. Fakat ulemanın gözünde menfaat, hilafet şartlarına tercih edilmekte idi. İlim, onların nezdinde, amel etmek için değildi; maişeti temin etmek, rüşvetle kadıaskerlikler ve müftülükler elde etmek, arpalıklar sahibi olmak için bir vasıta idi. Bu his yalnız ulemaya da has değildi; sair devlet erkânı da aynı zihniyette idi. Sadrazamın talihsiz Osman'ı Ağakapısı'na götürmesi de aynı hissin tesiri ile idi. Onun gözünde padişaha zarar gelmesi önemli değildi. Maksat, meselenin çarçabuk hallolunması, padişahlık kimde kalacak ise bunun kararlaştırılması idi. Şimdiki halde kuvvet, Sultan Mustafa tarafında idi. Bu yüzden Ali Ağa'nın odalara gitmesinden bir netice hâsıl olmayacağı muhakkaktı.

Ali Ağa, ilk evvel kendi odasına gelmişti. Odabaşıları davet etmiş, Sultan Osman'ın kapıya geldiğini anlatmış, kendilerine ihsanlar vaadetmiş, ricalar eylemişti. Odabaşılar, bu teklifi redde lüzum görmemişlerdi. Zahiren kabul eder gibi görünmüşler:

-Sultanım, siz bu sözü nefere söyleyin. Biz dahi makul diyelim. Vermek Hudâ'nındır, diye ağayı avutmuşlardı. O gece, hiçbir hadise görülmemiş, ağa odalarda kalmıştı.

Sabah olmuştu. Mayıs'ın güneşli, parlak bir günüydü (20 Mayıs, Cuma). İstanbul ufukları, kucağında kaynaşan ihtilal ve isyan ateşlerini belli etmemek için gülüyor gibiydi. Halk, facia seyretmek için, sokaklara dökülüyor, camii avluları, sebilhane önleri, Aksaray caddeleri, kadınlar, keçeli, cübbeli, şalvarlı, atlı, atsız ahali ile doluyordu.

Yeniçeri ağası sabaha doğru Sultan Mustafa'nın huzuruna girmiş, neferlerle görüşmek için dışarı çıkmıştı. Fakat ağa odalardan gittikten sonra odabaşılar ağanın ne için geldiğini "kola" anlatmışlar, ayrıca da:

-Hemen vurun, söyletmen, diye tembih etmişlerdi. Ali Ağa meseleden bîhaberdi. Dışarıya çıkar çıkmaz, bütün neferler hücuma hazır toplanmışlardı. Ali Ağa merdiven üzerinde önce büyük bir vakar ile dua etmiş, duasını bitirdikten sonra:

-Yoldaşlar. Padişahınız mübarek ola, ama hali belli, Sultan Osman da kapıya geldi. Ocağınıza sığındı, mukaddimesini yapmış, inamlardan ve ihsanlardan bahse başlar başlamaz, kalabalıktan birden bire, bir:

-Vurun, söyletmen, haykırışı yükselmişti. O zaman ortalık birbirine karışmış, neferlerden biri ağanın eteğinden yapışmış, merdivenden aşağı yuvarlamış, bütün asker kılıç üşürüp "derdmend"in vücudu parça parça edilmişti. Yeniçeriler bununla da kalmamışlardı. Naaşı sokaklarda sürükleye sürükleye Aksaray'da, dört yol ağzına bırakmışlardı. Birtakım zorba da evini soymak için alelacele odalardan ayrılmıştı.

Artık Sultan Osman ile odalar arasındaki bağ da mahvolmuştu. Sultan Osman'ın yanında, yalnız sadrazam kalmıştı. Bütün kudret ve saltanat, yeniçeri odalarına, Sultan Mustafa'nın etrafına toplanmıştı. Devletin yegâne hâkimesi valide sultan idi. Valide sultan oğlunun yanından ayrılmıyor, isyanı bizzat idare ediyordu. Saltanat tamamen onun elinde idi. Azl ve tayinde yalnız onun görüşü geçerli oluyordu.

Bütün ağalar, Orta Camii'ye valide sultanın etrafına dolmuşlardı. Ocak ağaları, kethüda beyler, zağarcıbaşılar, azl ve tayin için meşveret ediyorlardı. En mühim mesele, sadrazamın seçilmesi idi. Valide sultan vezareti damadına, Davud Paşa'ya

vermek istiyordu. Ağalar, Valide Sultan'ın meylini anlıyorlar ve derhal kabul ediyorlardı. Valide Sultan, bu başarıdan memnun:

-İçinizde yazı yazar var mı? diye soruyordu. Ağalar, Kara Mazak'ı ileri sürmüşlerdi. Kara Mazak, veziriazamın hattı ile on sekiz makam ile kendi başçavuşluğunun hattını yazmış; Davud Paşa, Orta Camii'ye gelmiş; yeniçeri ağalığına Silahdar Derviş Ağa tayin olunmuştu. Orta Camii'de tayinler yapılırken, beri tarafta evler yağmalanıyor, ağalar çapulculukla meşgul oluyordu. Diğer taraftan Sultan Mustafa'ya defterler takdim olunuyor, "kanun-ı kadimi bırakıp yeni kanunlar icadına sevkedenlerin katli"[19] talep ediliyordu.

Yeniçerilerin istedikleri şeyler: Padişaha ait işlere veziriazamdan başkasının karışmaması, yeniçeri ağasının ocak zabitlerinden olmaması, rüşvet alınmaması, her hizmetin erbabına verilmesi idi. Sultan Mustafa, "makbul-i hümayunumdur!" diye kabul ediyor, padişahın hattı alenen okunuyor, dua sesleri Orta Camii'yi çınlatıyordu.

Valide sultan Orta Camii'de saltanat sürerken, bir güruh da Ağakapısı'nda Sultan Osman'ı bulmaya gitmişler, talihsiz padişahı üstünde beyaz bir entari, başı açık, perişan bir halde çıkarmışlardı. Genç Osman'ın haline sipahilerin bile yüreği tahammül edememiş, içlerinden biri, başındaki kirli dülbendi çıkarmış, bedbaht padişaha giydirmişti. Sonra aşağıya indirmişler, adi bir ata bindirmişlerdi.

Sultan Osman'la Sadrazam Hüseyin Paşa da beraberdi. Yeniçeriler onu da beraber götürmek istiyorlar, ona da diş biliyorlardı. Sebebi, Hüseyin Paşa, muharebelerde kendilerini haksız yere taarruz ettirmişti. Kapıkulu ihtiyarları, "yeri değildir, beyhude kulu kırdırırsınız!" dedikçe, büyük bir hakaretle: "Padişaha kul mu eksik olur? Eşek yerine at bağlarız!"

19 Naima, cild 2, s. 225.

diye kalplerini kırmıştı. Yalnız bostancıbaşıyı muhafaza etmişlerdi; çünkü padişah meyhaneleri bastırıp kul taifesini kendisine teslim ettikçe katletmemiş, daima gizlice salıvermişti.

Hüseyin Paşa başına gelecek felaketi anlamıştı. Yeniçeriler Genç Osman'la meşgul olurken, can havliyle ellerinden firar etmişti. Arkasından kalabalık bir güruh kılıç üşürmüşler, zırhına tesir ettirememişlerdi. Nihayet peşinden koşmuşlar, "Sakalar Kârhânesi" önünde yetişmişlerdi. Hüseyin Paşa hem kaçıyor, hem:

-Yoldaşlar, padişahınız ocağınıza sığındı. Mürüvvet sizindir. Padişahınızı bu hakarete layık görmeyin, diye yalvarıyordu. Yeniçeriler bu nasihatlere kulak asmıyorlardı. Hüseyin Paşa'yı yakalamışlar, kafasını kesip Orta Camii'ye getirmişler, koynunda kayd-ı hayat şartıyla bir veziriazamlık hattı bulmuşlardı. Bir kısım asker de vazifelerini ikmal için evini yağmaya gitmişlerdi.

Sultan Osman eşkıya elinde yapayalnız kalmıştı. Benzi sapsarı idi. Sadrazamın kaçtığını, arkasından koşulduğunu görmüştü; fakat elinde hiçbir kuvvet, hiçbir kurtuluş çaresi yoktu. Etrafında bir sürü rezil, gözyaşları dökerek ilerliyordu. Yeniçeriler, Sultan Osman'ı kasten Hüseyin Paşa'nın cesedinin bulunduğu tarafa götürüyorlardı. Sultan Osman, sadrazamın kanlar içinde yerlere serildiğini görünce üzülmüş, heyecanından ağlamaya başlamıştı. Fakat bu gözyaşları kimseyi müteessir etmiyordu. Bîçare Osman, vezirine acıyor:

-Bu mazlum, günahsız idi. Her zaman kul hakkında bana iyilik söylerdi. Eğer onun sözüyle amel etsem, başıma bu hal gelmezdi. Beni yoldan çıkaran hoca ile dârüssaade ağası idi, diyor ve hiç durmadan ağlıyordu. Etrafında koşuşan, terler içinde yuvarlanan reziller, mukaddes bir vazife yapıyorlarmış gibi bu

üzüntüye tamamen kayıtsız, padişahın sözlerini dinlemiyorlar, gürültüler, çığlıklarla Şehzâde Camii'ne doğru ilerliyorlardı.

"Konağımız penceresinden nâzır idik. Bir alçak halli herifi yolda bulup atından indirmişler ve padişah-ı mazlumu bindirmişler. Mübarek sırtında bir beyaz boğası[20] entari ve başında bir köhnece kadife kavuk, üzerine bir kirlice destar sarılmış; onu da yolda bir kimseden almışlar ve giydirmişler. Dünyada ne kadar fesatçı var ise etrafına dizilmişler"[21].

Sultan Osman'ın halinden kimse müteessir olmuyordu. Dirlikleri kesilenler, saray ileri gelenlerinin, Harem ağalarının zulmünden usanmış olanlar, hep memnun oluyorlardı. Bazıları, Sultan Osman'a hakaretâmiz hitaplarda bulunuyorlar:

-Canım Osman Çelebi! Meyhane basıp yeniçeri ve sipahiyi taş gemisine koymak ve deryaya atmak olur mu? diyorlardı. Bazıları daha saldırganca, daha küstahca davranıyorlar, baldırlarını sıkıyorlar, edep dışı sözlerle genç padişahı çok üzüyorlardı. Sultan Osman, bu hakaretlere karşı ağlıyordu:

-Behey edepsiz melunlar! Padişahınız değil miyim? Nedir bu ettiğiniz cefa? diyor, fakat bu sözler işitilmiyordu. Etrafında hakaretle karışık, edepsizce sözler yükseliyor, her ağızdan bir ses çıkıyordu:

-Yüce ecdâdınız bu memleketi sekban ile mi zaptettiler? Bu kaleleri Araplar ve bostancılar ile mi aldılar? Sekban taşkınlığından Anadolu harap oldu, diyorlardı. Sultan Osman, gözleri kızarmış, kalbi heyecan dolu, büyük bir üzüntüyle Orta Camii'ye geliyordu. Artık maksat hâsıl olmuştu. Sultan Osman camiiye kapatılmış, etrafına bekçiler konulmuştu. Ahali vazifelerini yapmış, şimdi yeni padişahlarını görmek istiyor, camii avlusunda kaynaşan ağalar:

20 Astarlık ince bez (yay. haz.).

21 Peçevî, cild 1, s. 385

-Sultan Mustafa Han'ı görelim, diye bağırıyorlardı. Bu seslerin ardından, sararmış bir sima, hedefini kaybetmiş gözler, korkunç bir heyüla gibi pencereden gözüküyor; ağalar, yeniçeriler, sipahiler ve bostancılar, iri kavukları altından gözlerini pencereye dikmişler, vakur bir şekilde tekbir getiriyorlar, alkış yapıyorlardı.

Öğle yaklaşmıştı. Mayıs'ın mavi ve parlak simasına yükselen nârin minarelerden salâ sesleri geliyordu. Yeniçeriler, bîhaberdi. Bu sesi işitenler Sultan Osman katlolundu zannetmişler, kaba seslerle vahşice bağrışmaya başlamışlardı:

-Sultan Osman'a suikast olunmaya, vücuduna zarar erişmeye, rızamız yoktur. Şimdilik Sultan Mustafa Han padişahtır. Sultan Osman mahpus dursun. Sonra nasıl gerekirse öyle olsun, diyorlardı.

Davud Paşa bu taşkınlığı bastırmak için Sultan Osman'ı pencereye getirmiş, asker Genç Osman'ın talihsiz simasını görür görmez susmuştu.

Fakat Orta Camii velveleden hâlî değildi. İçeride valide sultan, Sultan Mustafa, Genç Osman ve bekçiler, neticeyi bekliyorlardı. Dışarıda bölükbaşıları, ağalar ve askerler bağırıyorlar, tehditkâr bir şekilde konuşuyorlar, arada sırada coşuyorlar, korkunç bağırtılarıyla tüyleri ürpertiyorlardı. Bu gürültüler Sultan Mustafa'nın zayıf sinirlerine dokunuyor, sevincinden gözlerini açıyor, yerinden fırlamak, pencereye koşmak istiyordu.

"Sultan Mustafa'yı annesi mihraba oturttu. Dâyesini etekleri üzerine oturtup, ellerini dahi tutardı. Bazen ki dışarıda halkın isyan ve taşkınlığı ziyade olsa dâyenin elinden kurtulur ve camii-i şerifin penceresi demirlerine yapışır, hengâmeyi seyretmek isterdi. Annesi varıp, 'Arslanım, kaplanım' diye pencere demirlerinden büyük bir dikkatle ve dâyesinin yardımıyla

parmaklarını ayırıp yine mihraba getirir ve oturturdu. Birçok defa böyle etmek vaki oldu"[22].

Sultan Osman hâlâ yeniçerileri merhamete getirmek ümidinde idi. Sultan Mustafa camii penceresine koştukça o da pencereye geliyor:

-Görün hey derdmendler! Kimi padişah edersiniz? Vallahi neslin tükenmesine sebep olursunuz. Kendi ocağınıza bir iş edersiniz. Kıyamete değin pişmanlıktan kurtulamazsınız, diyordu. Başındaki eskimiş sarığı çıkarıyor, üzgün ve çok heyecanlı, gözlerinden yaşlar döküyor:

-Behey ağalar! Ben bilmezlikle, tazelik sebebiyle, yaramaz hocalar telkiniyle bir hata ettim ise, siz etmen. Görün dünyanın halini. Sabah padişah iken, elbise ve malımın haddi ve hesabı yokken, şimdi on akçelik bir arakiyyeye[23] kudretim yok, diye ağlıyor, feryat ediyor, etrafındakileri de müteessir ediyordu. Sultan Osman'ın yanı başında duran turnacıbaşı çok üzülmüş, keçesindeki dülbend makrameyi çıkarmış:

-Padişahım pakçadır. Mübarek başınız çıplak durmasın, sarın, demişti. Sultan Osman, evvela almak istememiş, sonra almış, başına sarmış, bezgin ve üzüntülü, ağalardan merhamet talep etmeye başlamıştı. Sadrazam Davud Paşa büyük bir sabırsızlıkla içeri girmişti. Yanında cebecibaşı, elinde kement, Sultan Osman'a doğru ilerliyor, kemendi bedbaht Osman'ın boynuna fırlatıyordu. Sultan Osman, can korkusuyla kemende sarılmış, cebecibaşı ile uğraşıyor, ortalık birbirine karışıyordu. Ağalardan hazır bulunanlar gözlerini açmışlar:

-Hay sultanım! Neyledin. Şimdi dışarıda duyulursa hepimizi parça parça ederler, diye menediyorlardı. Sultan Osman

22 Vakayı gören Kara Mazak'ın rivayeti, Peçevî, cild 2, s. 386.

23 Dervişlerin başlarına giydikleri, yünden veya pamukludan yapılmış bir nevi takke; tiftikten yapılmış ince hafif külah; tiftikten veya yünden dövülerek yapılan kumaş (yay. haz.).

çok üzgündü. Cebecinin iğrenç kemendini eliyle tutmuş, gözlerini çok öfkeli bir şekilde Davud Paşa'ya dikmiş:

-Behey zâlim! Ben sana neyledim? İki üç defa ölecek günahın var iken öldürmedim ve makamlar verdim. Riayetler ettim. Bana bu mertebe düşmanlığın ve ihanetin nedir? diyor, sonra ağalara dönüyor:

-Bu zâlim beni komaz, öldürür, diye ümitsizce düşünüyordu. Ağalar ise Genç Osman'ı teselli ediyorlar.

-Hey padişahım, ne ihtimaldir! Mübarek hatırınızı hoş tutun. Ortalık bir miktar sükûn bulsun. Yine padişahımız, hünkârımızsınız. Ve hâşâ ve kellâ kulların sana kayd ve ihaneti layık göre, diyorlardı[24]. Sultan Mustafa'nın annesi bu faciayı büyük bir memnuniyetle seyrediyordu. Mecnun oğlunun yanından ayrılamıyor, bir taraftan onu zapt ile meşgul oluyor, diğer taraftan talihsiz Osman'ı izliyordu. Ağaların son sözü onu pek müteessir etmişti. Sultan Osman'a kıyılmaması valide sultan için bir felaketti. Valide sultan, Mahfiruz Sultan'ın bahtsız şehzâdesini öldürtmek, delirmiş oğlunun nüfuzu sayesinde, saltanat sürmek istiyordu. Ağaların Sultan Osman'a teminatını işitince, derhal ileriye atılmış:

-Hey ağalar! Siz bilmezsiniz, bu ne yılandır. Buradan sağ kurtulursa, bizden sizden bir canlı komaz, diye gizli gizli kulaklarına fısıldıyor, Sultan Osman'ı öldürtmek için Davud Paşa'yı teşvik ediyordu. Davud Paşa tekrar cebecibaşıya işaret etmiş, Genç Osman'ın boynuna kement attırmıştı. Fakat ağalar ileriye atılmışlar, Orta Camii'de cinayet işlenmesine mâni olmuşlardı[25]. Bu teşebbüs dışarıya yeniçerilere de aksetmiş, askerin itirazı üzerine Sultan Osman'ı boğmaktan vazgeçilmişti.

24 Peçevî, cild 1, s. 286.

25 Kara Mazak bu vakada hazır bulunmuş. Sonra dostlarına ayniyle nakletmişti. Kara Mazak anlatırken, Peçevî İbrahim Efendi de hazır bulunuyormuş. Kara Mazak'ın bu vakayı ne türlü bir neşe ile anlattığını şu suretle tasvir ediyor: "Başçavuşluk safasıyla oturacak ve duracak yer bulmaz ve kabına sığmazdı".

Valide sultan, Orta Camii'de oturmak istemiyordu. İkindiden evvel, oğlu ve cariyeleriyle bir arabaya binmiş saraya gidiyor, oğlunu tahta çıkartıyordu.

Sultan Osman, Orta Camii'nde yapayalnızdı. Yanında birkaç muhafız kalmıştı. O gün, camiide namaz kılınmamış, hutbe Sultan Mustafa adına okunmuştu. Sultan Osman muhafızıyla görüşüyordu. Padişah ile muhafızı arasında hazin bir konuşma geçiyordu:

-Sen ocakta kim anılırsın?

-Haseki kulunum.

-Ya bu memuriyetler değişiklikleri gerçek midir?

-Evet, Sultan Mustafa verdi.

-Ya onun hükmü geçerli olur mu? O divanedir. Kendi ismini bilmez, aç pencereyi, ben dahi kullarıma söyleyeyim.

Mehmed Ağa bu teklif üzerine Orta Camii'nin haremine nâzır pencereyi açmıştı. Sultan Osman, üzgün bir sima ile ağalara baktı, orada duranların merhametini celbetmek istedi:

-Benim sipahi ağalarım ve yeniçeri ihtiyarları babalarım. Gençlik belasıyla münafık sözüne uydum. Beni bu şekilde getirmeden ne olurdu orada öldüreydiniz. Ya beni istemez misiz?

Bu soruya hep bir ağızdan, büyük bir hiddetle, çok öfkeli bir şekilde cevaplar verildi:

-Seni halife olarak kabul etmeyiz. Katline de rızamız yoktur.

-Çünkü beni katle razı değilsiniz, Sultan Mustafa'nın olduğu odaya hapsedin.

Sultan Osman bu sözleri söylerken arkadan Davud Paşa cebebaşıya işaret etmiş, Sultan Osman'ın boynuna katil bir kement atılmış, hasekilerin müdahalesi Sultan Osman'ı bu sefer de felaketten kurtarmıştı.

Artık Sultan Osman ümidini kesmişti. Yeniçeri ihtiyarları kendisini halife olarak kabul etmiyorlar, deli, saltanat namına ayıp bir vücudu layık görüyorlardı.

Akşam oluyordu. Köhne surların mavi semalara doğru sırıtan mazgalları arkasından ateşli bir Mayıs güneşi batıyordu. Yedikule surlarının gerisinde, yeşil ve çiçeklerle bezenmiş bir ova göz alabildiğine uzayıp gidiyordu. Sokaklarda, tek tük yeniçerilerin, atlı ağaların geçtikleri görülüyordu. Orta Camii'den bir pazar arabası çıkıyor, etrafında örflü, keçeli, rengârenk bir kalabalık, Yedikule'ye doğru ilerliyordu. Bu kafile içinde Sadrazam Davud Paşa, Yeniçeri Ağası Derviş Ağa da görülüyordu. Arabada, talihsiz Osman'ın yanında, sefil bir mahlûk, Kilindir Uğrusu oturmuştu. Davud Paşa, Sultan Mustafa'yı saraya gönderdikten sonra, valide sultandan talimat almış, Sultan Osman'ı Yedikule'ye götürüyordu. Kulenin yüksek duvarları, batan güneşin ışıklarıyla yaldızlanıyor, geniş hendeklerin ötesinde matemengiz yükselen servilerden ölü kokuları yayılıyordu. Beyaz kavuklu, pür-silah kalabalığın önünde, Sultan Osman'ın arabası aheste aheste ilerliyordu.

Surun heybetli kapısı önünde, araba ağır ağır durdu. Bedbaht Osman, perişan kıyafeti, eskimiş sarığı, kızarmış gözleriyle kule kapısından içeriye, yüksek, taş tavanlı, karanlık bir odaya girdi, vücudu titreyişler içinde idi.

Dışarıda yeniçeriler ve ağalar birer birer dağılıyordu. Akşam, hazin bir akşam, matemli bir karanlık, Yedikule ufuklarını sarıyordu. Solda, mavi bir deniz, adalara doğru, çelik renginde, kararıyordu. Sultan Osman'ın saltanatını tesis ettiği yerler, Bursa'nın yüksek dağları, beyaz ve karlı tepeleriyle örülüyordu. Arkada nârin minareleriyle görünen şehri hafif bir sis kaplıyor, Yedikule'de elçiler hapishanesine karanlık çöküyor, kalenin yıpranmış bedenlerinde yeniçerilerin dolaştıkları

görülüyordu. Sultan Osman, elçilere hapishane olan yere girdi. Kapılar ağır, vahşi bir gürültü ile kapandı. İçeride Davud Paşa, kethüdası, cebecibaşı, birkaç da ayak takımından kimse kaldı.

Sultan Osman ne yapacağını şaşırmıştı. Bu taş ve karanlık odada, her şeyden aciz, her türlü yardımdan mahrumdu. Talihsiz padişahın hiçbir günahı yoktu; bütün gayesi Osmanlılığa hizmetti. Bedbaht Osman:

Niyyetim hidmet idi saltanat ve devletime
Çalışır hâsid ve bed-hâh aceb nikbetime

beyti ile üzüntülerini dile getirmişti.

Genç Osman'ın dehası, memleketi felaketten kurtarmak için Osmanlılar'a kıymetli bir nasip idi; fakat menfaat hırsı Osmanlılık namına yapılacak her teşebbüsü boğmak istiyor, bu katilâne, gaddarca icraata ulema da alet oluyordu. Aklî melekeden mahrum, memleket idaresinden aciz bir padişahı tahta çıkarmaya çalışan ulema, devletin namusunu kurtarmaya gayret eden bedbaht Osman'ın hissiyatını olsun kurtarmayı düşünmüyordu. Para ve menfaat temin edildikten sonra, padişahın deli olması, memleketin düşman ayakları altında çiğnenmesi onlar için mübah addediliyordu.

Kapılar kapanır kapanmaz, Sultan Osman'ın bütün vücudu titremişti. Kulakları uğultular içinde idi. Davud Paşa ve adamları, ellerinde kementler, büyük bir öfkeyle atılmışlardı. Fakat Genç Osman, hiç kimsesiz, dayanaksız, yardımsız bir halde, eşkıyaya karşı azmini gösteriyordu. Orhan'ın talihsiz torunu alçaklığa karşı daima yükselmek istedi. Katillerle çarpıştı, birkaçını devirdi. Genç Osman, sefillerle uğraşırken, boynuna kementler atıldı, hayaları sıkıldı. Yürek parçalayan, uzun

bir feryat taş duvarlara aksetti. Talihsiz Osman, cansız, sapsarı bir halde taşlar üzerine yıkıldı (20 Mayıs[26] 1622, Cuma).

Katiller, genç padişahı merhametsizce öldürmekle kalmamışlardı; içlerinden cebecibaşı, bedbaht Osman'ın kulağını kesmiş, Sultan Mustafa'nın annesine götürmüştü. Gece olmuştu. Surların köhne kuleleri, korkunç şekilleriyle uzayıp gidiyor, karanlıklar içinde tek tük ışıklar görülüyordu. Bizans, karanlıklar içinde idi. O gece, Genç Osman'ın cenazesi Yeni Saray'a götürülmüş, ertesi sabah, Sultan Ahmed Türbesi'ne nakledilmişti. İsyanda saraya koşan Müftü Esad Efendi, damadının cenazesinde bulunmamıştı.

Valide sultan, bu cinayetten memnun, Sultan Mustafa her şeyden habersizdi. Talihsiz Mustafa'nın hastalığı gittikçe artmıştı. Bazen hükümet işlerinden usanıyor, kardeşinin şehid evladını bulmak, ondan yardım görmek istiyordu. Sarayın loş, renkli çinilerle bezenmiş sofalarında tek başına koşuyor, odaların kalın ve demir kapılarını vuruyor, katiller elinde boğulan, gözyaşları içinde öldürülen bedbaht Osman'ı, talihsiz yeğenini arıyordu.

❧

Sultan Mustafa'nın annesi sarayda bütün idareyi eline almıştı. Bu cinayet Eski Saray'da, oğullarının saltanatını bekleyen Mahpeyker Kösem Sultan'ı da memnun etmişti. Sultan Mustafa'nın saltanatının çok devam etmeyeceğini o da biliyordu; büyük oğlu Sultan Murad'ın tahta çıkışı için hazırlanıyordu.

Sultan Osman faciasından sonra hükümet fetret içinde idi. İdareyi ellerinde tutanlar: Valide sultan, Sultan Mustafa, ulema ve yeniçerilerdi. Valide sultan, hırslı ve cahildi. Hürremler ve Safiyeler derecesinde dirayet ortaya koyamıyordu.

26 Ahmed Refik, sehven, "18 Mayıs" yazmıştır (yay. haz.).

Hırsında bile zaaf ve aczini gösteriyordu. Zaten saltanatla bağı da geçici ve zayıftı. Sultan Mustafa gittikçe azıtıyordu. Delice halleriyle saray halkının, hatta ahalinin dikkatini üzerine çekiyordu. Deli bir padişahın Sultan Osman'a tercih edilişi herkesi hayretlere düşürüyordu. Genellikle sarayın karanlık sofalarında yalnız başına koşuyor, bazen atla gezmeye gidiyor, kayığa binmek lazım geldiği zaman, at üzerinde bineceğim diye ısrar ediyordu. Dönüşte, kayıktan çıkmak istemiyor, saraya kayıkla gitmek, kayığını da arkasında sürükletmek için tepiniyordu. Bayramlarda, taht üzerine oturacak iken, ayakta el öptürüyordu. O zaman, padişahlarda kutsallık gören gözler, meczup padişahın bu hareketini "halifelerin âdetlerine riayet" kabul ediyordu.

Sultan Mustafa'nın hastalığı, yüzünden de belli idi. Tavırlarında daima düzensizlik vardı. Bazen gözlerini saf bir şekilde açar, aralıksız bir noktaya diker, bu garip ve acınaçak tavırlar dimağında dengeden eser kalmadığını gösterirdi; fakat birçok şeyh bu halleri "cezbe-i Rahman'a erişme şeklinde tefsir ederdi"

Sultan Mustafa'nın mecnunca halleri devam ediyordu. Bir gün yanına bostancıbaşıyı çağırır, kendisine uzakta bir yer gösterir, oraya diri diri gömdüğü bir kuzuyu çıkarıp kendisine getirmesini emrederdi. Bostancıbaşı gösterilen yere gider, çukuru kazar, ayakları bağlı, gözleri örtülü bir kuzuyu canlı canlı çıkarır, padişaha getirirdi. Sultan Mustafa kuzunun ayaklarını çözer, gözlerini açar, bostancıbaşıya vererek:

-Al bunu besle! derdi. Sultan Mustafa'nın bu garip hareketleri de "derviş-meşrebliğine" bağlanıyordu.

Ramazan'da, vaazlarda bile padişahın ruhî durumundan bahsedilirdi. Cerrah Şeyhi İbrahim Efendi daha cüretkârca hareket eder, vaazında: "Ümmet-i Muhammed! Padişah deli. Üç gündür tenha bir odaya girip kapanmış. Namaz

kılıp ağlamaktadır. Hiç kimseye söylemez. Dua edin. Sırrına yine kendi vâkıftır. Sultan Osman Han'ın mertebesini rüya âleminde müşahede eylemişler. Son derece yüce görmüşler. Hak teâlâ rahmet eyleye" derdi. Bedbaht Osman'ın şehadeti faciası, elim vakanın gönül yakan hatırası, halkı hüngür hüngür ağlatıyordu[27].

Ulema, Sultan Mustafa'nın cinnetini, bütün Müslümanlar'ın talihsizliğini dikkate almazdı; padişahın ilahî mazhariyeti onları memnun ediyor, diğer taraftan yeniçeriler ile sipahiler arasında yavaş yavaş nefret ortaya çıkıyordu. Genç Osman'ın şehadetinden ocak ağaları çok üzgündü. Halkın yeniçerilere nefreti günden güne artıyordu.

Artık hükümet ve ordu kalmamıştı. Siyasete müdahale, ordunun düzenini, itaatini mahvetmişti. Ordu, padişahı tahtan indiriyor; ordu, padişah katline sebep oluyordu. Aziller ve tayinler ordu vasıtasıyla yapılıyordu. Bütün cinayetlerde ve isyanlarda yalnız bir nokta düşünülüyordu: Para! Yeniçeriler, padişahlarının öldürülmesine sebep oluyorlar, kendilerine cülûs inamları dağıtıldığı zaman:

-Altın isteriz, ayarı bozuk akçe almayız, diye bağırıyorlardı. Fakat hazinede ayarı bozuk akçe de kalmamıştı.

Valide sultanın cahilce siyaseti hiçbir başarı temin edemiyordu. Sarayın karanlık odalarında, cariyelere hâkimiyet gösteren valide sultan, dışarıda nüfuz icra edemiyordu. Kısıtlı, zekâdan mahrum dimağı, aciz oğluna hiçbir dirayet esintisi veremiyordu. Sarayın etrafında, yine isyan emareleri, taşkınlık eserleri görülüyordu.

Sipahiler Davud Paşa'nın sarayına hücum ediyorlar:

27 Naima, cild 2, s. 238.

-Sultan Osman'ı ne sebep ile katleyledin? Biz sana emanet verdik! diye köpürüyorlardı.

Davud Paşa ise:

-Âlemin padişahı olan Sultan Mustafa Han'ın fermanıyla katleyledim, diye yakasını kurtarıyordu.

Sipahilerle yeniçeriler hâlâ idam listeleri tanzim etmekten geri durmuyorlardı. At Meydanı, korkunç bir sükûnet içinde idi. Ertesi sabah, meydanda "ejder sûreti" üzerinde, kapıağasının cesedi görülüyor, sebebini soranlara:

-Gece şehzâdelere suikast etmek istemiş. Harem-i Hümayun hizmetkârları tarafından parçalanmış! deniyordu. Sonra, bunun bir iftira olduğu, kapıağasının sert bir adam olduğu için içoğlanları tarafından öldürüldüğü söyleniyordu.

Davud Paşa, aleyhinde kaynaşan fırtınayı keşfetmişti. Halka yaranmak için dirlikler ihsan ediyor, "ne kadar vazifeleri kesilmiş cihan sokaklarının saçma sapan konuşan taifesi ve adı sanı belirsiz halkın rezilleri var ise" hepsine vakıf mütevellilikleri veriyordu. Paşa cinayetinin cezasını çekeceğini anlamıştı. Sultan Osman'ı sipahilerin arzusu hilafına katlettiğini biliyordu. Dillerini tutmak için memuriyetler veriyor, verilecek bir şey kalmadığı zaman:

-Münasip bir hizmet bul verelim! demekte kusur etmiyordu. Davud Paşa, cinayetinden, mevkiini kaybedeceğinden dolayı ıztırap hissediyor, herkesin yüzüne gülmekten, dalkavukluktan geri durmuyordu. Bu alçalma, mevkiini günden güne küçültmüş, herkes "padişah katili" diye hakaret etmeye başlamıştı. Bu hakaretler üzerine artık divana da gelemez olmuştu. Memleketin uğradığı fetret, devlet erkânının dikkatini çekiyor, cinayetlere iştirak etmek istemeyen ricâl, kendilerini her şeyden uzak tutuyordu. Padişahtan kubbe vezirine varıncaya kadar, devlet işleri, katiller elinde, katillere ortaklık

eden hırslı, vatan sevgisinden mahrum ricâl idaresinde bulunuyordu. Katillerin en büyüğü, sadrazamdı. Diğeri, Kilindir Uğrusu, subaşı[28] olmuş, İstanbul'un zabıta işleri bir katile teslim edilmişti. Zorbalar himayesiyle iktidar mevkiine gelen şeyhülislâm ise, memleketi kurtarmak için çalışan genç ve faal bir halifeye karşı işlenen cinayeti düşünemiyor, ortada devlet adamı kıtlığı olduğunu hissediyordu. Fakat bu his yanlıştı; memlekette devlet adamı kıtlığı yoktu. Haset ve garaz vardı, yağmayı yalnız kendisine tahsis etmek hisleri mevcuttu. İdarenin cahil ellerde kalması, namusluların uzak durmasından, memlekette siyasetin ve idarenin yeniçeriler elinde bulunmasından, zorba kuvvetinden başka hiçbir kanunun hüküm-ferma olmamasından ileri geliyordu.

Valide sultan memleketin bu ruh haline bîgane, vezirler elinde zayıf bir aletti. Bir gün şeyhülislâmdan bir tezkire alıyor, derhal Mısır'dan gelen Mere Hüseyin Paşa'yı sadrazamlığa geçiriyordu. Mere'nin sadarete geçmesi herkesi hayretler içinde bırakıyordu. Mere, yönetim işlerini Satırcı Mehmed Paşa'nın mutfağında öğrenmişti. Aşçıbaşılıktan sipahiliğe, mirahurluğa, daha sonra Mısır Eyâleti'ne nâil olmuştu. Fakat cehaleti herkesçe kabul edilmişti. Sadaret mevkiinin Mere'ye kadar düşmesi halkı hayrete düşürmüştü. Bununla beraber, Mere de sadrazamlığında hiçbir iş görmeyi başaramamıştı. Halk yeniçerilerin inzibat altına alınmasını arzu ediyordu; Mere ise mevkiini temin için onların suyunca gidiyor, koyun akçeleri ihsan ederek Sultan Mustafa'nın hazinesini israf eyliyordu.

Keza bu ihsanlar da hiçbir tesir meydana getirmiyordu. Genç Osman cinayetinin aksi tesiri, alttan alta kaynıyordu. Bazen ferdî, şahsî teşebbüsler meydana çıkıyor; Mere Hüseyin Paşa Sultanahmed Camii'nde koyun akçeleri dağıtmakla

28 Naima, cild 2, s. 248.

meşgul iken, ortaya bir elinde bıçak, öbür eline abasını dolamış bir şahıs atılıyor:

-Sultan Osman'ı neylediniz? diye büyük bir öfke ile hücum ediyor, ağaların kargaşalığı içinde birkaç kişiyi öldürüyordu. Birkaçını yaralıyor, kendi de sipahi hücumuyla telef oluyordu. Bu hareket herifin deliliğine veriliyordu.

Her tarafta tereddüt ve endişe hüküm-ferma oluyordu. Yeniçerilerle ulema birbirine güvenemiyorlardı. Ulema, "Yeni Camii evkafı fazlasını beytülmala dahil etmek için istişareye"ye toplandıkça, yeniçeriler ulemadan da şüphe ediyorlardı. Devleti sokaklarda yeniçeriler, saray odalarında valide sultan idare ediyordu. Mere Hüseyin Paşa rakiblerini birer birer uzaklaştırıyor, Genç Osman vakasında hizmeti görülen Yeniçeri ağası Derviş Ağa'yı Mudanya'ya aşırıyordu. Birkaç gün sonra yeniçeriler arasında katli haberi yayılınca, yeniçeri ve sipah toplanıyorlar:

-Ağamızı öldürdü. Bizi de birer ikişer öldürür. Vezir azl ve katl olunmak gerektir, diye ayaklanıyorlardı. Saraya, valide sultana giden arzuhale derhal cevap çıkmıştı:

-Davud Paşa, Gürcü Mehmed Paşa, Lefkeli Mustafa Paşa, bunlardan hangisi tercih olunur ise veziriazamlığı ona verdim.

Valide sultan, memleketin kaderini idare edecek vezirin seçilmesini de yeniçerilere bırakmıştı. O zaman, herkes kendi paşasını seçmek istiyordu. Anlaşmazlık, dövüş, neticede hiçbir vezir seçilemiyor, nihayet sadrazamın tayini valide sultana bırakılıyordu. Valide sultan da, oğlunun dadısının kocasını, Lefkeli Mustafa Paşa'yı sadrazam tayin ediyordu.

Yeniçerilerin baskıcı idaresi, halkı kan ağlatmıştı. Özellikle, Genç Osman'ın şehid edilmesine sessiz kalmaları halkın nefretine sebep oluyordu. Ahali, memlekette üç kuvvet görüyordu: Padişah, ulema, ordu. Padişah, deliydi; onun

nüfuzundan herkes ümidini kesmişti. Ulema, menfaate tutkun, dini maişet vasıtası kabul eylemişti. Vazifesi iman ehline doğru yolu göstermek, halkın hukukunu korumak iken, gerektiğinde mevkiini muhafaza için, padişah katline bile iştirak ediyordu. Yalnız ümit yeniçerilerde kalmıştı. Fakat onlar da bu cinayetlere sessiz kalıyorlar, bir-iki katilin ihtirasına onlar da alet oluyorlardı. Osmanlı Devleti'nin mukadderatının başında şuuru bozuk bir padişah, eksik akıllı bir valide sultan vardı. Devlet katiller elinde oyuncak oluyordu. Ulema bu vaziyeti uygun gördüğü için, yeniçerilerden de bir isyan, bir itiraz görülmüyordu. Kışkırtıcıların sessizliği, yeniçeri zorbalarını hareketsiz bırakıyordu.

Fakat bu defa, haricî bir tesir, vicdanî bir nefret yeniçerileri de tahrik etmeye başlamıştı. Halk, yeniçerilere düşmanlık ediyordu. "Hanedandan bir şanı yüce olan padişahın ekmek ve tuzu hakkını gözetmeyip eline görünüşte emanet verilmişken gadr ve zulüm ile katline sessiz" kaldıklarından şikâyet eyliyordu. Nihayet bu fikirler her tarafa yayılmış, Erzurum'da Abaza Paşa'nın isyanına sebebiyet vermişti. İstanbul'da, Anadolu'da isyan emareleri görülüyordu. Halk: "Devlet valide elindedir. Padişah akıl sahiplerinden değildir" diye ayaklanmıştı. Yeniçerilerin bütün makamları ele geçirmelerinden, liyakat erbabının mahrum ve perişan olmasından da şikâyet ediyorlardı. Asker istibdadı, kanunsuzluk, memlekette büyük bir isyana sebebiyet vermişti[29].

İlk isyan Erzurum'dan, Abaza Paşa vasıtasıyla başlamıştı. Abaza'nın adamları, yeniçerilerle geçinememişler, birçok defa çarpışmışlardı. Yeniçeriler de Abaza'ya hakaret etmişler, paşanın şahsî düşmanlığını üzerlerine çekmişlerdi. Genç Osman

29 "Her defa ki bir müstakil padişah olmaya ve idare etme bir hâkim-i kahirin hükmüne münhasır olmaya, devlete ortaklar ortaya çıkar, ilahî adalet böyle olagelmiştir", Naima, cild 2, s. 241. *Fezleke-i Kâtib Çelebi*, cild 2, s. 28

vakası olur olmaz Abaza, şahsî intikamına siyasî vesileler bulmuş, yeniçerileri kırmış, Sultan Osman'ın intikamını almak için ortaya atılmıştı. Abaza, İstanbul'a, yeniçeri kethüdasına gönderdiği bir mektupta bu fikrini açıkça ifade ediyordu:

"Padişah-ı mazlum ocağınıza iltica ettiğinde gayret çekip Yedikule'ye göndermeyip sarayda hapsolunsa, siz suçlanmazdınız, be hey gayretsiz utanmazlar! Kendi ağanızı Orta Camii'de katledeler, siz bakıp durasınız. Eğer sipahi ile karındaşlarız derseniz, sipahi Kubbealtı makamlarından başka tevliyet ve cabiliğe varıncaya kadar bir şey komayıp hep aldılar, size ne değdi? Siz onlara yardım etmeseniz, yalnız onlar yine kadir idi. Namuslu kimselerin ve devlet ileri gelenlerinin evlerini yağma etmeyi fayda mı kıyas ettiniz? İslâm memleketini yıkmaya sebep siz oldunuz. Sultan Osman Han sipahi kapısına varsa böyle olmazdı. Eğer inam için eyledik derseniz, padişah-ı mazlum size ellişer altın vereyim dedi. Gerçi Sultan Mustafa'nın validesi Abaza olup bizimle soyca yakınlığı olduğu sebepten padişahlığına bizim sevinmemiz gerekiyordu, lakin gözümde yoktur. Allah biliyor ki ancak padişah-ı mazlumun kanı için gayret-i Hakk galebe ve zuhur eyledi. Hemen ne kadar neferin var ise toplamakta bütün gücünü kullan. Buhtunnasr [II. Nebukadnezzar], Hazret-i Yahya-yı mazlumun kanı için İsrailoğullları'ndan yetmiş bin Yahudi katlettiği gibi ben dahi işe amade olup padişah-ı mazlumun kanı için yeniçeri katlini yetmiş bine varıncaya kadar eriştirmek üzereyim"[30].

Yeniçeriler, bu hakaretlerden müteessir olmuşlardı. Erzurum'daki yoldaşlarının felaketini düşünüyorlar, arada sırada "isyan" ediyorlardı. Nihayet Abaza'yı Erzurum valiliğinden azlettirmeye, isyanı bir kat daha alevlendirmeye sebep olmuşlardı.

30 *Fezleke-i Kâtib Çelebi*, cild 2, s. 3.

İstanbul'da yine bir isyan başlıyordu. Bu sefer sipahiler ayaklanmıştı.

-Taşrada kadılar ve reaya bizi padişah katili diye ayıplarlar. Elbette kim katlettiyse hakkından gelinsin! diye bağırıyorlardı. Fakat bölük ağaları araya girmiş, isyan bastırılmıştı. Sipahiler Orta Camii'de tekrar toplanmışlar:

-Taşrada gezecek halimiz kalmadı. Bizim padişah katlinde sanatımız yokken bu töhmeti kabul etmeyiz, diyorlardı. Nihayet zabitlerini göndermişler, şeyhülislâmdan: "Bu husus padişaha arzolunmalıdır. Eğer ferman etmediyse katiline şeriatın hükmü icra olunsun" cevabını almışlardı. Sipahiler, teşebbüslerinin arkasını bırakmıyorlardı. Divanda sürekli "isyan" ediyorlar:

-Biz Orta Camii'ye emanet vermiş idik. Ne temessükle katlolundu? diye bağırıyorlar, valide sultana haber gönderiyorlardı. Nihayet bir hatt-ı hümayun bütün arzularını yerine getirmişti:

"Sultan Osman'a ben katlolunsun demedim. Davud Paşa öldürdü. Katilleri kim ise haklarından gelinip katlolsun."

Valide sultan, bu hatt-ı hümayunla memlekette yeni bir karışıklığa zemin hazırlıyordu. Yeniçeriler, Sultan Mustafa'nın cinayetten haberi olmadığını anlar anlamaz, her tarafa velvele vermeye başlamışlardı. Bütün ağalar:

-Tez katiller bulunsun! diye bağrışıyorlardı. Nihayet, cinayet faillerini yakalamışlar, Davud Paşa'yı Eyüp'te, Topçular'da, sipahilerden Hamza Bey'in samanlığında ele geçirmişlerdi. Sultan Osman'ın katili perişan bir halde idi. Arkasında neftî bir kapama, kıyafeti pejmürde, benzi sapsarı idi. Ağalar paşayı bir arabaya bindirmişler, Yedikule'ye götürmüşler, cinayet ortağı Subaşı Kilindir Uğrusu'nu da yanına göndermişlerdi. Yeniçeri ağası, bu başarıdan memnun, Orta Camii'ye toplanan yeniçerilerin yanına geliyor, Davud Paşa'nın yakalandığını, artık bir

daha toplanılmamasını, herkesin padişahın emrini beklemesini söylüyordu. "Odabaşılar, emredersiniz" demişler, sipahiler ve yeniçeriler tam bir sükûnetle dağılmışlardı.

Davud Paşa'nın yakalanması, sarayda endişeye yol açmıştı. Davud Paşa'nın hanımı, Üçüncü Mehmed'in kızı idi. Sultan, kocasının yakalandığını haber alır almaz telaşa düşmüştü. Zorbabaşılara müracaat etmiş, ihsanlar vermiş, hatta Cellat Usta Süleyman Ağa'ya acele etmeden hareket etmesini tavsiye ettirmişti.

Ertesi gün divan toplanmış, Davud Paşa Yedikule'den saraya getirilmişti. Kubbealtı'nın önü vezirler ve ulema, yeniçeriler ve sipahilerle dolmuştu. Cellatlar, Davud Paşa'yı Kapıcılar Odası'ndan çıkarmışlar, Siyaset Çeşmesi önüne getirmişlerdi. Genç Osman'ın katili çeşmenin önüne çöktürülmüş, ensesine inecek kılıcı bekliyordu. O gün Davud Paşa perişan bir halde idi. Arkasındaki neftî kapama parçalanmış, pamukları yer yer görünüyordu. Başı açık, elleri bağlanmamıştı. Korkusundan beti benzi atmış, yerinden kımıldanamıyordu. Herkes kanlı bir başın düşmesini bekliyordu. Fakat ani bir değişiklik ortalığı hayret içinde bıraktı. "Cellat, yakasını kıvırıp, kılıcı kınından çıkarıp çalacacağı sırada" Davud Paşa koynundan bir hüccet ile bir hatt-ı hümayun çıkarmış, bağırıyor, kâğıtları yukarıya kaldırmış:

-Ben bu temessüklerle şeriata göre katlettim, diye haykırıyordu. O zaman, yeniçeriler ve sipahiler iki taraf oldular. Yeniçeri ihtiyarları:

-Vur, öldür! diye bağırıyorlar, sipahiler:

-Vurma, görelim aslını! diye ileriye atılıyorlardı. Her kafadan bir ses çıkıyordu. "Çalma, vurma" naraları, siyah serviler ve çınarlar altında, saray kubbelerine aksediyordu. Cellat, kılıcını kınına koymuştu. Yeniçerilerden biri Davud Paşa'yı

yakalayıp idam mahallinden kaldırmış, etrafını asker kaplamıştı. Davud Paşa, mecalsizdi. Etrafını yeniçerilerle sipahiler almışlardı. Paşayı ata bindirmişler, Orta Camii'ye götürüyorlardı. Yeniçerilerle sipahiler, Davud Paşa için birbirine giriyor, bu münakaşaları zabitleri bertaraf ediyordu. Yeniçeriler katlini, sipahiler kurtulmasını arzu eyliyordu. Fakat bu arzu, menfaatten uzak ve halisâne değildi. Sipahiler, Davud Paşa sadrazamlığa gelir gelmez, bu hizmetlerinden mükâfat ümit ediyorlar, "bu katli vacibin hayatta bırakılmasını kendilerine muratlarına erme ve emval zengini olma sebebi" tasavvur eyliyorlardı. Yeniçeriler ise "sultan katili" töhmetinden kurtulmak fikrinde bulunuyorlardı. Bununla beraber, iki tarafın da hırslı ve cahil olanları Davud Paşa'nın, fesada alet olanların yaşamasını istiyorlardı: Memlekette fitne eksik olmadıkça, yağma ve talanın devam edeceğini biliyorlar, sükûn ve sükûneti menfaatlerine aykırı görüyorlardı. Askerin bu hali vezirler ve erkânı şaşırtmıştı. Herkes Davud Paşa'nın asker kargaşası ortasında Orta Kapı'dan çıkışını hayretle seyrediyordu.

Bu aç ve sefil güruh, menfaat ümitlerine tâbi, Davud Paşa'yı paylaşamıyorlardı. Herkes eteğinden ve destmalinden birer parça koparıp paşaya veriyordu. Davud Paşa, memnun ve şaşkın, bez parçalarını devamı olarak kabul ediyor, başı açık, heyecanından soluk soluğa gelmiş, at üzerinde baygın bir halde ilerliyordu. Yeniçerilerle sipahilerde büyük bir gayret, fazla bir memnuniyet görünüyordu. Artık Davud Paşa, sadrazam olur olmaz, bu bez parçalarının sahiplerini bilecek, hizmetlerine mükâfat olarak onlara dirlikler verecekti.

Davud Paşa'ya iltifat pek fazla idi. Sipahilerden biri başından sarığını çıkarmış giydiriyor, diğeri feracesini veriyor, öbürü atından iniyor, paşaya takdim ediyordu. Bu perişan, gürültülü alay, büyük bir velvele ile Orta Camii'ye gelmişti. Camiide paşaya mücevveze ve elbise giydiriyorlar, veziriazamlığına biat

ediyorlardı. Sonra iş neticeye geliyordu. Nişan sahipleri, birer birer mevkii istemeye başlamışlardı. Davud Paşa, tavrını hiç bozmuyordu. Bir taraftan ağalara mevkiiler tevcih ettikçe, öbür taraftan nişan vermeyi akıllarına getiremeyenler derhal eteklerinden ve kollarından birer parça koparıyorlar, veziriazama alelacele takdim ediyorlardı. Davud Paşa, sürekli rütbe veriyordu. Etrafında, kethüda, çavuşbaşı, tezkireciler, rütbeleri ve makamları devamlı olarak alıp vermekle meşgul oluyorlardı.

Davud Paşa ve avenesi, arkalarında, sarayda cereyan eden olaylardan habersizdi: Paşa gider gitmez sadrazam celladı çağırmış, Davud Paşa'yı sormuştu. "Sipahiler aldı" cevabı üzerine, bütün sipahiler:

-Hâşâ bizim alakamız yoktur! demişler, kadıaskerler vakayı sicille kaydetmişlerdi. Divan bozulmuş, sadrazam, üzgün ve çok heyecanlı, sarayına dönmüştü.

O sırada kapıcılar kethüdasının damadı Ahmed Ağa sadrazamı ziyarete gelmişti. Ahmed Ağa, cesur ve mert bir zattı. Sadrazamın üzüntüsü hayretini çekmişti:

-Nedir düşünceniz, bana söyleyiniz. Eğer bu vaki olan durumdan ötürü ise, bana bir ferman verin, varıp Allah'ın yardımıyla ol fitneyi def ve mel'unu katl edeyim, demiş, sadrazam memnun ve mutlu, fermanı vermiş, Ahmed Ağa iki yüz üsküflü kapıcı ile Orta Camii'nin önüne dayanmıştı.

Davud Paşa, bu sırada memuriyetler vermekle meşguldü. Birkaç saat sonra: "Kapıcılar kethüdâsı geliyor" diye bir haber yayılmıştı.

Ağalar, pür-telaş; yeniçeriler, ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Ağanın gelişi, makamları paylaşmakla meşgul rezilleri darmadağın etmiş, her biri bir tarafa sinmişti. Ahmed Ağa, büyük bir heybetle camiiye girmiş, Davud Paşa'yı yakasından tutmuştu. Sultan Osman'ın bindiği arabaya bindirmiş, etrafını

kapıcılara sardırmış, Yedikule Zindanı'nda mazlum padişahın intikamını almıştı.

Birkaç dakika içinde Genç Osman'ın katilleri birer birer telef edilmişti. Kilindir Uğrusu'nun naaşı denize atılıyor, diğer katilleri öldürmek için, memur oldukları vilayetlere kapıcıbaşılar gönderiliyordu. İsyanın birinci safhası bu suretle sona ermişti.

Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa bu hizmeti ile yine kendini beğendirememişti. Mere Hüseyin sürekli başkaldırıyordu. Sadrazamı devirmek için sipah zorbalarından Arnavud Süleyman'ı elde ediyor, maiyetine paralar veriyor, nihayet "Kantemir, Leh kralının şaykalar yaptırdığını arzetmişken veziriazam mukayyet değildir diye" Mehmed Paşa'nın iktidardan düşmesine vesile hazırlıyordu. Ertesi gün sipahilerle odabaşılar divana hücum etmişler:

-Sen bizim eskiden bazı ihvanımızı katlettin. Biz seni istemeyiz. Tavaşî taifesinin vezarette alakası olduğuna razı değiliz. Yok dersen hançer üşürüp seni parçalarız, diye bağırmışlardı. Sadrazam felaketi anlar anlamaz "abdest tazeler gibi nazikçe" Divan'dan çıkıp savuşmuştu.

"Mühr-i şerif" derhal valide sultana gönderilmiş, valide sultan da:

-Kul kimi isterse verilsin! cevabını vermişti. Kul, Mere Hüseyin Paşa'yı istemiş, veziriazamlığı dört gözle bekleyen Mere Hüseyin Paşa tekrar sadaret makamını işgal etmişti.

Mere Hüseyin Paşa, bu sefer mevkiini son raddeye kadar muhafazaya azmetmişti. Bunun için yegâne çare, yeniçerileri elde etmekti. Mere Hüseyin, o gün divana gelmiş, büyük bir azametle sadaret mevkiine oturmuştu. Yeniçeri zabitlerine ve neferlerine hilatler ve koyun akçeleri ihsan ediyor, Ağakapısı'na bin kelle şeker gönderiyor, Orta Camii'ye ibrişim halılar

döşetiyordu. Mere Hüseyin, mevkiini muhafaza için hiddet ve şiddet göstermeyi, devlet ricâli ile halkın gözünü yıldırmayı da muvafık zannediyordu. En ufak bir sebeple namuslu kimselere saldırıyor, divanda beylerbeyilerini bile sopa ile öldürüyordu. Fakat memurlara gösterdiği şiddeti yeniçerilere karşı gösteremiyordu. Yeniçeriler, Mere'nin velinimetleri idi. Onlara her istediklerini veriyor, edebe mugayir hallerine bile mükâfatla karşılık veriyor, devlet hazinesini israftan geri durmuyordu. Mere'nin maksadı yeniçeriler ile sipahileri elde etmek, onlara istinaden veziriazamlığı muhafaza eylemekti. Hizmetle, zekâ ile yükselmek Mere'nin hatırına gelmiyordu. Yeniçerilerle sipahileri doyurmanın imkân haricinde olduğunu düşünemiyordu. Esasen hazinede on para yoktu. Mere Hüseyin Paşa her iki tarafı da elde edeyim derken sipahileri kendine gücendirdi. Nihayet bir gün kadılardan birini dövmesi iktidardan düşüşüne sebep teşkil etti. Kadı, bütün ulemanın evlerini dolaştı, Mere'nin mezâlimini anlattı, ulemanın hilafete yapılan saldırılara hiçbir zaman isyan etmeyen "dindarlık ve hamiyet damarını tahrik" etmeyi başardı. Ulema derhal isyan ediyor, içlerinden bazıları Mere'nin "bazı küfür sözleri" söylediğini ileri sürüyordu. Nihayet bütün hocalar ayağa kalkıyordu.

Bir sabah, Fatih Camii ulema ile doldu. Her taraftan akın akın hocalar geliyordu. Sultan Osman'ın şehadeti için Davud Paşa'ya hüccet imzalayan, Davud Paşa meselesinden sonra Anadolu kadıaskerliğinden emekli edilen Yahya Efendi de bu zümreye "elebaşılık" ediyordu.

Ulemanın isyanı dine tecavüz, Allah'ın kullarına saldırı aleyhinde değildi. Halkın hukuku onların indinde yok denecek kadar değersiz hükmünde idi. Asıl maksat, ulema ile hoş geçinmeyen Mere'den intikam almak, şahsî düşmanlıkları yerine getirmekti. Diğer taraftan, Müslümanların hukuku ayaklar altına alınır, devlet hazinesi tükenir, halifelik makamı

ihtiyar bir kadının oyuncağı olurdu; ulemaca bu mahzurlar önemli görülmezdi. Onlar Mere Hüseyin'i istemiyorlar, Mere'nin "küfür ve sapkınlığına ve kanın akıtılmasının mübah olduğuna" fetvalar yazıyorlar, hep birlikte şeyhülislâmı çağırıyorlardı. Fatih Camii velvele içinde idi. Şeyhülislâm Yahya Efendi gelir gelmez, hep birden:

-Vezir gelsin. Davamız görülsün. Şeriatın hükmü uygulansın, diye saldırdılar. Zavallı şeriat, hırslı dimağlara oyuncak oluyordu. Müftü, asi ulemayı yatıştırmak istedi:

-Mâdemki veziriazamdır gelmez ve hakkında hükümlerin icrası zordur. Siz burada bekleyin. Ben varıp padişaha vaki hali bildireyim. Azledildikten sonra gelip davanız görülsün, dedi ve gitmek istedi. Fakat Bıçakçıoğlu ortaya atılmış, müftüyü salıvermemek istiyordu:

-Bunu meclisten zinhar salıvermeyin, yoksa hepinizin katlolunması muhakkaktır, diyordu. Bu sözler kimsenin kulağına girmiyordu.

Müftü, felaketten kurtulur kurtulmaz, saraya can atmıştı. Bu esnada Mere Hüseyin Paşa da Ağakapısı'na sığınıyordu. Mere, azim ve cesaretini kaybetmemişti. Yeniçeri ağası ile kadıaskerleri toplamış:

-Sultanmehmed'de olan cemiyetin perişan olması padişahın muradıdır. Bilhassa valide sultan hazretlerinin isteğidir, demişti. Fatih isyanını yatıştırmak için ocak ağalarından birkaç kişi göndermişti. Ağalar camiiye girip de şeyhlere söz anlatırlarken, Yahya Efendi hiddetle ileriye atılmış, etrafa küfürler savurarak:

-Bunlar yalan söyler, bre vurun! demişti. O zaman bütün ulema, ağaların etrafına üşüşmüşler, hepsini ortaya almışlar, sille tokat, vurmaya başlamışlardı. Nihayet Kadızâdeler müdahale etmişler, ağaları güç bela dışarıya çıkarmışlardı.

Ağalar söve söve Mere'nin huzuruna giderlerken, Bıçakçıoğlu ile bazı ulema da yeniçeri odalarına gitmişlerdi. O gün Bıçakçıoğlu, Fatih Camii'nde mühim bir vazifeyi yerine getiriyordu. Sipahi zorbası, üstüne mavi atlas bir elbise giymiş, ulema arasına karışmıştı. Yeniçeri odalarında yapılacak vazife malumdu: Odabaşıları ve neferleri elde etmekti. Hakikaten hocalar, odabaşılara müracaat ettikleri zaman:

-Bizim ile olur musunuz? Sultan Mustafa bir divane mecnundur. Padişah yoktur. Cülûs ettirelim, demişlerdi. Yeniçeri neferleri de:

-Ulema efendilerimiz nerede ise biz de onlar ile birlikteyiz, cevabını vermişlerdi. Bu vaade derhal inanmışlardı. Büyük zabitleri elde edilmeden yeniçerilerin kendilerine tâbi olacaklarını zannetmişler, Mere Hüseyin Paşa taraftarlarına karşı koymaya karar vermişlerdi.

Mere Hüseyin, ulemayı dağıtmaya kesin olarak karar vermişti. Fatih'e devamlı olarak adamlar gönderiyor, yeniçerileri silahlandırıyor, daha sonra Nakibüleşraf Gubarî Efendi'yi yolluyordu.

Gubarî Efendi Fatih'e geldiği zaman ikindi olmuştu. Camii, halk ile, ulema ile kaynaşıyordu. Gubarî Efendi'yi karşılayanlar mihrap ile minber arasına götürmüşler, orada pencereye oturtmuşlar:

-Söyle, cevabın nedir? demişlerdi. Gubarî Efendi, hocalara nasihat ediyor, bu davadan vazgeçmelerini söylüyor, koynundan bir hatt-ı hümayun çıkarmış okumaya başlıyordu. O zaman ulema birbirine karıştı:

-Bizim padişahımız mecnundur. Okumak yazmak bilmez, bu hat falan cariyenindir, "diye 'Allah Allah' çağırıyorlar", velvelelerle, bağrışlarla müftüyü kaldırıyorlardı. Orada, mihrabın yanında, sırık üzerinde duran Akşemseddin tacını

kapıyorlar, alelacele bayrak yapmaya çalışıyorlardı. İşte o zaman, Fatih'in muhteşem camiinde, ulemanın zilletini gösterir ağlayış, utanılacak bir manzara ortaya çıkmıştı: Bayrak açıldıkça, ulema, koca kavukları, iri sakallarıyla bol cübbeleri arasından kollarını açmış, tekbirlerle üşüşüyordu. Kimi bayrağa gözünü sürüyor, kimi mendilini uzatıp yüzüne getiriyor, bu cahilce, mutaassıpça hücumlarla bayrağın ağacı kırılıyordu. Ulemadan birçokları yerlere yuvarlanıyordu. Bu gürültüler ile sancak dışarıya, hünkâr maksuresinin[31] merdiveni üzerine dikiliyor, nakib de yanı başına oturuyordu. Fatih Camii'nin etrafı ulemayla, seyircilerle dolmuştu. Hocalar civar tekkelerde buldukları sancakları da getirmişler, hepsini bir yere dikmişlerdi. Ulemadan bazılarını evlerinden kaldırıyorlar, gelenleri salıvermiyorlar, bütün seyyidler, merdiven üzerinde, korkunç bir sesle *Fetih Suresi* okuyorlardı. Halk, gözlerini açmış, bu rezalete hayran hayran bakıyor, hep bir ağızdan kubbelere akseden seslerle tüylerinin ürperdiğini hissediyordu. Herkes bu komediyi hayretle seyrediyordu. Hiçbir sebebe, hiçbir maksada dayanmayan bu taşkınlık ulemayı gülünç bir vaziyette bulunduruyordu. Nihayet duayı bitirdiler: "Cenk ederiz!" diye etrafı velveleye verdiler. Fakat hiçbiri de silahsız olduklarını, hatta silahlı olsalar da kullanmaya gayr-ı muktedir bulunduklarını düşünemiyordu[32].

Akşam oluyordu. Mere Hüseyin Paşa asilerin hâlâ dağılmadıklarını haber almıştı. Artık isyanı bastırmak lazımdı. Yeniçeri ağası ile pür-silah neferler hareket etmişlerdi. Ağa, Şehzâde Camii'ne gelmiş, namazı kıldıktan sonra gitmeye karar vermişti. Fatih'te toplanan ulema, yeniçeri ağasının hareketi üzerine korkularından ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Ağanın

31 Camilerde etrafı parmaklıklarla çevrilerek hükümdarlar için ayrılan yüksekçe yer (yay. haz.).

32 *Fezleke-i Kâtib Çelebi*, cild 2, s. 37.

geldiğini gizlice haber alanlar: "Akşam oldu, gidelim, sabah yine gelelim!" diye sıvışmışlar, bazıları abdest almak bahanesiyle savuşmuşlardı. İleri gelenleri de evlerine gitmişlerdi. Gece Başçavuş Kara Mazak'ın maiyetinde camiiye gelen yeniçeri delikanlıları, ulemadan pek az kişi bulabilmişlerdi. Bununla birlikte bulduklarını öldürmüşler, seyircilerden namaza gelenlerden çoğunu helak etmişlerdi. Cesetlerini kullanılmayan kuyulara, lağımlara doldurarak bu garip komediye bu suretle son vermişlerdi.

Mere Hüseyin bu başarıdan memnundu. Bir-iki gün sonra ulemadan önayak olanları sürgüne gönderiyor, şiddetini gittikçe arttırıyordu. Mere'nin keyfine son tasavvur olunamıyordu. Ulemadan bazıları o gün Ağakapısı'na gidemediklerinden dolayı özür diledikleri zaman, Mere, bir tebessüm:

-Sultanmehmed'e varmayı bilirdiniz! diyordu. Fatih rezaleti, ulemanın kıymetini düşürmüştü. Sokakta halk, büyükçe sarıklı birinin geçtiğini gördüğü zaman:

-Sancak dibine! diye bağırıyor, hocalarla alay ediyordu. Ulema, kendi hatalarını düşünmüyorlar, intikamı yine vatandaşlarından alıyorlardı. Yeniçerilere husumet ediyorlar, Abaza Paşa'yı isyana teşvik eyliyorlardı. Mere ise yeniçerileri himaye ediyor, sipahileri ezmeye çalışıyordu. Mere'nin maksadı, yeniçeri zorbalarını maiyetleri ile beraber saray içine saklamak, sipahileri elçi geliyor diye kandırmak, ulufelerini elçi karşısında dağıtmak için saraya toplamak, içlerinden bazılarına kötü muamele ederek ayaklandırmak, sipahiler "edepsizliğe başladığında "bre vurun" deyince" pusudaki askerleri çıkarmak, sipahileri tamamen kıydırmaktı. Mere Hüseyin, bu fikrini bayramdan sonra uygulamaya karar vermişti.

Mere'nin bu planı sonuçsuz kalmıştı. Bayram günü, Mere'nin hazinedârı bir dükkânda otururken sipahiler gelirler.

Onlar da oturmak isterler. Hazinedârın arkadaşları bunlara: "Başka dükkânda oturun!" derler. Sipahiler buna gücenirler: "Biz de sipahileriz. Padişahın iltifatına alışmışız. İstediğimiz yerde otururuz" derler. Mere'nin hademelerinden biri fena halde kızar: "Sizin tedarikiniz görülmüştür. Bayramdan sonra belanızı bulursunuz" diye işi meydana çıkarır. Bu hata, Mere'nin iktidardan düşmesine sebep olur.

Artık sipahiler durup dinlenmemişlerdi. Bir gün hep birlikte divana gitmişler:

-Sen bizi kırdırmak istersin. Bize senin veziriazamlığın lazım değildir. Biz bir garazsız vezir isteriz! diye bağrışmışlardı. Mere, teşebbüsünü inkâr etmiş, yeniçerileri elde ederek sipahilere saldırtmak istemişti. Yeniçeriler derhal:

-Biz bu vezirden razı ve şükrediciyiz, değiştirilmesini istemeyiz, demeye başlamışlardı. Fakat Yeniçeri Kethüdası Bayram Ağa, Mere'nin bu teşebbüsünü tamamen akim bırakmıştı.

Bayram Ağa, ileri görüşlü ve zekî bir zattı. İki sınıf arasındaki düşmanlığı tehlikeli görür, yeniçerileri Mere'den soğutmak çarelerini düşünürdü. Nihayet zorbaların ileri gelenlerini toplamış, odabaşıların Mere'den para aldıklarını, kendilerine bir şey vermediklerini, sipahilere düşmanlık etmeye hiçbir sebep olmadığını anlatmış, odabaşılara kesinlikle uymamalarını tembih eylemişti. Yeniçeriler bu nasihati çok münasip bulmuşlar, Mere'yi istememeye karar vermişlerdi.

O gün, sipahiler yine Mere'nin aleyhine isyan ederler:

-Biz bir garazsız vezir isteriz! diye bağrışmaya başlarlar. Odabaşılarla zorbalar:

-Bize bu devletlüden başka vezir gerekmez, deyince, sipahiler:

-Siz her zaman mürüvvetini, ihsanını almakla hakkı gizleyip tarafgirlik edersiniz, Yeniçerinin neferleri söylesin, derler. O zaman neferler hep bir ağızdan:

-Biz dahi makam-ı garazda olan veziri istemeyiz, sipah karındaşlarımız nerede ise biz de oradayız! der demez, Mere Hüseyin Paşa mührü müftüye teslim eder, arka kapıdan sıvışır, sadaret mührü Kemankeş Ali Paşa'ya verilir.

Kemankeş Ali Paşa'nın ilk işi Sultan Mustafa'nın tahtan indirilmesi olmuştu. Şeyhülislâm Yahya Efendi ile diğer ulema felaketi hissetmişlerdi. Artık bu fetrete son vermek lazımdı. Devletin ruhu valide sultanın elinde idi. Entrikasına güvenenler valide sultanı elde ederler, veziriazamlığa nâil olurlar, mevkiiler yağmasına başlarlardı. Sultan Mustafa'nın cinneti herkesçe malumdu. İktidar mevkiinde devlet erkânını idare edecek kuvvet görülemiyordu. Padişahın "dünya işlerinde şuursuzluğu, zapturapt ve halkın işlerinde akıl ve doğruluk sahibi olmadığı kesin olarak meydanda ve küçük büyük herkesin malumu"[33] idi. Valide sultanın aczi yüzünden devlet hazinesi mahvolmuştu. Valide sultan, oğlunun saltanatını uzatmak için sarayın altın ve gümüş takımlarına varıncaya kadar paraya çevirmişti. Fakat yine ulufe, hatta cülûs bahşişi verecek para kalmamıştı. Saltanat nüfuzu yoktu; devlet yeniçeri zorbalarının elinde idi. Her tarafta haraplık ve perişanlık hüküm-ferma oluyordu. Memlekette genel bir çöküş görülüyordu. Vilayetler isyan ateşleri içinde idi. Valiler ayaklanıyor, kadılar zulme devam eyliyor, devletin 244 buçuk milyon akçeye ulaşan gelirleri birden bire 48 buçuk milyona düşüyordu[34].

Bunun da mühim bir kısmı saray kadınlarına tahsis ediliyordu. Hazineye ancak 10 milyon akçe girebiliyordu. Memlekette nüfus azalması müthişti. Bu sebepten devlet erkânı

33 Naima, cild 2, s. 263

34 Hammer, cild 2, s. 293

Sultan Mustafa'yı tahtan indirmeye karar vermişlerdi. Bir gün Sultan Mustafa'yı, Davudpaşa Sarayı'nda iken, Yeni Saray'a getirmişler, eski odasına kapamışlar, Kösem Sultan'ın büyük oğlu Sultan Dördüncü Murad'ı on bir yaşında, Osmanlı tahtına çıkarmışlardı.

Sultan Murad'ın tahta çıkması kadınlar saltanatında mühim bir devre başlangıç olmuştu. Valide Kösem Sultan bu tarihten itibaren Osmanlı siyasetini idareye başlayacak, Sultan Mustafa'nın annesi Eski Saray'a naklolunduktan sonra, sarayda yine bir kadın zekâsı hüküm-ferma olacaktı.

❧

Sultan Mustafa eski mekânına çekilmişti. Mahpeyker Kösem Sultan, Eski Saray'dan gelmiş, senelerden beri beklediği arzuya nâil olmuştu.

Kösem Sultan güzelliği ve zekâsıyla Sultan Birinci Ahmed'i büyülemişti. Kösem Sultan'da Hürrem'in saltanat hırsı, Baffo'nun entrikacılığı mevcuttu. Fakat davranışları ve hareketleri memleket için nisbeten zararlı olmayacak derecede idi. Şimdiye kadar şehzâdelerini, Murad, Kasım ve İbrahim'i, kardeşlerinin zulmünden kurtarmayı başarabilmişti. Genç Osman faciasını Eski Saray'da dinlemiş, Sultan Mustafa'nın iktidardan düşüşünü sabırsızlıkla beklemişti. Şimdi, hayatının en mesut günlerini yaşıyordu. Saltanat, nüfuz, hâkimiyet, debdebe, hep elinde idi. Sultan Murad on bir yaşında idi; hükümeti kendi idare edecek, oğluna rehberlik eyleyecekti. Fakat vezirlerin ahlaksızlığını mağlup etmek imkân haricinde idi. Sadrazamlığa geçenler birer bahaneyle, hatta iftira ile rakiplerini düşürmekte devam ediyorlar, iktidar ve ehliyetle öne çıkmayı akıllarına getirmiyorlardı. Rakiplerini öldürmeyi, çalışmaktan, zekâ ile temeyyüz etmekten kolay buluyorlardı. Sadrazam Kemankeş Ali Paşa, şeyhülislâmın rüşveti bırakması için ettiği

nasihatlere güceniyor, şeyhülislâmlığa göz diken kayınpederinin teşviklerine kapılıyor, genç Sultan Murad'a:

-Yahya Efendi'nin padişahımı tahta çıkarmak hususunda rızası yok idi, diye "müftünün azlinin önemli işlerin en önemlisi olduğunu" arzediyordu. Nihayet müftüyü azlettirmiş, yerine Genç Osman'ın kayınpederi Esad Efendi'yi getirmişti. Kemankeş bu başarılardan sonra Mere Hüseyin Paşa'yı da yakalayıp öldürüyordu. Rakiplerini birer birer sürgün ettiriyor, haklarında sahte mektuplar uyduruyordu.

Vilayetler Abaza isyanı ile ateşler içinde yanarken, Kemankeş Ali Paşa sadaret mevkiini teminden başka bir şey düşünmüyordu. Bu sırada Biber Mehmed Paşa Mısır'dan mazulen İstanbul'a gelmiş, Budin Vilayeti'ne tayin edilmişti. Mehmed Paşa, Sultan Osman zamanında bostancıbaşı idi. Meyhaneleri bastığını ileriye sürmemeleri, kendisini makamından etmemeleri için maiyetinden iki hizmetkâr ile sipahilere yirmi bin filori göndermişti. Fakat hizmetkârları yirmi bin filorinin yarısını kendileri paylaşırlar, sipahilere yarısını verirler. Biber Mehmed Paşa kendilerinden makbuz isteyince hilelerinin meydana çıkacağından korkarlar, efendilerini öldürtmeye kalkışırlar. Derhal sipahilere giderler:

-Paşamız bizden size verdiği altını geri almak ister, geri verin, deyince sipahiler öfkelenirler. Hep birden Kemankeş'e müracaat ederek:

-Biber bize sadrazamlığı elde etmek için filori arzediyor. Ama biz senden hoşnutuz, derler. Kemankeş'i Biber Mehmed Paşa'ya musallat ederler. O andan itibaren Kemankeş, Biber'in katline karar verir. Sadrazamın cinayet için kurduğu dolap hayrete şayandı: Kemankeş, ertesi gün kayınpederini, Rumeli Kadıaskeri Bostanzâde'yi Biber'e gönderir, ağzını aratmak ister.

Bostanzâde, Biber Mehmed Paşa ile öteden beriden bahseder. Nihayet sarığından bir kâğıt çıkarır:

-Sultanım ben cifir ilminde mahirim, nücûm fenninde akranım yoktur. Elbette damadımın yerine sen sadrazam olursun. Rica ederim ki o zaman bize eziyet buyurulmaya, diye yalvarır, yakarır. Biber Mehmed Paşa, şaşırmış, gözlerini açmış, korkusundan:

-Git hey efendi, deme böyle kelamı, bize sadaret lazım değil, diye başına bela getirmemek ister. Fakat Bostanzâde, devamlı olarak ısrar eder, Biber Mehmed Paşa'yı iknaya çalışır. Nihayet Mehmed Paşa, bir söz söylemeden kurtulamayacağını anlayınca belayı başından savmak için:

-Kaderde var ise hayr ola, der demez, Bostanzâde derhal Kemankeş'e koşar, büyük bir sevinçle:

-Vezarete rağbet ve talebi muhakkaktır, der. O zaman Kemankeş kavuğunu düzeltir, saraya valide sultana koşar:

-Biber, sipahiyi fitneye tahrik edip flori keseleri göndermiştir. Vücudu idam olunmazsa devlet işlerine halel gelir, der ve emrini alır.

Ali Paşa saraydan çıkar çıkmaz, Biber'e haber gönderir:

-El öpmek için saray-ı hümayuna gidildiğinde bizlere uğrasın, maiyet ile gidelim, der. Zavallı Biber, işten habersiz, sadrazamın sarayına uğrar. Vezirin saraya gittiğini haber alır. Biraz canı sıkılır. Nihayet yalnız başına büyük bir vakar ile saraya girer girmez, çamaşırlıkta tevkif olunur.

Kemankeş daha evvel saraya gelir, bostancılara:

-Bugün padişah bir suçluyu helak etmek ferman etmişti. Hanginiz yapar? diye sorar. Biber'in adamlarından Kara Mahmud, o sırada Bâb-ı Hümayun'da mahpus duran düşmanlarından biri idam edilecek zanneder. "Bu hizmeti ben eda

ederim!" der, birkaç bostancı ile merdiven arkasına saklanır, Biber'in gelişini bekler.

Tam bu sırada, Biber merdivenden çıkar. Kemankeş, Biber'i görür görmez, yoktan yere haşlar. "Biber derdmend meseleyi hissedip":

-Sultanım, cürmüm nedir? Beni padişaha buluşmaktan niçin menedersiniz. Buluşayım. Benim de sözüm vardır, der. Kemankeş dinlemez. Zavallı Biber'in göğsüne bir yumruk vurur. Merdivenden aşağı yuvarlar, bostancılara:

-Alın şunu. Hakkından gelin, diye bağırır. Etraftan bostancılarla beraber Kara Mahmud fırlar. Kara Mahmud, efendisini görünce şaşırır. Vurmamak ister, fakat mümkün değil. Nihayet Biber Mehmed Paşa bu şekilde kurban olur.

Kösem Sultan bu cinayetlere karşı hiç ses çıkarmıyor, fakat genç Sultan Murad diş biliyordu. Kösem Valide, şahsî hiçbir başarıya ulaşamıyordu. Bağdat'tan Bursa'ya kadar Anadolu eşkıya elinde perişandı. Bekir Subaşı Bağdat'ta İranlılar elinde, ateşler karşısında kızartılıyor, babası cayır cayır yanarken oğlu karşısına geçmiş şarap içiyordu. Kemankeş, hırsının cezasına uğradıktan sonra Çerkes Mehmed Paşalar, Hafız Ahmed Paşalar, Halil Paşalar, Hüsrev Paşalar, sıra ile sadaret makamını elde etmişlerdi. Genç Osman vakasının ihtilale sebep olan tarzdaki neticesi, Anadolu'da Abaza'nın isyanı şeklinde, hâlâ devam ediyordu. İranlılar'ın eline geçen Bağdat'a sürekli olarak sadrazamlar ve ordular sevkolunuyor, hiçbir başarı hâsıl olamıyordu. Anadolu'dan her ordu geçtikçe, güzergâhında harabeler, vatandaş cesetleri yığılıyordu. Dağlar Delisi Süleymanlar, Rum Mehmedler, Anadolu'yu yakıp kavuruyordu.

Sultan Murad sipahilerin ve yeniçerilerin zulümlerini görüyor, Genç Osman vakasından beri devam eden asker zorbalığına nihayet vermek istiyordu. Fakat Kösem Valide'nin

vesayeti bu mühim icraatı hayata geçirmesine mâni oluyordu. Sultan Murad, yaşı ilerledikçe annesinin vesayetinden kurtulmaya bakıyordu. Kösem Valide'nin vesayeti devam ettikçe eski karışıklıklar, eski isyanlar haliyle devam ediyordu. Kösem Sultan, Genç Osman'ın kızlarağası Mustafa'yı sürgün edildiği yerden getirtmiş hükümeti onunla idare eyliyordu.

Sultan Murad, annesinin nüfuzundan pek müteessirdi. Artık kendi de büyümüş, yirmi bir yaşına gelmişti (1039/1629-1630). Uzun boyu, sağlam bünyesi, solgun siması, ela gözleriyle at üzerinde sokağa çıktığı zaman, bakışlarındaki şiddetle herkesi ürkütmeye başlamıştı. Sipahi isyanları, vezirlerin ihtirasları Dördüncü Murad'ın kalbinde nefret, düşmanlık hisleri uyandırmıştı. Genç padişah, mizaç itibariyle karamsar, haşin olmuştu. Her şeyi ezmekle, öldürmekle, tepelemekle başarılı olacağına kanaat hâsıl ediyordu. Bu azmini göstermek için genellikle tebdil-i kıyafet sokakları dolaşır, halkın sosyal hayatına karışırdı. Validesinin nüfuzundan azade kaldıkça timarları ıslah eder, her şeyden evvel Kösem Sultan'ın vesayetinden kurtulmak isterdi. Sultan Murad çok iyi bilirdi ki annesi Kapudan Halil Paşa'yı, enistesini tutuyordu. Annesinin nüfuzunu kırmak için kız kardeşini ayartıyor; valide sultan, oğlunun öfkesini yatıştırmak için avuçlar dolusu paralar takdim ediyor, elmaslarla süslenmiş koşumlar hediye eyliyordu. Fakat genç padişahı azminden döndüremiyordu. Sultan Murad, annesinin Receb Paşa'yı tuttuğunu da bilirdi. Receb Paşa'nın hanımı, padişahın kız kardeşi Gevherhan Sultan bir kız dünyaya getirmiş, Valide Kösem Sultan derhal mücevherlerle süslü bir beşik göndermişti. "Cümle erkân ve ayan, Receb Paşa'ya tebrike varıp mücevherler ve taht hediye edilmiş, saygı gösterilmiş ve yüceltilmişti"[35]. Sultan Murad, annesiyle beraber Receb Paşa'nın ve Hüsrev Paşa'nın memleketi istedikleri gibi

35 Naima, cild 3, s. 48

idare ettiklerini görüyordu. Bağdat muhasarasının senelerden beri uzaması, sipahilerin ufak bahanelerle isyan etmeleri, artık Sultan Murad'a iktidar mevkiine geçmek lüzumunu ihtar ediyordu. Sultan Murad, bu düzensizliğe nihayet verebilecek metin ve azimli bir tabiata sahipti. Yalnız, gençlik suistimalleri beden kuvvetini zedeliyordu. Kadına o derece düşkün olmaması, genç padişahın hareketlerini kadın entrikalarından azade bulundurdu. Sultan Murad fikren ilerleyip gelişmiş idi. Şiire, tutkusu vardı. Vezirleri ve şeyhülislâmları ile karşılıklı şiir yazmak ve okumaktan geri kalmazdı. Genellikle:

Hamden li'llâh kim bahâr ile gelip nevrûzumuz
Gül gibi geldi, açıldı, tâli'-i fîrûzumuz
Ey Murâdî dinleriz biz her seher bülbülleri
Nağme-i mürgân oluptur şimdi sâz ve sözümüz

gibi ince hisler gösterir, en ziyade idman talimleriyle bedenen dayanıklılık kazanmaya çalışırdı. Genellikle, silahdarını belinden yakalar, sağ eli ile kuşağından tutup kaldırır, silahdarın iri cüssesini bir eliyle başının üstünde tutar, Hasoda'yı dolaşırdı. Sonra yine öylece, vücudunun vaziyetini bozmadan indirirdi. Bazen ok ve cirit oynar, kalkanlar delerdi. Bir vuruşta koca bir merkebi ikiye böler, iki yüz okkalık bir gürzü oyuncak gibi sallar, filkulağından, gergedan postu kaplı kalkanları okla delip parçalardı. Eski Saray'dan attığı oku Bâyezid Camii'ne düşürmüş, mahareti ve kuvveti ile vezirlerini hayran etmişti. Bedenî sağlamlık, Sultan Murad'da şahsî kararlılık ve cesaret meydana getirirdi. Padişahlık nüfuzu, saltanat istibdadı ile kaynaşıp birleşen bu kuvvet, Dördüncü Murad'ı zâlim, gaddar, azimli etmişti.

Sultan Murad, annesinin vesayetinden kurtulduktan sonra ilk işi Sadrazam Hüsrev Paşa'yı azletmek olmuştu. Hüsrev

Paşa, valide sultanın bendesi, hizmetkârı idi. Kıdemi gelmeden, usule aykırı bir şekilde sadarete geçirilmişti. Hüsrev Paşa, gerçi Abaza isyanını bitirmişti. Fakat ikinci seferinde vazifesi Bağdat'ın zaptı olduğu halde insanlar katletmiş, zulümler icra eylemiş, Anadolu halkını kan ve ateş içinde ezmişti. Bu sebepten Sultan Murad, Hüsrev Paşa'yı veziriazamlıktan derhal azletmiş, Hafız Ahmed Paşa'yı ikinci defa sadarete tayin eylemişti (1631). Hafız Paşa, padişahın kız kardeşi, Nasuh Paşa'dan dul kalan Ayşe Sultan'ın kocası idi. Diğer damat, Kaymakam Receb Paşa, bu değişikliği çekememişti. Hafız Paşa'nın iktidardan düşüşüne sebepler arıyor, veziriazamlığı elde etmek için isyanlar hazırlıyordu.

Hüsrev Paşa'nın azli, yeniçeri ve sipahileri, bilhassa Anadolu'yu perişan eden Dağlardelisi Süleymanlar'ı, Rum Mehmedler'i üzmüştü. Hüsrev Paşa, bunların zulümlerini kolaylaştırıyordu. Şimdi bu nüfus zayi olacaktı. Bunun için türediler ittifak etmişler, Hafız Paşa'yı sadarete geçirenleri öldürmek, sadareti tekrar Hüsrev Paşa'ya verdirmek istiyorlardı.

Anadolu'da sipahiler bu fikirle meşgul iken, İstanbul'da devlet erkânı toplanıyor, senelerden beri uzayan Anadolu seferlerine son vermek istiyordu. Askerin İstanbul'a gelmesi için emirler gönderiliyor, az bir zaman sonra, İstanbul sokakları akın akın eşkıya ile doluyordu. Saka Mehmedler'in, Cin Aliler'in, Nazlı Muslılar'ın, Cadı Osmanlar'ın, Bıçakçıoğulları'nın garip ve korkunç kıyafetlerle İstanbul sokaklarında dolaştıkları görülüyordu. Sipahilerden Boşnak ve Arnavut zorbaları Hüsrev Paşa'nın dostu Receb Paşa ile gizli gizli münasebette bulunmaktan geri kalmıyorlardı.

Receb Paşa, Hafız Paşa'yı düşürmek için durumu çok müsait görmüştü. Genellikle zorbabaşılarla düşüp kalkıyor, sipahileri alttan alta isyana teşvik ediyordu. Valide Kösem Sultan,

damadının entrikalarına hiç ses çıkarmıyordu; ihtimal ki oğlunun nüfuzunu kırmaya sebep olacağı için memnun oluyordu.

Bir sabah, At Meydanı'na sipahiler ve yeniçeriler dolmuştu. Artık "kul ayağa kalkmıştı" Receb Paşa zorbalara talimatını vermiş, kendi uzaktan seyrediyordu. Kulun talepleri çok basit idi: Hüsrev Paşa'yı azlettirenler, padişahın ve devletin dostu değillerdir. Buna sebep olanlar da, Şeyhülislâm Yahya Efendi, Sadrazam Hafız Paşa, yeniçeri ağası ve Musahib Musa Çelebi'dir. Bunlara daha başka ricâli de dahil ediyorlar, padişahtan on yedi kişi istiyorlardı:

-Bunları ver, parçalayalım! diye bağırıyorlardı.

Saraydan hiçbir cevap çıkmamıştı. Sultan Murad hiddetinden köpürüyordu. At Meydanı'nda, yeniçerilerin ve sipahilerin gürültüsü bütün İstanbul'u ayağa kaldırmıştı. Bu isyan eskilere benzemiyordu. Zorbaları dağıtacak bir kuvvet, ezecek bir kararlılık görülmedikçe, eşkıyanın cüreti artıyor, dükkânlar kapanıyordu. Namuslu kimseler, evlerine çekilmişler, neticeyi bekliyorlardı. Üç gün devamlı olarak saray kapılarına hücumlar ediliyor, birçok kimsenin İstanbul'dan kaçtığı görülüyordu (1632).

Sipahiler üç gündür saraya hücum ediyordu. Bazen, kendilerine: "Bugün sabredin. Yarın cevap verilir" deniyor, ağalar büyük bir sükûn ile At Meydanı'na toplanıyordu. At Meydanı sabahlara kadar sipahi zorbalarıyla dolmuştu. Üçüncü gün, topluluğa ulema da dahil oluyor, o zaman ihtilal unsuru tamamlanıyordu. Bütün sipahiler alay alay Orta Kapı'ya doğru ilerliyordu.

Kösem Sultan, sarayda ne yapacağını şaşırmıştı. Oğlunu durdurmak istiyor, kendini tehlikeye atmamasını tavsiye ediyordu. Sadrazam Hafız Paşa, isyanın esasından habersizdir. Vezirlerden Bayram Paşa kendisine haber göndermiş:

-Meded. Zinhar devletlü sultanım, olmaya ki bugün meşverettir diye Divan'a gelesin. Hemen gizlenesin, demişti. Haberi götüren adam, Arslanhane önünde Hafız Paşa'ya rast gelmişti. Hafız Paşa, at üzerinde Bâb-ı Hümayun'a gidiyordu. Bayram Paşa'dan bu haberi alınca, hiç tavrını bozmamış, gülümseyerek:

-Var, bizden selam eyle, zuhur edecek kaçınılmaz olan kazâyı rüyamda gördüm. Ölmekten gam çekmem, demiş büyük bir sükûnetle kapıdan içeri girmişti.

O sırada sipahiler ve ahali ikiye ayrılıvermişti. Hafız Paşa bu hürmeti kendisine zannetmişti. Fakat birden bire yeniçeriler koyunlarındaki taşları fırlatarak:

-Bre vurun! diye hücum edince, naralar ve feryatlar arasında atından yuvarlanmıştı. Şatırlar derhal koltuğuna girmişlerdi. Paşanın kaftanı yırtılmış, mücevvezesi düşmüştü. Çarçabuk Hastalar Odası'na götürmüşler, oradan saraya kaçırmışlardı. İçeride bostancıbaşıdan kaftan ve mücevveze bulmuşlar, üstüne giydirmişlerdi. Hafız Paşa, Sultan Murad'ın huzuruna girmiş, mühr-i şerifi öpüp teslim etmiş, sipahilerin yaptıklarını anlatmıştı. Sultan Murad, çok üzülmüştü. Vezire:

-Yürü, var git, demiş, Hafız Paşa da Yalı Köşkü'nden tebdil-i kıyafet kayığa binip Üsküdar'a geçmişti.

Dışarıda hâlâ sükûnet hâsıl olmamıştı. Hafız Paşa'nın arkasından hücum eden sipahiler bağıra bağıra Orta Kapı'dan içeri giriyorlar, Kapıaltı etrafını dolduruyorlar:

-Padişaha sözümüz vardır. Divana çıksın, diye nara atıyorlardı.

Sultan Murad bu feryatlar üzerine bir müddet ayak divanına çıktı. Bâbüssaade önünde tahtına oturdu. Üzgün ve çok öfkeli bir bakışla:

-Nedir kullarım muradınız? diye sordu. O zaman sipahi zorbaları ile padişah arasında münakaşalar, itirazlar cereyan etti. Zorbalar, fikirlerince, devlet düşmanlarını istiyorlardı. Sultan Murad kendilerini iknaya çalıştıkça dinlemiyorlar:

-Elbette verirsiniz, parçalarız. Yoksa iş başka olur, diyorlardı. Sultan Murad'ın üzerine atılıyorlar, arzularından başka cevap dinlemiyorlardı. Sultan Murad, hiç itidalini bozmadı. Zorbaların bu teşebbüse teşvik ile cesaret ettiklerini anladı:

-Çünkü cevaba kulak tutmazsınız ve konuşulabilir değilsiniz, niçin beni dışarı divana davet eylediniz? dedi, büyük bir hiddetle yerinden kalktı. Etrafını Enderun ağaları almış, süratle içeri giriyordu. Zorbalar padişahın gittiğini görünce sel gibi arkasından yürüyorlar, Bâbüssaade'den içeri girmek istiyorlardı. Fakat kapılar, yüzlerine gürültülerle örtüldü. O zaman büsbütün kızıyorlar, bağırıyorlar, padişahı tehdit ediyorlardı. Saray bahçelerini feryatlarla dolduruyorlar, vahşi seslerini ayyuka çıkarıyorlardı. İçeride valide sultan, şehzâdeler, cariyeler heyecan içinde idi.

Receb Paşa, bu zaferden memnun, sarayda öteye beriye koşuyordu. Padişah dışarıya çıkarken de:

-Padişahım, abdest alın, öyle dışarı çıkın, demiş, Sultan Murad'ı korkutmak istemişti. Şimdi tekrar huzura geldi. Sultan Murad'ın ayağına kapanıyor:

-Padişahım bu fesatçıları sakinleştirmek lazımdır. Ve başka bir yolla cevapları mümkün değildir. Eğer ben kulunu dahi isterlerse ver ki kul efendisi yoluna kurban olagelmiştir, diye bin türlü hileler ileri sürüyordu. Sultan Murad, vezirlerin, bilhassa Receb Paşa'nın sipahileri tahrik ettiğini anlamıştı. İsyanı bastırmak için Hafız Paşa'yı teslim etmeye razı olmuş, arkasından bostancıbaşıyı koşturmuştu. Bostancıbaşı, Hafız Paşa'ya Üsküdar'a çıkarken yetişmiş:

-Sizi padişah ister, diye sandalına almış, saraya getirmişti. Sultan Murad, meseleyi Hafız Paşa'ya anlatmış, bununla beraber fitneyi yatıştırmaktan ümidini kesmemişti. Dışarıda feryatlar ve naralar ayyuka çıkarken, Sultan Murad tekrar Bâbüssaade önüne gelmiş, tahta oturmuştu. Bahçe, iriyarı, kıyafetsiz, koca sarıklı sipahiler ve zorbalarla dolu idi. Sultan Murad, karşısına ikisi sipahi, ikisi çorbacı, dört kişi çağırmış nasihat ediyor, eşkıyalıktan vazgeçmelerini söylüyordu. Zorbalar sürekli "devlete düşman" olanları istiyorlar, padişahın sözlerine önem vermiyorlardı.

Sultan Murad artık Hafız Paşa'nın feda olacağını anladı. Sadrazam abdest almış, Bâbüssaade önünde duruyordu. Sipahilerin sözlerini dinliyor, kalbine hiç korku gelmiyordu. Nihayet padişahın sözünün geçmediğini görünce, birdenbire ortaya atıldı, Sultan Murad'ın huzuruna geldi:

-Padişahım, bin Hafız gibi kulun yoluna fedadır. Ancak ricam budur ki beni sen katletme. Bu zâlimler haksız yere kanımı akıtsın ve beni şehid etsinler. Lütfedip naaşımı Üsküdar'da defnettiresin. Fukara yetimlerime yardımlarınızı rica ederim, dedi. Büyük bir sükûnetle yer öptü, can u gönülden:

-Bismillâhirrahmânirrahim. Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llâhi'l-aliyyi'l-azîm. İnnâ li'llâh ve innâ ileyhi râci'ûn, diye mertçe ortaya atıldı. Herkes, bu mertçe, yiğitçe hareket karşısında donakalmıştı. Bütün gözler Hafız Paşa'ya dikilmişti. Bâbüssaade önünde, sarayın servileri altında kanlı ve feci bir mücadele başlayacaktı. Sultan Murad, ellerini gözüne tutmuş ağlıyor; Enderun ağaları, vezirler, heyecan içinde, gözyaşları döküyordu. Sipahi zorbaları vahşice gözlerini dikmişler, Hafız Paşa'nın ilerlediğini görünce, üzerine hücum etmek için hazırlanmışlardı. Bu manzara, korkunç ve vahşice idi: Sipahilerden biri Hafız Paşa'nın üzerine atıldı. Cesur sadrazam, ağzına bir yumruk vurdu, herifi bir sillede yere serdi, sarığı yerlerde

yuvarlandı. Onu müteakip bir sipahi daha hücum etti, paşanın hançer ile başından kulağına kadar parçaladı; bir diğeri göğsüne hançer vurdu. Etrafa kanlar fışkırdı. Sonra hep birden bedbaht sadrazamın üzerine üşüştüler, mert veziri on yedi yerinden yaralayıp, kanlar içinde yere serdiler. Yeniçerilerden biri paşanın henüz ruhunu teslim etmediğini gördü. Göğsüne çıktı, bıçakla boğazını kesti. Bu manzarayı seyredenler korku içinde donup kalmışlardı.

Hafız Paşa'nın üzerine derhal yeşil bir ipek örtülmüştü. Sultan Murad, bayılacak gibi oldu, dişlerini gıcırdattı, içinden: "Hak teâlâ kudret verirse sizden intikam alma nasıl olur, göresiniz" dedi, çok öfkeli bir şekilde bakışlarını sipahilere çevirerek:

-Bre Hakk'tan korkmaz, Peygamber'den utanmaz, şeriata ve padişaha itaat etmez zâlimler! dedi, yerinden fırladı, içeriye girdi. O gün cinayet bununla kalmış, zorbalar tekrar At Meydanı'na çekilmişti.

Sipahilerin isyanı bir türlü yatışmıyordu. Sadaret mührü Receb Paşa'ya verildiği halde yine şeyhülislâmı, Yeniçeri ağası Hasan Halife'yi, Defterdar Mustafa Paşa'yı istiyorlardı. Bütün fitneler Receb Paşa'nın başı altından kopuyordu.

Sultan Murad, çaresiz Şeyhülislâm Yahya Efendi'yi azletti, Ahizâde Hüseyin Efendi şeyhülislâm oldu. Aynı zamanda, Receb Paşa'nın dostu Hüsrev Paşa'nın katli için de adamlar göndermiş, bir müddet sonra Hüsrev Paşa'nın katli haberi İstanbul'da yeni bir fitneye sebebiyet vermişti. Bu haber, Receb Paşa için kanlı bir isyana vesile teşkil eylemişti.

Receb Paşa, Hüsrev Paşa'nın katlinden memnun olmuştu. Çünkü kendisi için bir rakip eksilmişti. Fakat rakipleri öldürtmek, sipahileri tekrar ayaklandırmak, bu da bir vesile teşkil edebilirdi. Bu sebepten zorbalarla görüşüyor, "Hüsrev Paşa gibi

vücudu lazım vezirin katline sebep olanlardan intikam almak lazımdır" diye sipahileri isyana teşvik ediyordu.

Bir-iki gün içinde At Meydanı'na toplanan sipahiler tekrar saraya hücum ediyorlar, padişahı ayak divanına davet eyliyorlardı. Sipahiler bu defa da Receb Paşa'nın talimatıyla hareket ediyorlardı. Sultan Murad, zorbaların arzularını büyük bir sükûnetle dinledi. Zorbalar, padişaha Hüsrev Paşa'yı haksız yere katlettiğini söylüyorlar, buna karşılık Yeniçeri Ağası Hasan Halife ile Defterdar Mustafa Paşa'yı ve Musahib Musa Çelebi'yi istiyorlar:

Verin, parçalayalım, diyorlardı. Bununla da kanaat etmiyorlardı:

-Şehzâdeler bizim efendilerimiz oğullarıdır. Gayrı sana itimadımız kalmadı. Haksız yere Hüsrev Paşa'yı öldürdün. Şehzâdelere de kıyarsın, elbette şehzâdeleri çıkarıp bize göster! diye bağırıyorlardı. Sultan Murad, ümitsiz ve kederli, öfkesini belli etmek istemiyordu. Zorbalara büyük bir sükûnetle nasihat etti:

-Hasan Halife ve defterdar neredediir bilmem ve Musa'nın ne günahı vardır ki size vereyim? Bu mertebe utanma ve hürmeti aradan kaldırmak size düşer mi?

-Bu dediklerimizi bize vermezsen sen bize padişahlığa lazım değilsin.

Bu son söz Sultan Murad'ı büsbütün gazaba getirmişti. Aynı zamanda, sipahilerde de galeyan meydana gelmeye başlıyor, "Hünkâr şehzâdeleri boğmuş!" diye ağızdan ağıza sözler dolaşıyordu. Zorbalar ileriye doğru gelmişler:

-Elbette şehzâdeleri çıkar, görelim, diye ısrar ediyorlardı. Sultan Murad, çaresiz, şehzâdeleri getirtti. Dört şehzâde, Bâyezid, Süleyman, Kasım, İbrahim, Bâbüssaade önüne çıkmışlardı. Hepsinin de çehresinde üzüntü alametleri görülüyordu.

Asilerin Sultan Murad'ı gazaba getireceklerinden korkuyorlardı. İçlerinden Bâyezid ile Süleyman, en büyükleri idi. İkisinin de anneleri ayrı idi. İki şehzâde, büyük bir hiddetle, sipahi zorbalarını azarlamaya başlamışlardı:

-Bizden ne istersiniz? Biz sabır köşemizde kendi halimize meşgul iken halimize komayıp adımızı anmak, bizi dile getirmek niçindir? Yoksa bizi çekiştirip öldürülme sebebi mi olmak istersiniz? Allah'tan korkmayıp padişah hazretlerinden utanmayıp böyle taşkınlık edersiz. Li'llâhi te'âlâ bizi halimize bırakın ki, bize himayeniz ve korumanız gerekmez, diye azarlıyorlardı. Bu sözler zorbaların kulaklarına bile girmedi. Devamlı olarak Sultan Murad'a hitap ediyorlar:

-Bugünden sonra biz sana bu efendilerimizi inanmayız. Elbette bunlara zarar etmeyeceğine bize kefil ver, diye üzerine yürüyorlardı. Nihayet Receb Paşa ile şeyhülislâm kefil oluyor, şehzâdeler odalarına götürülüyordu. Zorbalar da:

-Sizlerin kefaletiyle itimat ederiz, diyorlar, Receb Paşa ile şeyhülislâmın olayda dahli olduğunu ima ediyorlardı. Sultan Murad, öfkeli ve üzgün, saraya çekilmişti. Eşkıya istedikleri adamları bulmak ve öldürmek için küme küme dağılmıştı. İki gün devam eden bu isyan hâlâ neticelenmiyordu. Zorbaların istedikleri kimseler Yeniçeri Ağası Hasan Halife, Defterdar Mustafa Paşa ve Musahib Musa Çelebi idi. Hasan Halife[36], "nefsinde bir akıllı, âlim ve hünerli, nazik ve zayıf bedenli genç idi"[37]. Sultan Murad meziyetlerini takdir etmiş, kendisine Rumeli Hisarı'nda Bebek Bahçesi'ni vermişti. Hasan Halife, burada deryaya nâzır bir köşkte bahtiyar bir şekilde yaşıyor, sarayları ve köşkleriyle aşağılık kimselerin hasedini tahrik ediyordu. Hasan Halife, paşanın parçalandığı gün ocağa iltica etmiş, canını bu şekilde kurtarmıştı. Bilahare Sultan Osman

36 Ahmed Refik, sehven, "Musa Çelebi" yazmıştır (yay. haz.).

37 Naima, cild 3, s. 110.

vakasını düşünmüş, kendisinin de teslim olunması ihtimalini dikkate almış, İstanbul içinde saklanmıştı. Nihayet, kendisini alay alay arayan sipahi zorbalarına o da yakasını teslim etmişti.

Zorbalar, Hasan Halife'yi bir ata bindirmişlerdi. Etrafını sel gibi asker sarmış, bağıra bağıra götürüyorlardı. Hasan Halife, ümitsiz ve perişan at üzerinde sağına soluna bakınıyor:

-Bana kıymayın. Vallahi ben devlet işlerine dair huzur-ı hümayunda söz söylemiş değilim. Beni azat eyleyin. Başımı alıp başka diyara gideyim. Beni haksız yere katletmekten size ne hâsıl olur? diye yalvarıyordu. Zorbalar, bu ricâlara önem vermiyorlardı. Etrafa küfürler savuruyorlar:

-Bre sefih oğlan! Meliklere yaraşır şekilde saray ve padişahlara yakışır tarzda yalılar yapıp ihtişam sergilemeyi bilirsin. O kadar devlete senin gibi oğlan neden layıktır! diye tahkir ediyorlardı. Hırslarını bu sözlerle de alamayınca sopa, kılıç, hançerle üzerine üşüşüyorlar, bîçareyi kanlar içinde attan aşağı yıkıyorlar, bacağından sürükleyerek At Meydanı'nda ağaçlardan birine baş aşağı asıyorlardı. Bu sırada Defterdar Mustafa Paşa da yakalanmıştı. Receb Paşa, derhal katline ferman alıyor, kendi sarayı önünde bedbaht defterdarın başını kestiriyordu. Onun da naaşı iplerle ayağından sürükleniyor, vücudundan kanlar akarak ağaca asılıyordu.

Zorbalar, bu cinayetleri işlemeden önce şeyhülislâm ile ulemadan hüccet almışlardı[38]. Receb Paşa ise sürekli olarak saraydan eşkıyaya, eşkıyadan saraya koşuyordu. İstanbul ıztırap içinde idi. Bütün dükkânlar kapanmıştı. Receb Paşa'nın düşmanlarından ikisi, At Meydanı'nda kanlar içinde başları kopmuş, ağaç dallarından sallanıyordu. Şimdi, yalnız Musa Çelebi'nin bulunması lazımdı. Receb Paşa saraya girmiş, Sultan Murad'ı kandırmaya çalışıyordu:

38 *Fezleke-i Kâtib Çelebi*, cild 2, s. 423.

-Şevketlü padişahım Musa Çelebi'yi bu kulunuzun sarayına gönderin. Kullarınıza nasihat edip işte padişahımızın sizlerden esirgediği yoktur. Makbul ve mergubu olan Musa Çelebi'yi gönderdiler. Size de layık olan budur ki padişahımızın hatırına riayet edip Musa Çelebi'den feragat edesiniz, diyelim. İnşâallah ümiddir ki Musa Çelebi'yi ellerinden kurtarırız.

Sultan Murad, razı olmuyordu. Receb Paşa fikrine taraftar buluyor, nihayet Sultan Murad en ziyade sevdiği Musa Çelebi'yi de Receb Paşa'nın sarayına göndermeye razı oluyordu.

Receb Paşa, başarısından memnun, sarayına gelmiş, ertesi gün sipahiyi kendi sarayına hücum ettirmişti[39].

Musa Çelebi, korku ve heyecan içinde, sadrazama yalvarıyor, dışarıdan: "Elbette isteriz!" haykırışları işittikçe korkuyordu:

-Ya sultanım, şefaat etmeyi taahhüt etmiştiniz bana kıymak reva mıdır? diye rica ediyordu. Receb Paşa, kalbinde ufak bir merhamet hissi bile duymadı.

-Ya oğul, ne yapalım! Padişah-ı âlem-penâhın vücudunu muhafaza için senin ve benim gibi bin hizmetkâr feda olsun. Hele gidelim. Belki def mümkün olur, diye içeri girdi. Musa Çelebi'yi merdiven başında bıraktı. Receb Paşa önceden içağalarına öğretmişti. Musa Çelebi merdiven başında yalnız kalınca içağaları bir omuzda aşağıya eşkıyanın ortasına yuvarlıyorlar, zorbalar bahtsız genci hançerle parçalıyordu. Receb Paşa güya hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi ayağında yalnızca bir mest, kundurasız koştu, yalandan:

-Bre elinizi çekin! Taraf-ı padişahtan benim kefaletim ile gelmiştir. Bu ne olmaz iştir! diye yalnız bir-iki defa bağırdı. Bu esnada Musa Çelebi yerlere serilmiş, kanlar içinde yatıyordu. Sonra:

39 Peçevî, cild 2, s. 433.

-Çünkü hal böyle oldu, bâri cesedini dışarı bırakalım ki topluluk dağılsın, dedi. Bîçare Çelebi'yi yaralı bir halde, sarayın duvarından At Meydanı'na attırdı. Zorbalar tekrar üzerine hançer üşürmüşler, onu da kanlar içinde ağaca asmışlardı.

Kar yağıyordu. Sultanahmed Meydanı bembeyazdı[40]. Karlar üzerinde parça parça kan izleri görülüyordu. Sipahilerin bu cinayetlerine cebeciler de ayak uydurmak istiyorlardı. İçlerinden yeniçerilerle sipahilerin cinayetle kuvvet kazandıklarına inananlar:

-Bre canım, biz adam değil miyiz. Biz dahi zabitlerimizin hakkından gelip kulluğumuzu ispat etsek ne olur! diye birbirlerini teşvik ediyorlardı. Nihayet ağalarından muhterem bir zatı öldürüyorlar, evini barkını yağma ediyorlardı. Sultan Murad, Musa Çelebi'nin katlinden çok müteessir olmuştu. Sevgili musahibi için:

Yola düşüp giden dilber
Musa'm eğlendi gelmedi
Yoksa yolda yol mu şaştı?
Musa'm eğlendi gelmedi.

gibi manzumelerle üzüntüsünü dile getiriyor, zorbalardan intikam almak için dişlerini gıcırdatıyor, yumruklarını sıkıyordu. Kösem Sultan bu cinayetlere karşı hiç ses çıkaramıyordu. Belki damadı Receb Paşa'ya arka çıkıyor, nüfuzunu kendisinden geri alan oğlundan manen intikam alıyordu.

Sipahiler bununla da kalmamışlardı. Sultan Murad'ın kendilerinden intikam alacağını biliyorlar, padişahı tahtan indirmeye karar veriyorlardı. Bu işi yalnız kendilerinin beceremeyecekleri

40 "Fakat o tarihte hava bozuk olup bir vechile kar yağmaya başladı ki bir fert At Meydanı'nda duramayıp çaresiz Yeni Camii tetimmâtına ve Mehterhâne eyvanına ve Ayasofya Çarşısı dükkânlarına doldular", Peçevî, cild 2, s. 422.

tabii idi. Özellikle içlerinden Rum Mehmed bu fikre şiddetle engel oluyor, isyan daha fazla uzadığı takdirde "Osmanlı Devleti'nin güneşinin batmaya yüz tutacağını" anlatıyordu. Sipahiler, Rum Mehmed'i dinlemiyorlar, ocağa müracaat ediyorlardı. Bu sefer de Hasan Halife'nin yerine tayin olunan Yeniçeri Ağası Köse Mehmed Ağa'dan muhalefet görmüşlerdi. Bu muhalefetleri Sultan Murad haber almış, Rum Mehmed ile Köse Mehmed Ağa'yı ödüllendirmiş, bu suretle tahttan indirilme meselesini bertaraf etmeyi başarmıştı. Sultan Murad, kinini kalbinde saklıyordu. Sipahileri görünüşte affediyor, İstanbul daha bir müddet sipahi tahakkümü altında eziliyordu. Bütün sokaklarda sipahilerin gezdikleri görülüyordu. Ramazan, sipahilerin ticaretine beklenmedik bir vesile teşkil etmişti. Zorbalar Ramazan geceleri, bellerinde silahlar, güruh güruh dolaşıyorlardı. Gece gündüz sokak ortalarında yiyip içiyorlar; güzeller, devler ve ucubeler düzüp, mahyalar tasnif edip, akın akın tabl ve zurna ile, Allah Allah diye haykırışlarla her gece meşaleler yakıp caddeleri ve İstanbul mahallelerini geziyorlardı. Rast geldikleri ahaliden "seyr u temaşa akçesi" alıyorlar, vüzera ve ulema konaklarının önünde davul zurna ile köçekler oynatıyorlar, her evden kumaş ve para istiyorlardı. Her güruh yüz guruştan bin guruşa kadar para koparıyor, ev sahibinin rütbesine göre para istiyordu. Az para verildiği veya arzuları geciktirildiği zaman, derhal ellerindeki meşaleleri konağın şehnişinine doğru kaldırıyorlar, istedikleri para verilmediği takdirde konağı yakacaklarını söylüyorlar, meşalelerle saçakları tutuşturuyorlardı. O zaman ev sahipleri ister istemez eşkıyanın arzusunu yerine getiriyor, eşkıya alayını bin türlü meşakkatlerle evinin önünden uzaklaştırmayı başarıyordu. Felaket bununla da kalmazdı: Onların arkasından tekrar bir güruh gelir, o da aynı teklifte ısrar ederdi. Bu suretle bütün Ramazan geceleri sokaklar sipahi zorbalarının sesleriyle dolar,

her mahallede tabur tabur meşaleler yanar, zorba sesleri işitilir, İstanbul halkı tedirgin ve rahatsız olurdu.

Bayram, sipahi zorbaları için ticarete yeni bir vesile olmuştu. Bu sefer de mahalle mahalle, sokaklara salıncak kurmuşlar, sadrazamdan başlayarak vezirleri ve ileri gelen kimseleri balmumları ile salıncağa davet ediyorlar, "saçı" adıyla yük yük akçeler, kumaşlar alıyorlardı. Mesela vezirlere birçok mum gönderiyorlar, her mumun üzerine "falan salıncağın mumudur" diye birer yafta yapıştırıyorlardı. Hepsini adetlerince defterlere kaydediyorlar, gelen paraları ve kumaşları ona göre paylaşıyorlardı. Göndermeyenlerden zorla tehdit ile para alıyorlardı.

Ramazan ve bayram, sipahi zorbalarının servet kazanmalarına sebep olmuştu.

"Nice reziller ve edepsiz cahiller Ramazan günleri oruç bozup, şarap ve tütün içip, çirkin fenalıklar yapıp kimsenin engellemeye gücü yetmezdi. Açıktan açığa meclis kurup eğlenip, raks edip, içip sokaklarda avrat ve oğlana saldırmak gibi nice rezil halleri oldu ki söylenmesi müstehcendir"[41].

Sipahiler bu şekilde servet kazandıktan sonra, yavaş yavaş memleketlerine dağılmışlardı. İstanbul'da reislerinden birkaç zorbabaşı kalmıştı. Onlar da güruh güruh geziyorlar, istediklerini azl ve tayin ettiriyorlardı. Rum Mehmed Konya'ya gitmiş, başına bir külah geçirerek Mevlevî olmuştu. Sultan Murad, Rum Mehmed'i oyalamak istediği için Konya'da da oturtmamış, uhdesine Maraş Eyaleti'ni vermiş, Antep'e yollamıştı.

Receb Paşa, İstanbul'da sipah zorbaları elinde oyuncak idi. Hırsının şiddetinden bir-iki rakibini öldürten sadrazam, şimdi bin rakibe dert anlatmaya mecbur olmuştu. Zorbabaşılar kendilerini mülazımbaşı yazdırmak istiyorlardı. Eski sipahiler bunları çekemiyorlar, birbirleriyle boğaz boğaza geliyorlardı.

41 Naima, cild 3, s. 108. Mehmed Halife, *Târih-i Gılmânî*.

Bir gün bir güruh önlerine birini katmış, mülazımbaşı yazdırmaya geliyorlar, ertesi gün diğer bir güruh onu bozduruyor, istediğini yazdırıyordu.

Sultan Murad, rahat nefes almaya başlamıştı. Yeniçeri Ağası Köse Mehmed Ağa'yı ele almış, Receb Paşa'nın bütün entrikalarına vâkıf olmuştu. Artık isyanı bastırmanın, intikam almanın zamanı gelmişti. İsyanın son bulmasından yirmi gün sonra Sultan Murad, ilk olarak Receb Paşa'yı tepelemeye karar verdi. O gün paşayı saraya davet etti. Paşa büyük bir hürmet ile yer öperken gözlerini çok hiddetli bir şekilde dikti:

-Gel berü, Topal zorbabaşı! dedi. Receb Paşa, "can başına sıçrayıp" felaketi anlamıştı. Hain vezir, hakir ve zelil bir şekilde yalvarıyor:

-Hâşâ padişahım! Vallahi ve billahi padişahımın rızasından dışarı zerre kadar tavır ve hareketim yoktur, diyordu. Fakat Sultan Murad köpürmüş, hiçbir söz işitmiyordu:

-Bre kâfir, abdest al! diyor, hiddetle bağırıyordu. Sonra:

-Şu hainin tez başını kesin! diye emretti. Cellat arandı. Bulunamadı. Nihayet zülüflü baltacılar kement atıp boğdular. Cesedini bir hasır üzerine koymuşlar, boğazında bir ip, dışarıda paşayı bekleyen zorbabaşıların önüne uzattılar. Bu manzara eşkıyanın manevi gücünü kırmış, Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı Sultan Murad'ın teşebbüslerini bir kat daha kolaylaştırmıştı.

Sultan Murad, sipahilere hiçbir hizmet verdirmiyordu. Sipahiler isyan edince bütün ileri gelenleri Sinan Paşa Köşkü'ne davet etti. Bu toplantıda yeniçeri ocak ağaları, ihtiyarlar da hazır bulunuyordu. Sultan Murad artık azimli bir şekilde hareket etmeye karar vermişti. Genç padişah çok iyi biliyordu ki isyanı vücuda getiren üç zararlı unsur vardı: Ulema, yeniçeriler, sipahiler. O gün bu üç sınıfa ayrı ayrı konuşmalar yaptı.

Memleketin felakete sürüklendiğini anlattı. Bütün ağalar, padişahın bu sözlerinden etkilenmiş, alkışlar icra ediyorlar, itiraz etmek isteyenleri "elma gibi başları üzerlerinden elden ele reddedip, söyletmeyip meclisten dışarı"[42] çıkarıyorlardı. Sultan Murad yeniçerilerle sipahileri ve ulemayı ikna ettikten sonra hepsine yemin ettirdi. Kelâm-ı Kadîm'e el bastırdı, ayrıntılı bir de hüccet yazdırarak isyanın önünü almayı başardı. Zorbalardan bazıları, bilhassa Kör Musa itiraz etmek istedi:

-Divanda vezirliğe ve defterdarlığa varıncaya kadar makamlar ve hizmetler bizimdir. Niçin feragat ederiz? dedi. Fakat çoğunluk, padişahın azminden telaşlı, hiçbir şey yapmayı başaramıyordu.

O günden itibaren İstanbul'dan eşkıya çekilmiş, zorbabaşılardan ele geçenler birer birer boğulmuştu. Sultan Murad, vezirlere divanlar akdettiriyor, eşkıyanın tamamen ortadan kaldırılmasına karar veriyordu. Saka Mehmedler, Cin Aliler boğuluyor, leşleri denize atılıyordu. Bütün sipahiler defterlere göre elde edilmiş, birer birer katlolunmuştu. Neferlere cizye defterleri verilmiyordu. Buna bedel, altışar guruş gulamiye veriliyordu. Sipahiler birbiriyle şakalaştıkları zaman: "Aldın mı altıyı?" diye eğleniyorlardı. Birkaç sene sonra, gulamiyeler de kaldırılmış, sipahilere ulufeden başka bir şey verilmemişti.

İstanbul sokaklarında hiçbir sipahi bırakılmamıştı. "Nerede bir eğri sarıklı sipah canlı adam" görülse, derhal katlediliyordu. Rum Mehmedler'den, Deli İdrisler'den kimse kalmamıştı. Sultan Murad, bütün nüfuzu eline almıştı. Kösem Sultan hiçbir şeye müdahale edemiyordu (1632).

Genç padişah, İstanbul'u sıkı bir inzibat altına almıştı. Kahveleri kapatıyor, tütün içenleri idama mahkûm diyor, gece sokaklara kimseyi çıkartmıyordu. İstanbul'da büyük bir yangın

42 Naima, cild 3, s. 116.

olmuş, bu müthiş felaket tütüne atfedilmişti. O zaman, bütün kahvehaneler yıkılıyor, Birinci Ahmed devrinden beri yapılan binalardan eser kalmıyordu. Tütün yasaklandıkça, içenlerin sayısı çoğalıyordu. Sultan Murad geceleyin tebdil-i kıyafet sokaklarda geziyor, fenersiz bulduğu adamları katlettiriyordu. Şüphelendiği evlerin bacalarına çıkar, tütün kokusu arardı. Bir gece Hocapaşa imamının oğlu camiiye geç kalır, fenersiz evine giderken Sultan Murad'a rast gelir. Sultan Murad: "Sen benim tembihimi işitmedin mi?" der, çocuğu derhal katlettirir. Hemen her sabah İstanbul sokaklarında bir-iki insan cesedi görülürdü[43]. Sultan Murad bütün bu tazyikleri, halkın toplanmasına, "saltanattın gereklerinden dem vurup nice yalanlar ihdas"[44] etmelerine mâni olmak için yapıyordu. Casusluk, bütün manasıyla hüküm-ferma idi. "Padişahın rızası hilafına hal ve akde dair bazı dedikodusu" işitilen Nakibüleşraf Şeyhî derhal sürgün edilmişti. Halk bu baskılardan usanmış:

Zararsız bir duhân hakkında neyler bunca dikkatler
Duhân âh mazlûmânı men' eylen hüner oldur.

diye zarifâne nükteler söylüyordu.

Bazen ulemaya Kağıthane'de tesadüf eder, eşyalarını getirtip inceler, içlerinde Yahya Efendi'nin divanını görünce:

-Bu bizim efendinin divanıdır. Kitaplarıyla gezmeye giden ulemaya; tespih, seccade ve ridâsıyla[45] giden dervişlere; divit, kalem ve yazı araç-gereçleriyle giden kâtiplere bizim sözümüz

43 "Hâkir İslambol'a geldiğim zamanda Hocapaşa'da misafir idim. Bir gece Sultan Murad mahalleyi dolaşırken Hocapaşa Camii'nin imamının oğlu camiiden eve giderken padişaha rastgelip ve emân verilmeyip katlolunmuştur. Hâkir varıp gördüm. Yaşlı, kaftanlı bir taze yiğit yatar", Mehmed Halife, *Târih-i Gılmânî*.

44 Naima, cild 3, s. 171

45 Dervişlerin omuzlarına attıkları, gereğinde seccâde veya yorgan gibi kullandıkları yün örtü (yay. haz.).

ve bir şekilde taarruzumuz yoktur. Hemen kendi âlemlerinde olsunlar! der, hiçbir ceza vermezdi.

Sultan Murad, zulümden geri kalmıyordu. Bursa'ya giderken ufak bir ihmalden dolayı kadıyı idam ettirmişti. Kendisine en çok hizmet eden Yeniçeri ağası Köse Mehmed Ağa'nın zulümlerinden nefret etmiş, sipahiler isyanındaki fedakârlığını düşünmemiş, onun da katline karar vermişti. Köse Mehmed Ağa, üstünde bir kırmızı atlas kaftan, ayağında sarı çizme, belinde orta kuşağı, Sultan Murad'ın huzuruna gelmiş, katli fermanını işitir işitmez "emân gülbangını semanın en yüksek katına eriştirip yalvarmış; tez kâfirin başını kesin, söyletmen" emrinden başka bir söz işitememişti.

Sultan Murad, Bursa'ya gider gitmez, valide sultan işe derhal parmağını sokmuştu. İznik kadısının katli üzerine şeyhülislâm, Kösem Sultan'a bir tezkire yazıyor, oğluna nasihat etmesini teklif ediyordu. Fakat müftünün düşmanları, bir ziyafette bulunmasından istifadeyle, valide sultana jurnal veriyorlar; şeyhülislâmın ulema ile cülûs meselesi müzakere ettiklerini-söylüyorlardı. Valide Kösem Sultan, şeyhülislâmın tezkiresiyle beraber oğluna bir mektup yazmış: "Benim arslanım. Acele üzere gelesiniz. Cülûs tedbiri için sözler ve toplantılar olmaktadır!" demişti. Sultan Murad, Kösem Valide'den mektubu alır almaz yıldırım hızıyla İstanbul'a geliyor, şeyhülislâmı azl, yerine Yahya Efendi'yi tayin eyliyordu. Sultan Murad bununla da kalmıyordu: Eski şeyhülislâmı Kıbrıs'a sürgün ettirmiş, arkasından adamlar göndererek daha boğazdan çıkmadan bostancılarına boğdurmuştu.

Sultan Murad şiddetini gittikçe arttırmıştı: Mesela yolda giderken önüne bir araba çıkar, bundan son derece hiddetlenir, derhal arabacıyı bir okta yere devirirdi. Talihsiz arabacı kollarından kan akarak yere yuvarlandığı sırada maiyetinde giden Bostancıbaşı Duçe'ye:

-Var şu küstahın başını kes! diye emreder. Duçe, bîçare adama acır:

-Padişahım sen sağ ol! Onun canı ok değdiği gibi çıktı! diye talihsiz adamı felaketten kurtarırdı[46]. Sultan Murad, Şair Nefî'yi Bayram Paşa'yı hicvettiği için katlettiriyor[47], vezirlerden kiminin kafasını kestiriyor, kiminin derisini yüzdürüyordu. Devlet erkânından her biri ya kement ile boğuluyor ya boynu vuruluyordu. Sultan Murad, bu şiddetlerle asayişi temin etmiş, Revan Seferi'ni başarıyla neticelendirmişti. Bu zaferin ardından İstanbul'a gönderdiği fermanda, kardeşlerinin, Şehzâde Bâyezid ile Süleyman'ın da katlini emretmişti. Sultan Murad, bu emri ile büyük bir zulüm yapıyordu: Şehzâdeler başka anneden olmuşlardı. İkisi de yirmi beş yaşına gelmişlerdi. İstanbul halkı Revan Seferi'nin neşesiyle sarhoş olurken, Bayram Paşa ile bostancıbaşı talihsiz şehzâdeleri gözyaşları dökerek boğmuşlardı. Şehzâdelerin masumâne müdafaaları herkesi çok üzmüştü. Bir gün ikisinin de cesedi gizlice yıkanmış, kimse görmeden karanlık kabirler altına defnolunmuştu (1045/1635-1636)

Sultan Murad'ın zulümleri halkın nefretini davet eylemişti. Hemen her gün bir katl, bir idam işitilir, padişahın maiyetinde bulunanlar:

-Bre Kara Ali! Kes şu haninin başını, emrini işiteceğiz diye tir tir titrerlerdi. Defterdarlar ve şeyhler, Sultan Murad'ın cellatlarından başlarını kurtaramazlardı. Sultan Murad, nihayet öz kardeşi Sultan Kasım'ı da öldürmüş, bu cinayetle annesini, Mahpeyker Sultan'ı çok üzmüştü. O zaman Osmanlı hanedanından Sultan İbrahim'den başka şehzâde kalmamıştı.

46 Naima, cild 3, s. 234.
47 Naima, cild 3, s. 627.

Sultan Murad'ın zulmü şiddetli idi. Gerçi genç padişah askeri inzibat altına alıyor, o zamana kadar zaptedilemeyen yerleri yiğitliğiyle, cesaretiyle tamamen fethediyordu. Sipahiler isyanını bastırması, Anadolu'yu kanla, demirle temizlemesi, memleketi teskin hususunda mühim bir tesir meydana getiriyordu. Fakat fazla adam öldürmeleri, bilhassa kardeşlerini öldürerek kendi hanedanının mahvına yürümesi artık inzibat dairesini de aşıyor, zulme, gaddarlığa varıyordu. Hekimbaşını zorla, afyonla öldürtmesi; davanın çözümünde, meselenin halli için davacıların ikisinin de başlarını kestirmesi; indinde insan hayatının yok denecek kadar değersiz hükmünde olduğunu gösteriyordu.

Sarayda Mahpeyker Kösem Valide Sultan ile oğlu İbrahim'den başka kimse kalmamıştı. Sultan Mustafa'nın annesi sarayca esasen nefret edilen bir kimseydi. Genç Osman faciasında Davud Paşa'ya arka çıkan valide sultan, o zamanlar cinayete de iştirak etmiş, Sultan Osman'ı idam için katilleri teşvik eylemişti. Oğlunun halini düşünemeyecek derecede saltanata, ikbale hırs gösteren valide sultan, tabii olarak Dördüncü Murad'ın da nefretini üzerine çekmişti. Sarayda padişah aleyhinde en mühim hareket, Sultan Mustafa'nın annesi tarafından olabilirdi. Özellikle Kösem Valide Sultan, Genç Osman faciasını biliyor, katillerinin cezaya çarptırılmalarından memnun oluyordu. Aynı hissi Sultan Mustafa'nın annesi hakkında da besliyordu. Sultan Murad, saltanatı kaybetmek korkusuyla kardeşleri Bâyezid ile Süleyman'ı, daha sonra öz kardeşi Şehzâde Kasım'ı telef ettirmişti. Sultan Mustafa'nın cinayetlere iştirak eden, masum bir padişahın katline sebep olan annesini de ortadan kaldıracağı tabii idi. Bu sebepten Sultan Mustafa'nın annesi mezarı bile bulunmayacak şekilde ortadan kaybedilmiş; Sultan Mustafa da kırk yaşında, saçları ağarmış, sarayın hapishaneleri andıran karanlık odalarında hayatını kaybetmişti (1639).

O gün, bîçare Mustafa'nın cenazesi on yedi saat sokakta kalmıştı. Tahtan indirilen padişahı gömecek türbe bulunamamıştı. Bütün türbeler, ağızlarında süt kokarken analarının kucaklarından alınan, gaddarca boğulan, masum şehzâdelerle dolmuştu. Nihayet Ayasofya Camii içinde, Bizans devrinden kalma bir kubbe bulunmuş, kayaları yarılmış, Sultan Mustafa oraya gömülmüştü.

Sultan Murad bütün rakiplerinden kurtulmuştu. Ahaliyi şiddet altında eziyordu. Padişah, içki içmeyi ve tütünü yasakladığı halde, kendi içkiden başını kaldıramazdı. Kendisiyle aynı ahlakta olan Revan Hâkimi İranlı Emirgûneoğlu'na İstinye'de Feridun Paşa Bahçesi'ni veriyor, Kâğıthane'de çiftlikler, mükellef saraylar ihsan ediyor, gece gündüz, içki ve sevgili ile hayatını geçiriyordu.

Sultan Murad isyanlar bastırmakta büyük bir deha göstermişti. Senelerden beri alınamayan Bağdat'ı zaptetmiş, sipahilerin elinden vakıfları kurtarmış, yeniçerileri temizlemişti. Valilerle vezirleri şiddetiyle korkutmuş, yıkılmaya meyilli olan Osmanlı saltanatını yalnız inzibat yönüyle daha birkaç asır düşüşten korumuştu. Fakat dehası ile beraber içki ve sefahata aşırı düşkünlükten bir türlü kendini menedememişti. Sarayda valide sultan ile haseki sultan, iki Rum kadını nüfuz icra ediyor, bu nüfuz dışarıya sirayet edemiyordu. Kadın taifesine rağbetsizliği, hanedan erkânını yalnız Sultan İbrahim'e hasreylemişti. Sultan Murad'ın iki kızı, Safiye Sultan ile Rukiye Sultan, dünyaya gelmişti. Bunlardan Safiye Sultan doğum yaptığı esnada vefat etmiş, sandukasına:

Gören nûr ile âlûde mücessem sanduğu bu kim
Şehîden vaz'-ı haml ettikte bu fevt olduğundandır.

beytini yazdırmıştı. Sultan Murad neslinin sona ereceğini düşünmüyor, Emirgûneoğlu ile gece gündüz yeme içmeyle meşgul oluyordu.

Bağdat Seferi'nden döndükten sonra, böbrek ve damla illetinden bir hayli muzdaripti. Hekimler içkiden vazgeçmesini tembih etmişler, bayramda, padişahın sıhhatini kendi gözleriyle gören halk memnun olmuştu. Fakat Sultan Murad, o gün alaydan sonra evvela Sinan Paşa Köşkü'ne gitti, oyunlar, ciritler seyretti. Sonra zevküsefa arkadaşları, Emirgûneoğlu, Venedikli Beyanki ile At Meydanı'na, Silahtarpaşa Sarayı'na geldi. Burada ziyafetler tertip olundu, çalgıların latif nağmeleriyle şaraplar içildi. Bu son sefahat Sultan Murad'ın hasta vücudunu sarsmıştı. Sultan Murad o günden itibaren kendisini toplayamamıştı. Hekimlerin ilaçları hiçbir tesir meydana getirmiyordu. Sultan Murad hayatından ümidini kesmişti. Vücudunun zaafı onu korkutuyor, hayatının son saatlerini yaşadığını hissediyordu. O zaman, kardeşi İbrahim'i de öldürmek istedi. Kösem Valide, büyük bir heyecanla, bu cinayete mâni oldu. Böylece Osmanlı hanedanının son unsurunu kurtardı. Sultan Murad'a kardeşinin öldürüldüğü haber verildiği zaman, çehresinde sevinç hâsıl olmuştu. Fakat Şehzâde İbrahim'in cesedini de görmek istedi. Hekimler ısrar ettiler, üzerine fenalık geleceğini söylediler. O zaman Sultan Murad, sapsarı, bîtap bir halde, yatağından fırlamak, dışarıya atılmak istedi. Aciz ve mecalsiz, olduğu yere düştü. Şimdi bu galeyan, bütün asabını tahrik etmişti. Sultan Murad kendini büsbütün kaybetti, başını sağa sola döndürdü. Akşam, günbatımından sonra, kardeşi Şehzâde Kasım'ı boğdurduğu odada, feci bir şekilde ruhunu teslim etti.

Sultan Murad'ın yüzüne bir dülbend, üzerine bir şal örtmüşlerdi. Saray, feryat figan içinde idi. Cariyeler üzüntülerinden camları kırıyorlar, ağalar ve içoğlanları gözyaşları

döküyorlardı. Kösem Sultan bu kayıptan müteessir olmuştu. Fakat aynı zamanda, saltanata erişme, kendisine büyük bir mâniden kurtulduğunu da hissettiriyordu. Hakikaten, Sultan İbrahim de, amcası Sultan Mustafa gibiydi; artık bütün hükümeti Kösem Sultan idare edecek, kadınlar saltanatı bütün mânâsıyla başlayacaktı.

❧

Sarayda büyük bir telaş vardı. Kapılarda, uzun külahlarıyla bostancılar, kırmızı kürkleri ve yelpazevarî geniş sorguçlarıyla kapıcıbaşılar dolaşıyordu. Mavi çinili sofalarda, beyaz mücevvezeli, bellerinde sırma kuşak, pembe kürklü kapı ağaları, uzun entarileri ve kısa serpuşlarıyla içoğlanları telaş içindi idi. Sarayda öldürülmüş ve öldürülecek hiçbir şehzâde kalmamıştı. Yalnız bir şehzâde, yirmi beş yaşında Osmanlı hanedanının son unsuru, Sultan İbrahim vardı. Fakat o da amcası Sultan Mustafa gibi aklen zayıf ve bîçare idi[48]. Sultan İbrahim, Şehzâdeler Dairesi'nin basık tavanları altında on beş seneden beri elim bir hayat geçiriyor, kardeşi Sultan Murad'ın dehşetinden titriyordu. Daima korku içinde idi. Gözlerinin önünde cellat manzarası, yeniçeri hücumları olduğu halde her şeyden ümidini kesmiş, cariyelerden başka bir şey düşünemiyordu. Dördüncü Murad'ın şiddeti, Sultan İbrahim'i titretmişti. Kardeşi Kasım'ın birdenbire boğdurulması, üvey kardeşlerinin bir gün içinde kementler altında can vermeleri, zayıf asabında zararlı bir tesir meydana getirmişti. Saltanat, debdebe, hiçbir şey ihtirasını tahrik edemiyordu. Valide Dairesi'nde, Kösem Mahpeyker Sultan, telaş içinde idi. Sadrazamı ve devlet erkânını çağırmış, cülûs hazırlıklarıyla meşguldü. Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa, Dördüncü Murad'ın son zamanlarında sadareti elde etmiş, paralarda düzeltme yapmış, şiddet ve nüfu-

48 "Büyük biraderi Sultan Murad Han devrinde hayatta kalan üç biraderi şehid olduğunda alil olmakla mahbeste kalmıştı", Kâtib Çelebi, *Fezleke*, cild 2, s. 339

zuyla kendisini herkese saydırmıştı. Şimdi, Kösem Sultan en çok ona itimat ediyordu. Nihayet saraya bütün ricâli çağırdı. Hepsini de Sultan İbrahim'in odasına gönderdi.

Sultan İbrahim, karşısında devlet ricâlini görür görmez birdenbire ürktü. Dördüncü Murad'ın öfkeli siması bir türlü gözünün önünden ayrılmıyordu. Vezirler:

-Şehzâdem, mübarek başınız sağ olsun. Yıldızı kutlu biradeniz Sultan Murad öldü. Saltanat tahtı sizindir, dediler. Sultan İbrahim, gözlerini açmış, şaşkın ve dalgın gözlerle bakıyor, odasından dışarı çıkmaya cesaret edemiyordu. Bir müddet Sultan Murad'ın öldüğüne inanmadı, çekingen, heyecanlı bir tavırla:

-Siz bana hile edersiniz. Bana taht ve saltanat gerekmez. Karındaşım sağ olsun, benden ne istersiniz! dedi. Ufak bir teşebbüsle Sultan Murad'ın gazabını tahrik edeceğinden korkuyor, devlet erkânının ısrar ve zorlamasını dinlemiyordu. Sultan İbrahim, saray ricâlinin bu hareketini kardeşinin kendisini öldürtmek için tertip eylediği bir hileye atfediyor, devlet ricâlinin ısrarlarına önem vermiyordu. Nihayet vezirler, Sultan İbrahim'i ikna etmenin mümkün olmadığını anladılar, Valide Dairesi'ne, Mahpeyker Kösem Sultan'a haber gönderdiler.

Kösem Sultan, başında bir örtü, arkasında ağalar ve içoğlanları, Sultan İbrahim'in dairesine gelmişti.

Sultan İbrahim, annesine hayretle bakıyordu. Kösem Sultan, yumuşak bir sesle:

-Arslanım, başın sağ olsun, gel, çık, dedi. Sultan İbraḥim gözlerini validesine dikti, üzgün üzgün bakıyordu. Korkusundan benzi sararmış, oradan çıkmaya bir türlü cesaret edemiyordu. Kösem Sultan, Dördüncü Murad'ın öldüğünü söyledi, kendisinin padişah olduğunu anlattı. Sultan İbrahim, gözlerini bir noktaya dikmiş, devamlı olarak ısrar ediyordu.

Nihayet Kösem Sultan ile kapıağası, Sultan İbrahim'i koltuğundan yakaladılar:

-Kendiniz varınız, bakınız, diye zorla yerinden kaldırdılar, kollarından çeke çeke dışarıya çıkardılar.

Sultan İbrahim dehşet içinde idi. Benzi sapsarı, odasından adeta sürüklenir gibi çıkıyordu.

Kösem Sultan ile kapıağasının maksadı, Sultan İbrahim'i Dördüncü Murad'ın yattığı odaya götürmek, kardeşinin öldüğünü, artık kendisini boğduracak ve mahvedecek bir kuvvet ve bir nüfuz bulunmadığını göstermekti.

Valide sultan, ağalar, Sultan İbrahim gürültülerle sarayın sofalarında ilerlerken, Kara Mustafa Paşa demir bir kapının önünde durmuş, bekliyordu. Kapıağası, Sultan İbrahim, Kara Mustafa Paşa'yı görüp de birdenbire korkmasın, kendisini bostancı zannedip de beni öldürecek diye ürkmesin demiş, paşaya önceden haber göndermişti. Kara Mustafa Paşa da Dördüncü Murad'ın cansız yattığı odanın kapısı önüne gelmiş, "padişah-ı âlem-penâh"ın gelmesini bekliyordu. Uzaktan, Sultan İbrahim ile valide sultan ve ağalar, odanın önüne yaklaşmışlardı. Sultan İbrahim, Kara Mustafa Paşa'yı uzaktan görünce:

-Lalan budur, padişahım! diye takdim ettiler, korkunun önünü ancak bu şekilde alabildiler, fakat Sultan İbrahim'in içinden korku bir türlü çıkmıyordu. Sadrazam, büyük bir hürmetle eğildi. Yer öpüp baş sağlığı diledi. Sultan İbrahim'in gözü hiçbir şey görmüyordu. Sürekli olarak ürküyor:

-Hile ve oyun edersiniz, diye çekilmek istiyordu. Nihayet saray hademeleri padişahlarını yeminlerine inandırmak istediler, Dördüncü Murad'ın cesedine doğru gönderdiler. Sultan İbrahim cesede yaklaşır yaklaşmaz, yüzünü açtılar: Sultan Murad, şalın altında sapsarı, yanakları çökmüş yatıyordu. Sultan İbrahim, kardeşinin cansız cesedine dikkatle baktı,

sevincinden taht odasına koştu. Sonra biraz düşündü, Sultan Murad'ın ölebileceğine bir türlü inanmadı. Tekrar geriye döndü, yüzünü açtırdı, dikkatli dikkatli baktı, bir daha dirilmeyeceğine ikna olur olmaz tahta geçmeye etmeye razı oldu.

Bir saat sonra, Ayasofya, Fatih, Sultanahmed ve Süleymaniye camiilerinde hazin seslerle salâlar veriliyordu. Sultan Murad'ın cenazesi gasilhanede yatıyordu. Saray halkı endişe içinde idi. Vezirler, ulema, kapıcıbaşı ağalar, piyade ve süvari ocak ağaları, zabitler, kethüdalar, defterdar, reisülküttab, nişancı, birinci ve ikinci defterdarlar, defter emini, hep Paşakapısı'na toplanmışlardı. Başlarında kallavî, örf, selimî, mücevveze, üstlerinde ferace, divan rahtlı atlara binmişler, alayla saraya geliyorlar, defterdar ile şehremini ve mimar ağa da mezar kazdırmakla meşgul oluyorlardı.

Orta Kapı'dan Bâbüssaade'ye kadar bütün bahçe halk ile dolmuştu. Vezirler ile ulema, Harem Kapısı'ndan içeri girdiler, cenazeyi usûlen muayene ettiler. Sonra, alelacele yıkattılar. Birkaç dakika içinde Sultan Murad'ın tabutu Harem Kapısı'ndan büyük bir saygı ile çıkarıldı, Bâbüssaade önündeki musallada namazı kılındı. Cenaze Orta Kapı'dan çıkar çıkmaz, yeniçeri ağası ile ocak halkı öne geçtiler, atlarına bindiler ve kuru aheste, cenazeyi türbesine kadar götürdüler.

Sultan Murad'ın naaşı muhteşem bir alayla defnolunmuştu. Devlet erkânı gözyaşları döküyor; Kösem Sultan, bütün nüfuzu geri almaktan ileri gelen bir haz ile saray dairelerini gözden geçiriyordu.

İstanbul şevk ve neşe içinde idi. Nihayet Eyüp'te kılıç alayları yapıldı. Şairler, cülûs tebriki şiirleri tanzim ettiler.

Azm-i ukbâ eyleyip Sultan Murad-ı Cem-himem
Eyledi Sultan İbrahim-i Dârâ-fer cülûs

beytini şenliğe tarih düşürdüler. İkindiye kadar bütün dükkânlar kapanmıştı. Ahali yollara dökülmüşler, yeni padişahı seyre koşuyorlardı. Sultan Murad'ı herkes unutmuştu. İstanbul sokaklarında şevk ve mutluluk hüküm-ferma oluyor, uzaktan uzağa tellalların kaba ve gür sesleri işitiliyordu:

-Devlet ve memleket Sultan İbrahim'indir!

Hakikaten devlet ve memleket Sultan İbrahim'indi. Sultan İbrahim, milyonlarca nüfusu istediği gibi idare edecek, en namuslu paşaları arzu ettiği zaman katlettirecekti. Artık saray ve kadınlar, hazineler ve servetler, ihtişamlar ve elmaslar hep onundu. Sultan İbrahim, Fırat'tan Tuna'ya kadar geniş bir ülkenin padişahı, bütün Müslümanlar'ın halifesi, Osmanlı hanedanının yegâne ferdiydi. Bütün Türklük onun zayıf ve dengesiz aklıyla idare edilecekti. Üç buçuk asırdan beri milyonlarca nüfus feda edilerek kan pahasına tesis edilen koca imparatorluk, şimdi onunla şeref bulacaktı. Fakat Sultan İbrahim, bütün asil hislere yabancı idi. Kardeşinin ölüsüne yaklaşamayacak derecede korkaklık gösteren padişah, kuvvet ve nüfuzu ele alır almaz zâlim kesilmişti. Kendisini tahta geçirmek için kollarından sürükleyenler, saadete eriştirmek için nasihatle iknaya çalışanlar, şimdi karşısında tir tir titriyorlardı. Sultan İbrahim, bu yetkiyle mağrur, idam emirleri veriyor, aziller ferman ediyordu.

Sarayda iki nüfuzun hüküm-ferma olduğu görüldü: Sultan İbrahim, Kösem Sultan. Bütün vezirler, kapıağaları, bostancılar, kethüda kadınlar, cariyeler hep onların etrafında dolaşıyorlar, onların emirlerine tâbi bulunuyorlardı. Nihayet ortalıkta sükûn hâsıl oldu. Sultan İbrahim, bütün köşkleri dolaştı, Bağdat Köşkü'nün manzarası pek ziyade hoşuna gitti. Köşkün yanına bir şahnişin inşa ettirdi. Üzerine:

Çûn mübarek ede iftâriye câ-yi dil-güşâ
Neş'edâr olmuş cenânın her birinden pür-safâ
Padişahân-ı selef böyle neşîmen görmedi
Hazret-i Sultan İbrahim'e verdi çûn Hudâ

tarzında beyitler ve dualar yazdırdı.

Sultan İbrahim, zevküsefası için inşa faaliyetlerine çok önem veriyordu. Bağdat Köşkü'nün yanına, Revan Odası'nın ön tarafındaki havuz kenarına, geniş bir oda yaptırdı. Odanın pencerelerinden musluklar akıyor, suların nağmeleri genç padişahı memnun ediyordu. Köşkün her penceresine beyitler ve kasideler yazılmıştı. Bazılarında Sultan İbrahim'in ulviyetinden bahsolunuyor, bazılarında:

Kasr içinde yakılan anberden olup hissedar
Sahn-ı âlemde nesîm-i subh eser anber-i şemîm

Böyle safâ gezerse köşe köşe âlemi
Bî-tereddüd kalmaya dünyâda bir câ-yi vahim

Ka'be'dir ol beyt-i âlî ve harîmidir harem
Daima ma'mûr ve me'men ola ol beyt ol harîm

Sen safâ sür padişahım devlet ü ikbâl ile
Bed-gümân olanlar olsun mazhar-ı kahr-ı elim

temennileri dile getiriliyordu. Sultan İbrahim bu odalarda gerçekten sefa sürmeye başladı. Diğer taraftan donanma çıktığı zaman kapudanların el öpmeye gittikleri Sepet Köşkü'nü de genişlettirdi. Süslü ve yaldızlı binalar içinde kadınlar arasında yaşamaya başladı.

Kösem Sultan, oğlunun saltanatından memnundu. Fakat büyük bir endişe kalbini kemiriyordu. Sultan İbrahim, Osmanlı hanedanının son ferdiydi. O da vefat ettiği veya bir isyan neticesinde telef edildiği takdirde, Osmanlı hanedanı sona erecekti. Sultan İbrahim'in çocuğu olmuyordu. Gece gündüz cariyeleri koynunda eğlenir, ortada yine hiçbir semere görülmezdi. Valide sultanın endişesine vezirler de iştirak ediyordu. Onlar da anlıyorlardı ki, Sultan İbrahim'in vefatı Osmanlı hanedanı için son felaketi meydana getirecekti. Hepsi de valide sultanla görüşüyorlar, genç İbrahim'e en güzel ve en cazibeli kızlar ve kadınlar takdim ediyorlardı. Bu hareketi de adeta bir hamiyet vazifesi sayıyorlardı. Artık saray, sarışın ve mavi gözlü, işveli cariyelerle doluyor, Sultan İbrahim'in her gecesi bir güzelin kucağında geçiyordu. Bu ihtiyacı padişah da hissediyordu. Sokağa atla gezmeye çıktığı veya bir eğlenceye gittiği zaman, kapıcılarına dört-beş kese ihsan eder, kendisine dua etmelerini emreylerdi.

Fakat bu halden en çok müteessir olan Kösem Sultan'dı. Valide sultan, oğluna hemen her gün yeni bir cariye takdim ederdi. Daha doğrusu, "bütün insanlar padişah-ı âlemin zürriyetine muhtaç ve bunu beklemekte idiler"[49]. Bir Ramazan gecesi, Şehzâde Mehmed'in doğumu herkesin yüzünü güldürdü. Valide sultan, vezirler, ahali, herkes memnundu. İstanbul'da günlerce şenlik yapıldı. Şehzâdenin doğumuna tarihler düşürüldü:

Şâmyâ gökde melekler dediler târihini
Nûrdur geldi Mehmed sulb-i İbrahim'den

tarihi hepsine üstünlük gösterdi. Artık Şehzâde Mehmed'in annesi Turhan Sultan, sarayın en gözde ve en muhterem hasekilerden

49 Naima, cild 4, s. 7.

kabul edilir olmuştu. Turhan Sultan, on dört yaşında, gayet cazibeli bir Rus kızıydı. Rusya'da doğmuş (1037/1627-1628), on iki yaşında Tatarlar'ın eline esir düşmüştü. Sultan İbrahim'in tahta geçmesinden iki sene sonra (1642), Kör Süleyman Paşa tarafından saraya takdim edilmiş, nihayet Kösem Sultan vasıtasıyla Sultan İbrahim'e hediye olunmuştu. Turhan Sultan müstesna bir güzelliğe sahipti. Boylu boslu, biraz nârindi. Yüzünde pek tatlı çiçek bozuğu vardı. Teninin cazibeli beyazlığı, gözlerinin kadife gibi derin maviliği, kumral saçlarının göz kamaştıran parlaklığı, Sultan İbrahim'i sarhoş ederdi[50]. Dilber Rus kızı, zekâsı ve işvesiyle, Sultan İbrahim'i büyülemişti.

Fakat padişah, yalnız Turhan Sultan'la kanaat etmezdi. Hemen her gün genç bir cariye ile münasebette bulunur, bazen günde yirmiyi aşkın cariyenin birlikteliğiyle bîtap kaldığı olurdu[51]. Kadına aşırı düşkünlük, Sultan İbrahim'i daha yirmi dört yaşında zayıflattı. Mahpus köşelerinde zaafa uğrayan aklî kuvvetini büsbütün akim bıraktı. Bununla beraber şehzâdeler de birbirini takip ediyordu. Üç buçuk ay sonra, ikinci şehzâde Süleyman (1052/1642-1643), on bir ay sonra Şehzâde Ahmed, bir ay sonra Şehzâde Murad (1653/1643-1644), daha sonra Peykhan, Ayşe, Atike, Gevherhan Sultanlar dünyaya geldi. Turhan Sultan'ın yanına Şehzâde Süleyman'ın annesi Dilaşub, Şehzâde Ahmed'in annesi Muazzez Hanımlar da dahil oldu. Sultan İbrahim'in birkaç sene ara ile oğulları ve kızları dünyaya geldi. 1054/1644-1645'de Selim ve Osman, 1056/1645-1646'da Cihangir ve Bâyezid doğdu. Valide Kösem Sultan oğlunun bu başarılarından sarhoş olurdu. Sultan İbrahim, kadınlar arasında Osmanlı hanedanını sona ermekten kurtarmaya çalışırken, vezirleri ve hükümeti de Kösem Sultan idare ederdi.

50 Kastellan, *Osmanlıların Ahlâk, Adât ve Kıyafetleri*, cild 3, s. 67.

51 Hammer, cild 2, s. 518.

Sultan İbrahim, hasekilerin sayısını günden güne çoğalttı. Gece gündüz cariyeler arasında yaşamaktan bıkmaz, hazlarına değişiklik ve renklilik katmak, yenilikler vücuda getirmek isterdi. Mesela bir gün Üsküdar'da atla dolaşırken, aklına kim bilir nereden, yine kadın zevki geldi. Kadından duyulacak neşenin, beden iriliğiyle orantılı olacağını düşündü. Derhal ağalara emretti. İstanbul'un en şişman kadınını arattırdı. Ağalar ve paşalar mahalle mahalle yayıldılar, nihayet "halife-yi enâma" iri yarı bir Ermeni karısı getirdiler. Sultan İbrahim bu kadından pek ziyade hazzetti, artık öbür nârin, sarışın ve zarif kadınlar gözünden düştü. Sultan İbrahim'in yedinci hasekisi, Şivekâr adını aldı, sarayda mühim bir mevkii işgal etti. Sultan İbrahim şişman hasekisine Şam Eyaleti'ni "inâm" etti. Köprülü Mehmed Paşa da adı geçen kadın tarafından müsellim tayin olunup gönderildi[52].

Sultan İbrahim, gayet tez canlı idi. Lafı, birbiri arkasına çabuk çabuk söylerdi. Aklına her ne gelirse derhal yaptırmak ister, hiçbir dakika durmak ve ihtiyatlı hareket etmek bilmezdi. Bütün zamanını muhtelif cinsten sekiz haseki ile yüzü aşkın cariye arasında geçirirdi. Nihayet Hekimbaşı Hammalzâde Mehmed Efendi, padişaha itidal tavsiye etti. Bu nasihatinin cezasını Büyükada'da, sefalet ve inziva içinde çekti, yerine İsa Efendi tayin edildi.

Sultan İbrahim, bütün hasekileri içinde Hümaşah Sultan'ı, Telli Haseki'yi tercih ederdi. Telli Haseki, Sultan İbrahim'in sekizinci hasekisiydi. Padişah, bütün mevcudiyetini ona hasretmişti. Hiçbiriyle kalben aşk ilişkisinde bulunmadığı halde, Telli Haseki'yi sever; karşılıklı ve ateşli bir muhabbet, padişah ile hasekiyi birbirine bağlardı. O derecede ki, Sultan İbrahim, Hümaşah Sultan'ı bütün hasekilerinden ayırmış, "Osmanlı hanedanının kadim geleneğinde nikâh akdi olmayıp

52 Naima, cild 4, s. 243; Hammer, cild 2, s. 9

cariye edinmekle yaşamak mümkün iken makamı yüce olan padişah hazretleri"[53] Telli Haseki'yle nikâhla evlenmişti.

Sultan İbrahim, Telli Haseki için parlak bir düğün yaptı. Bütün vezirler, ulema, divan erkânı, yeniçeriler, baltacılar, bostancılar, Telli Haseki'yi Davudpaşa Bahçesi'nden Topkapısı civarındaki Valide Sultan Bahçesi'ne gelin getirdiler. Nikâhta Telli Haseki tarafından, dârüssaade ağası; Sultan İbrahim tarafından da, sadrazam vekil tayin edildi. Telli Haseki'ye bir Mısır hazinesi, mehir tayin olundu.

Telli Haseki'den sonra Hobyar Kadın, Şekerpâre, Şekerbolu, Saçbağı, sarayda mühim bir mevkii işgal ediyorlardı. Bütün sarayı ve hükümeti kadınlar ve hasekiler idare ediyordu. Fakat hepsinin riyâsetini Kösem Valide Sultan elde etmişti. Kösem Valide, Kızlarağası Sünbül Ağa'yı nüfuzu altına almış, sarayın bütün güzellerine kumanda ediyordu. Hasekilerin rekabetine, cariyelerin hasetlerine Kösem Sultan mâni oluyordu. Sultan İbrahim, sarayın kızları ve en güzel kadınları arasında dolaşır, bazen oğlunun sütninelerine kadar teveccühler saçtığı görülürdü: Kızlarağası Sünbül Ağa, Sultan İbrahim'in tahta geçtiği sene dört yüz elli guruşa genç bir cariye satın almıştı. Sünbül Ağa, cariyeyi bâkir zannediyordu; fakat biraz sonra cariyeden bir çocuk dünyaya gelmesi Sünbül Ağa için yeni bir bağlılık vesilesi oluşturdu. Genç cariyeyi yeni doğan Şehzâde Mehmed'e sütnine olmak üzere tavsiye eyledi. Sultan İbrahim, sütnineden pek ziyade hoşlanmaya başladı. Muhabbetini, sütninenin babası malum olmayan çocuğuna da genişletti. Hatta onu, Şehzâde Mehmed'e tercih eyledi[54].

Turhan Sultan, bu ilgiyi kıskanıyordu. Nihayet cariyeye ve Sünbül Ağa'ya büyük bir husumet bağladı. Bazen Sultan İbrahim'in bahçede, havuz başında cariyelerle eğlendiğini görürür,

53 Naima, cild 4, s. 250

54 Hammer, cild 2, s. 521

bilhassa sütnineye düşkünlüğünü çekemezdi. Sultan İbrahim'in kendi oğlunu sevecek yerde sütninenin oğlunu sevmesi Turhan Sultan'ı çıldırttı. Bir gün dayanamadı, bütün kadınlık asabiyeti ile kumral kaşlarını çattı. Sultan İbrahim'e doğru ilerledi:

-Asıl muhabbetinize layık olan budur. Evladınız budur! diye bağırdı. O zaman Sultan İbrahim, içki ve sefahatla bozulan dimağı bîtap, gözlerini Turhan Sultan'a dikti. Ruhunda şehvetten başka bir şey duymadı, Şehzâde Mehmed'i sütninenin elinden kavradı, havuza doğru fırlattı. Turhan Sultan, deli gibi evladının üzerine atılmış, geleceğin Avcı Sultan Mehmed'ini ölümden kurtarmış, masumun başından akan kanları gözyaşlarıyla silmişti.

Sünbül, Ağa, bu hadiseden sonra, sarayda durmayacağını anladı. Hacca gitmek, daha doğrusu Mısır'a çekilmek istedi. Kızlarağalığı mevkiini Taşyatar Ağa işgal etti. Kızlarağası, cariyesi, oğlu ve daha birçok kadın, yolda Malta korsanlarının eline esir düştüler. Sünbül Ağa, muharebede telef oldu. Oğlu, Malta şövalyeleri elinde büyüdü. Osmanlı hanedanından zannedilerek "Patro Ottomano" adıyla, Avrupalıların elinde, Türklere karşı silah makamında saklandı. Avrupalılar, bundan evvel de Yahya isminde bir Rum çocuğunu Birinci Ahmed'in kardeşi zannetmişler, diğer birini de Fatih'in kardeşi diye "Kalikstos Ottomanos" namıyla saygı gösterip ağırlamışlar, hatta Papa üçüncü Kalikstos'a takdis ettirmişlerdi. Fakat bu hadiseler hiçbir netice hâsıl etmediği halde, Sünbül Ağa meselesi Girit harbinin açılmasına sebep teşkil etti.

Sultan İbrahim, bu vakalardan müteessir olmazdı. Gece gündüz eğlencelerle meşgul olurdu. Başta Valide Mahpeyker Kösem Sultan olduğu halde, Turhan Sultan, Muazzez Sultan, Dilaşub Sultan, Hatice Sultan, Şivekâr Kadın, Telli Haseki, Hobyar Kadın, Şekerpâre, Şekerbolu, Saçbağı, sarayın en nüfuzlu kadınlarını oluştururdu. Bu çeşit çeşit güzelleri valide

sultandan başka diğer bir sima daha idare ediyordu ki o da Cinci Hoca idi.

Cinci Hoca, sarayın en nüfuzlu ricâlindendi[55]. Valide sultanın büyüleyici hediyelerini kucağına alabilmesi için Sultan İbrahim'e kuvvet veren, padişahın sinirlerini tütsüler ve büyülerle düzelten, Cinci Hoca'ydı. Cinci Hoca, Safranbolu'da doğmuştu. İstanbul'a fakir bir talebe olarak gelmiş, medreselerde dolaşmış, büyücülükle, efsunculukla şöhret bulmuştu. Bir müddet Şeyh Mehmed Çelebi'ye de danişmend oldu. Şeyh Efendi Süleymaniye Medresesi'nden İzmir kadılığına tayin olunduğu zaman dostları, Cinci Hoca Hüseyin Efendi'yi de beraberinde götürmesini söylediler. Fakat Şeyh Efendi, buna razı olmadı, Cinci Hoca'yı bedbaht ve bîçare İstanbul'da yüz üstü bıraktı. Cinci Hoca, ağlaya sızlaya efendisinin ahbaplarına "yandı yakıldı"; hepsi birden Şeyh Efendi'ye müracaat ederek:

-Şu bîçareye yazıktır. Bu kadar zaman danişmendiniz oldu. Yanınızda götürün, dediler. Fakat Şeyh Efendi, Cinci'yi şiddetle reddetti ve şu cevabı verdi:

-Behey efendi, bizim ırzımız vardır. Avrat ve oğlana efsun okuyan bir işe yaramaz büyücüyü beraberimizde götürüp makamımızda kötü şöhret sahibi mi olalım?

Cinci Hoca, mahzun ve perişan, İstanbul'da kalmıştı. Cinci Hoca, yine sanatıyla meşgul oldu. Nefesinin keskinliği sayesinde büyük bir şöhret kazandı. Kadın, çoluk çocuk, birçok halk, Cinci Hoca'nın nefesinden istifade ediyordu. Nihayet Cinci Hoca'nın şöhreti sarayca da duyuldu. Bir gün Sultan İbrahim, deliliğinin tesiri altında ne yaptığını bilmedi. Kadınlar arasında yaşamaktan, bedenî kuvvetini kaybetmekten bitkin düşmüştü. Baygınlıklar geçirdi, bütün saray halkını korkuttu.

55 Ahmed Refik, *Târîhî Simâlar*, müracaat.

O zaman kadınlar, valide sultana Cinci Hoca'yı tavsiye ettiler, Hoca Efendi'yi derhal saraya davet ettiler.

Cinci Hoca'nın saraya girişi, saadetine başlangıç oluşturmuştu. Hoca Efendi, başında koca bir sarık, büyük bir vakar ile saraya girdi. Ruhanî feyzinden medet uman, bakışlarını kendisine yalvarırcasına atfeden hasekiler ortasında Sultan İbrahim'i okudu. Sultan İbrahim bütün mevcudiyeti ile Hoca Efendi'ye teslim oldu. Hatta "vehim kuvveti ve itikad tesiri yardımıyla" iyi olur olmaz, Cinci Hoca'yı en büyük saadetlere kavuşturdu. Hoca Efendi medrese köşelerinde sürünürken birden Hâric müderrisi oldu. Şeyhülislâm Yahya Efendi, "kanun değildir" diye reddettiği halde, Sultan İbrahim hatt-ı hümayun çıkarttı. Cinci Hoca'ya Sahn Medresesi verildi. Konaklar ve saraylar ihsan olundu, birkaç gün sonra Süleymaniye Medresesi, Galata kadılığı ve hocalık da verilince, büyücü Hüseyin Efendi, Cinci Hoca lakabı ile İstanbul'da şöhret buldu. İstanbul'un fikir kuvvetinden ziyade himaye ile yaşamaya alışan safdil ve entrikacı halkı, derhal Hoca Efendi'nin maneviyatından istifadeye koştular. Cinci Hoca, daha sonra Kara Çelebizâde Mahmud Efendi'ye damat oldu. Azl ve tayin işlerinde, büyük bir nüfuz gösterdi. Şeyhülislâmın bile yetkisine müdahale etti. Başta Sultan İbrahim olduğu halde, bütün saray kadınları Hoca hazretlerinin sözünden dışarı çıkamazdı. Sarayın neşesinin devamı, zevki ve eğlencesi, refahı ve saadeti, Hoca Efendi'nin nefesine muhtaçtı. Cinci Hoca, Sultan İbrahim'i büyülüyordu. Padişaha tütsüler yayıyor, efsunlar okuyor, dualar öğretiyordu. Bazen Sultan İbrahim, bir çocuk gibi, Cinci Hoca'nın önüne otururdu. Hoca Efendi, koca kavuğu altında gözlerini kapar, ellerini Sultan İbrahim'in başına koyar, *Sürh-âbâd, Kenzü'l-arş* dualarını okur, Sultan İbrahim'i nefes ederdi. Sultan İbrahim bu dualarla zihnen ferahlık, bedenen kuvvet bulur bulmaz, etrafına hasekileri,

Hümaşahlar'ı, Şekerpâreler'i toplar, bahar günlerini, mehtaplı geceleri çalgılar ve eğlencelerle geçirirdi. Saray, şevk ve mutluluk içinde idi. Baharda Şimşirlik'in büyük ağaçları yapraklanır; Revan Odası'nın önündeki bahçenin kırmızı, sarı ve lal çiçekleri açılır; Orta Kapı önünde, Siyaset Çeşmesi'nin etrafında ufak ve sarı çiçekler bakışları şenlendirirdi. Sultan İbrahim Kameriyesi'nin yaldızlı alemi, ağaçların yeşillikleri içine gömülürdü. O zaman Sultan İbrahim, sarayın kubbeli, camları renkli, dibalar[56] döşeli odalarında cariyeler arasında eğlenirdi. Zurna ve çifte nara sesleri ayyuka çıkar; cariyelerin raksları, şuh ve mestâne bakışları Sultan İbrahim'i sarhoş ederdi. Zaman olurdu ki çalgıların tiz seslerinden Ayasofya müezzinleri ezanlarını kesmeye mecbur olurlardı[57]. Sultan İbrahim, ezandan da habersizdi. Sarayın odalarını sarı saçlar, nağmeler ve teranelerle dolduran şevk ve hazlar içinde dünyayı unuturdu[58]. Dördüncü Murad'ın zevk-perest kardeşi, güya talihsiz Nefî'nin tasvirlerine numune oluşturuyordu:

Gül devri îş eyyamıdır
Zevk u safâ hengâmıdır
Âşıkların bayramıdır
Bu mevsim-i Ferhunde dem

Dönsün yine peymâneler
Olsun tehî humhâneler
Raks eylesin mestâneler
Mutribler etdikce nağam

56 Eskiden çok makbul tutulan, genellikle desenli, ağır dokuma ipekli kumaş (yay. haz.).

57 Naima, cild 4, s. 324.

58 "Kadınlar zümresi dahi matlabları olan vech üzere ol husûsa ikbâl gördüklerinde fürce bulup zaman-ı medîd şedâyid-i mazîk mahbesden henüz rehâ bulan sâde-dil şehriyârî şivekârlık ile şikâf-ı âmiku'l-ka'r heva ve lezzete düşürüp zen-dostluk fenninin mesâil-i garibesin talim etdiler", Naima, cild 4, s. 243

Sarayın her tarafı nağmeler ve rakslarla çınlar, çengilerin coşkusu sürüp gittikçe güya dudaklarda:

Mey âteş-i seyyâledir
Mina kadehle laledir
Ya gonca-i pür-jâledir
Açmış nesîm-i subhda

teranesi dolaşırdı. Halife-i enâm, bütün kuvvete, bütün nüfuza mâlik, İran'dan Budin'e, Yemen'den Fas'a bütün memleketlere, sarayın bütün kadınlarına sahip, yarını asla düşünmezdi. Devrinin şairleri:

Zaman-ı îş ve şâdidir dem ikbâl-i devrândır
Felek hep etdiği evzâ'ına şimdi pişmândır.

diye adeta padişahlarının zevk ve neşesine tercüman olurlardı. Sultan İbrahim, akşamlara kadar eğlenirdi. O sıralarda en ziyade hazzettiği, yeni ortaya çıkan oyunculardan "Akide Kolu" idi. Bu kolu saraya çağırtır, "Süğlün Şah, Mahmud Şah, Çerkes Şah, Nazlı Yusuf gibi ay yüzlü civanların diba ve şîb, zerbaf, zerdûz[59], çar-kıbâb etelekler ile muhabbet meydanında Cennet bahçesinin tavusu gibi gezinti ve yürüyüş" ettiklerini seyrederdi. Gece, karşısında Voyvoda Kızı, masallarla, peri hikâyeleriyle vakit geçirirdi. Voyvoda Kızı, Eyüp'te falcılıkla şöhret bulmuştu. Muntazam söz söyler, Ṣultan İbrahim'in hislerini tahrik edecek hikâyeler tertip ederdi. Sultan İbrahim, kulakları nağmelerle çınlama dolu, bu hikâyeleri tam bir vecd ile din-

59 Şîb: Giyim eşyâsı, yastık örtüsü vb. yapılan, çok ince gümüş telli eski bir ipekli kumaş çeşidi, bir nevi bürümcük. Zerbaf/Zerbaft: Altın tel kumaş dokuyan ve bu şekilde dokunmuş kumaş. Zerduz: Altın ve sırma işleyici; altın tel ve sırma ile işlenmiş (yay. haz.).

lerdi. Voyvoda Kızı, bir gece yine bir masal anlattı. Sultan İbrahim, bu masalı büyük bir ehemmiyetle dinledi. O gece, Sultan İbrahim'in bir hayli neşesi vardı. Voyvoda Kızı, masalına: "Evvelki zamanlarda bir padişah var imiş. Elbiseleri, sarayın döşemesi, yastıkları, perdeleri hep samurdan imiş!" diye başlamıştı. Sultan İbrahim bu masaldan çok hoşlandı. Voyvoda Kızı samurdan bahsettikçe, Sultan İbrahim kendisinin sarışın ve yumuşak bir cisme temastan ileri gelen tatlı bir titreyiş ile vücudunun ısındığını hissetti. Samurlarla döşenmiş bir oda, samurlarla süslenmiş yastıklar, samurlar kaplanmış duvarlar hayal etti. "Samurda nefsinde bir cild-i muteber ve âlimler arasında cevher-i hayvanî tabir olunur nâsık ve pislikten arınmış bir cevher olmağın"[60] Sultan İbrahim'in gittikçe zihnini işgal etti. Sultan İbrahim, o geceyi samurlu hülyalarla geçirdi. Ertesi sabah "zât-ı mükerremlerine mahsus" içi dışı samurdan, altın düğmeli bir elbise yaptırdı. Sultan İbrahim, samura sarılıp zevk sarhoşu olmak istiyordu. Daha sonra sekizer bin guruşa samur elbiseler yaptırıldı. Sultan İbrahim'in zihnini samurdan başka şey işgal etmiyordu. Sarayın bütün köşkleri ve kasırları, samurlar ve dibalarla döşendi. Eski döşemeleri, sırmalı yastıkları birer birer atıldı. Sultan İbrahim, samura o derece düşkünlük göstermişti ki, sarayın bütün döşemeleri "samurdan olmadıkça gözünde adi ve zaman-ı devletlerinde samursuz mevkiiler ümit edenler mahrum ve eli boş" oldular. Artık bütün vezirler, ulema ve kadıaskerler, samur peşine düşmüşlerdi. Perdelere samurlar takılıyor, duvarlara samurlar kaplanıyordu. Her tarafta sarışın ve göz okşayıcı samur rengi görünüyordu. Sultan İbrahim, samura ilgi göstermekten sonsuz bir haz duyuyordu. İstanbul'da samurun kıymeti gittikçe yükseldi; vaktiyle samur bedeli yüz guruş iken, padişahın ve

60 Naima, cild 4, s. 294.

halkın tutkunluğundan sonra bin guruşa bile zor bulundu. Samura rağbet gittikçe arttı, zamanın şairleri bile:

Ol kadar rağbeti var semmûrun
Oldu tahsili ânın emr-i asîr

tarzında beyitler ve kıtalar tanzim ettiler.

Sultan İbrahim, halkın dedikodusuna önem vermezdi. Bakışlarını lezzetlendirmek için samurdan, vücut kuvvetini arttırmak için anberden başka bir şey düşünmezdi. Bütün kadılara emirler gönderilir, İstanbul'da devlet ileri gelenlerinden samur ve anber toplanırdı. Sultan İbrahim, bu vergileri, birçok defalar, zorla da koydurmuş. Vermeye kudreti olmayanları ya azleder ya da hapse atardı. "Moskov kâfiri bu vesile ile sınırsız samur kürk gönderip bir nice Mısır hazinesi kadar mal" almayı başarmıştı. Sultan İbrahim'in, etrafında samur gördükçe neşesi artardı. Halk, padişahın arzusuna tâbi, daima samur aramakla meşgul olurdu. Samur yüklü bir geminin limana geldiği haber alınır alınmaz, herkes teyakkuz üzere bulunurdu. İstanbul'a samur getiren bir gemi fırtınalardan dolayı biraz gecikmişti. Saray kadınları, derhal Çanakkale Boğazı'na gemilerle adamlar gönderdiler, sebebini anlamayı merak ettiler. Genellikle samur gemileri zorla, hatta on para verilmeden boşaltılırdı. Bu muameleyi bir kere de bir İngiliz gemisine yaptılar. Gemiden yüzde üç gümrük alınacak iken yüzde altı istediler, on beş bin guruşluk metalarını alıp parasını geciktirdiler, Girit'e angarya olarak gitmelerine emir verdiler. O zaman, İngiltere Elçisi Sir Thomas Bendish, İstanbul Limanı'nda duran İngiliz gemisinin toplarını çıkarttı, beyaz bayraklar açtırdı, gemide bakraçlar içinde zift yaktırdı, şikâyetçi sıfatıyla sarayın önüne gelip durdu. Sultan İbrahim meseleyi haber aldı, gemiye çavuşbaşıyı gönderdi, elçiye arzularının yerine getirileceği söylendi.

Elçi bu teminatı aldıktan sonra ateşleri söndürttü, gemilerle beraber Galata sahiline doğru çekildi[61].

Devlet erkânı ve ulema, samur yüzünden birbirine girdiği esnada, Sultan İbrahim her şeye kayıtsızdı. Üstüne en süslü elbiseleri giyer, başına çiçekler takar, sakalına inciler dizdirirdi; ziynete ve süse aşırı düşkünlüğü ile kadınları da geçerdi. En zarif İngiliz kumaşları, en parlak Fransız ipeklileri, Venedik'in en ağır kadifeleri ve kumaşları sarayda bol bol sarfedilirdi.

Kadınların baskıcı idaresi, padişahın israfı, vezirlerin zulümleri günden güne artmıştı. Şehirde sık sık deprem oluyordu. Sultan İbrahim yalnız bir şey düşünüyor, yalnız bir şeyden zevk alıyordu: Samur!

Samur için her türlü zulümleri icra, her türlü fedakârlığı tercih ediyordu. Vezirlerden birer samur elbise hediye ister, veremeyenlere divan çavuşlarını gönderir, zorla tahsil ettirirdi. Defterdar, samur tedarik ettirmek için ulemaya divan tezkireleri gönderirdi. Artık herkeste bir hoşnutsuzluk, bir bezginlik ortaya çıkmıştı. Devlet adamları, padişaha, belayı başlarından savmak için samur takdim ederlerdi. Hatta Galata kadısı, Şeyhülislâm Abdurrahim Efendizâde Mehmed Çelebi, düşündü taşındı samur tedarikini başaramayınca, bir hırka ile bir Mevlevî külahını bohçaya koyarak koltuğuna aldı, sadrazamın sarayına gitti. Saraya gitmeden evvel de Baştezkireci Şamîzâde'yi gördü:

-Efendi, ben kürk vermeye kadir değilim. Şu hırka ve külahı giyip makamdan geçerim, diye fakirliğini anlattı. Nihayet sadrazama haber verdiler. Sadrazam, Çelebi'yi huzuruna çağırdı:

-Efendi, niçin böyle sertlik edersin, padişahı bilmez misin? Baban verdi, sen niçin inat edersin? dedi. O zaman Mehmed Çelebi şu cevabı verdi:

61 Hammer, cild 2, s. 519; Naima, cild 4, s. 373.

-Babam mevkiisi korkusundan vermiş. Ben bugün Galata'ya naib göndermedim. Benim sultanımdan ricam budur ki, beni padişah huzuruna getiresiniz. Ona dahi cevap vereyim ki bu yolla ulemanın müsaderesi hükümdara münasip değildir. En fazla bana üç halin biri isabet ede: Eğer katlederse şehâdet canıma minnettir. Eğer sürgün ederse yaklaşık iki aydır İstanbul'da zelzele eksik olmaz. Bu üslup ile bir gün yere geçer. Bu şehirde bulunmamak ganimettir. Eğer azl ise bugün ben naib göndermedim. Ve şu hırka ve külahı giyerim.

Sadrazam, Mehmed Çelebi'nin bu cesurca sözlerinden ürktü, başkaları da işitir ve cesaret alır diye kimseye duyurmak istemedi. Fakat bu cevabı halk haber almıştı. Mehmed Çelebi'nin cesaretine herkes memnun olmuş, Sultan İbrahim'in baskıcı idaresinden kurtulmak için bu gibi emareler ortaya çıktığını hatta memnuniyetle görmüştü.

Sultan İbrahim bu muhalefetlerden haberdar olmaz, devamlı samur ve anber toplatırdı. Şeyhülislâmdan, kadıaskerlerden samurlar ve anber alınıyor, yeniçeri ağasından alınan samurlarla köşkler döşeniyordu. Bursa ve Edirne kadılarından akın akın samur kürkler geliyordu. Nihayet padişahın talebi, ocak ağalarına, Bektaş, Muslihiddin ve Murad Ağalar'la Kara Çavuş'a da genişletildi. Fakat ağalara söz geçirilemedi. Özellikle Kara Murad Ağa, Girit muharebelerinden yeni gelmişti. Ağa, "güzel kıyafetli ve uzun boylu, ocak ağalarının dayanağı bir korkunç adam idi". Maiyetinde beş yüzden fazla adam bulundurur, bütün ocak halkına sözünü geçirirdi. Murad Ağa'nın mertliğini, cesaret ve metanetini herkes bilirdi. Defterdar, samur istemek için ona da bir bakikulu[62] gönderdi. Murad Ağa, mindere kurulmuş, oturuyordu. Bakikulu, Kara Murad Ağa'nın eteğini öptü, eline divan tezkeresini sundu.

62 Osmanlı Devleti'nde tahsisât ve vergi işlerine bakan memur (yay. haz.).

Murad Ağa, vakur bir şekilde, kaşlar çatık, bakikuluna doğru hiddetle baktı ve sordu:

-Bu nedir?

-Sultanım hazretlerinden talep edilen iki samur kapaniçe[63], şu kadar anber ve şu kadar nakit kese devlet hazinesine yardım etmeniz için gönderdiler, lütfedip bir gün evvel teslim buyurun, deyince Kara Murad'ın gözleri kan çanağına dönüp:

-Var defterdar efendiye söyle. Ben Girit'ten geldim. İnce perdaht barut ile yağlı kurşundan gayrı bir nesnem yoktur. Samur ve anberin adını biz elden işitiriz, görmemişiz. Akçe dersen, din ile alıp harcıyoruz. Bizden selam eyle ve böyle söyle, dedi. Bakikulu, Kara Murad Ağa'nın bu sözlerine karşı cevap vermeye yeltenir gibi oldu, fakat Murad Ağa:

-Çık! diye öyle bir haykırış haykırdı ki, "odayı zelzeleye verdi"[64].

Sultan İbrahim, halkın ve ağaların bu fikrî durumundan habersizdi. Sarayda kadın nüfuzuna tâbi, bütün ahaliyi vergiler altında eziyordu. Memlekette divan erkânından çok Kösem Sultanlar'ın, Cinci Hocalar'ın Şekerpâreler'in, Hobyar Kadınlar'ın nüfuzu geçerliydi. Sultan İbrahim'in ebesinin damadı İbrahim Efendi, Edirne defterdarı olmuş; Sultan Murad'ın dadısının kocası Eyüb Paşa, Mısır Eyaleti'ne tayin olunmuştu. Valide sultanın kethüdası Behram Ağa, istediğini Girit'e memur olarak gönderiyordu. Sultan İbrahim'in musahibesi Şekerpâre, kethüdası Musa Ağa'yı evvela tersane emini, sonra da yeniçeri ağası yaptırmıştı. Sarayın makbul kadınları bile nüfuzlarını icra ediyorlardı. Bunlardan Hatice Hatun isminde biri, kocası kapıcıbaşıyı istediği makama tayin ettirmişti. Haseki

63 Osmanlı devrinde padişah ve büyüklerin giydiği devrik yakalı, kolsuz, kol yerine omuzlarında kısa parçalar ve yakasının arkasında hemen hemen yere kadar uzanan enli iki şerit bulunan çok gösterişli kürk (yay. haz.).

64 Naima, cild 4, s. 312.

sultan ise arzu ettiği kimseleri Belgrad kadılığına kadar tayin ettirirdi. Bazen Kösem Sultan, Cinci Hoca ile birleşir, idama mahkûm olanları bile kurtarırdı. Nitekim Şekerpâre de Musa Paşa'yı himaye etti. Paşa ile münasebetini arttırdı. Bu sıkı münasebet, neticede evlilikle son buldu. Şekerpâre, Musa Paşa'yı yeniçeri ağalığından başdefterdarlığa geçirtti. Gürcü Paşa'nın sarayını zorla aldırdı. Mükellef bir sarayda "naz sofasının reisi" oldu. Sarayda nüfuzuna güvenen Şekerpâre, kocasının yerine de Pirinççizâde'yi yeniçeri ağası tayin ettirdi. Zamanın zarif kimseleri, sarayın kadın entrikalarına kayıtsız durmuyorlardı. Kadınlar saltanatının tesirini herkes hissediyor, Şekerpâre'nin başarılarına:

Amel-i Şeker ile oldu pür-necm-zerde

gibi tarihler düşürülüyordu.

Bütün eyaletler hasekilere paylaştırılmıştı. Üçüncü hasekiye, Bolu Sancağı; beşinci hasekiye, Hamid Sancağı; altıncı hasekiye, Niğbolu Sancağı; yedinci hasekiye[65] Şam Sancağı paşmaklık olarak ihsan olunmuştu. Bir defa, üçüncü haseki sultana mücevher toplu bir araba işlendi, hanım sultan bu araba ile Davudpaşa Sarayı'na gitti, bütün halk seyrine geldi. "Âlemin sığınağı olan padişah hazretleri kadınlarla karşılılık iyi ve güzel ilişkiler kurmaya meyilli olduğundan her birinin gönlünü hoş etmek için İstanbul'da ve taşrada olan makamlar açık arttırma ile satılıp günden güne acayip fiiller ve garip işler ortaya"[66] çıkıyordu. Bu şekilde, yalnız beş-altı hasekinin senelik hasları yüzer bin guruşa ulaşmıştı. Hasekiler, vilayetlerin hâ-

65 Yedinci Haseki Şivekâr Kadın, 1104'te vefat etmiş, Şehzâde Camii yanına, beşinci hasekinin yanına gömülmüştür.

66 Naima, cild 4, s. 227. "Giderek makamı yüce olan padişah kadınlar ile ülfete alışıp ekser işlerden önce eksik akıllıların sevk ve takdir ettikleri vadilere girdiler", Naima, cild 4, s. 243. Kâtib Çelebi, *Fezleke*, cild 2, s. 309.

sılatını paylaştıkları gibi, saraya intisap eden kadınlar da kocalarını birer makama kayırırlardı. Sarayın çamaşırcı kadını, Sahhaf Şeyhîzâde'yi elde eder etmez, derhal kendisiyle evlendi.

Saray tayinleri her ay birbirini takip eder, Harem'in nüfuzu şeyhülislâmlığa kadar sirayet eylerdi. "Azledilmiş bir meçhul suhteye Trablus mevleviyeti verilmek için Harem-i Hümayun tarafından rica" olunur, şeyhülislâm mâni olur olmaz, sadrazam ferman ile tevcih ettirirdi.

Sultan İbrahim, hasekilerinin, saray kadınlarının, saray mensubelerinin arzularını derhal yerine getirirdi. Turhan Sultan'ın kardeşi Yusuf Ağa bile sarayın en mühim ricâli sırasına girmişti[67]. Turhan Sultan'ın kardeşi vaktiyle Tatarlar eline esir düşmüş. İstanbul'da bir manava satılmış. Yusuf, az zaman içinde ustasının itimadını kazanmış. Yemiş ve çiçek satmakla meşgul olmuş. Bir gün Turhan Sultan manavın önünden geçerken gözü çırağa ilişmiş. Kıyafeti değişmiş olduğu hâlde kardeşini yine de tanımayı başarmış. Nihayet manav çırağını huzuruna çağırınca, büsbütün tanımış, fakat kardeşi, Turhan Sultan'a başını kaldırıp bakamamış. Turhan Sultan, saraya dönüşünde derhal kızlarağasını göndermiş. Yusuf'u saraya getirtmiş. Manav çırağı saraya girer girmez hayretler içinde kalmış. Yusuf Ağa, dostlarından birine bu esnada yaşadığı hayreti şu şekilde anlatmış:

"Birdenbire şaşırdım. Bana dokunmamaları için yalvardım. Ağaların ayaklarına kapandım. Hiçbir kabahat etmediğim için afflarını diledim. Ağalar bana hediyeler vererek iknaya çalışıyorlardı. Fakat ben sarayın leziz yemeklerini yemedense dükkânımın ekmeği ve elmasıyla geçinmeyi tercih ediyordum."

Turhan Sultan, Yusuf'u huzurun çağırtmış. Nerede doğduğunu, akrabasının isimlerini, yaşını, kız kardeşi olup olmadığını,

67 *Hadîkatü'l-cevâmi*, cild 2.

vücudunda bir işaret bulunup bulunmadığını sormuş. Yusuf bütün sorulara dosdoğru cevap vermiş. Kız kardeşinin birkaç sene evvel esir düştüğünü, bir tarafında bir kurt ısırığı olduğunu söylemiş. Turhan Sultan, bu cevaplardan çok memnun olmuş. O da kendisini tanıtmış. Kardeşini ödüllendirmiş. Bu haber bütün saraya yayılmış. Sultan İbrahim, hasekisinin kardeşine bir kakum kürk ihsan etmiş. Turhan Sultan da kardeşini kızlarağasının dairesine yerleştirmiş. Yusuf, sarayda bir müddet kalmış. Daha sonra kendisine bir saray hazırlanmış. Sarayın bütün erkânı haseki sultana yaranmak için Yusuf Ağa'ya hediyeler takdimine başlamış. İstanbul'un manav çırağı, birkaç gün içinde büyük bir saray sahibi oluvermiş. Hatta cariyeler ve servetler de elde etmiş.

Turhan Sultan, kardeşini yalnız servetlere kavuşturmakla kalmadı; rütbesini de arttırdı, adına Kavak'ta bir camii yaptırdı, kendisine arpalıklar verdirdi. Fakat vezirlerin rekabetini tahrik etmemek için bu kadarla yetindi. Hatta kardeşinin ustasını da ihsana nâil etmekten geri durmadı[68].

Sultan İbrahim, Turhan Sultan'ın, bütün hasekilerinin arzularını bu şekilde yerine getirirdi. Fakat en çok tutkunluk gösterdiği, Telli Haseki idi. Son haseki, güzelliği ve cazibesiyle bütün hasekileri gölgede bırakmıştı. Hatta Telli Haseki'nin nüfuzuna karşı Valide Kösem Sultan da gözden düşmüştü. Kösem Sultan, oğluna, müfritâne hallerinden vazgeçmesini tavsiye eder, nasihatler verirdi. Fakat Sultan İbrahim, Telli Haseki'nin aşkıyla hiçbir şeyi göremezdi. Zaman oldu ki annesini Rodos'a bile sürmek istedi. Sonradan bu fikrinden vazgeçti. "Taşra bahçelere", İskender Bahçesi'ne sürgün etmekle yetindi. Valide sultan, bu şiddetten sonra oğlundan korkmaya başladı. Telli Haseki, Kösem Sultan'a bu darbeyi vurduktan sonra, Sultan İbrahim'in

68 Kastellan, *Osmanlıların Ahlâk, Âdât ve Kıyâfetleri*, cild 3, s. 69; *Hadîkatü'l-cevâmi*.

kız kardeşlerine, Ayşe, Fatma ve Hanzâde Sultanlar'la, yeğeni Kaya Sultan'a da kahır ile muamele etti. Hümaşah, Telli Haseki, Sultan İbrahim'in gözünde bütün hayata, bütün saadete bedeldi. Onun için her şeyi feda ederdi. Kız kardeşlerini Telli Haseki'ye hizmetçilik ettirir, Telli Haseki yemek yerken onun karşısında divan durdururdu. Elini yıkayacağı zaman Kaya Sultan'a sabun verdirir, öbürlerine de leğen ibrik tuttururdu. Valide sultan, kızlarının zelilâne vaziyete düşmelerine tahammül edemezdi. Bütün saray kadınları, sultanların elim hallerinden mahzun olurlar, Sultan İbrahim'in kız kardeşlerine acırlardı. Nihayet naz ve nimet içinde yetişen genç sultanlar, bu hakarete tahammül edemediler, küçük bir isyan üzerine Sultan İbrahim tarafından Edirne'ye sürüldüler[69].

Sultan İbrahim, bu sürgünlerden müteessir olmazdı. Bütün meşgalesi Telli Haseki idi. Hatta At Meydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayı'nı da Telli Haseki için döşetti. Onunla her şeyden uzak, başbaşa, aşk ve haz dolu yaşamak istedi. Sultan İbrahim sarayın döşenmesine defterdar paşayı tayin etti. Fakat bazı kimseler bütün binanın döşenmesinden padişahı vazgeçirdiler. Yalnız meydana nâzır kubbeli bir odayı döşettiler. Sultan İbrahim bu odayı döşetmek için gece yarısı bütün hanları, bostanları, mahzenleri zorla açtırdı. Sahibinin rızası olursa ne alâ, olmazsa dükkânını bastırdı. İşe yarayacak nefis emtiayı kaldırttı. Bedelleri bir müddet sonra, hazineden verilmek üzere, bütün eşyayı toplattı. Veziriazam ile defterdar, halktan bin türlü meşakkatle eşya gaspediyorlar, Telli Haseki'nin sarayını gaspolunan eşya ile döşüyorlardı. Sarayın odaları, dibalar, samurlar, vaşaklarla süslenmişti. Bir gün Sultan İbrahim, sarayı ziyarete geldi. Döşemenin hoşa gitmemesi, defterdarın Bostancıbaşı Odası'na hapsedilmesine sebep oldu. Telli Haseki'nin odası baştanbaşa samurla döşenmişti. Yalnız

69 Naima, cild 4, s. 242, 323

yastıklardan birinin nakışı öbürüne uymadığı için Sultan İbrahim'in canı sıkıldı.

Telli Haseki uğruna bütün dükkânların yağma edilmesi halka çok ağır gelmişti. Esnaf bu gasplardan muztarip oluyordu. İstanbul'da Sultan İbrahim'in korkusundan emniyet de kalmamıştı. Herkes, padişaha beddua ediyordu. Kıymetli eşyaları Sultan İbrahim'in gasbından kurtarmak için bedestenden ve dükkânlardan kaldırmaya başlamışlardı. Bütün esnaf heyecan içinde yaşıyordu. Arada bir Eski Saray önünden bedestene doğru bir atlı gelir: "Dükkânların kapanması ferman olundu. Tez kapatın!" diye bağırırdı. Herkes, esasen felaketi beklemekte, dükkânlarını kaparlar, birer tarafa savuşurlardı. İstanbul'un kapıları bile bu telaş esnasında kapanırdı. Ertesi gün tekrar tellallar bağırır, bütün dükkânlar açılırdı. Bu esnada çarşıda gürültüler ve kargaşalıklar çıkar, birçok fukaranın eşyası ve malı kaybolurdu.

Sultan İbrahim, düğünlerden çok hoşlanırdı. Nitekim Receb Paşa'nın Gevherhan Sultan'dan olan kızını Siyavuş Paşa'ya verdi (1053/1643-1644), iki buçuk yaşındaki kızı da Girit Serdarı Yusuf Paşa'ya nikâh olunmuştu (1056/1646-1647), düğün için ellişer adamın götürebileceği iki büyük nahıl işlenmişti. Nahılların geçmesi için Eski Saray'a varıncaya kadar sokağa bakan evlerin çıkıntı yerleri tamamen yıktırıldı. Sadrazam sağdıç tayin edildi. O da düğün hediyesi olarak "iki gümüş nahıl, elli bohça elbise, iki katır yükü eşya, şekerden acayip tasvirler ve garip ağaçlar takdim etmiş, hepsine elli bin guruş sarfeylemişti. Bütün vezirler, Eski Saray'dan gelin aldılar, Saray Köşkü önünden geçirip padişaha seyrettirdiler, oradan da At Meydanı'ndaki saraya götürdüler.

Sultan İbrahim, ikişer üçer yaşlarındaki sultanları nahıllar ve düğünlerle vezirlerden birine nikâhlıyor, kadınların sözünden dışarı çıkmıyordu. Hatta Sadrazam Ahmed Paşa'yı da

kendisine damat etmek istedi, hanımını boşattırarak "düğün için gerekli şeylere, çeşit çeşit ve gümüş nahıllar tertibine başladı". İstanbul'da on sekiz gün düğünler yapıldı, nahıllar düzüldü, ziyafetler ve çalgılar günlerce devam etti.

Bu sırada, Musahibe Hobyar Kadın'ı da sadrazamın kardeşi ve kethüdası İbrahim Ağa'ya verdi. Hobyar Kadın, sarayın zevk ve neşesine alışmıştı. Dışarıya çıkar çıkmaz, Kadırga Limanı civarında Beşir Ağa'nın evinde de aynı hayata devam etti. Her gece yiyip içme, zevk ile vakit geçiriyordu. O derecede ki bir gece mutfağının tutuştuğundan bile haberdar olamadı. Bir akşam, Sultan İbrahim bir şey sormak için Hobyar Kadın'ın kocasına bir bostancı gönderdi. Bostancı, Hobyar Kadın'ı, kocası ve ahbaplarıyla beraber içki masası önünde gördü. İbrahim Ağa, kafası tütsülenmiş, bostancıyı dinlemedi. Hatta elindeki tabağı fırlattı. Bostancının kafasında parçaladı. O gece Sultan İbrahim tesadüfen sadrazamı çağırdı. Sadrazam, sarayda bostancı vakasını işitir işitmez herifi sarayına götürmüş, bir kese guruş vermiş, bu hali kimseye açmamasını tembih etmişti. İbrahim Ağa bununla da uslanmadı. Daima aşağılık kimseler ile düşüp kalkıyor, her akşam Kumkapı meyhanelerinde sarhoş oluyordu. Sadrazam, bostancı vakasından sonra kendisine tembih etti, İbrahim Kethüda yine dinlemedi. Nihayet bir gün sadrazam, kardeşini huzuruna çağırttı, bu sefer de sert bir şekilde cevap verince, fena halde kızdı: "Değnek!" diye bağırdı. Ağaları kardeşinin ayaklarını falakaya geçirdiler, devrin sadrazam kethüdası İbrahim Ağa'ya iki yüz sopa çektiler. Sonra yüz üstü çevirdiler. Nihayet kapıcılar kethüdasının ricası üzerine İbrahim Kethüda affedildi. Bununla beraber sadrazam, kardeşini memuriyetinden azletti, yerine Arnavud Ahmed Ağa'yı tayin etti. Ahmed Ağa, kethüda olur olmaz bütün şiddetini gösterdi. "İçkiye müptela olanları idam etmek ve asmak ile âleme ibret ederim" demeye başladı. Hiçbir tarafta

vukuat olmadı. Bir gün Bezirganbaşı Harun, İbrahim Ağa'yı sadrazama getirdi, elini öptürdü. İbrahim Ağa bu sefer, mükâfat için Bağdat Vilayeti'ne tayin olundu.

Saray erkânı arasında bu gibi vakalar daima olur, Sultan İbrahim hiçbirine önem vermezdi. Zevk ve eğlencesine mâni olmayan her şey onun gözünde eşitti. Sarayda daima hasekileriyle meşgul oluyor, samurlar içinde, içki ve sefahata boğulmuş bir şehin-şah hayatı geçiriyordu. Devlet erkânının birbirini kıskanmasını, rüşvet almalarını hiç dikkate almıyordu.

Sultan İbrahim, sarayın ve devletin idaresini büsbütün unutmuştu. Kadınlar saltanatı, bütün hırsları, bütün rekabetleri, yağmaları ve rüşvetler ile hüküm sürüyordu. Nihayet idarenin intizamsızlığından, devletin düşkünlüğünden ulema sınıfı da istifadeye başladı.

Ulema alışverişle meşgul oldukları sırada, vezirler de padişahı avutmaya uğraşırlardı. Sultan İbrahim zamanında dört sadrazam birbirine halef olmuştu: Kara Mustafa Paşa, Sultanzâde Mehmed Paşa, Boşnak Salih Paşa, Hezarpare Ahmed Paşa. Bu sadrazamların hiçbiri de Sultan İbrahim'e yaranmayı başaramadılar. Saray erkânının hasetleri ve entrikaları her birinin feci bir şekilde iktidardan düşmesine sebebiyet verdi.

Sultan İbrahim, cülûsundan itibaren öldürmelere başlamıştı. Felakete ilk defa uğrayan da Emirgûneoğlu oldu. Dördüncü Sultan Murad'ın kadın düşkünü kardeşi, artık "Emirgûneoğlu'nun vücudunun lazım olmadığını" anladı, ortadan kaldırılmasını emretti. Emirgûneoğlu'nun Kâğıthane'de yaptırdığı köşkler ve bahçeler, Sultan İbrahim'e; Rumelihisarı'ndan yukarıdaki Feridun Bahçesi de Sadrazam Kara Mustafa Paşa'ya intikal etti (1051/1641-1642).

Sultan İbrahim, "müminlerin annesi olan valide sultan hazretleri"nin de sözünü dinlemedi, sarayda en ziyade nüfuz

sahibi olan Silahdar Paşa'yı bile katlettirdi. Silahdar Paşa, sarayda valide sultan nezdinde eskiden sahip olduğu itibara güvenerek Sultan İbrahim zamanında da aynı nüfuzu sergilemek fikrinde bulundu. Fakat "gençlik günlerinin, şeref ve bahtiyarlık yıllarının sona ermiş"[70] olduğunu düşünemedi. Neticede Sultan İbrahim'in hışmıyla telef olduğu gibi, Valide Kösem Sultan ile aralarında haberleşme temin eden musahibe kadın da feci bir şekilde boğduruldu. Bu gibi icraat sık sık olur, vilayetlerde kesilen başlar birer birer "Âsitane-i saadete"e getirilirdi. Bazen bu idamlar layığına da yöneltilmiş olurdu. Sultan İbrahim, rüşvet ve zulümlere kendisi için cevaz verir, fakat başkalarının zulümlerine tahammül edemezdi.

Faik Paşa, aksakallı bir pir olduğu halde, rüşvet almaktan ve zulümlerden usanmamıştı. Sultan İbrahim, Faik Paşa'yı Yalı Köşkü'ne çağırdı. Sorguya çekti. Nihayet Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin fetvası ile bostancıya boğdurdu. "Cüssesini saray meydanının ortasına" bıraktırdı. Aynı felakete, fakat daha zâlimcesine, Sadrazam Kara Mustafa Paşa da maruz oldu. Kara Mustafa Paşa, dirayetli ve cesur bir vezirdi. İktisada, maliye ahvaline çok riayet ederdi. Bu sebepten halkın düşmanlığını kazandı. İktidardan düşüşünü hisseder hissetmez yeniçerileri ayaklandırmaya teşebbüs eyledi. Sultan İbrahim bu teşebbüsü haber alınca veziriazam ne yapacağını şaşırdı. Koynunda bir *Mushaf-ı Şerif*, Sultan İbrahim'in huzuruna geldi. Yeminlerle padişahı iknaya çalıştı. Sultan İbrahim inanmadı, sadrazamının yalanını yüzüne vurdu, *Kelâm-ı Kadim*'e yemin etmesine de zerre kadar önem vermedi. Nihayet:

-Hep sözlerin yalandır, ver mührümü, ben zapteder adam bulurum, dedikten sonra, bostancıbaşıya emir verdi:

-Al şunu!

70 Naima, cild 4, s. 14.

Bostancıbaşı, bu emri yanlış anladı. Sadrazam bu yanlışlıktan istifadeyle firar etti. Sultan İbrahim, Kara Mustafa Paşa'nın kaçtığını duyunca bostancıbaşıyı azarladı, hiddetinden kabına sığmadı:

-Tez kâfir, ya başı ya başın! diye bağırdı. Artık ondan sonrası bostancılar tarafından yerine getirildi. Kara Mustafa Paşa otlar arasından zelil bir şekilde çıkarıldı, kafası ve yüzü parçalandı. Sultan İbrahim'in:

-Katledip ölüsünü getirsinler! emri üzerine, veziriazamın cesedi bir kilime sarıldı, kanlar içinde, padişahın huzuruna getirildi. Sultan İbrahim, bununla da kanmadı, Kara Mustafa Paşa'nın kethüdasını da kahve içerken boğdurdu, cesedini Ağakapası önüne bıraktırdı.

Kara Mustafa Paşa'nın yerine Sultanzâde Mehmed Paşa sadrazam oldu (1644). Mehmed Paşa, Rüstem Paşa hanedanındandı. Annesi sultan olduğu için "Sultanzâde" diye şöhret bulmuştu. Gençliğini Harem-i Hümayun'un has odalarında geçirmiş, güzelliği ve zerafetinden ötürü "Civan Kapıcıbaşı" namıyla şöhret almıştı. Mehmed Paşa, Mısır'da servet toplayacak kadar dirayet gösterdi. Beşiktaş'ta gayet latif bahçeler tesis etti. Azak seferinde talihin garip bir müsaadesiyle, zafer kazanmayı da başardı. Kara Mustafa Paşa, Civan Kapıcıbaşı'nın ikbalini çekemedi. Yerine vezir olmasından korktuğu için derhal Şam'a tayin etti. Fakat neticede korktuğuna uğradı, sadrazamlık mevkiini yine Sultanzâde işgal eyledi.

Sultanzâde, gayet nazik, çelebi-meşrep, refah ve istirahata alışmış bir vezirdi. Mevkiini muhafaza için, sarayda daima Sultan İbrahim'in mizacına ve meşrebine göre söz söylerdi. Mehmed Paşa, Sultan İbrahim'in havaîliklerini en fazla gösterdiği bir zamanda sadaret mevkiini elde etmişti. Paşanın dalkavuklukları ve riyaları, Sultan İbrahim'in ölçüsüzlüklerini

büsbütün arttırdı. Bilhassa Kara Mustafa Paşa'nın feci bir şekilde katli üzerine, Mehmed Paşa da hayatından korktu. Sultan İbrahim'in en makul olmayan emirlerini icra etti, dalkavukluğu aşırıya vardırdı. O derecede ki "zihinsiz padişah bile mahiyetini bilip" Mehmed Paşa'nın hareketine hayret ederdi. Bir gün Mehmed Paşa'ya bu hareketinin sebebini sormak istedi, padişah ile vezir arasında şu konuşma gerçekleşti:

-Lalam Mustafa Paşa bazen bana itiraz ederdi ve bu iş makul değildir, der idi. Senden hiç onun gibi bir söz işitmedim ve sâdır olmadı. Cümle kelamın sadaka'l-emîr kaidesine binaen olduğunun aslı nedir?

-Siz yeryüzünün halifesi, Allah'ın gölgesisiniz. Aydınlatan gönlünüze layık olan düşünceler hep Allah'ın ilhamıdır. Söz ve fiil olarak sizden beyhude hata meydana gelmez ki itiraza mecal ola. Görünüşte makul değil görünen bazı haller ortaya çıkarsa onun altında bazı gizli hikmet vardır ki, bize malum değildir. Onun için inkâr ve redde cüret edemem.

Mehmed Paşa, bu sözleri Sultan İbrahim'i kandırmak, başını felaketten kurtarmak için söylüyordu. Fakat "padişah-ı safî-meşreb" bu sözlere derhal inandı. Artık ondan sonra, havaîliklerine karşı edilen itirazları dinlemez oldu. Yakın adamlarından bazıları kendisine nasihatlarda bulundukça, büyük bir hiddetle yüzlerine bakar:

-Sizin sözünüz garazdır. Bana lalam böyle öğretti ki bizden hata sudûr etmez. Zuhur eden şeylerde bir gizli hikmet vardır. Siz bilmezsiniz, derdi. Bununla beraber, icabında Mehmed Paşa'yı azarlar, fiillerinin Allah'ın ilhamı olduğuna inanan Sultan İbrahim, kendisine bu nasihati vereni de aşağılamakta kusur etmezdi. Bazen gittikçe şiddet gösterir, Mehmed Paşa'ya hatt-ı hümayun gönderir, içinde haysiyete dair bir sürü şiddetli sözlerden sonra:

-Bre mütevelli yapılı kodoş, bre karpuz kıyafetli pezevenk! Ecdadım Medine'ye bu kadar mücevherler ve mallar göndermişler, adam gönderip orada olan malları ve mücevherleri cümle getirtesin. Ve illâ senin derini soyup saman doldurmam mukarrerdir, şöyle bilesin[71], diye tehdit ederdi. Mehmed Paşa, Sultan İbrahim'in bu hallerinden incinirdi. Bazen samimi dostlarına padişahın hattını gösterir, dişlerini sıkarak:

-İşte bir alay Rus, Leh, Macar ve Frenk keferesinin kızları olan eksik akıllı cariyeler sevkiyle böyle çirkin tekliflere uğradım. Benim halim neye varacaktır? diye şikâyet ederdi. Mehmed Paşa, Ravza-i Mutahhara'ya ecdadının gönderdikleri mücevherleri de Sultan İbrahim'in geri almaya başladığını görünce üzülmüş, kendisine:

-Şimdilik ferman padişahındır, diyebilmişti. Nihayet Girit seferinin hazırlıkları arasında Sultan İbrahim'e bu meseleyi unutturmayı başarmıştı.

Sultan İbrahim, hasekilere para yetiştirmek, zevküsefasını sürdürmek için en ufak hediyelere tenezzül ederdi. Bir defa Kapudan Piyale Paşa, Akdeniz'e sefere gitti. Trablusgarp'a geldi. Maiyetinden Himaroğlu'nu gönderdi, o havalinin reisi Mehmed Dayı'yı davet etti. Dayı gazaba uğrayacağından korktu. Padişaha iki sofralık altın, iki sofralık gümüş sahan, fazla olarak altın gülleler takdim etti. Piyale Paşa bu hediyeleri alınca ısrar etmedi. Doğru İstanbul'a geldi. Hediyeleri padişah ile sadrazam arasında taksim etti. Altın gülleleri de kendine sakladı. Meğer seferde ol Himaroğlu'nun bir kabahatinden dolayı kendisine birkaç değnek vurmuş imiş. Himaroğlu da bunun intikamını almaya fırsat arıyormuş. Piyale Paşa'nın altın gülleleri sakladığını görünce, derhal Cinci Hoca hazretlerine müracaat etti. Mesele "padişaha arz" kılındı. Sultan İbrahim,

71 Naima, cild 4, s. 203

altın güllelerin hırsı ile Piyale'yi çağırdı. Himaroğlu ile yüzleştirdi. Bostancılarını üşüştürüp talihsiz Piyale'yi boğdurdu.

Sultan İbrahim, altın sahanları ve gülleleri zabtettiği gibi, çocuksuz katledilen devlet erkânının da mirasını tevarüs ederdi. Buna karşılık de ulemanın ve sair devlet erkânının memleketi yağma etmelerini ses çıkarmazdı.

Rumeli kadıaskerlerinden Muid Ahmed Efendi, damadı Kudüs'ten azledilmiş olan Memikzâde Çelebi'yi kadılıklardan birine tayin etmek istedi. Sultan İbrahim'e söylemeye cesaret edemedi. Nihayet sadrazama bir haber gönderdi.

-Ben anmaya korkarım. Siz saadetlü padişahımıza söyleyiniz. Duacınız olan damadıma, Şam kazasını vermek münasiptir. Ve Kudüs'ten Şam'a nakil büyük lütuftur, dedi. Sadrazam Mehmed Paşa, Muid Ahmed Efendi'nin hatırını kırmadı, meseleyi Sultan İbrahim'e arzetti.

Sultan İbrahim bu maruzat üzerine biraz düşündü ve şu soruyu sordu:

-Mısır ve Şam, hangisi büyüktür?

-Padişahım Mısır büyüktür.

-İmdi Mısır'ı verdim.

"Memikzâde, sultanın inayeti, belki Rahman'ın iradesi ile" Mısır kadılığına nâil oldu.

Sultan İbrahim kadılıkları esirgemeden bol bol vermekte bu derece cömertlik gösterdiği sırada, devlet erkânı da mevkiilerini temine çalışırlar, rakiplerini İstanbul'dan uzaklaştırmaya bakarlardı. Mesela bu sıralarda Budin'den gelen Mustafa Paşa'nın dirayet ve meziyeti dikkat çekti, "veziriazam olsa gerekdir" diye kendisine isnatlarda bulundular, hizmetine karşılık azarlanarak Sivas'a sürgün ettirdiler. Zavallı Mustafa Paşa: "Bu konuda benim cürmüm yoktur. Ancak halkın lisanına

Hakk bela versin. Bizi huzursuz etmeye sebep oldular" diye yana yakıla Sivas yolunu tutmuştu.

Bununla birlikte tezvirâta yalnız devlet erkânı kapılmazdı; Sultan İbrahim'in kız kardeşleri de devlet işlerine karışırlar, kocalarını kurtarmak için düşmanlarını Sultan İbrahim'in gözünden düşürürlerdi. Maksud Paşa'nın büyük bir sadakatle hizmeti bile kendisini felaketten kurtaramamıştı. Sultan İbrahim'in eniştesi Nakkaş Mustafa Paşa, Mısır'a vali oldu. Fakat tecrübesizliği yüzünden hazineye altı yüz Mısır kesesi noksan gönderdi, yerine Maksud Paşa gönderildi. Paşa, paranın bir kısmını tahsil etti; bir kısmı da kendisinden İstanbul'da haps ile, haciz ile tahsil olundu. Fakat Nakkaş Paşa'nın hanımı, Maksud Paşa'ya kızdı, paşayı Sultan İbrahim'in gözünden düşürmeye çalıştı. Bu düşmanlığa Sadrazam Mehmed Paşa da iştirak etti. O da vaktiyle kendisinin Mısır'da iken tayin ve tespit etmiş olduğu belirli usûlleri Maksûd Paşa'nın feshetmesine hiddetlendi. Nihayet Sultan İbrahim'e Maksud Paşa'yı geçtiler: "Kara Mustafa Paşa'ya muhabbet için padişahıma sihir ettirdi" diye büsbütün vehmine dokundular. Sultan İbrahim, fena halde kızdı. Kendisiyle görüşenlere Maksud Paşa'dan bahsettikçe:

-Maksud, Mısır'da ol Arnavut'a sihirbazlar ararmış. Vallahi, billahi gördüğüm gibi öldürürüm, demeye başladı. Maksud Paşa, İstanbul'a ayağını basar basmaz, sorgusuz sualsiz boğduruldu, cesedi Ayasofya önüne uzatılıverdi.

Sultan İbrahim, bazen Davudpaşa taraflarına gider, orada Deli Kasım'la görüşürdü. Deli Kasım, Sultan İbrahim'in emriyle bahçesinin tahrip edilmesine çok üzülmüştü. Padişahın araba ile dönüşünde karşısına çıktı, atının ayağına kapandı. Sultan İbrahim'in iltifatına mazhar oldu. Sultan İbrahim, arabasını durdurdu. Deli Kasım Ağa ile vezirlerden, devlet ileri gelenlerinden bahsetti. Nihayet söz Kara Mustafa Paşa'ya intikal

etti. Sultan İbrahim, Kara Mustafa Paşa'nın entrikasını bir türlü unutamıyordu:

-Ne dersin, koca deli. Şu Arnavud acayip inatçı değil mi idi?

-Padişahım, tâ küçükten beri böyle inatçı idi.

-Ya sen onun küçüklüğünü ne bilirsin?

-Padişahım ol benim hizmetkârım idi. Altı ay atımı tımar etmiştir.

-Ya sen ecdâdıma kaç yıldır hizmet edersin?

-Altmış yıldır yüce ecdadınıza hizmet ederim. Hâlâ seksen yaşındayım.

-Behey deli koca, bunak imişsin.

Artık bu iltifat üzerine Deli Kasım yüz buldu, yerlere kapandı, padişahtan istirhama başladı:

-Padişahım! Zulüm gören padişaha koşar, şikâyet eder. Bana sen zulmettin. Bahçeciğimi harap ettirdin. Ben kime varayım.

-Elem çekme, yine yaptırırım.

Sultan İbrahim, yalnız Deli Kasım'ın bahçesini yaptırmakla kalmadı. Deli Kasım'dan çok hoşlandı. Onunla senli benli görüşmeye başladı. Hatta fazla bir teveccüh de göstermek istedi, yakında doğacak şehzâdeyi ima ederek:

-Yolda bir gelecek var. Gerçi Kasım adlı padişah olmamıştır. Ama senin hatırın için onun ismini Kasım koyarım, dedi. O günden itibaren Deli Kasım, nüfuz kazanmış, padişah nüfuzuna tapanlar için muhterem bir merci olmuştu.

Sultan İbrahim, bazen Edirne'ye gezmeye giderdi. Fakat maiyetine vezirler ile kadıaskerlerden kimseyi almazdı. "Av ve gezintiye giderim. Vezir ve kadıaskerler bile olursa her taraftan halk üşüşüp gezip dolaşmaya mâni olurlar. Davası ve şikâyeti olanlar Divan'a varsınlar" der, yanına Cinci Hoca ile

musahiblerinden başka kimseyi almazdı. Sultan İbrahim'in seyahatini duyan yoldaki kadılar telaşa düşerlerdi. Padişahın önünden ağalar gidip hazırlık görürlerdi. Bazıları padişahı daha iyi bir yerde oturtmak için kadılar tarafından Sultan İbrahim'e tezkireler yollatırlar, padişahın büsbütün öfkelenmesine sebep olurlardı. Bir defasında Sultan İbrahim tezkire yazan naibi huzuruna getirtti, büyük bir hiddetle:

-Bu kâğıdı sen mi yazdın? dedi. "Evet!" cevabını alır almaz:

-Sen bir naib parçası iken beni mülküme kondurmazsın. Alın şunu katleylen, diye emretti. Bostancılar derhal naibin yakasına yapıştılar, nihayet Silahdar Paşa'nın şefaati ve padişahın emri üzerine bıraktılar. Bu felaket bütün kadıları ürkütürdü. Nitekim Çorlu kadısı, bir kere korkusundan kaçtı. Yerine kasabadan sakat bir ihtiyar kadı tayin edildi. Sultan İbrahim, yolda haramiler öldürerek gitti. İçlerinden biri katl fermanını işitir işitmez:

-Ben yeniçeriyim, dedi, Sultan İbrahim de:

-Ben de padişahım, diye karşılık verdi. Yeniçerinin ellerini ve ayaklarını kırdırıp çarşı içine attırdı.

Bazen aklına hükmeder, Edirne'nin odununu beğenmezdi.

-İstanbul'un odunu iyi ve ateşi çok idi. İstanbul'dan odun getirsinler! diye emir buyururdu. Derhal İstanbul'dan yüklerle odun hamallarla, karadan Edirne'ye getirilirdi. Halk padişahlarının bu hallerinden ümitsizliğe düşmüştü. Sultan İbrahim Edirne'ye odun getirtmekle meşgul iken İstanbul'da yeniçeriler padişahtan cülûs bahşişi alamadık diye sızlanırlar, camiilere ve meydanlara kâğıtlar bırakırlar, Sultan İbrahim'i İstanbul'a dönmeye mecbur ederlerdi.

Sultan İbrahim'in fikrî durumunda iyileşme eseri görülmüyordu. Kandilli Bahçesi'ne kayıkla giderken denizin dalgalı olmasına kızar, hırsını bostancıbaşıdan alırdı[72].

Kışın, İstanbul'dan Edirne'ye odun getiren padişah, yazın da "Bursa'dan, Keşiş Dağı'ndan kar getirsinler!" diye emrederdi. Hatta Bursa kadısı Sultan İbrahim'in gazabından korktuğu için bizzat kar kestirmek için dağ başlarında dolaştı. Nihayet bîçarenin karlar altında öldüğü işitildi. Sultan İbrahim bu hallerden müteessir olmadı. Yerini sarayın çamaşırcı kadınının akrabasından Sahhâf Şeyhizâde'ye verdi. Bir müddet sonra kadının ölmediği haber alınınca yeni tayin edilenin azline karar verildi.

Sultan İbrahim'in bu halleri tahta geçişinden beri devam ediyordu. Kara Mustafa Paşa zamanında, Harem-i Hâs kethüdası kadın için beş yüz çeki[73] odun ferman etmişti. Kara Mustafa Paşa mühim işlerle meşgul olduğu için odunları göndermekte acele etmedi. Bir gün vezir divanda mühim meselelerle meşgulken Sultan İbrahim haber gönderdi, Kara Mustafa Paşa'yı alelacele içeriye çağırdı. Mustafa Paşa huzura girince, Sultan İbrahim kaşlarını çattı, Mustafa Paşa'yı azarladı ve sordu:

-Kethüda hatuna ferman ettiğim odun bu vakte değin niçin verilmedi?

Kara Mustafa Paşa:

-Tembih edelim verilsin, dedikten sonra, kendisini zabtedemedi.

-Padişahım ben senin vezirinim. Divanı bozdurup bu tür küçük maslahat için beni çağırtırsınız. Beş yüz çeki odun on beş bin akçe eder. Bu kadar kıymetsiz şey için beni getirip mühim işleri geciktirirsiniz. Bana halkın, hazinenin ve serhadlerin

72 Kara Çelebizâde, *Ravzatü'l-ebrâr, Zeyl*

73 250 kilogramlık ağırlık ölçüsü (yay. haz.).

durumunu sormazsınız, diye padişaha mükemmel bir ders verdi. Fakat yeni vezir, Sultanzâde, padişaha karşı bu gibi cesaretleri göstermekten uzaktı. Sultan İbrahim'e daima hoşlanacağı tarzda muamele eder, her hafta paralar ve hediyeler takdim eyler, kendi de rütbeleri para ile satmaktan geri durmazdı. Halk, ekseriyet üzere bu hallerden nefret ederdi. Sultan İbrahim'in gazabından herkes korkardı. En çok endişe eden de Sadrazam Sultanzâde idi[74]. Sultanzâde'nin sarayda en müthiş rakibi, Hanya Fatihi Yusuf Paşa idi. Yusuf Paşa senelerden beri devam eden Girit seferinde büyük başarılar kazanmıştı. İstanbul'a geldiği zaman, Sultan İbrahim'in teveccühünü kazanmayı başardı. Gerçi Yusuf Paşa, sadrazamla dosttu. Fakat bu dostluk pek zahiriydi. Her iki taraf da kalben birbirini devirmeye çalışıyordu. Sadrazam, Yusuf Paşa'yı İstanbul'a bile sokmak istemedi, Hanya'dan Mısır'a gitmesi için hatt-ı hümayun aldı. Yusuf Paşa ansızın İstanbul'a gelince, Sultanzâde ne yapacağını şaşırdı. Yusuf Paşa'yı hemen daima İbrahim'e çekiştirdi. Paşa her ne arzeylediyse müsaade olunduğunu, Hanya için pek çok para sarfedildiğini, neticede birkaç esir ile iki kırmızı somaki direkten başka bir şey getirmediğini söyledi, Sultan İbrahim'in en ziyade damarına dokundu. Sultan İbrahim bir gün bostancıbaşıya:

-Alın şunu! diye Yusuf Paşa'yı hapsettirdi. Paşa yalvardı, hizmetlerini sayıp döktü. Nihayet Cinci Hoca'nın ve Kösem Sultan'ın şefaatiyle canını kurtarabildi. Bu sefer, Yusuf Paşa da sadrazamın aleyhinde konuşmaya başladı. Girit seferine sadrazamın rızası olmadığını, Galata'daki balyostan seferi ertelemek için altmış bin filori vaat aldığını, ertelemeye muvaffak olamayınca askerî mühimmat göndermekte ihmal gösterdiğini anlattı. Kendisinin bu sebepten ötürü idamına çalışmaya

74 Kâtib Çelebi, *Fezleke*, cild 2, s. 393, "Bu padişahın çok acayip olmasına sebep Mehmed Paşa'dır. Zira mezbur gayet dalkavuk idi."

büyük bir gayretle teşebbüs ettiğini söyledi. Sultan İbrahim, bu sözlere de inandı, Sultanzâde'ye hatt-ı hümayun gönderdi, sadaret mührünü aldı, Boşnak Salih Paşa'ya verdi. Salih Paşa ise Sultanzâde'yi büsbütün uzaklaştırmaya karar verdi, Niğbolu ve Bolu sancaklarını arpalık verdirerek Girit'e memur etti. Bu iktidardan düşüş, Sultanzâde'ye pek ziyade tesir etti. O derecede ki kederinden derhal hastalandı, birkaç ay sonra da vefat etti (1646).

Fakat Yusuf Paşa, mevkiini yine temin edememişti. Sultan İbrahim kadına düşkün olduğu gibi mala ve paraya da son derece haristi[75] Harem-i Nebevî'deki mücevherleri getirtmek derecelerinde mala rağbet gösteren padişah, Sultanzâde'nin Yusuf Paşa hakkındaki sözlerini bir türlü unutamıyordu. Özellikle mal meselesi Sultan İbrahim'i düşündürüyordu. Yusuf Paşa'dan intikam almak, malları meydana çıkartmak için vesile arıyordu. Hâlbuki Yusuf Paşa'da maldan eser yoktu; iffet ve doğruluğu ganimetler toplamasına mâni olmuştu. Yusuf Paşa, ne kimsenin malını gaspeder, ne de kimseye fazla bir şey kaptırırdı[76]. Saray erkânı ise bu kadar fetihlerden sonra Yusuf Paşa'nın servet sahibi olmasını ümit ediyor, her biri birkaç esir hediye alacağını zannediyordu. Bu zan boşa çıkınca, Sultan İbrahim'e Yusuf Paşa aleyhinde tezvirâtta bulunmakta kusur etmediler. Hemen her gün Sultan İbrahim'in huzurunda Yusuf Paşa'nın noksanlarından ve ihmallerinden bahsettiler:

-Padişahıma iki taş direk getirdi. Anlaşılan bu iki taş direk, gazaya sarfolunan bu kadar bin kese kıymetli mücevherler olmak gerektir, diye Yusuf Paşa'nın cimriliğini ima ederlerdi.

Sultan İbrahim bu sözlere kandı, Yusuf Paşa'yı birkaç defa azarladı, yine affetti. Devlet erkânı tezvirâtı elden bırakmadılar.

75 "sabık vezirin daha önce söylediği sözler padişahın kalbinde ukde kalıp mala dair kelimeler olmakla hatırdan gitmemiş idi", Naima, cild 4, s. 177.

76 Mehmed Halîfe, *Târîh-i Gılmânî*

Artık bir gün Sultan İbrahim, Yusuf Paşa'yı iyice sıkıştırmaya karar verdi. Huzuruna çağırttı, bahane olarak:

-Elbette İçil'inde olan beylerbeyiler ile hemen git. Girit'i tamamen al! dedi. Yusuf Paşa, Sultan İbrahim'in maksadını anlamıştı. Tabiatını bildiği için daima mülayim bir şekilde konuştu. Gemilerin hazır olmadığını, deniz seferinin mevsiminin geçtiğini, şimdi gidilemeyeceğini söyledi. Sultan İbrahim bu cevabı fırsat saydı, Yusuf Paşa'ya bağırmaya başladı:

-Sen bir hizmet mi ettim sanırsın. Bu kadar hazinemi harcayıp neticede bir alay melunu katliam etmeyip mal mülkleriye diyarlarına gönderdin.

Yusuf Paşa cevap verdi:

-Gerçi hazine sarfeyledik. Ama Allah'ın kelamını yüceltip düşmanı padişahın kahır kılıcı ile zelil ve bir büyük kaleyi Osmanlı Devleti'ne ilave ettim. Emân talep eden küffarı katliam ve mallarını ganimet olarak almak bir iş değildi. Lakin neticesi vahim olan emânı bozmaktan sakındım. Ve gücüm yettiği mertebe uğur-ı hümayununuzda hizmet ettim. Bir kulunuz dahi varıp benim kadar hizmet etsin.

Bu cevap Sultan İbrahim'i büsbütün kızdırdı. Gözlerini Yusuf Paşa'ya dikti:

-Ne yabana söyler? Sana var git dedim. Durma, git. Yoksa seni katlederim, dedi. İşte o zaman memlekete ettiği bütün hizmetleri, Girit seferinde gördüğü bütün meşakkatleri gözünün önüne getiren, Sultan İbrahim'in hırslı vezirler elinde oyuncak olduğunu bilen Yusuf Paşa, mertçe ısrar etti:

-Şimdi vakti değildir, gidilmez.

Sultan İbrahim, derhal bostancıbaşıya:

-Al şunu!

Yusuf Paşa metanetini elden bırakmadı. Kahraman vezir gözlerini öfkeli bir şekilde dikti:

-Hemen öldür, ne durursun! diye bağırdı, bostancıbaşı ile beraber büyük bir hiddetle, dışarı çıktı.

Sadrazam Salih Paşa bu felaketten çok müteessir oldu. Paşanın katlini mümkün olduğu kadar geciktirdi. Sultan İbrahim'in ayaklarına kapandı. Mert ve fedakâr vezirin kaybına mâni olmak istedi, hemşehrilik hissi ile gözyaşı bile döktü. Fakat paşanın ricâları hiçbir netice vermedi. İffet ve namusu, sadakat ve cesareti ile öne çıkan eden Yusuf Paşa, haset ve ihtiras yüzünden mahvoldu.

Sultan İbrahim, Yusuf Paşa'yı boğdurduktan sonra, pişman oldu. Damatlığa kadar nâil ettiği vezirinin naaşını huzuruna getirtti. Talihsiz kahramanı sapsarı, boğazı sıkılmış, cansız görünce yanaklarını okşadı:

-Ne güzel, kırmızı elma gibi yanakları var imiş! Yazık oldu ki kıydım, diye üzüldü (1646).

Sultan İbrahim'in İstanbul'daki hayatı bu gibi icraattan ibaret kalıyordu. Bir defa Anadolu Beylerbeyi Derviş Mehmed Paşa on bin guruşluk hediye gönderdi. Fakat bu kadarı makbule geçmedi, yirmi bin guruş talep edildi. Nihayet Derviş Mehmed Paşa'nın Anadolu'da eşkıyaya katılacağı anlaşılınca bu talepten de vazgeçildi. Sultan İbrahim, düzensizliğini gittikçe arttırıyordu. Gündüzleri gâh tahtrevan ile gâh araba ile gezmeye çıkıyordu. Sokaklarda şahane gezintiler icra ederken, karşısına araba çıktığı zaman, pek müteessir olurdu. Hatta bunun için: "Arabalar şehre girmesin ve şehirde bir fert arabaya binmesin. İstanbul içinde bir daha görmeyeyim" diye emretmişti[77]. Padişahın bu emrine herkes itaat eder, sokaklarda araba geçtiği görülmezdi. Sultan İbrahim içine sıkıntı bastığı zaman sa-

77 Mehmed Halîfe, *Târîh-i Gılmânî*.

rayda Cinci Hoca'ya okunur, bazen de kendisini okutmak için meşhur şeyhlerin ziyaretine giderdi. Yine bir gün Davudpaşa'da Çınarağacı civarında bir şeyhe okunmaya giderken tesadüfen önüne bir araba çıktı. Sultan İbrahim son derece hiddetlendi, emirlerinin icra edilmemesinden gazaba geldi:

-Tez veziri çağırın! dedi. Saraya, Divan-ı Hümayun'a birbiri ardına adamlar gönderdi. Sadrazam Salih Paşa sarayda ikindi divanına hazırlanırken birdenbire padişah tarafından çağırıldı. Derhal bir ata binip koştu. Sultan İbrahim sadrazamı görür görmez:

-Ben arabalara yasak etmişken niçin benim tembihim tutulmaz. Ben padişah değil miyim? Tez boğun! diye avazı çıktığı kadar bağırdı. Zavallı Salih Paşa perişan bir hale geldi. Yalvardı, yakardı, Sultan İbrahim bir türlü dinlemedi:

-Tez boğun! diye hiddetle, gazapla haykırdı. Ağalar, hademeler ne yapacaklarını şaşırdılar. Sadrazamı boğmak için hiçbir âlet bulamadılar. Nihayet şeyhin evindeki kuyunun urganını kestiler, talihsiz Salih Paşa'nın o dakikada işini bitirdiler.

Sultan İbrahim, bu cinayetten sonra sadaret mührünü geçici olarak Kapudan Musa Paşa'ya, daha sonra da Defterdar Hezarpâre Ahmed Paşa'ya verdi (1647).

Ahmed Paşa, İstanbullu, bir sipahinin oğlu idi. Tavşantaşı'nda doğmuştu. Mektupçulukta öne çıkmış, Kara Mustafa Paşa'nın tezkireciliğinde bulunmuş, daha sonra mevkufatçı, defter emini, defterdar olmuş, nihayet sadrazamlığa kadar çıkmıştı.

Yeni vezir, Sultan İbrahim'in mizacına göre hizmet edebilecek bir mahiyette idi. Sultan İbrahim'in israflarını destekler, rüşvetlerin ve zulümlerin sürüp gitmesine iştirak eylerdi. Devletin bütün gelir kaynakları Sultan İbrahim'in arzularına tahsis olunmuştu.

Ahmed Paşa, gayet mağrurdu. Akıl ve fetânetine pek ziyade güvenirdi. Kendisine nasihatte bulunanlara alay edercesine kahkahalarla karşılık verirdi. Kiminle görüşse, ondan mutlaka bir menfaat beklerdi. Halkı, menfaatlerine hizmetkâr kabul eder, samimi hiçbir dost teminine çalışmazdı. Nüfuzuna itimat ettiği için karşı konulamaz kudretini sonsuza kadar devam edecek zannederdi. Ahmed Paşa, Sultan İbrahim'e bütün mevcudiyeti ile hizmet ederdi. Valide Kösem Sultan, oğlundan bıktığı halde, Ahmed Paşa daima Sultan İbrahim'i himaye ederdi. Kösem Sultan, oğlunun havaîliklerinden bir an evvel kurtulmak, uğradığı hakaretin intikamını almak isterdi. Hatta Ahmed Paşa'ya haber gönderdi.

-Akıbet bu beni ve seni sağ komaz. Devlet elden gidip âlem haraba vardı. Hemen cülûs ettir, dedi, Sultan İbrahim'in taht-tan indirilmesine teşvik etti. Fakat Ahmed Paşa bu teşebbüse cüret edemedi.

-Beni öldürürse öldürsün. Ben ona suikasta cüret edemem, dedi. Paşa, Sultan İbrahim'i memnun etmek için varını yoğunu feda ederdi. Ahmed Paşa'nın sarayında daima her türlü elbise, hediye, eşya bohça bohça hazır durur, geceleri Sultan İbrahim'den birkaç defa adam gelir, paşadan eşya isterdi. Bir gece, hasekinin biri gelir, bin miskal kıllabdan[78] ister, Ahmed Paşa derhal bir-iki bohça kangal kıllabdan gönderirdi. Birkaç saat sonra biri gelir, Sultan İbrahim'in canı ıtırşâhî[79] istemiş, Ahmed Paşa çarçabuk zeytinyağı şişesi kadar kocaman şişelerle yüzer, ikişer yüz miskal ıtırşâhî gönderirdi. Daha sonra, alelacele saraydan bir haseki koşar, bu sefer de atlas keseler içinde

78 Kılapdan/Kılaptan: Eğirme çarkı ile pamuk ipliği veya ipek üzerine gümüş, altın, bakır vb. mâdenlerden çekilmiş çok ince tellerin sarılması sûretiyle yapılan ve dokumacılıkta, işlemecilikte kullanılan iplik; bu iplikle yapılmış olan (yay. haz.).

79 Itırşâhî: Baklagillerden, çok kokulu, çeşitli renkte çiçekler açan bir yıllık tırmanıcı süs bitkisi; bu bitkiden çıkarılan güzel koku (yay. haz.).

yirmi otuz kıyye anber, öd ağacı, keseler dolusu inciler takdim ederdi. Paşanın bütün düşüncesi, Sultan İbrahim'e çevrilmişti. Sarayında hatır ve hayale gelmez, kıymetli ve nefis eşya toplar, dilrüba cariyeler besler, padişahın emrine daima hazır bulundururdu. Sultan İbrahim bu esnada gece yarılarına kadar ahenkler ve zevkler arasında takatsiz kalırdı. Şevk ve hazlar ile samura sarılmış, atlas keseler içinde huzuruna serilen inciler, anberler ve ipekli kumaşlar karşısında sadrazamını ruhen yüceltir, nüfuzunun azametiyle iftihar eylerdi.

Padişah, nihayet, İstanbul'un kadınlarıyla da kanaat etmedi. Sivas Beylerbeyi Vardar Ali Paşa'ya Ramazan'da bir memur gönderdi ve bayram harçlığı olmak üzere otuz bin guruş göndermesini talep etti. Padişahın talebi bununla da kalmadı: Sivas'ta İpşir Paşa'nın gayet güzel bir hanımı olduğunu işitti, onu da beraber göndermesini emretti. Paşa, bu teklif karşısında hayrete düştü. Memleketin ileri gelenlerini topladı. Sivas'ın senelik mahsulünü, kendi zamanına düşeni hesap ettirdi. Bu parayı kesinlikle göndermeyeceğini haber verdi. Sultan İbrahim, ısrar etti, devamlı adamlar gönderdi. Ali Paşa üzgün ve şaşkın, "Bu kadar akçeyi nereden vereyim. Halkın malını alıp yolkesicilik mi edeyim?" dedi, bu muhterisâne talepleri şiddetle reddetti. Bilhassa İpşir Paşa'nın nikâhlı karısını göndermek meselesinde isyan etti:

-Bir Müslüman'ın nikâhlı eşini nasıl başkasına teslim edeyim? dedi. Sultan İbrahim, Ali Paşa'nın cevaplarını hazmetti. Fakat paşa, artık bu baskıcı idareye son vermek için bir teşebbüste bulunmak istedi. Ali Paşa, halkın, Sultan İbrahim idaresinden, memleketi aciz hale getiren zulümlerinden incinmiş olduğunu görüyordu. Efkâr-ı umûmiyyenin bu halinden istifade ederek zulümleri ortadan kaldırmak sevdasına düştü. Bu zahirî memnuniyetsizliği gösterenlerin fiiliyata girişildiği zaman birer birer kaçacaklarını, hatta bu teşebbüste

menfaatlerinin korunduğunu görmedikleri takdirde de hiçbir yardımda bulunmayacaklarını düşünemedi. Vardar Ali Paşa'nın teşebbüsü, hamiyetli bir kimseye yakışır tarzda idi. Paşa, Sultan İbrahim'in memleketi idare etmediğini, "saltanat işlerini çekip çevirmenin kadın taifesinin elinde" olduğunu, ümerâ ve beylerbeyiler az zamanda azlolundukları için ahaliye yeni gelenlerin zulmettiklerini ileri sürdü. Üç sene geçmedikçe askerî makamların değiştirilmemesini talep etti. Bütün erkânı topladı, hamiyet gereği bir işi görmek istedi.

Ali Paşa'nın bu teşebbüsünü herkes alkışladı. Oldukça bir kuvvet toplandı. Fakat toplanan asker, fırsattan istifadeyle ahaliyi yağma fikriyle biraraya gelmişti. Ali Paşa'nın bu zulümlere izin vermeyeceği anlaşılınca, toplananlar tamamen dağılmaya başladı, yolda mallar gaspolundu, kasabalar vuruldu, herkes eski zorbaca idareyi de aramaya başladı. Ali Paşa memleketi lütuf yerine kahretmiş oldu.

Sultan İbrahim, Ali Paşa'nın isyanını haber alır almaz, cezalandırılmasına İpşir Paşa'yı memur etmişti (1647). İpşir Paşa'nın Ali Paşa ile kadim hukuku vardı. Sultan İbrahim'in emrini aldığı zaman üzüldü: "Hak söz söyleyen adamın üzerine nice varalım, haksız yere nice katledelim?" dedi. Fakat Sultan İbrahim: "Ya başı, ya başın!" deyince mecburen hareket etti. Vardar Ali Paşa, İpşir'in teşebbüsüne hiç gücenmedi. Hatta Paşa'yı karşıladı: "Ben padişaha asi değilim. İşte mevkii. Çünkü size tevcih olunmuş, mübarek olsun. Benim şer'î davam vardır" dedi, topladığı kuvvetle İstanbul'a doğru yola çıktı. İpşir, Vardar Ali Paşa'nın peşini bırakmadı. Fakat Vardar Ali Paşa'yı tutmaya memur olan yalnız İpşir değildi; birçok beylerbeyi, bilhassa o zamanın Karaman beylerbeyi olan Köprülü Mehmed Paşa da bu vazifeye tayin olunmuştu. Vardar Ali Paşa'nın etrafında muhtelif kuvvetlerden oluşan bir şebeke mevcuttu. Ali Paşa, gerçi bu tertibatı haber aldı; fakat

kurtuluş imkânı olmadığını görünce, saraydan gönderilen fırka üzerine taarruz etti. İpşir, muharebenin başladığını hisseder hissetmez, iştirak etti. Nihayet bahtsız Ali Paşa'yı yakalayarak kafasını kesti, kanlı başını İstanbul'a gönderdi. Ali Paşa'nın başı saray-ı hümayun kapılarında haftalarca teşhir edildi.

Fedakâr Ali Paşa'nın İpşir'e son sözü şu oldu:

-Ben ne yaptım sana. Senin avradını Sivas'tan talep ettiler. Irzını koruyup vermediğim için senin gibi herifi üzerime musallat ettiler. Zulmen Allah'ın kullarının malını alıp vermediğim için bana katl icab mı eder?

Anadolu'da meydana gelen bu ufak isyan İstanbul'da türlü türlü tefsir edildi. Esasen İstanbul halkı iki fırkaya ayrılmıştı: Bir kısmı, ahali; diğer kısmı, devlet erkânı idi. Ahali, bu felaket neticesinde hükümet ricâlinin iktidardan düşmesini ümit ediyordu. Devlet erkânı ise bu gibi ufak isyanların pek kolay bastırılacağını biliyordu. Sadrazam Ahmed Paşa'yı düşürmek için fitnenin onun tarafından tertip edildiğini, arzusunun taht değişikliği olduğunu yayıyorlar, Sultan İbrahim'i telaşa düşürüyorlardı. Vardar Ali Paşa'nın başı gelince, halk İpşir'e lanet etmeye başladı, devlet erkânı da ümitlerinin boşa çıkmasından karamsarlığa düştü.

Bu felaket üzerine, Vardar'ın ailesi perişan oldu. Oğullarından biri telef edildi, zevcesi çırılçıplak soyuldu, çıplak bedeni ile çarmıha gerildi, vücuduna balmumları yapıştırıldı, "teşhir kılınmak için ferman-ı hümayun çıktı"[80].

Sultan İbrahim'in bunun gibi fermanları âdet hükmüne girmişti. Keza, Anadolu'da "asker sürmeye memur olan" Kavanoz İbrahim Paşa "zâlimlikle" itham olundu. Sadrazamın emriyle Yedikule'ye konuldu. Bütün malları müsadere edildi. Bu muamele bittikten sonra, bir çavuşbaşı gönderildi, feci bir

80 Naima, cild 4, s. 270.

şekilde katledildi. Sultan İbrahim, bu cezalandırmalarla da yetinmedi. Naaşının Yedikule'den saray kapısını kadar ayağına ip takılıp sürünmesini ferman etti. Bu ferman, büyük bir hürmetle icra olundu. Bir akşam, paşanın cesedi Tevekkül Çeşmesi'ne kadar atlarla getirildi, oradan yere indirildi, ayağına bir urgan bağlandı, sokak sokak sürüklenerek sarayın içerisine, Orta Kapı yanındaki Siyaset Çeşmesi'nin önüne bırakıldı. İbrahim Paşa'nın naaşı burada on günden fazla kaldı, sarayın bahçelerini ve avlularını iğrenç ve çürümüş bir koku doldurdu. Halk, bu iğrenç kokulardan bıkarak yalvardı, bin ricâlarla cesedin kaldırılmasını sağladı.

Sultan İbrahim, bu kokulardan rahatsız olmazdı. Bazen Kara Ali'yi çağırır, bazen Siyaset Çeşmesi önünde bahtsız hizmetkârların kafası kesildiği zaman penceresinden seyrederdi. Bütün meşguliyeti entrikalara âlet olmaktan, geceleri elinde meşale, önde Hacı Mehmed, vakitli vakitsiz sokaklarda gezmekten ibaretti. Sultan İbrahim, sadrazam elinde oyuncak idi. Son zamanlara doğru sarayda Şekerpâre'nin nüfuzu artmıştı. Devletin birçok işleri Şekerpâre'nin elinde idi. Şekerpâre, saray dışında birçok adam, özellikle Sebzeci Süleyman ile Dede isminde birini elde etti. Bunlar vasıtasıyla rüşvet aldı, günden güne servet kazandı. Sultan İbrahim'in diğer musahibeleri, Şekerpâre'nin bu derece parlamasını çekemediler. Valide sultana daima çekiştirdiler, valide sultanla aralarını bozdular. Hatta Şekerpâre ile Valide Kösem Sultan arasında ağız kavgaları da edildi. Bir zaman sonra, Şekerpâre'nin valide sultandan dayak yediği bile herkesçe duyuldu. Bu mücadeleler sarayda o derece çalkalandı ki nihayet Sultan İbrahim de haber aldı, Şekerpâre'yi bir kayığa bindirip Sakız'a sürgün etti. Şekerpâre'nin en aziz dostlarından Ebekızı Hâmide Hatun'un da birlikte sürülmesi ferman edilmişti. Fakat Hâmide Hanım'ın cariyesi ağalara: "Hâmide Hanım benim" deyip, Şekerpâre ile

birlikte Sakız'a gitmişti. Şekerpâre'nin bütün malları müsadere edildi. Bilhassa, Valide Kösem Sultan'ın yaptırdığı handa on altı sandığı çıktı. Sandıklar noksansız bir şekilde Sultan İbrahim'in huzuruna getirildi, mühürleri açıldı. İçlerinde, mücevherler, inciler, altınlar, riyaller, kıymetli Hind yadigârları ve daha birçok eşya ortaya çıktı. Sultan İbrahim bu umulmadık servetler karşısında, memnun ve mutlu:

-Hay kâfir! Bana akşam ekmek alacak akçem yoktur diye yemin ederdi. Bak, neleri çıktı! Hep benim malımdır, dedi. Kezâ, Şekerpâre'nin evi de arandı. Biri beyaz, biri sarı zerbaft kaplı kürk; birkaç mintan kürk; biri incili, ikisi sırmalı iki yüz yorgan ile kıymetli kumaşlar ve iki yüz elli kese nakit çıktı.

Sultan İbrahim, bu servetleri elde ettikten sonra, Sebzeci'nin boynu vuruldu, Dede bir gece içinde boğduruldu. Şekerpâre de Sakız'dan Mısır'a sürüldü. Şekerpâre ansızın yakalandığı için yanına hiç para alamamış, yolda maddi sıkıntı ve sefalet içinde paşalardan ödünç para almaya mecbur olmuştu[81].

Sadrazam Ahmed Paşa, Sultan İbrahim'in iptilalarını bilirdi. Kendisine haricî durum hakkında hiç malumat vermez, vilayetlerdeki zulümleri tamamen saklardı. Adriyatik taraflarında Klis Kalesi düşman eline geçti. Müslümanlar'dan birçoğu katledildi, mülkler ve bağlar yağmalandı[82]. Bu haber İstanbul'a geldiği zaman, halktan saklandı, devlet adamlarına hiçbir mesuliyet yüklemedi. Vezirler, padişahın etrafına toplandılar, kendisini kandırmaya çalıştılar, halkın yakınmalarını dikkate almadılar. Sultan İbrahim, bu felaketten dolayı kimseye bir şey sormadı. "Halkın kınamasından aklanmak için olsun şeklen sual ve cevap bile vuku bulmadığından halk

81 Naima, cild 4, s. 284. Şekerpâre, Eyüp'te bir türbe yaptırmıştı. Fakat Mısır'da vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.

82 Evliya Çelebi, cild 5, s. 41

şaşırıp içtimaî muhabbet akidesinde fesat ortaya"[83] çıktı. Sultan İbrahim'i gaflet içinde yaşatmaya en birinci sebep, Sadrazam Ahmed Paşa idi[84]. Ahmed Paşa, Bosna meselesini Sultan İbrahim'e gayet basit bir şekilde anlattı, padişahın zevk ve neşesini kırmak istemedi[85]. O sıralarda Damad Fazlı Paşa Rumeli'nden geldi. Rumeli'nin durumunu, ahalinin perişanlığını, düşmanın Bosna serhaddini istila ettiğini söyledi. Sultan İbrahim bu habere üzüldü, gözlerini açarak:

-Ya bana vezirim dedi ki Bosna hududunda bir-iki palanka ile bir kilise aldılar. Yine evvelden kâfirin imiş. Bu senin söylediğin söz ne tarz sözdür? Bu kelamı lalamın önünde söyleyebilir misin? dedi. Fazlı Paşa da söyleyeceğini beyan etti. Sultan İbrahim meseleyi meydana çıkarmak için sadrazamın sarayına gitti. Ziyafetler tertip olundu, nihayet sözü Rumeli üzerine açtı, Fazlı Paşa da yaşananları olduğu gibi nakle başladı. Sadrazam hakikatin meydana çıkmasından üzgün, Sultan İbrahim'i sürekli olarak kandırmaya çalıştı. Fazlı Paşa'nın ufak bir şeyi abarttığını, bu gibi muharebelerin öteden beri olduğunu söyledi. Fazlı Paşa, sadrazamın bu ikiyüzlülüklerine dayanamadı:

-Be hey padişahım! Âlemin ahvaline bizzat gayret tahsil-i vukuf buyurun. Lalan rüşvet almakla âlemi haraba verdi. Hazine yok. Reaya ve askerinin hali Allah'a kalmıştır. Bu hareketin akıbetinin neye varacağını düşünün. Dalkavukluğa hiç iltifat buyurmayın, dedi. Sadrazam ise bu sözlerin hasedden ötürü olduğunu, kendisinin gücü mertebesinde devlete hizmet

83 Naima, cild 4, s. 327.

84 Mehmed Halîfe, *Târîh-i Gılmânî*.

85 "Bir güvenilir dostumuz bir gün arzda, Klis Sancağı'nın küffârın eline geçtiği ve bir günlük yerde Boğaz'ı Frenk gemileri kapattığı söylenip, 'Ben haber aldım. Klis dedikleri kale değil bir kilise imiş ve Boğaz İstanbul'a bir aylık yol imiş' diye buyurmuşlar. Kötü işler yapan vezirin hilesi korkusundan karşılık vermeye çalışmayıp nâçar itikatlarına istihkam verdim diye fakire nakletmiştir", Kara Çelebizâde, *Ravzatül-ebrâr, Zeyl.*

ettiğini söyledi, bin türlü yalanlarla Sultan İbrahim'i kandırmaya çalıştı. Fazlı Paşa bu riyakârca sözlere cevap vermek istedi, sadrazam derhal sözünü keserek:

-Paşa karındaş! Hemen her işitilen önemsiz şeyleri kerametlü efendimize söyleyip can sıkmak makul değildir, dedi. İkisi birden huzurdan çıktılar. Fazlı Paşa'nın hareketi sadrazamı derinden yaraladı. Huzurdan çıktıktan biraz sonra tekrar Sultan İbrahim'in yanına geldi:

-Fazlı Paşa kulları gaza konusunda tam bilgi sahibidir. Girit seferine tayin buyurula, diye bir telhis verdi. Hatt-ı şerifini de aldı. Fazlı Paşa gitmekten kaçınınca, sadrazam:

-Padişahım işte işe itiraz ederler, hizmet teklif olunsa kaçınırlar, diye bîçare Fazlı Paşa'yı Kapıarası'na hapsettirdi, nihayet Karadeniz'e göndermeyi başardı.

Ahmed Paşa bu şekilde düşmanlarını payitahttan uzaklaştırır, Boğaz'ı kapatan düşman gemilerinden Sultan İbrahim'i haberdar etmezdi. Huzurda donanma lafını ağıza bile aldırmazdı. Sultan İbrahim bir dereceye kadar vezirlerinin aldatmasına da kurban oluyordu. Ahmed Paşa, Sultan İbrahim'in her arzusunu yerine getirirdi. Saraya samur ve anber yetiştirmek için dükkânlar basılır, saraylar döşemek için eşya gaspolunurdu. Sadrazam bütün bu zulümleri mübah sayardı. Rüşvet her tarafta hüküm sürüyordu. İlmî ve askerî makamlar para ile verilirdi. Halk, zulümlerden usanır, suistimallerde sadrazamın da dahli olduğunu bilirdi.

İstanbul'da genel bir memnuniyetsizlik meydana gelmişti. Fakat Ahmed Paşa, efkâr-ı umûmiyenin hoşnutsuzluğuna önem vermezdi. Sürekli olarak servet toplamaya çalışırdı. Ahalide memnuniyetsizlik alametleri gördükçe cebr ile, şiddet ile, kahr ile milleti korkutmak çarelerine baş vururdu. Halk, sadrazamın selam çavuşlarına varıncaya kadar, bütün

adamları tarafından hakaret görürdü. Dayak ve işkence, hak iddia etmek isteyen ağızları daima kapatırdı.

Hükümetin bütün kaynaklarını ele geçirenler büyük bir refah ile yaşarlar; halkı zulüm ile, zenginleri müsadere ile korkuturlardı. Ahali fakirlik ve sefalet içinde inlerken rüşvetle servet kazananlar büyük binalar yaptırırlar, halkın sefalet ve perişanlığıyla adeta alay ederlerdi. Bilhassa sadrazamın Anadoluhisarı'nda, İstanbul'un birçok yerinde büyük binalar inşa ettirmesi herkesin dikkatini çekmişti.

Rüşvet, alenîlik kazanmıştı. Bir zamanlar gizli yapılan rezillikler, şimdi devletin resmî âdetlerinden kabul ediliyordu. Herkesin makamını kaça satın aldığını ahali bile haber alırdı. Mevkii almak için mutlaka rüşvet vaadedilir, vaadini tutmayanlara fermanlar ve mübaşirler gönderilir, rüşvet resmî hukuk gibi tahsil olunurdu.

Girit'ten devamlı yardım talep ediliyordu. Kahraman askerlerimiz kayaları yarıyorlar, aç ve bî-ilac muzaffer olmaya çalışıyorlardı. Girit'teki ümera ile beylerbeyilerin, düşman ateşi karşısında gece gündüz çarpışan mücahidlerin mevkiileri İstanbul'da birer birer satılıyordu. Bir vilayete kim fazla para verirse, o vilayetin paşası derhal azledilirdi. Bir defasında, Hammamcı Paşa peşin altmış beş kese verdi, sonradan on beş kese daha vermek üzere Erzurum vilayetini aldı. Bu teklif üzerine Erzurum paşası çarçabuk azlolundu.

Vilayetler bu şekilde satıldığı gibi, her taraftan da samurlar ve anberler istenirdi. Samur tedariki devletin resmî vergisi arasına girmişti. Kadınlar saltanatının vehametini Sultan İbrahim'in zaafı büsbütün arttırdı. Sultan İbrahim, samur tedarik ettirmek için yalnız vilayetlere ferman yazdırmakla kalmadı, aklına Hind hükümdarları gibi fil üzerinde gezmek geldi. İran şahına bir nâme yazdırdı, "iki fil ve beş yüz adet zerbaft

ve seraser göndermek üzere sipariş olunup âdete aykırı olarak bostancılarla irsâl" olundu[86].

Devlet erkânı padişahın kayıtsızlığından istifade ederdi. Zenginlerden vefat meydana geldikçe mevcut varislerini dikkate almazlar, mallarını müsadere ve varislerini mahrum ederlerdi. Sonra, bu paraları toplarlar, başta Sadrazam Ahmed Paşa olduğu halde, kırk bin riyal sarfederek Sultan İbrahim'e "bir mücevher kayık" yapmaya çalışırlardı[87]. Sarayda, zevk ve israf; vezirlerde, rüşvet hırsı; halkta ümitsizlik ve sefalet bütün manâsıyla hüküm sürmekte idi.

Sadrazam bu sefaletten müteessir olmazdı. Düğünler, eğlenceler ve ziyafetlerle meşgul olurdu. Bir Perşembe bölük ağaları, vezire Perşembe selamına gittiler. Sadrazamı düğünle meşgul buldular. O gün Perşembe selamı olmadı, ulema ve mevalî geri döndüler. Hakikaten sadrazam, küçük oğluna sekiz yaşında bir kız almış, Topkapı'da, Kara Kethüda'dan zorla satın aldığı bahçede düğünler icra ediyordu. Gündüz ziyafetler, gece çengiler, Karagöz oyunları ve hokkabazlarla sabaha kadar yeme içmeyle vakit geçiriyordu. Halk on parasız, zaruret ve sefalet içinde inlerken, devlet erkânı parlak düğünlerle sabahlara kadar çengiler ve ziyafetlerle vakit geçiriyor, güya bedbaht milletin talihi ile alay ediyordu. Askere ulufe verilemiyordu. "İsrafçıların içeride ve dışarıda itlaf ve israflarının fazlalığından hazine gelirlerinde çok büyük azalma ortaya çıkmıştı"[88].

86 Kara Çelebizâde, *Ravzatü'l-ebrâr, Zeyl*.

87 Haseki sultanlardan padişahın gözüne girmek şerefini elde eden iki hanım için murassa taçlar ve cevahir örtülü kayıklar hazırlanıp, merasim icrası için padişahın emri gereği vezirler, ulema, ağalar ve yeniçeri alay elbiseleri ile kayıklara binip ve mücevher kayıklardan önce Hisar tarafına doğru yola çıkıp Kandilli Bahçe sahilinde kıdem meratibi itibariyle ayakta beklediler ve işaret ve selam hizmetini yerine getirdiler", Kara Çelebizâde, *Ravzatü'l-ebrâr, Zeyl*.

88 Kâtib Çelebi, *Fezleke*, cild 2, s. 309.

Nihayet sadrazam, samur ve para vergilerini ocak ağalarına, özellikle Bektaş Ağa ile Koca Muslihiddin, Kara Murad Ağa ve Kara Çavuş gibi kumandanlara da teşmil etti. Onlar bu teklifi şiddetle reddettikleri gibi, sadrazamın zulmünden korkarak aralarında ittifak da ettiler. Bütün ağalar sadrazama karşı ihtiyatlı davrandılar. Ahmed Paşa, ağaların bu tedbirini haber aldı. Dördünü de düğüne çağırmayı, hepsini bir odaya getirip bir anda "sıkboğaz" etmeyi düşündü. Ağalar derhal işten haberdar oldular. Fakat sadrazamın davetine yine icabet ettiler, "boğazı gaddareli çukadarlar, otuzar kırkar dolamalı yeniçeriler" ile düğün bahçesine geldiler, düğün yerinde büyük bir vakar ile odalardan birine kuruldular. Yemek yemeyi beklerlerken ocağın en taraftar ağalarından Receb Ağa telaşla içeri girdi, ağalara heyecanlı bir sesle:

-Ne oturursuz. Devletlünün size suikastı vardır. Bu günden sonra hanelerinizde bile bulunmayasız, dedi. Murad Ağa, büyük bir hiddetle yerinden fırladı, yalnız şu sözleri söyledi:

-Yâ! Mesele böyle midir? Biz kolayca ölmeyiz, gayrı bizden suç gitti...

❧

Birkaç saat içinde, yeniçeri odalarının çinili sofalarında, loş divanhanelerinde feci bir sükûn hâsıl oldu. Ağalar, korkunç endamlarıyla basık tavanlı odalarda toplanıyorlar, çok hiddetli tavırlarla konuşuyorlardı. Yeniçeri odalarında yine bir isyan hazırlığı vardı. Perşembe akşamı (6 Ağustos) keçeli yeniçerilerin, şalvarlı odabaşıların ve çorbacıların, palabıyıkları, kalın kaşlarıyla Orta Camii önünde dolaştıkları görüldü. İsyanı hazırlayanlar: Bektaş Ağa, Koca Muslihiddin, Kara Murad Ağa ve Kara Çavuş idi. Bunlar Sultan İbrahim'in ve vezirlerinin mezâlimine karşı isyan edeceklerdi. Esasen bu zulümler çekilmez bir dereceye gelmişti: Milyonlarca ruh, milyonlarca zekâ, birkaç

kişinin zulmüne boyun eğmiş, ihtirasına zebun inliyordu. Kafalar kesilir, naaşlar günlerce saray kapıları önünde yatar, aileleri söndürülür, faziletler çiğnenir, fakruzaruret memleketi perişan ederdi. Bu bahtsız milleti uyandırmak, ona da insanlığın ve hayatın zevkini anlatmak, ona da bütün beşeriyetin nâil olduğu saadetleri tattırmak için hiçbir himmet, hiçbir gayret sarf olunmazdı. Garp âlemi, baştan başa, fikrî ve ulvî eserlerle dolmuştu. İnsanî bir sanat, maddî bir saadet, kalplerde yaşamak zevkini uyandırıyordu. Fidyas'ın ruhu, Floransa'da, muhteşem abideler şeklinde vücut bulmuştu. Kadim Yunan'ın sanatkârları Ortaçağ'ın karanlık ve kanlı devrelerinden sonra, yüksek dehalarıyla bütün zekâlara hâkim olmuşlardı. Felsefe, insanlığın kıymetini anlatıyor; sanat zevki, beşer fikrinin ölmez eserlerine hayranlıklar uyandırıyordu. Fikir, kuvvetten intikam alıyordu. Zekâ, kanlı, haşin ve cebrî fetihlere üstün geliyordu. Türkiye'de ise büsbütün aksi zihniyetler mevcuttu: Cehalet, zulmü fazilet kabul ettiriyordu. Gaddarlık, inzibatın yegâne vasıtası makamına geçiyordu. Bütün fikirlerde karanlık hüküm-ferma olmuştu. Bu karışık ve çürümüş kitleye hayat verecek hiçbir nurun, hiçbir ışığın nüfuz ettiği yoktu. Bazen en ilkel fikirleri bile galeyana sevkeden mezâlim, yeniçeri ortalarını da köpürtüyordu; fakat bütün bu galeyanlar, zulüm içinde geçici bir çırpınmadan, aç ve hırslı bir kitlenin kanlı elleriyle bir dilim ekmek koparmasından, bütün emellerine vahşetle, zilletle nâil olmasından ibaret kalıyordu. Sonra, yine aynı zulümler icra olunuyor, yine ihtiraslar devam ediyordu.

1648 isyanı da aynı tesirler altında, önce zulme karşı bir galeyan şeklinde başladı. Ağaların içinde en cesuru, Murad Ağa idi. Bütün ocak ağaları onun etrafına toplanmışlar, Sultan İbrahim'in zulümlerinden bahsediyorlar, kadınlar saltanatının hazineler dayanmayan israflarından şikâyet eyliyorlardı. Biraz sonra Orta Camii ocak ihtiyarları ve odabaşılarla

doldu. Bütün felaketlerin sebebinin sadrazam olduğu anlaşıldı. Padişahı tahttan indirmek meselesinden kesinlikle bahsedilmedi, bu şekilde bütün yeniçeriler elde edildi. Gece yarısı, Sultan Mehmed vaizi ile şeyhülislâma haber gönderildi, bütün ocak halkının bu meselede müttefik olduğu, kendisinin de ulema ile sözbirliği edip gelmesi teklif edildi.

O sabah, Cuma, sıcak bir Ağustos günüydü. Ağalar ve yeniçeriler silahlanmış, Orta Camii'ye toplanmışlardı. Güneş henüz doğmamıştı. İstanbul derin bir uykuda idi. Murad Ağa, bütün yeniçeriler tarafından şeyhülislâma, Abdurrahim Efendi'ye gitti. Abdurrahim Efendi, bir buçuk seneden beri (1647) şeyhülislâmlık makamını işgal ediyordu. Bu müddet zarfında ne kadar ocaklar söndürülmüş, rüşvetlerle kadılıklar satılmış, bütün bu zulümlere şeyhülislâm efendi de ortak olmuştu! Şimdi, ağaların isyanı mollayı zor bir vaziyette bulunduruyordu. Abdurrahim Efendi, Murad Ağa'nın elindeki tezkireyi okuyunca, teşebbüsün önemini anladı. Bir gün evvelki zâlim, şimdi mazlum tavrını takındı. Murad Ağa, şeyhülislâmın müstereddit hallerini gördü, kendisine daha ziyade cesaret vermek için şu sözleri söyledi:

-Behey efendi, bu işler hep sizin susmanız ve ittifakınızın olmaması ile bu mertebelere gelmiştir. Yoksa bunun çaresi görülmek kolay iştir. Siz ulemayı toplayın ve Sultan Mehmed Camii'ne buyurun. Bu gaile bertaraf olmadıkça cemiyetimizin dağılması imkânsızdır.

Murad Ağa gittikten sonra şeyhülislâm büyük bir faaliyet gösterdi. Ulema defter olundu. Hepsine davet tezkireleri gönderildi. Şeyhülislâm bir ata bindi, Sultan Mehmed Camii'ne geldi, büyük bir huşu ile mihraba kurulup oturdu. Biraz sonra da ulema efendiler, iri kavuklarıyla birer birer sökün ettiler. Kadıaskerler, mollalar, müderrisler, azledilmiş mollalar akın akın geliyorlardı. Hepsi de resmî elbiselerini giymişler, şer'î

vazifelerini yerine getirmek için, neticeyi dört gözle bekleyerek, aheste aheste bir tarafa çekilip oturuyorlardı.

Camiinin haremi tamamen dolmuştu. Her oda, çorbacısının maiyetinde geliyor, ocak ağaları vakarlı endamlarıyla maiyetlerinin başında görülüyordu. İçkapı yanındaki sofalarda ocak ağaları oturdular. Karşılarında neferler el bağlayıp durdular. Camiinin ipler ve kandillerle karışık, renkli camlarla aydınlık kubbesi altında mihrabın kırmızılı, yeşilli ve sarılı camlarının yarı aydınlattığı loşluk içinde, iri kavuğuyla şeyhülislâm, sonra camii kapısına varıncaya kadar, iki tarafa sıra ile dizilmiş kat kat beyaz kavuklar, uzun sakallar görülüyordu.

Murad Ağa vakur adımlarla içeri girdi, ulema ile meşverete başladı. Ağa, bu vazifeyi yalnız görmek istiyor, sipahileri karıştırmak istemiyordu. Hatta ulemaya:

-Bu konuda sipah taifesine muhtaç değiliz. Onları karıştırmamak dahi olur, dedi. Hocalar sustular. Fakat yine ağalardan bazıları:

-Bu, cumhurun maslahatıdır. Onlar da bile bulunsun. Ne zararı vardır, dediler, sipahileri "zorla" davet eylediler.

Esasen böyle maslahata sipahiler de hazırdı. Birkaç dakika içinde bütün sipah taifesi zabitleriyle beraber gelmişlerdi. "Cemiyet tamam" olmuştu. Artık işe başlamak zamanı idi. Asilere şeyhülislâm başkanlık ediyordu. Müftü efendi, mihraba kurulmuştu. Derhal Çavuşbaşı Eğriboyun'u çağırdı, vakarlı bir şekilde emretti:

-Var, söyle vezir kürkünü ve ihtişam elbiselerini giyip mührü alıp buraya gelsin.

Çavuşbaşı, anlayışı kıt ve avanak bir herifti. Şeyhülislâmın bu sözlerini ezberleye ezberleye ayrıldı. Yolda korkusundan unuttu, bir daha da geriye dönmedi. Fakat Ahmed Paşa

"geceden meseleyi duyup" kaçmıştı. Sultan İbrahim de vakayı haber aldı, büyük bir öfkeyle şeyhülislâma adam gönderdi:

-Bu topluluğun aslı nedir? Edepleriyle dağılsınlar, diye emir verdi. Şeyhülislâm, halife-i enâmı dinlemedi.

-Veziri bize teslim etsin. Bu topluluk dağılmaz. Şer'le sözümüz vardır, dedi. Haseki, müftünün bu sözlerine hayret etti:

-Padişaha karşı koymak münasip midir? deyince, şeyhülislâm yerinden sıçradı:

-Çık! Sana söylenen cevabı getir. Mâdemki veziri vermeye. İş bitmez, diye bağırdı. O zaman bütün askerler hasekiyi toparladılar, ortalığı birbirine karıştırdılar. Dışarıda, yeniçeriler, durumdan habersiz:

-Bre vurun! diye bağırdılar, birkaç kişi hasekiyi güç bela kurtardı.

Toplanma Fatih Camii'nde tamam olmuştu. Kara Çavuş, ulema ile yeniçerileri, Orta Camii'ye davet etti. Fatih'ten heybetli bir alay, Yeni Odalar'a giden caddelerden beyaz ve coşkun bir sel şeklinde akmaya başladı. Orta Camii, bu sefer de yegâne icraat merkezi oldu. Ulema ile ağalar meşveret ettiler, defterdarlıktan azledilmiş Mevlevî Mehmed Paşa'yı sadrazamlığa münasip gördüler. Paşayı zorla Orta Camii'ye getirdiler. Koca ihtiyarın elini öperek sadaret mevkiine oturttular. Bu sırada şeyhülislâmın hasmı, Rumeli kadıaskeri, Mülakkab Muslihiddin de cemiyete gelmek istedi. Kazanılacak fetihlerden hissesini kaybetmek arzu etmedi. Şeyhülislâm kesinlikle razı olmadı:

-Gelmesin, sonra kendi bilir, diye tehdit etti.

Sarayda Sultan İbrahim korkmuyordu. Nüfuzuna emin, daima metanet gösteriyordu. Birbiri arkasına musahipler gönderiyor: "Cemiyeti dağıtsınlar!" diye emrediyordu. Fakat ağalardan

bu emri dinleyen olmadı. Sultan İbrahim tekrar musahibini gönderdi, şeyhülislâmı çağırdı, ağalar bir türlü razı olmadılar. Nihayet musahibe yeni sadrazamı zorla arkadaş ettiler, kendisine sadaret verilmesini talep eylediler.

Mehmed Paşa, Sultan İbrahim'in huzuruna heyecan içinde geldi. İhtiyar vezir, padişahın şiddetinden titredi, kendisinin cebren getirildiğini anlattı. Sultan İbrahim isyanın vehametini anladı, mührü hasodabaşıdan alıp Mehmed Paşa'ya verdi ve:

-Ahmed Paşa'yı azlettim. Lakin damadımdır. Nice vereyim? Onu kendilerinden rica ederim ve kurtarılmasını senden bilirim, dedi.

Mehmed Paşa huzurda çok durmadı. Bir tarafında kapıağası, bir tarafında hazinedarbaşı, koltuklarla dışarıya çıktı, doğru Orta Camii'ye geldi.

Herkes Mehmed Paşa'yı tebrik etmeye başladı. Mehmed Paşa da Sultan İbrahim'in arzularını anlattı. Fakat ağaları bir türlü ikna edemedi. Hepsi birden:

-Hayır devletlü, bu olacak iş değildir, dediler, sadrazamı zorla saraya gönderdiler.

Mehmed Paşa endişe içinde idi. Sultan İbrahim'in huzuruna perişan bir halde çıktı. Yeniçerilerin arzusunu anlattı, Ahmed Paşa'nın teslimini tekrar talep etti. O zaman Sultan İbrahim, büyük bir öfkeyle, ayağa kalktı:

-Bre köpek koca! Veziriazam olmak için kulu tahrik ettin. Bu cemiyet bertaraf olduktan sonra göresin. Senin hakkından gelirim, diye bağırdı. Sultan İbrahim, öfkesine hâkim olamadı. İhtiyar sadrazamı yumruklarla tepeledi, bitkin bir halde dışarıya attırdı. Mehmed Paşa, baygın bir halde evine geldi. "Mühür ile hilati" bir bohçaya koyup Orta Camii'ye, şeyhülislâma gönderdi, vakayı bütün ayrıntısıyla haber verdi.

Orta Camii, bu haber üzerine büsbütün galeyana gelmişti. Bektaş Ağa ile Koca Muslihiddin, derhal vezirin sarayına koştular, Mehmed Paşa'yı iknaya çalıştılar.

-Devletlü, korkunun manası nedir? Senin ve bizim gibi kocalar din uğruna ölmekten gayrı neye yarar? Kalk bu işi başa çıkaralım, dediler. Nihayet bin türlü ricâlarla ihtiyar veziri Orta Camii'ye getirdiler. O dakikadan itibaren Sultan İbrahim'e karşı ihtiyatlı şekilde tedbirlere başvurdular. İstanbul'un kapıları kapandı. "Şehzâdeleri iyice korusunlar diye valide-i muazzamaya" tezkireler yazıldı, bütün ağalar ve ocak ihtiyarları Sultan İbrahim'i tahttan indirmek ve yedi yaşındaki Şehzâde Mehmed'i tahta geçirmek için ittifak ettiler.

Sultan İbrahim, sarayda hiddetinden çıldırıyordu. Mirahurunu sık sık Orta Camii'ye gönderiyor:

-Bu cemiyetin aslı nedir? Niçin dağılmazlar? Benimle on bine yakın kul vardır. Dağılmazlar ise hepsini kırarım. Vezirim nerededir, ne bileyim, bulsunlar! diyordu. Bektaş Ağa, kendini tutamadı. Sultan İbrahim'in mirahuruna hiddetle haykırdı:

-Biz veziri kendisinden isteriz. Eğer padişah ise çıksın ayak divanı etsin. Muradımızı arzedelim. Evvela böyle gaflet ile saltanat olmaz. Elbette veziri verir. Vardar Ali Paşa bir yarar, salih ve dindar adam idi. Onun başı ve İbrahim Paşa'nın cesedi Bâb-ı Hümayun'da haksız yere yirmi gün yatmak hangi kitapta vardır?

Sonra Muslihiddin Ağa söze karıştı:

-Baka ağa. Padişah bir zâlimi âleme musallat edip mal toplamak, rüşvet almak ve şeriatı terk ile âlem bu hale vardı. Avratlar işlere musallat. Hazine yalnız israflara yetişmez. Reaya perişan. Küffar kalyonu Boğaz'da yatar. Uzaklaştırılmasına çalışma yok. İstanbul mahsur kaldı. Bu durumu niçin

görmez? Evvela durumu araştırıp anlamak için Boğaz'a varan sen değil miydin?

-Padişah bu hali bilmez. Ve bildirmediğim için suçum vardır. Ama vezirin rızasına aykırı olduğundan başımdan korkup söylemedim. Hâlâ muradınız nedir? Elbette padişaha ulaştırırım.

-Şimdi, ilk olarak rüşvet âlemden kalksın. İkinci olarak, hasekiler yanından gitsin. Üçüncü olarak, veziri bize versin.

Muslihiddin Ağa bütün şartları saydı. Mirahur, bu ölümcül vaziyetten kurtuldu. Saraya güç bela gidebildi. Sultan İbrahim, hâlâ korkmuyordu. Bütün dükkânlar kapandı. Bu şekilde akşam oldu. Murad Paşa Camii'nin arkasında parlak bir Ağustos günbatımı bütün ufukları tutuşturuyordu. Sokaklarda atlı atsız yeniçerilerin koşuştukları, ahalinin üzgün ve tereddütlü konuştukları görülüyordu.

Ocak ağaları, o gece ulemayı da bırakmadılar. Sabahleyin ulemanın kaçacaklarından korktular.

-Sonra Sultan İbrahim birimizi sağ komaz, dediler. Ulemayı odalarına paylaştılar. Misafirlerine ziyafetlerde ve ikramlarda bulundular. Sabaha kadar yoldaşlar, pür-silah, odaların etrafını beklediler.

Sadrazam Ahmed Paşa, başına gelecek felaketleri daha Perşembe günü anlamıştı. O gece, artık bahçeye, düğün yerine gitmedi. Telhisçisi, hazinedarı, mühürdarı ve birkaç hizmetkârı ile sarayda kaldı. Yatsıyı alelacele kıldı. Endişe içinde yatağına uzandı.

Gece, saat beşti. Paşanın eski çıraklarından seksen birinci bölüğün odabaşısı, kendisini kimse tanımasın diye, yüzünü gözünü sardı, vezirin kapısını vurdu, paşayı döşeğinden kaldırdı, Orta Camii'deki cemiyeti haber verdi, büyük bir telaşla savuşup gitti.

Ahmed Paşa, telaş içinde idi. Acele acele abdest aldı, namaz kıldı, endişeli bir sima ile emirler verdi:

-Hazine odasında altı kese flori var, getirin.

Sonra bir heybenin gözüne üçer kese koydu, yanına onar bin guruş kıymetinde ikisi elmas, biri iri yakut yüzüğünü, bir de Şeyh hattı ile *Mushaf-ı şerif* aldı, telhiscisi ve hizmetkârı ile beraber birer ata bindiler, can korkusuyla sokağa atıldılar. Bu esnada biri gelmiş, Orta Camii'deki topluluğu paşanın mühürdarına haber vermişti. Mühürdar derhal mehteri Abdi'yi gönderdi: "Var yokla. Paşa orada mıdır?" dedi. Abdi, sersem sersem, Orta Camii önünde dolaşmaya başladı. Fakat herkesin Sofu Mehmed Paşa'yı zannederek: "Paşa burada. Paşa burada!" diye söylendiğini duyunca, kendi paşasını orada zannetti. Hemen döndü, "paşa camidedir" diye haber getirdi.

Bu esnada Ahmed Paşa, Süleymaniye semtlerinde kapı kapı dolaşıyordu. Arkasından, muhzır nefer yoldaşlardan biri paşayı gördü, "acaba nereye gider?" diye ağır ağır takip etti, Deli Birader'in evine girdiğini gördü. Sonra sarayına geldi, mühürdara sordu, o da Orta Camii'de olduğunu söyledi. Muhzır ise, paşanın Deli Birader'in evine girdiğini söyledi. O zaman sadrazamın bütün ağaları, kendi eşyalarını, ellerine geçen kıymetli şeyleri yağmaya başladılar.

Sadrazam Ahmed Paşa, bu felaketlerden habersizdi. İlk olarak bir dostuna gitti, kabul olunmadı. Sonra hakikaten, Deli Birader'in evine geldi. Deli Birader, önce paşayı kabul etti, fakat sonra düşündü, evine girdiğini belki görmüşlerdir diye çarçabuk sadrazamın sarayına geldi. Mühürdara:

-Paşa burada mıdır? Nereye gitti? diye sordu. Mühürdar da:

-Ya ne sorarsınız? Paşa senin evine gitmiş. Hemen hünerin var ise bir hoşça sakla, dedi.

Deli Birader yeminler, andlar etti. Mühürdar, büyük bir hiddetle:

-Bre var, herif! Sana kim yemin verir. Nereye gittiyse varsın sağlıkla! diye Deli Birader'i kovdu. Deli Birader, büyük bir telaşla evine döndü, sadrazamın yanına geldi:

-Behey sultanım üç at ile saraydan açık bir şekilde çıkıp gizlenmek hiç olur mu? Bu ne şaşkınlıktır. Bize geldiğinizi duymuşlar, artık bizden gitmen gerek, dedi. Ahmed Paşa kıymetli eşyasını, altın keselerini, maiyetinde gelen telhiscisi Abdi ile hizmetkârı Halil'in koyunlarına doldurdu. Atları orada bıraktı, kendi gece yarısı ümitsiz ve üzgün yola çıktı.

Sadrazamı kimse kabul etmiyordu. En aziz dostları bile evvela büyük bir iltifatla karşılıyorlar, sonra:

-Efendim, sefa geldin seni saklamak, uğrunda baş vermek kolay iştir. Buyurun, seni harem içinde gizleyim. Ama biz meşhur adamlarız ve dostlarınızdan olduğumuz herkese malumdur. Bizde olduğunuz düşünülüp ilk olarak benim hanemi ararlar. Allah korusun, ele geçirilirseniz hal müşkil olur. Layık budur ki bir meçhul kimsenin evinde saklanasınız, diye başlarından savıyorlardı. Bu esnada sadrazamın sarayı ağaları tarafından yağma ediliyordu. Gece, düğüne gelen "paşalular" sarayı yağma etmişler, "bre vurun!" sesleri arasında kaçışmışlardı. Paşanın mühürdarı o sabah, Cuma günü, "paşaya Budin Eyaleti verilmiş!" diye eşyayı bıraktırmak istemiş, nihayet tehdit ile başarılı olabilmişti.

Sadrazam, Ağustos'un sıcak ve boğucu gecesinde, kan ter içinde sokak sokak dolaştı. Şişman vücudu yorgunluğa ve sıcağa tahammül edemiyor, yolda ahlar çekerek inleye inleye yürüyordu. Nihayet telhiscisi kendisiyle dertleşmeye başladı:

-Behey efendim. Bugün için bir mahsus dost ve bir yâr-ı sadık temin etmediniz. Yazık! dedi. Ahmed Paşa bu ihtarlara karşı aşırı üzüntüyle içini çekti,

-Behey oğlan! Halimizin böyle olacağını bilir miydik?

Sonra, söze Halil de karıştı:

-Behey efendim! Vezaretinizin başlangıcından beri olan gidişatınızdan sonunuzun buna varacağı belli idi. Ancak devlet gafleti ile ne siz farkına varıp bir tedarik kaydına düştünüz ve ne gurur ve merhametsizliğinizi gören dostlar ikaza kadir oldular. Hemen Allah teâlâ kurtara, dedi, ümitsizce başını salladı. Nihayet Ahmed Paşa, Murad Paşa Türbesi civarında dostlarından Behram Ağa tarafından kabul olundu, geceyi orada geçirdi.

Sadrazam Sofu Mehmed Paşa, Şehzâde Camii civarında otururdu. Ahmed Paşa'nın türbeye saklandığını ancak Cuma günü akşama doğru haber aldı, kırk-elli kişi gönderdi, eski veziri altınlarıyla beraber huzuruna getirtti. İki vezir, biraz sonra karşı karşıya gelmişlerdi. Mehmed Paşa kararından dönmez bir adamdı. Katl veya dayak emri verdiği zaman şefaatçilerin sözünü dinlememek için birdenbire namaza durur, kararını yine icra ettirirdi. Bu yüzden "Sofu" namını almıştı. Şimdi, Ahmed Paşa'ya karşı da aynı şekilde hareket ediyordu. Sultan İbrahim'in veziri, perişan bir halde sarayına gelince paşa ayağa kalktı, nazikçe karşıladı, hal ve hatırını sordu, dizinin dibine oturttu. Hırs ve cehaletten başka gaye takip etmeyen iki devletlünün diz dize oturması ve birbirini aldatmaya çalışması, gülünç bir manzara oluşturuyordu. Ahmed Paşa, Sofu'nun gözünün içine bakıyordu. Korkusundan yalvarıyor, Sultan İbrahim'e zevküsefa vasıtalarını tedarik eden veziriazam:

-Benim babacığım, bana kıyma. Çoluk çocuğum ile beni Kabe'ye gönder, diye rica ediyordu. Mehmed Paşa, bu kurnazlıkları dinlemedi. Yalandan teselli etti:

-Elem çekme. İnşaallahu teâlâ hiçbir şey yoktur. Kul taifesinin böyle hareketleri olagelmiştir. Hemen ilacı mal sarfetmektir. Mal sarfolunduğu takdirde def ve yok edilir, dedi. Ailesi evde olmadığı için Ahmed Paşa'yı hareme gönderdi:

-Varın içeride bir miktar istirahat eylen, dedi, yanından çıkardı. Kendi, icap eden tedbirlere başvurdu. Hemen o dakika Müftü Abdurrahim Efendi'ye haber gönderdi, elinde bir senet bulunsun diye sadrazamın katline fetva istedi. Katl fetvası Orta Camii'de yazılırken, Sofu Mehmed Paşa'nın sarayında da Ahmed Paşa'nın içi yanıyordu. Ahmed Paşa, bitkin bir halde hareme gitti. Hiç durmadan buzlu su içiyordu. Arada sırada, Sofu Mehmed Paşa'nın yanından içeriye kethüdası geliyor, Ahmed Paşa'nın eteğini öpüyor:

-Sahib-i devlet babanız selam ederler, elem çekmesinler. Muradımız onları tehlikeli durumdan kurtarmaktır. Amma malsız kul rızası mümkün olmaz. Kendileri için maslahat budur ki ne miktar malları var ise şirin canını korumak için cömertçe verip hepsini defter ve teslim eyleyeler. Tâ ki kendilerini kurtarırız, diye paşanın maksadını anlatıyordu. Ahmed Paşa alelacele harmanîsinin[89] sağ tarafını açtı, kâğıt ve divit istedi, elleri titreyerek üç yüz kese kadar bir şeye kıyabildi, kethüdaya tereddüttlü gözlerle:

-Budur, diye uzattı. Fakat bu kadar bir servetle kethüdayı kandıramadı. Sofu Paşa'nın kethüdası paşadan paraları tatlı tatlı sızdırmaya çalıştı:

89 Bütün vücudu kaplayan uzun, kolsuz üst giyeceği; etekleri geniş, kolsuz bir nevi palto; pelerin (yay. haz.).

-Benim sultanım üç yüz kese bu yakında topladığınızdır. Bununla olmaz. Mâdemki cümle malınızı feda etmeyesiniz, olmaz. Bu hususta saklamayıp malı cana siper edesiniz, dedi. Ahmed Paşa yine kıyamadı, biraz tereddüt etti, bazı yerlerde olan servetini de haber verdi, üç bin kese kadar daha feda edebildi. "Başka para kalmadı!" diye yeminler etmeye başladı. Nihayet, kethüdanın ısrarına karşı kendi koynundan bir kese, Abdi'nin koynundan üç bin, Halil'in koynundan da üç bin filori çıkardı:

-Toplam bu yedi bin filori sadrazam babamıza bizden hediye olsun. Gayrı bir akçe param yoktur, dedi, tekrar tekrar yeminler etti. Fakat kethüda:

-Yok sultanım, paşa babanız sizden kendisi için bir habbe istemez. Hemen onun muradı asker gailesini defetmektir, dedi. Bu kadar parayı kabul etmedi. Nihayet Ahmed Paşa'ya bütün servetini yazdırdı, defter ile beraber altınları yüklenip içeriye götürdü. Keseler dolusu altınlar içeriye giderken, Ahmed Paşa'nın yüreği yandı, tekrar bir buzlu su dikti, başından hartavi sarığını[90] çıkardı, Abdi Çelebi'ye murabba sardırdı. Bu sırada fetva da gelmişti. Sadrazam, üzüntüsünden her dakika ruhunu teslim ediyordu. Gece yarısı olmuştu. Sokaklarda tek tük at sesleri işitiliyordu.

Ahmed Paşa, yanındakilere:

-Siz yorgunsunuz. Yatıp istirahat eyleyin, diye izin vermiş, ikisi de sadrazamın ayağı ucuna başlarını koyup yatmışlardı. Fakat kendi bir türlü uyuyamıyordu. Gâh dalıyor, birdenbire gözlerini açıyor, sonra yorgun ve çok heyecanlı, ateşler içinde kapıyordu.

90 Eskiden sipahilerin giydiği yuvarlak keçe külah (yay. haz.).

Saat altı idi. Sadrazam, şişman vücuduyla uykuya dalmıştı. Sonra birdenbire sıçradı: Dizinden biri çekiyordu. Gözlerini açtı. Potur Ali, Ahmed Paşa'nın dizlerini öpüyor, yavaş bir sesle:

-Buyurun sultanım! diyordu. Ahmed Paşa, heyecan ve telaş içinde kaldı. Ne yapacağını şaşırdı:

-Nereye? diye sordu. Potur Ali, büyük bir sükûnetle cevap verdi:

-Asker sizi ister. Sahib-i devlet babanız araya girip kurtulmanıza çalışsa gerektir.

Sadrazam, kalbi çarpa çarpa merdivenden aşağı inmeye başladı. Bu sırada koltuğuna biri girdi. Ahmed Paşa başını çevirdi, koltuğunda Cellad Kara Ali'yi görünce, beti benzi sarardı, bayılacak gibi oldu. İşte o zaman "meselenin ne olduğunu bilip" ağzından gayrı ihtiyarî:

-Hay kâfir kahbe oğlu! diye bir nida yükseldi. Cellad Kara Ali ile sadrazam arasında tatlı bir cümbüş başladı. Kara Ali bu iltifata karşı gülüyor:

-Hay benim devletlü efendim, diye sadrazamın göğsünden öpüyordu. Bu sırada paşanın sol koluna da Kara Ali'nin çırağı Hamal Ali girdi. Sadrazam koltukta, saygıyla gidiyor, vezirin ahırına doğru ilerliyordu. Ahırın kapısına gelir gelmez birdenbire irkildi. Bir türlü ileri gidemiyor, geri geri gitmek istiyordu. Kara Ali işi anladı. Derhal başındaki kırmızı fes takkeyi çıkardı, acele acele beline soktu, Ahmed Paşa'nın kavuğunu "başından kapıp" kendi başına geçirdi. Kara Ali bu tertibatı alır almaz, sadrazamı bütün kuvvetiyle itti, ahırın kapısına doğru sürdü. Kafasına şiddetli birkaç yumruk indirdi, Sultan İbrahim'in mağrur vezirini bir yumrukta diz üstü çökertti, belindeki kemendi süratle çıkardı, Ahmed Paşa'nın boğazına taktı. Bir ucundan kendi, bir ucundan da çırağı çekti, talihsiz sadrazam kan ter içinde can korkusuyla yalnız:

-Hay kahbe oğlu! diyebildi, bir silkindi, ikinci silkinişte sapsarı yerlere yuvarlandı.

Cellad Kara Ali, çarçabuk veziri soydu, sadrazamdan aldığı emir üzerine ölüsünü bir atın üzerine enlemesine bağladı. Önde çırağı Ali, atı yedekte götürdü, kendi de kırbaçlaya kırbaçlaya At Meydanı'na meşhur çınarın altına sürükledi.

Sabah olmuştu. At Meydanı, İstanbul sokakları, mebzul bir ışık içinde uyanıyordu.

Yeniçeri odalarından beyaz kavuklu, silahlı bir heyet, sadrazam, ulema, kadıaskerler, müderrisler, ocak ağaları muhteşem bir alay hâlinde Sultanahmed Camii'ne geliyordu. At Meydanı kalabalıktan görünmüyordu. Tekke şeyhleri toplanıyor, dükkânlar kapanıyordu. Bütün heyet, Sadrazam Ahmed Paşa'nın sararmış naaşı önünden geçiyor, akın akın camiiye doluyordu (8 Ağustos).

Kadıasker Mülekkab Muslihiddin bütün bu hadiseleri işitti. Şeyhülislâmdan, "sakın gelmesin" diye haber geldiği halde, "itham edilenler gibi hanesinde oturmayı ve saklanmayı reva görmeyip" o da ulema arasında bulunmak istedi. Mülakkab Kadıasker, arkasında mücevvezeli muhzırlar, keçeli muhzırbaşı, çukadar ve hizmetkârlar, başında örfü, at üzerinde Sultanahmed'e doğru gitti. Arkadan akın akın ulema kafileleri geliyordu. Ulema, Mülakkab Kadıasker'in yanından geçtikçe, koca kavukları altında gözlerini açarak çok öfkeli bir şekilde bakıyorlar, her biri bir küfür ederek yollarına devam ediyorlardı. Mülakkab Kadıasker, bazen düşmanlarına tesadüf ediyor, yanlarına yanaşmamak için arkada kalıyordu. Nihayet tenha sokaklardan dolaşarak At Meydanı'na geldi. Mülakkab'a şeyhülislâm tarafından gelmemesi ihtar olunduğunu herkes biliyordu. Süleymaniye müderrislerinden Kejdehan damadı Abdullah Efendi, Mülakkab'ın yanına geldi:

-Bre, bu mahalle niçin geldin? Bu mahal ne mahaldir? Bre Allah insaf verecek. Var, bu taraftan çekil git! dedi. Fakat Mülakkab Kadıasker, kendini namuslu biliyor, fazilet ve dürüstlüğü kendisinden pek yukarı olmayan bazı ulemadan ayrı bulunmak istemiyordu. Hatta bu tavsiyelere kızdı, Abdullah Efendi'nin sözlerine kulak asmadı. Ulemadan camii hareminde Mülakkab Kadıaskeri görenler yüzüne hayretle bakıyorlardı.

Sultanahmed Camii'nde büyük bir hazırlık görülüyordu. Ulema atlarla geliyordu. Kimi atından inmekle meşgul oluyor, kimi şeyhülislâmı karşılıyordu. Mülakkab'ın düşmanlarından Hocazâde Mesud Efendi, Hanefi Efendi hep oradaydılar.

Hanefi Efendi, Mülakkab Kadıaskeri görünce dayanamadı; uzaktan gelen şeyhülislâma doğru atını sürdü, büyük bir heyecanla:

-Sultanım, bu mel'un burada ne arar? Niçin geldi? dedi. Şeyhülislâm Abdurrahim Efendi, büyük bir vakarla cevap verdi:

-Biz dönsün ve bu gün gelmesin diye haber gönderdik, gelmiş, kendi bilir.

Abdurrahim Efendi, Mülakkab'a, yapılacak felaketi zımnen anlatıyordu. Ötede bütün ulema, at üzerinde Mülakkab'ın etrafını almışlar, bir gün evvelki arkadaşlarını küfürlerle tahkir ediyorlardı. Nihayet Mülakkab camiiye geldi. Atından indi, kendisini bir türlü hakaretten kurtaramadı. Mülakkab, iğrenç ünvanıyla, kaba muameleleriyle bütün ulemayı incitmişti. Hususiyet-i ahvali bütün galizlikleriyle halkın malûmu idi. Şimdi hiçbiri de onu yağmaya ortak etmek istemiyordu. Müderrislerden Muslı Çavuş, Mülakkab'a yanaştı, küfürlerle karışık, bağırdı:

-Bre mel'un, yıkıl git!

Bu mücadeleye Mesud Efendi de karıştı. Mülakkab bunlarla münakaşa ederken, Muslı Çelebi kendini tutamadı. Mülakkab'ın başından örfünü bir yumrukta yuvarladı. Mesud Efendi de kabak gibi meydana çıkan başına bir yumruk indirdi, diğer biri de:

-Bre vurun! diye bağırdı. Zavallı Mülakkab, bir kakışta merdivenden aşağı yuvarlandı. Muslı Çelebi ileriye atılmış, askere:

-Ne durursunuz. Vurun şu melunu! diye haykırıyordu. Yeniçerilerden biri Mülakkab'ın arkasından kafasına bir bıçak indirdi. Öbürü tüfenk kundağıyla alnını iki parçaya böldü. Mülakkab kanlar içinde bîtap, ne yapacağını şaşırdı, başı açık, şeyhülislâmın himayesine sığındı:

-Meded sultanım! diye atının üzengisine sarıldı. Başından kanlar akıyordu. Şeyhülislâmın beyaz sofunun eteğine, ulemadan birkaçının kavuklarına kan sıçramıştı. Şeyhülislâm hiç merhamet göstermedi. Mülakkab'ın bu haline karşı daha ziyade hiddetlendi, üzengili ayağıyla suratına bir tekme vurdu, atını ileriye doğru sürdü, Mülakkab yapayalnız kaldı. O zaman, müftü-i enamın bu hareketini gören yeniçeriler kılıçlarını çektiler, talihsiz kadıaskerin üzerine yürüdüler. Kimi yüzünü bir kılıçta parçalıyor, kimi yere düşer düşmez parçalamaya çalışıyordu. Mülakkab'ın başı neredeyse kalmamış, vücudu parçalanmıştı. Ulema bununla da kalmadılar; arkadaşlarının elbisesini parçalattırdılar, şalvarının "ardını yırtıp yüzükoyun, avret yerleri açıkta" bıraktılar, cesedini sürükleye sürükleye Sadrazam Ahmed Paşa'nın yanına getirdiler.

Şeyhülislâm Efendi de camiiye girdi. Sol sofanın mihrabına geçip oturdu, üstünden kanlı sofu çıkardı, menekşe rengi bir sof giydi. Sair vezirler, kadıaskerler, mollalar etrafına oturdular, ağalar da ayakta durdular. Ocak ağaları, ulemanın bu vahşetine hayret etmişlerdi. Yeniçerilerce ulema "parelenmek"

caiz değildi. Bu sebepten cinayeti üzerlerine almak istemediler, ulemaya:

-Efendiler. Bu şey bizden olmadı, yine sizden oldu, dediler. Murad Ağa dışarıya çıktı. Askere:

-Ulema parçalandığına rızamız yoktur, bizden olmamıştır. Edebiniz ile olun! dedi. Odabaşılara emir verdi, inzibatın muhafazasına dikkat gösterdi.

Ricâl-i kiram birer birer camiiye geliyordu. Tabii olarak Cinci Hoca hazretleri de yağmadan geri kalmak istemedi. O da örfünü ve kürkünü giydi, zulmün kaynağı kendisi olduğu halde zulme karşı edilen isyana iştirak etti. Cinci Hoca'yı görenler hayret ettiler. Bazıları kendisine savuşmasını nasihat etmek istediler. Bu sözler Cinci Hoca'nın hamiyetine dokundu:

-Ya biz niçin gelmeyiz? Biz bu günü Allah'tan isterdik. Âlem ne şekil yıkıldı, harap oldu, görmez misiz? dedi. Nihayet kayınpederi Kara Çelebizâde Mahmud Efendi, hazreti kolundan tutup bir tarafa çekti, örfünü ve kürkünü çıkarttı, bir küçük sarık ve ferâce ile camiinin arka kapısından savmayı başardı.

Ulema, şeyhülislâmın etrafına büyük bir vakarla oturuyorlardı. Bazen eski vezirin muhzırlarından biri gelince, ulemadan biri derhal atılıyor:

-Bre köse mel'un. Sen ne geldin? Seni dahi tepelemek gerektir, diye küfürler ve hakaretler savuruyordu. O zaman sarıklar birbirine karışıyor, tekrar biri müdahale ederek:

-Bre sefil, bu mahal garaz icra etme mahalli midir, sus! diye bağırıyordu. Başına kukasını[91], sorgucunu takan derhal muhzırlığa koşuyordu. Başka biri onun eski sadrazama mensup

91 Yeniçeri ileri gelenlerinin ve Eflâk voyvodalarının giydikleri, keçeden sorguçlu baş kisvesi (yay. haz.).

olduğunu ileriye sürüyor, arkasından dolu dizgin uçuyordu. Herifi yakalıyor, başından kukasını ve sorgucunu kapıyor:

-Bre yolsuz, erkânsız! diye kendi başına geçiriyor, zavallıyı at üzerinde başı kabak bırakıyordu.

Ulema, bu yağmalardan bîhaber, vazifelerini yapmaya başladılar. Ağır ağır meşveretler edildi, Sultan İbrahim'in tahtan indirilmesine karar verildi, Mekke-i Mükerreme kadılığından azledilmiş olan Beyazî Hasan Efendi saraya gönderildi. Sultan İbrahim hiddetinden yerinde duramıyordu. Karşısında tekrar ulemadan bir zat görünce gazabı büsbütün arttı:

-İşte veziri öldürdüler. Daha ne isterler? diye sordu. Hasan Efendi cevap verdi:

-Padişahım sizden şikâyetleri budur ki, bunca beytülmalı israflara zayi ettiniz. Bosna serhaddini kâfirler istila etti. Hâlâ Frenk gemileri Boğaz'da. Donanma çıkamayıp İstanbul mahsur kaldı.

-Yalan söylersin. Küffâr bir kilise almış. Boğazdan gemiler çoktan gitmiştir.

-İşte vezir sizi böyle aldatmış idi ki hâlâ doğru söze itimat buyurmuyorsunuz. Bizler padişahımıza yalan söylemeyiz. Hâlâ asker bendeleriniz, vezirler ve ulema duacınız padişahı görmek isterler.

Sultan İbrahim hiç cevap vermedi. Asker sözü sinirlerine dokunuyor, tahttan indirilmeyi aklına bile getirmiyordu.

Hasan Efendi cevap almadan dönünce ulema, Valide Kösem Sultan'a müracaatı düşündüler. Kösem Sultan esasen hazırdı. Daha Ahmed Paşa'nın sadrazamlığında Sultan İbrahim'in tahtan indirilmesini teklif etmişti. Memleketin hoppalıkla, israfla idare olunamayacağına onun da aklı ermişti. Fakat oğluna hiçbir nasihat geçirememiş, fazla olarak hakaret görmüş,

sürgün edilmişti. Şimdi kendisine ulemadan iki zat gönderilmişti. Bunlar "halka muhalefet caiz değildir, büyük şehzâde Sultan Mehmed biat için camiiye gönderile" dediler. Kösem Sultan ise işin bir an evvel icrası için:

-Camide cülûs olagelmemiştir. Saraya gelsinler, dedi, Sultanahmed Camii'ne toplanan isyan kafilesini saraya davet etti.

Fakat saraya gitmezden evvel tedbir almak lazımdı. Sultan İbrahim'in inadı, saltanatı muhafazaya çalışacağı malumdu. Bostancıları tamamen silahlandırmıştı. Elinde bulunan kuvvetle bütün ulemayı ezmekte kusur etmeyeceği muhakkaktı. Esasen ulemada da, yeniçerilerde de cesaretten eser yoktu. Bütün isyanlarda karşılarında hiçbir kuvvet göremedikleri için başarılı olmuşlardı. Şimdi yine sarayda toplu bir kuvvet bırakmamak, kapıları tamamen açtırmak lazımdı. Bunun için saraya ulemadan birini gönderdiler. Bostancıbaşıyı elde etmeye karar verdiler. Saraya gelen kadı, bostancıbaşıyı çağırdı, fetvayı anlattı, şehzâde tahta çıkartılmadıkça topluluğun "dağılma ihtimali" olmadığını söyledi. Sultan İbrahim'in lütuf ve ihsanıyla iftihar eden bostancıbaşı işin neticesini anlar anlamaz, kolunu kaldırarak:

-Efendi bizden muhalefet eden yoktur, dedi, bostancılara tembihlerde bulundu. Bir gün evvel Sultan İbrahim'e koruma vaadeden bostancılar, şimdi hep ulemaya taraftar olmuşlardı.

Bostancıbaşı, sarayda emirlerini verdikten sonra, kadı ile beraber camiide ağaların huzuruna geldi, ağalar bostancıbaşıyı tehdit ettiler:

-Baka ağa. Eğer bostancılardan bir hareket ihtimali ortaya çıkacağı hissolunursa yeryüzünde bostancı namına kimesne kalmaz, dediler, kesin bir söz aldılar. Bütün kafile ağır ağır Sultanahmed'den saray kapısına doğru ilerledi. Ayasofya önleri, bütün meydan, atlı ulema, keçeli ağalar, ahali ve yeniçerilerle

doldu. Heybetli bir kalabalık, hadise seyrine gelen ayak takımından oluşan bir heyet saraya doğru geldi, kapılar açıldı, akın akın kavukların alçak kapılardan geçtiği görüldü[92]. Kubbealtı önleri, servilerin etrafı, ulema ile, yeniçeriler ile kaynıyordu. Müftü ile vezir, Harem'e, Valide Dairesi'ne doğru ilerlediler. Üzerleri ayetler yazılı, duvarları mavi çinilerle kaplı, loş koridorlardan geçtiler. Bu heyet içinde kadıaskerler, ocak ağalarından Muslihiddin Ağa ve Murad Ağa da görülüyordu. Ağalar, dehlizin kapısına gelmiş bekliyorlardı. Valide Kösem Sultan, dar ve karanlık odasının çiçeklerle bezeli duvarları arasında, kalben sevinçli, hazırlanıyordu. Nihayet başına siyah ibrişim bir destmal örttü. Yanında bir harem ağası, devamlı yelpaze sallıyordu. "Makam sahibesi, müminlerin annesi, valide sultan hazretleri" kapının önüne gelir gelmez, bütün ulema ve ağalar, huzurunda divan durdular.

Kösem Sultan, mühim ve tarihî bir gün yaşıyordu. Kocası Birinci Ahmed zamanından beri sarayın bütün safhalarını gören tecrübeli sultan, şimdi fiilen müdahale ediyor, memleketin mukadderatına tesir icra edecek teşebbüslerde bulunuyordu. Kösem Sultan, Dördüncü Murad'ın kan dökücülüğünü yatıştırmaya uğraşmış, Osmanlı hanedanını sona ermekten kurtarmıştı. Sultan İbrahim'in hasta olduğunu bildiği halde, hanedanın son nesli olarak Fatih'in tahtına oturtmuş, bu yüksek makamı geçici bir zaman için işgal ettirmişti. Kösem Sultan, Sultan İbrahim vasıtasıyla adeta Osmanlı neslinin devam etmesine çalışmıştı. Şimdi elinde torunu, Turhan Sultan oğlu yedi yaşında Şehzâde Mehmed vardı. Osmanlı tahtına onu geçirmek, kendi vesayet eylemek, Sultan İbrahim'in hoppalıklarıyla bütün Türklüğü harap ettirmekten evla idi.

92 "Divanhane ve meydanlar nümûne-nümâ-yı rûz-ı mahşer oldu. Harem ağaları ile bir-iki saat be-tarîk-i ceng-i zergeri idare-i ka's-i güft ü şinîd ve be-târiha-i ye's ve ümidden sonra...", Kara Çelebizâde, *Ravzatü 'l-ebrâr Zeyli.*

Kösem Sultan, ağaların isyanını uygun gördü. Fakat onları büsbütün şımartmamak için nasihatlerden geri durmadı[93]. Önce ağalara döndü:

-Böyle fitneyi coşturmaya sebep olmak insaf mıdır? Her biriniz bu hanedan-ı aliyyenin ihsanı yetiştirmesi değil misiz? dedi. Vezir ile müftü, "naz ve nimeti yetiştirmesi" oldukları için hiç ses çıkaramadılar. O zaman ihtiyar Koca Muslihiddin'in bu sözlerden gözleri yaşardı. Üzgün ve ağlamaklı bir ses ile cevap verdi:

-Benim devletlü sultanım! Haklısınız, bendeniz ve cümlemiz bu Devlet-i Aliyye'nin çok nimetlerine mazhar olmuşuz. Özellikle ben ki kızıl aba ile gelip hâlâ yaşım seksene yakındır, bu devletten hesapsız nimete mazhar olmuşum. Hâlâ ol nimetin şükrünü eda üzerimize vacip olmakla efendimiz hanedanının ihtilale yaklaşmasına takat getiremiyoruz. Keşke bugünleri görmeyeydim. Böyle hususlarda ön ayak olmayı ben mi isterim? Neye tamahım ve kime ihtiyacım vardır? Hâlâ dahi rütbe ve makam talibi değilim. Hepsinden el çekip Devlet-i Aliyye'ye hayır dua hizmetindeyim. Ama benim devletlü sultanım elhamdülillâhi teâlâ Müslüman'ız. Padişahımızın hareketi ve tuttuğu yol akıl ve şeriat hududundan hariç olduğundan âleme ihtilal geldi. Yaramazların yakınlaşması ile ilaçtan kaldı. Her taraftan küffâr başkaldırdı. Serhadleri düşman istila etti. Hâlâ Boğaz'da yetmiş-seksen parça kale misâli düşman gemileri yatıp Akdeniz'in yolunu kapatıp gece gündüz cenk ederler. Kendi bunların hepsinden gafil, eğlence ve gezmeyle, mal toplama, israf ve rüşvet almakla meşgul. Şer'-i şerif terkedilmiş olup rüşvetle âlem yıkıldı. Hazine israflara sarfolundu.

93 "Valide Bâb-ı Hümâyûn dahilindeki sofaya gelip ancak müfti ve veziri huzura davet ve onları mukaddimât-ı mevhûme birle ilzam-ı fitne-i gulüvv-i âmı def'ine vesile etmeye hakiki veya suverî bezl-i himmet eyledi", Kara Çelebizâde, *Ravzatü'l-ebrâr, Zeyl.*

Hâlâ şeriatın hükmü ne ise onu icra için ulemamız fetvalar verip gelmişizdir. Elhamdülillâh şehzâde tahta lâyıktır. Cülûs olmayınca cemiyet dağılmaz. Ve mâdemki cülûs olmayınca nice kanlar dökülür, bir fert emin olmaz. Lütfedip fesada sebep olacak muhalefetten kaçınasınız. Emir şer'-i şerifindir.

Kösem Sultan yine itidali elden bırakmadı; ağalara nasihat etti:

-Baka ağalar. Bu kadar zamandır oğlum isteklerinize müsaade gösterip, hiçbir işe makul değildir dememekle fesat kabul ettiğiniz işlere yardımcı ve delil oldunuz. Bir kere birinizden nasihat ve iyiliğini isteme sâdır olmadı. İttifakla nasihat etseniz ahval buraya varmazdı. Şimdi ol emirden kaldırmaya toplanmak kötü tedbir değil midir? Bu günden sonra her ne ise talim edip söyleyin, yaramazları defedip yine tahtında otursun. Mal ve mülk tasarrufu, ulema meşvereti ile devlet adamlarının olsun.

Ağalar sözlerinde ısrar ettiler. Muslihiddin Ağa sözünden dönmüyordu. Rumeli Kadıaskeri Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi, içeriden hiçbir hareket göremeyince, o da valide sultanın karşısına geldi. Kara Çelebizâde, diğer ulemaya benzemiyordu. Dördüncü Murad zamanında sürgünlere giden Abdülaziz Efendi, inkılapçı, sert sözlü ulemadandı. İri örfü altında orta boyu, şişman vücuduyla ileri atıldı, validenin tereddüdüne karşı derhal isyan etti:

"Gördüm ki meclis uzayıp ve ümit kalmayıp, rahat ve huzuru kaçıran Temmuz sıcağı olduğundan, silahlı olarak meydanda, gökkubbenin altında duran asker coşmaya başlayıp az kaldı ki Bâb-ı Hümayun tarafına medcezir gösterip yabancı ve tanıdık bela tufanına garkola. Nâçar bu fakir yiğitlik edip küstahlık adımı ile valide sultanın olduğu mahalle vardım"

Kara Çelebizâde büyük bir hiddetle içeri girdi. İlk olarak vezir ile müftüye ince sesiyle çıkıştı:

-Burada bizim ve sizin ne işiniz vardır? Eğer ancak iki kişi ile hizmet görüleceğini bileler, bizi dahi getirmezler, hemen sizi gönderirlerdi. İki üç saat bir yerde siz, ne iş gördünüz? Acayip can sıhhati edecek vakit bulmuşsunuz? İş işten geçiyor, siz daha makul sohbeti edersiniz. Asker, siz bir iş görürsünüz inancıyla sükût ediyor. Toplanma neticenizin birbirinizin yüzünü görmeye dönüştüğünden haberdar olurlar ise, ne siz kalırsınız ve ne biz. Devleti kayırmak hacetiniz değil. Ancak ne oturacak zamandır? Elbette hemen şimdi şehzâde hazretlerinin tacı şereflendirmesi zamanıdır, tahta geçip alevlenen fitne ateşini kısa yoldan bu şekilde teskine acele etmek lazımdır. Şöyle ki bir an geciktirile, sonra yüz bin tedbir netice vermez.

Valide sultan, Kara Çelebizâde'nin bu sözlerini hayretle dinliyordu. Hazretin şiddetli ve acı sözleri Kösem Sultan'a pek dokundu. Derhal Kara Çelebizâde'ye döndü, üzgün ve yalvaran bir sesle:

-Behey efendi! Ne acayip kaba sözlü adamsın. Ya biz ne deriz? Oğlum bu günden sonra saltanatın şanına halel getiren hareketlerinden feragat edip iyiliğini isteyenler nasihatiyle işine bağlı olacak oldu. Cümleniz askere varıp böylece söylemek ile cemiyeti dağıtmaya himmet etseniz olmaz mı? dedi[94]. Validenin bu sözleri hiç kimsenin tavrını değiştirmedi.

Nihayet Hanefi Efendi nazikçe ilerledi, söze başladı:

-Benim sultanım! Biz sizin lütfunuza ve ibâdullaha merhamet ve şefkatinize itimat edip bu makama geldik. Müminlerin annesisiniz. Bütün Müslümanlar'a merhamet edip bir saat evvel bu hayırlı işin yürütülmesine himmet buyurasınız

94 Kara Çelebizâde, *Ravzatü'l-ebrâr Zeyli*

ki, âlemin hali müşkil oldu. Düşman etrafa hücum etti. Müsadere ve rüşvetin herkesin diline düşmesi ile devlet nizamı elden gitti. Kendileri nefsinin arzularıyla meşgul. Saltanat işlerinin idaresinden âtıl. Şeriat adabına uymaz. Tabl, zurna, çenk ve şeştar sesi Ayasofya minaresinde müezzinlere ezanını yanıltır. Kimse nasihate kadir değildir. Herkes ırz ve canı korkusundadır. Hatta sultanımı dahi birçok defalar incittiler. İnsaftan hariç salgunlar, bedesteni basıp tüccarın gasp yoluyla malını almalar, haksız yere öldürmeler, kadınların tasallut ve ricasıyla müstahak olmayanların âlemi istilası bunun zamanında haddi tecavüz etmiştir. Bir şekilde ıslah mümkün değildir.

Kösem Sultan hâlâ ısrar ediyordu:

-Efendi, doğrusunuz, gerçi öyle ama yakın adamlarının kötülüğüne uğradı. Yaramaz sözüne uydu. Bu günden sonra musahibler kovulsun, akıllı ve nasihat veren kimselerin sözünü tutsun.

-Ya sultanım! Yakın olan adamları niçin öldürdü? Kara Mustafa Paşa gibi bir veziri arzusuna tâbi olmadığı için tepeledi. Hanya Fatihi Yusuf Paşa'yı sen bana Kandiye'den mal getirmedin diye haksız yere öldürdü. Bunları gören bu günden sonra nice emin olur, tarakkub ve nasihate cüret eder?

-Ama şimdi yedi yaşında masumun saltanatı nasıl mümkündür?

-Mezhebimiz imamları olan Hanefî uleması, "akılsız büyüğün saltanatı caiz değildir, akıllı sabinin câizdir" buyurdukları kitaplarımızda yazmaktadır. O minval üzere fetvalar verilip maslahat tamam olmuştur. Masum cülûs edip vezir işleri yürütür. Ama akılsız otururşa, talim edilebilir olmadığından, kanların helalleştirilmesi, ferclerin mübahlaştırılması, malların müsaderesi, zâlimlerin tasallutu ve şer'-i şerifin iptali sebebiyle âlem yok olmaya gider. Memlekete düşmanın ayak basmasına sebep olur. Saltanat ecnebilere intikal etmek lazım

gelir. Benim sultanım lütfedip başka yolla def kaydında olmayın, hemen şehzâde hazretlerini getirin.

Ulema başlarını önlerine eğmişler, büyük bir edeple dinliyorlardı. Fakat Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi, valide sultanın ısrarına karşı kendini tutamadı, saray kadınlarının nüfuzunu, Sultan İbrahim'in hoppalıklarını çok öfkeli ve galeyanlı bir sesle bağıra bağıra söyledi. Kösem Sultan cevap verdi, Kara Çelebizâde saldırdı; nihayet Kösem Sultan, susturan ve ikna eden cevaplar karşısında acz ve zaafını hissedince biraz düşündü, sonra:

-Şimdi varayım. Saracağını sardırıp çıkarayım, dedi, "kemâl-i tehevvürle dâmen-i feşân-ı gayz ve gazab olarak"[95] gitti.

Valide sultan, dehlizin karanlıklarına karışırken, kapının önünde bütün ulema ve ağalar:

-Allah teâlâ ömrünüzü ziyade etsin! diye bağırıyorlar, dua sesleriyle kubbeleri çınlatıyorlardı.

İkindi olmuştu. Ağalar, Bâbüssaade önüne gelmişlerdi. Sultan Mehmed, yedi yaşında, başında uzun bir mücevveze, iri yarı arz ağalarının ortasında, mini mini boyuyla, Kuşhane Kapısı'ndan çıktı, Bâbüssaade'ye doğru geldi. Şeyhülislâm, ulema ve ağalar, saygılı vaziyetlerle hazırlandılar. Küçücük bir şehzâdeye karşı koca ağaların hürmetkâr vaziyetleri garip bir manzara oluşturuyordu. Kösem Sultan, Şehzâde Mehmed'i elinden tutmuş, getiriyordu. Ağaların yanına gelir gelmez, kaşlarını çatarak:

-Muradınız bu mudur? İşte şehzâde, işte siz! dedi, çok bir hiddetlenmiş şekilde çekildi.

Şeyhülislâmdan son orta neferine varıncaya kadar, bütün ağalar mini mini padişahı hürmetlerle karşıladılar.

95 Kara Çelebizâde, *Ravzatü'l-ebrâr Zeyli*

Şehzâde, masum, hiçbir şeyden haberi yoktu. Ufacık mücevvezesiyle ağır ağır yürüyordu. Sağ kolunda Kara Çelebizâde, Bâbüssaade önündeki tahta çıktı. Şeyhülislâm ve ulema tarafından biat başladı. Şeyhülislâm, ağaların biatlerdeki hücumunu bildiği için padişah korkup da ağlamasın diye eliyle işaret ve ağaları hücumdan men etti. Biat biter bitmez, valide sultan ile bostancıbaşıya tembih etti. Genç padişahı onların muhafazasına emanet etti. Sonra, bütün heyet, tahttan indirme vazifesini yerine getirmek için Sultan İbrahim'in dairesine akın etti.

Sultan İbrahim, odasında, ne yapacağını şaşırmıştı. Hiddetli hiddetli bağırışları dışarıdan işitiliyordu. Karşısına silahdar, çukadar, bostancıbaşı geldiler. Korka korka:

-Padişahım! Ulema ve ileri gelenlerin görüşleri üzere içeriye buyurun, dediler. Sultan İbrahim birdenbire parladı. Bu teklif, baskıya alışan asabına dokundu, avazı çıktığı kadar bağırdı:

-Bre hainler! Bre pezevenkler! Bu nasıl iştir? Ben her birinize ihsanlar etmedim mi? Arzularınıza tâbi olmadığım için beni kaldırmak tedarikini ettiniz. Ben padişah değil miyim? Bu ne demektir?

Ulema da içeriye girmişti. Kara Çelebizâde, esasen dolgundu. Sultan İbrahim'in bu feryadı üzerine öfkeli bir şekilde ilerledi. Sefahatlarını ve hoppalıklarını anlattı:

-Hayır. Padişah değilsin. Şer'î ve dinî işlere kıymet vermemekle cihânı haraba verdin. Vakitlerinizi faydasız işler ve gaflet ile geçirip rüşveti açığa çıkarıp, zâlimleri âleme musallat ve beytülmalı telef ve israf ettiniz.

Arkada ulemadan bazıları bu feryatlardan, Sultan İbrahim'in hiddetinden korkuyorlar, vaktiyle gördükleri iyilikleri, yaptıkları dalkavuklukları diğerlerinin karşısında yüzlerine vurmasın, onların yanında nüfuzları kırılmasın diye gerilere

kaçıyorlardı. Sultan İbrahim başka bir cevap veremiyor, hiddetinden köpürmüş, hiç durmadan:

-Ben padişah değil miyim? Bu ne demektir? diyordu. Enderun ağaları ise:

-Evet padişahsınız. Sana kötülük olmaz. Varıp birkaç gün huzur ve istirahat eyleyin, yine Devlet-i Aliyye'nin korunması tedbirinden ulema ve sair kulların şefkaten bu tedariki görmüşlerdir, diye teselliye uğraşıyorlardı. Sultan İbrahim, zevkinden ve nüfuzundan ayrılmak istemiyordu. Nihayet hiddet ve gazapla:

-Ben niçin tahtımdan kalkarım? diye bağırdı. O zaman, Kara Çelebizâde, pür-galeyan gözlerini açtı, elleriyle tehditkâr vaziyetler aldı, bütün ulemanın ilerisine atıldı, heyecanlı heyecanlı bağırdı:

-Bu tahta oturan ecdâd-ı izamının yoluna girmediğin için tahta lâyık değilsin. Küffâr Bosna'yı istila etti. Seksen parça kalyon hâlâ Boğaz'ı kapatıp cenktedir. Senin haberin yok. Gaflete garkolup gereksiz hususlara hazineyi telef edersin.

-Yalan söylersin. Küffâr Bosna'yı almadı, kullarım Zadra'yı fethetti. Küffâr gemileri Boğaz'dan çoktan gittiler. Ancak siz garazınızı yürütmek için mazinin işlerini zikredersiz.

-İşte, vezir, müftü ve kadıaskerlerini tekzip ve seni aldatan katli vacip dalkavukların sözüne itimat ettiğin için âlem bu şekle girdi. Hemen kalkman gerek.

-Siz yalan söylersiniz. Beni kaldırıp (eliyle yere işaret ederek) şu kadar oğlancığı padişah mı edersiniz? Ol kadar oğlancığın saltanatı nice olur? (Sadrazam Sofu Mehmed Paşa'yı göstererek) Şimdi, malum oldu ki bu kocayı padişah etseniz gerektir. Vezir padişah olur mu? Bu oğlancık benim oğlum değil midir?

-Sen hazineyi telef ederek ve türlü israfla, eksik akıllılar sözüne uyup rüşveti açığa çıkarmakla nizamın ihtilaline sebep olup ricâli katl ve malları müsadere etmekle halka zararlısın. Talim ve ıslah edilebilir olmamakla tahta layık değilsin.

Kara Çelebizâde, coştu. Sultan İbrahim'in bütün cinayetlerini, kadınlarla geçirdiği hayatı yüzüne vurdu ve sözüne devam etti:

-Bu sebeplerden, sen padişah olamazsın. Hilafetin şeriata uygun değildir. Ama şehzâde talim kabul eder. Vezir işleri yürütmekle şer'-i şerif icra olunur.

Sultan İbrahim bu cevaplar karşısında aciz kalmıştı. Hakkı müdafaa için hiçbir sebep gösteremiyordu. Bir gün evvel, arpalık ve ihsan için ayaklarını öpen ulemanın bugünkü hiddetlenmelerini görüyor, ihsanlarını yüzlerine vurmak için etrafına bakınıyordu. Nihayet gözü yeniçeri ağasına ilişti:

-Baka bre! Seni yeniçeri ağası etmedim mi? Böyle vakitte sen de bana hıyanet mi edersin? diye bağırdı. Yeniçeri ağası, boynunu büktü, yumuşak bir tavırla:

-Padişahım, senin kulunum ve çırağınım. Ama benim elimde ne vardır? Cümle halk bu hususta ittifak ettiler. Ben cümleye muhalefete kadir değilim. Aksi tarafta olsam dahi yeniçeri kulların bana tâbi olmazlar, belki beni ortadan kaldırırlar. Bu kulunun taraftarlığında ne fayda vardır? dedi. Sultan İbrahim, bu cevap üzerine, şeyhülislâma döndü, çok öfkeli şekilde bir bakışla:

-Bre Abdurrahim! Ben seni müftü etmedim mi? Şimdi sen bana kastedersin! diye azarladı. O zaman, bütün rüşvetlere, bütün zulümlere iştirak eden, Allah korkusunu hiçbir zaman dikkate almayan şeyhülislâm cevap verdi:

-Hayır, beni sen müftü etmedin. Allah eyledi!

Sultan İbrahim, bu cevap üzerine büsbütün coştu. Ellerini semaya kaldırdı, üzgün ve çok heyecanlı:

-İlahi! Ben bunları sana saldım. Sen bu zâlim ve gaddarların hakkından gel. Cümlesi ittifakla benim üzerime huruc ettiler, diye beddua etti. Bağırıyor, hiddetinden çırpınıyordu. Ağalar, Sultan İbrahim'in feryatlarına hiç önem vermiyorlardı. Nihayet silahdar ile çukadar ağa koltuğuna girdiler:

-Hele padişahım tahtan çekilip atılmayı defetmek için şimdilik buyurun, dediler. Sultan İbrahim iki adım kadar ilerledi, tekrar durdu, sürekli olarak söylendi, azarladı, sonra bir-iki adım daha yürüdü, etrafındakileri tahkir etti. Nihayet hiçbir çare kalmadığını görünce ellerini oğuşturmaya başladı:

-Hoş şimdi. Başımda yazılan bu imiş. Allah'ın emri, dedi. Arkasında şeyhülislâm ve ağalar, hapsedileceği odanın önüne geldi.

Ağalar Kösem Sultan'la görüşmüşler, Sultan İbrahim'i hapse karar vermişlerdi[96]. Sultan İbrahim'in hapsedileceği oda kârgirdi. Odanın sahan girecek kadar bir yerinden pencere açmışlar, diğer pencerelerini duvarla örmüşlerdi. İçeride helası, yıkanma yeri, bir de ocağı vardı. Pencerelerinden biri tepe cami ile örtülmüştü. Sahan sığacak kadar olanı da dehlize bakıyordu. Odadan dışarıdaki dehlizin duvarı bile güç görünüyordu.

Sultan İbrahim odanın önüne geldiği zaman şu sözleri söyledi:

-Elhamdülillâh hele bir cemaatin başı oldum.

Sultan İbrahim, kendinden sonra gelecek Osmanlı hanedanının büyük atası olacağını düşündü ve bu ümitle teselli

96 "Sultan İbrahim valide reyi ile hapishaneye konup ...", Kâtib Çelebi, *Fezleke*, cild 2, s. 329

buldu. Fakat zulümlerini düşünmedi. Bununla beraber kendisi fıtrat bakımından zâlim değildi; zulme ve zevke temayülü sonradan edinilmiş idi. Genç yaşında, Şehzâdeler Dairesi'nin karanlık odalarında elim bir mahpus hayatı geçiren padişah, yaratılış itibariyle hasta, saf, dünyadan bîhaber, kendisine gösterilen her yola gelebilecek bir tabiatta idi. Sultan İbrahim'in ahlakını bozanlar, annesi Kösem Sultan'la vezirleri idi. Kösem Sultan, Osmanlı hanedanını kurtarmak için, Sultan İbrahim'e cariyeler takdim etti, zarurî bir lüzuma dayanan bu tedbir, ifrata vardırılmak yüzünden fena neticeler meydana getirdi. Sultan İbrahim'in bîtap düşen dimağı, gittikçe şiddet peyda eden asabiyeti, ufak bir şeyden etkilenmeye başladı. Vezirlerin senelerden beri devam eden hileleri, rakipleri aleyhinde teşvikleri, Sultan İbrahim'i de zulme alıştırdı. Bununla beraber, Sultan İbrahim, amcası Sultan Mustafa derecesinde aklen zayıf değildi. Saltanatının ilk zamanlarında, Girit seferinin donanma hazırlıklarında bulunuyor, ordusunun kazandığı zaferlerle gururunun arttığını hissediyordu. Fakat devletin idare şekli, vezirlerin cehaleti, ilim ve kemâle karşılık olarak entrikanın ve zulmün yegâne tedbir kabul edilmesi, Sultan İbrahim'i de, kendisinden önceki padişahlardan birçoğu gibi, ahlaken bozdu, aklen hasta oluşu ise bu halini bir kat daha şiddetlendirdi.

1648'den sonra, Osmanlı hanedanı Sultan İbrahim'den başladı. Sultan İbrahim'in şehzâdeleri hep zayıf doğmuşlardı. Babalarının akıl ve ırk bakımından zaafı onlara da sirayet etmişti. Tahta geçişinden iki sene sonra doğan şehzâdeler, Süleyman ve Ahmed, ancak ellişer sene hayatta kalabildiler. Fakat bunlardan iki sene sonra doğan şehzâdeler yirmi beş, otuz; daha sonra dünyaya gelenler ise birer ikişer sene yaşayabildiler. Bâyezid, bir; Osman, Cihangir ve Orhan, ikişer seneden fazla yaşamamışlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş günlerini

Sultan İbrahim nesli hızlandırdı. Bu felaketin ilk müsebbibi, Dördüncü Murad oldu. Artık Orhan Gazi'nin ve Fatih'in zekî ve akıllı neslinin fazileti görülmedi. Milyonlarca nüfusun, cahil ve dengesiz padişahlar elinde, zorba zulümleri altında inlediği görüldü.

Sultan İbrahim odaya girmişti. İki cariye, yiyecek ve içecek daha evvel odada hazır edilmişti. Ağalar "hemen devletlüyü içeri itip" odanın demir kapılarını çektiler, üzerine iri bir kilit astılar, kilidin deliğini kurşun eriterek doldurdular, Telli Haseki'nin samurlar içinde yaşayan sultanını karanlık bir odaya kapadılar.

Sarayda Sultan İbrahim kapandığı sırada, vaktiyle ihsanını görenler üzülüyorlar, yanındakilere gözyaşlarını göstermemek için savuşuyorlardı. Bu esnada Kösem Sultan, başında bir örtü, Hırka-i Saadet'e doğru yönelmiş, gözleri yaşla dolu dua ediyordu:

-Ey Bârî-i Hudâ! İbrahim kulun bu belaya müptela olmak çünkü mukadder imiş. Bu günden sonra onun bu şekilde dünyada bekası reva değildir. Bu Hırka-i Şerife sahibi hürmetine ona ahiret seferi ile rahat müyesser eyle. Dünya mihnetlerinden kurtar.

Bu sırada, At Meydanı'nda vahşetler yapılıyordu. Yeniçerinin biri Ahmed Paşa'nın etini bıçakla parça parça kesmiş, "mafsalların ağrılarına faydalıdır diye" beşer onar akçeye satıyordu. Ahaliden birçokları para ile insan eti satın almaktan geri durmuyorlardı. Bu hal günlerce devam etti. Veziriazam ile kadıaskerin cesetleri ve etleri koparıldı, çıplak birer iskelet halinde kaldırıldı, cülûsun ertesi günü (Pazar) defnedildi[97].

Diğer taraftan da Kösem Sultan, sarayı tamamen boşalttı. Sarayda Sultan İbrahim'in hasekilerinden kimse kalmadı.

97 Kâtib Çelebi, *Fezleke*, cild 2, s. 329

"Turhan Sultan ki, yeni padişahın validesidir, iffet, salâh ve diyanet ile meşhure" olduğu için Yeni Saray'da kaldı, diğer hasekilerin ve cariyelerin tamamı Eski Saray'a gönderildi. Hasekilerden Sultan İbrahim'in en çok sevdiği Telli Haseki, gebe idi; Kösem Sultan ona da acımadı.

Saray kadınları bu şekilde tahliye olunduktan sonra, sıra veziriazamın sarayına geldi. Orası da çengi, cariye ve çalgıcı kızların deposu idi. Sadrazam ahaliden zorla cariyeler alır, Sultan İbrahim'e takdim için daima hazır bulundururdu. Sadrazamın sarayı arandığı zaman "otuzdan ziyade çengi ve sâzende ve hânende cariyeler" bulundu, hepsi de sahiplerine iade olundu. Saray musahibelerine intisap ederek yeniçeri ağalığı elde edenler, Şekerpâre'nin teveccühü sayesinde vezirlik kapanlar birer birer katlolundular.

Artık Kösem Sultan ile gelini Turhan Sultan, sarayın yegâne hâkimesi olmuşlardı. Turhan Sultan, eriştiği saadete inanamıyor, Kösem Sultan'ın ise oğlu Sultan İbrahim mahpesinden çıkar diye yüreği oynuyordu. Ertesi gün, içine bir korku geldi, derhal sadrazama haber gönderdi:

-Mahbesi bir hoşça kapatsın ve sağlamlaştırsınlar! dedi. Bu haber bütün İstanbul'u altüst etti. Herkes Sultan İbrahim'i kaçmış zannetti, kaçacak yer aradı, dükkânlar kapandı. Sadrazam, müftü, vezirler, ulema, yanlarında mimarlar alelacele saraya koştular, kapıdaki kilidi kaldırdılar, yemek verilecek pencere haricinde odanın bütün deliklerini kireç ve horasanla ördüler, samurlara sarılan Sultan İbrahim'i adeta diri diri mezara gömdüler.

Kösem Valide Sultan, geniş bir nefes aldı. Artık Sultan İbrahim, otuz dört yaşında, mezara gömülmüştü. Bu karanlık odada, gece gündüz feryat ediyor, ağlıyordu. Sarayın dehlizlerinden geçenler, inlemelerinden ve gözyaşlarından müteessir

oluyorlardı. Bazıları, Sultan İbrahim'in saltanat devirlerini, çeng ve şeştâr nağmelerini düşünüyorlar, şimdi şevk ve ahenge karşılık acı feryatlar işitmekten ızdırap duyuyorlardı. Sultan İbrahim'in feryatları saray halkının merhametini celbediyordu. Bazen aralarında dertleşiyorlardı:

-Bu ne demektir? Bir şanlı padişahı göz göre göre tahtından indirip diri diri mezara koydular. Bir masumu tahta geçirdiler. Bunun nimetine garkolmuşken şimdi feryat ve figanını işitmekten bize ölmek yeğdir. Hemen ittifak edip dışarı çıkarıp cülûs ettirmek hazırlığı yapalım.

İçeriden saray halkı Sultan İbrahim'in zevküsefa âlemlerini ihyaya çalıştıkları gibi, dışarıdan da sipahiler şikâyet ediyorlardı.

Fakat hazine bomboştu. Sipahilere cülûs bahşişi verilememişti, para bulmak için Cinci Hoca'nın paraları ve malları müsadere edilmiş, bu da yeterli olmamıştı. Sipahiler sabırsızlandılar.

-Bir padişahı indirdiler. Cülûs bahşişi vermezler! diye şikâyet ediyorlardı. Diğer taraftan Enderun halkı da bunları takip ediyordu. Devlet adamları bu sözleri işittiler, yeni bir isyandan korkmaya başladılar. Sultan İbrahim'in hayatta bırakılması Valide Kösem Sultan'la beraber devlet erkânını da endişeye düşürdü. Sofu Mehmed Paşa ile sair erkân, Sultan İbrahim'in ortadan kaldırılmasını akıllarına getirmemişlerdi[98]. Yalnız Valide Kösem Sultan, oğlunun hayatta kalmasından endişeleniyordu.

Bir gün, devlet erkânını ansızın saraya davet etti. Sadrazamın bir şeyden haberi yoktu. O gün Sofu Mehmed Paşa divandan çıktı, sarayının binek taşında atından inerken, saraydan Kapıağası Hadım Abdurrahman'ın gönderdiği adam geldi, paşanın eteğini öptü:

98 Naima, cild 5, s. 326.

-Sultanım kapıağası dualar eder. Tez gelip yetişesiniz. Sultan İbrahim mahpesten kaçtı, dedi[99]. Esasen sadrazama Kösem Valide de haber gönderdi. Kösem Valide, saray halkının Sultan İbrahim'i tahta çıkarmalarından korkuyordu. Sadrazama:

-İçeride bu tür fitne zuhuru mukarrer olup tedbiri akşama ertelendiği takdirde zor iş olur. Acil bir şekilde erişmeniz lazımdır. Ahaliye bir saat mühlet vermeyesiniz[100], diye haber yollamıştı. Devlet erkânı saraya geldiler, havuz başındaki büyük odaya toplandılar (18 Ağustos, Salı). Sadrazam, şeyhülislam, Kara Çelebizâde, sair ağalar, tamamen hazırdı. İçeriden, Valide Kösem Sultan'dan, Sultan Mehmed lisanıyla bir hatt-ı hümayun çıktı, bu hatta şöyle deniyordu:

"Babam İbrahim Han bazı taraftarları yardımıyla fitne ve fesat çıkarmak üzeredir. Herkesin zarar görmesinin mahzurlarını def düşüncesiyle öldürülmesi çok mühim olmuştur. Şimdi itaat edilmesi gerekli olan fermanım gereğince öldürülsün"[101].

Kösem Sultan marifetiyle yazdırılan bu hatt-ı hümayun üzerine, devlet adamları müzakere ettiler. Nihayet:

-Mâdemki tahttan indirilen padişah hayattadır, nizâm-ı âlem nasip olmayıp hâkimlerin can korkusundan kurtulmak ihtimali yoktur. Herkesi etkileyen zarardan, bir veya birkaç kişiyi etkileyen zarar tercih olunagelmiştir, diye düşündüler, Sultan İbrahim'in "ağalar marifetiyle ortadan kaldırılması" için karar verdiler. Fakat bunun için bir fetva lazımdı. Ulema nezdinde de bu çok kolay bir mesele idi. İlmiye makamlarını

99 *Ravzatü'l-ebrâr, Zeyl.*

100 Naima, cild 5, s. 226

101 "Pederim İbrahim Hân ba'zı hevâdârları imdadıyla ikaz-ı fitne ve fesâd etmek üzeredir. Def'-i mahzûr-ı zarar-ı âmım mülâhazasıyla bâğ-ı âlemden mısr-ı adem tarafına tahrîk-i kadem etmesi ehem olmuşdu. İmdi fermân-ı mütehattimü'l-iz'ân mûcebince nokta-i vücûdu merkez-i şuhûddan dûr olup hâr-ı âzârî dâmen-i mülk ü milletden izâle olunsun."

para vererek alan ulema, şimdi kendi fiilleriyle Sultan İbrahim aleyhine de fetva verdi:

"İlmiye ve seyfiye makamlarını ehline vermeyip rüşvetle ehil olmayana tevcih etmekle nizâm-ı âleme zarar veren padişahın tahtan indirilmesi ve öldürülmesi caiz olur mu?

-Olur"

Bu fetva üzerine devlet erkânı kalktılar, Cellat Kara Ali ve şakirdi Hammal Ali ile beraber Sultan İbrahim'in kapatıldığı odaya gittiler.

Saray halkı, yapılacak cinayetten ürkmüşler, hep birer tarafa kaçışıyorlardı. Bu vazifeye saraydan kimse karışmıyordu. Odanın kapısını, ellerinde kazmalar, sadrazam ile şeyhülislâmın adamları yıkıyorlardı. Sultan İbrahim içeride kazma seslerini işittikçe bağırıyor:

-Benim ekmek ve nimetimi yiyenlerden bana merhamet eder kimesne yok mudur? Beni göz göre göre bu zâlimler katlediyorlar. Aman! diye feryad ediyordu. Sultan İbrahim'in haykırışını işiten saray halkı gözlerinden yaşlar dökerek kaçıyorlardı. Nihayet duvar yıkıldı, bütün heyet Sultan İbrahim'in odasına girdi. Sultan İbrahim perişan bir halde idi. Feryadından herkes müteessir oluyor, bu cinayeti saray halkından kimse görmek istemiyordu. Bu büyük cinayette Cellat Kara Ali bile üzüldü. Şeyhülislâm ile sadrazam duvarı yıktırmakla meşguller iken bir fırsat bulup kaçtı. Kara Ali'nin üzüntüsü dikkate değerdi: Kara Ali cellatlar arasında gaddarlığı ile, insafsızlığı ile şöhret bulmuştu. Dördüncü Murad zamanından beri kelle kesmek, insan derisi yüzmek, karınlar deşmekle maharet kazanan padişah celladı, şimdi Sultan İbrahim'e el sürmek istemiyordu.

Kara Ali'nin kaçması sadrazamı pek müteessir etti. Sultan İbrahim'i elinden gelse, kendi boğacaktı. Fakat Kara Ali'nin vazifesine müdahale etmek istemedi, saray halkının üzüntüsünü

gördü, hücumlarından korktu, elinde bir sopa dışarıya fırladı, Kara Ali'yi aradı:

-Bre, hani şu mel'un! diye bağırıyordu. Nihayet celladı yakaladı. Kara Ali ağlıyor, yalvarıyor, sadrazamın ayağına kapanıyordu:

-Devletlü, beni katleyle. Korkuyla titremekten elim ayağım tutmaz, diyor, vezirin karşısında tir tir titriyordu. Cellat yalvardıkça sadrazam yüzüne gözüne sopayı indiriyor:

-Gel, bre mel'un! diye bağırıyordu. Cellat ile sadrazamın didişmesine Kapıağası Hadım Abdurrahman da katıldı[102]. Hadım Abdurrahman iri yarı bir herifti. Sadrazama yardım etmek için Kara Ali'nin ensesi köküne yumruklar indirdi, gözlerini açarak:

-Tez bre mel'un, işini gör, diye bağırdı. Kara Ali, bu iri yumrukları yedikçe, yüzükoyun kapanıyordu. Nihayet ağlaya ağlaya içeriye girdi, arkasından çırağı Hammal Ali de üstadını takip etti.

"Vezir ile müftü, yalnız ikisi, cellatları önlerine katıp mahpesten içeri girdiklerinde bir dehlizden bakıyorduk. Sultan İbrahim bir gül renkli atlas anteri giymiş. Kırmızı çakşır, yaldızlı uçkurları dışarı çıkmış, başında bir kellepûş[103]. Sol elinde *Mushaf-ı şerif.* Müftüye hitap edip:

-Baka Abdurrahim. Yusuf Paşa bana senin için bir fitneci dinsizdir, tepele demiş idi, seni öldürmedim. Meğer sen beni öldürecek imişsin. İşte Allah'ın kitabı. Beni ne hüküm ile öldürürsünüz, zâlimler! diye feryat eyledi. Daha sonra cellatlar girip "gül saçan kement ile işini bitirdiler"[104].

102 Naima, cild 5, s. 316.

103 Terden kirlenmesine engelllemek için kavuğun altına giyilen takke (yay. haz.).

104 Vakayı gören Kadıasker Bahai Efendi'nin ifâdesi.

Sultan İbrahim, atlas entarisi ile yerlere serilmiş, yatıyordu. Ulema, padişahın cenazesini Hasoda'nın avlusuna çıkardı, çarçabuk yıkadı, namazını kılar kılmaz Ayasofya kapısı önüne, Sultan Mustafa'nın yanına defnetti.

Artık bütün korkular yok olmuştu. İçeride Kösem Sultan ile Turhan Sultan, büyük bir felaketten kurtulmaktan ileri gelen bir haz ile oğullarının, Sultan Dördüncü Mehmed'in gözünün içine bakıyorlardı. Ayasofya Camii yanında ufak bir kubbenin karanlıkları içinde, sarayın Küçük ve Büyük Oda halifeleri Sultan İbrahim'in mezarı etrafına, bahtsız Mustafa'nın yeşil örtülü, uzun ve beyaz mücevvezeli sandukasının yanına oturmuşlardı. Öd ve anber yakıyorlar, hazin ve ağlamaklı bir sesle *Kur'ân-ı Kerîm* okuyorlardı.

❧

Kösem Valide Sultan kalben memnundu; bütün arzularına kavuşmuştu. Gerçi, oğlu Sultan İbrahim'in karanlık odada, cellatlar elinde boğulması onu bir dereceye kadar üzdü. Fakat yalnız, biraz ağladı, saltanat hırsı analık şefkatine galip geldi. Zaten ihtiyar Kösem, oğlunu öldürtmeyi öteden beri planlardı. Sadrazama müracaat etmiş, ağaları elde etmeye çalışmış, bir türlü maksadına erişememişti. Kösem Sultan, Sultan İbrahim'in mezarda diri bulunmasına bile razı olmadı. Sultan İbrahim'in mahpesine iri kilitler takıldığı, deliğine kurşunlar akıtıldığı zaman, "dünya mihnetlerinden" kurtulmasına huşuyla ve samimiyetle dualar etti. Şimdi bu dualar kabul olmuştu.

Kösem Sultan, Osmanlı hanedanına rehberlik etmek istedi, hakikaten aldığı lakaba liyakat da gösterdi. Mahpeyker Sultan, Dördüncü Murad'ın ilk senelerinden beri, hayatının otuz senesini vesayetle, emir ve kumanda ile saltanatla geçirdi. Şimdi bu hırsını devam ettirmek istedi. Gelini Turhan Sultan'la oğlu

Sultan Dördüncü Mehmed'i nüfuzu altında yaşatmaya çalıştı. Kösem Sultan makul düşünüyordu. O da biliyordu ki Sultan İbrahim'in saltanatı son bulur bulmaz, kendisi için yegâne mesken, Eski Saray'dı. Padişahlar vefat eder etmez, validelerinin ve cariyelerinin Eski Saray'a gitmeleri usûldendi. Fakat bu esnada küçük Valide Turhan Sultan, henüz genç, yirmi iki yaşında ve tecrübesizdi. Kösem Sultan bunu biliyor, sarayda kendisine lüzum hissedileceğini idrak ediyordu. Bu sebepten Eski Saray'a gitmeyi usûlen istedi. Fakat Sultan İbrahim'i öldürenler: "Padişah hazretlerinin şefkatli anneleri henüz gençlik çağında olup hakikat üzere âlemin ahvalinden bîhaber ve istiklaline ve memleket işlerinin nizâmına ihtimal terettüb-i zarar olduğu" için kendisini bir müddet daha "terbiye ve nezâret hizmetinde" bıraktılar[105].

Kösem Mahpeyker Sultan, mevkiini bu şekilde temin ettikten sonra, devlet erkânını tayin etmek lazım geldi. Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi, Rumeli kadıaskerliği ile arzusuna kavuşturuldu.

Kösem Sultan, artık sarayda müstakil şekilde hareket ediyordu. Turhan Sultan, bu istiklale zâhiren ses çıkarmadı. Fakat kalben, valide sultanlık nüfuzunu gösteremediğine hiddetleniyordu. Bununla beraber büyük valide sultandan sonra yine sarayda sözü geçen, Turhan Sultan'dı. Artık sarayda haseki rekabetlerinden, kıskançlıklarından eser görülmüyordu. Şehzâde Süleyman'ın annesi Dilâşûb Sultan (1602-1689), kardeşi Şehzâde Ahmed'in annesi Muazzez Hanım, Şivekâr Kadın, hep Eski Saray'a gitmişlerdi. Sarayın renkli çinili, minekârî işlenmiş kubbeleri altında, Şimşirlik'e nâzır bahçenin güller ve asmalar sarılı kafesleri arkasında, Kösem Valide'nin

105 Kara Çelebizâde, *Ravzatü'l-ebrâr, Zeyl*; Naima, cild 4, s. 325.

cariyelerinden, Melekî Kalfa ile Anter'den başka kimse görülmüyordu. Şehzâdelerden de Sultan İbrahim'in oğullarından Şehzâde Süleyman, Şehzâde Ahmed, Şehzâde Selim ve Telli Haseki'den doğan Şehzâde Orhan hayattaydılar. Şehzâde Orhan, babasından altı ay sonra öldü[106].

Sultan Mehmed daha küçüktü. Yedi yaşında, sürmeli gözleri, mini mini siması ile bütün ağaların hayranlığını celbediyordu. Üstüne kibritî zerbaft üzerine benli ve erguvanî bir zerbeft giymiş, uyumlu ve beyaz bir mücevveze, üzerine iki arûze sorguç koymuştu. Tepe sorgucunda yarım yumurta büyüklüğünde bir zümrüt, tatlı yeşil rengi ile parlıyordu. Sultan Mehmed, bu kıyafetle, bazen Dârüssaade Ağası Dairesi'ne gelir, baştan ayağa yaldızlara garkolmuş, rengârenk camlı bir odaya, "Şehzâde Mektebi" denilen daireye girerdi. Etrafı hücreler ve dolaplarla bezeli, tezyinâtı tezhipli kubbelerinin etekleri yaldızlara garkolmuş odanın göz kamaştıran parlaklıkları içinde Yazı hocası Musahib Beşir Ağa'nın uzun ve beyaz mücevvezesi, siyah çehresiyle mini mini padişaha yazı öğretişi latif bir manzara oluştururdu.

Sultan Mehmed'in yazı öğrenmek için her gün takip ettiği meşk dikkate değerdi. Genç padişaha insanlığa muhabbet doğuracak hiçbir âyet veya hikmet yazdırılmazdı. Daha küçük yaşta öğretilen düstur, belirliydi:

-Başını keserim!

Bu düsturu Sultan Mehmed'in körpe dimağına içeriden telkin ederlerdi. Genç padişah, hatt-ı hümayunda kullanılan kelimeleri öğrenmek istedikçe, ona daima bu cümleyi öğretiyorlardı.

106 Solakzâde, s. 767.

Sultan Mehmed, bu müthiş tehdidi ezberler, Beşir Ağa'nın önüne gelince meşkine hanedanına mahsus menfur siyasetin yegâne düsturunu da dahil ettirirdi. Anadolu, İpşirler'in, Kalender ve Katırcıoğulları'nın zulümleri altında inlerken; masum ve bîçare Türk kadınları boyunlarında zincirler, bedel toplamaya gelen zorbaların maiyetleri elinde, kanlar içinde sürüklenirken[107]; Çatalca ve Kırkkilise'ye kadar ilerleyen eşkıya talihsiz köylüleri hanımları ve kızlarıyla beraber çırılçıplak kızgın saclar üzerinde kızartır, kızlarının memelerine kızmış at nalı basıp altınlarını ve incilerini sökmeye çalışırken[108], genç padişaha, sarayının yaldızlı odalarında, tebaasını idare için en menfur bir düstur meşk olarak yazdırılıyordu:

-Başını keserim!

Saray erkânı, Sultan İbrahim'in şehzâdesini, Kızlarağası Dairesi'nde, geleceğe bu şekilde hazırlıyorlardı. Artık kadınlar saltanatı bütün manasıyla hüküm sürmekteydi. Beş padişahın zamanını idrak eden Kösem Valide Sultan, o zamanlar altmış yaşında idi[109] Ağarmış saçlarıyla, ipekler, elmaslar ve sırmalar içinde parlıyordu. Kulağında bir ceviz büyüklüğünde, üç köşeli, kenarları yakutlu iki kıymetli elmas küpe vardı. Bu küpeler, güzelliğinin en parlak zamanında, kocası Sultan Ahmed tarafından hediye edilmişti. Kösem Sultan'ın bu küpesi Mısır'ın bir senelik gelirlerine denkti. Özellikle elmas bileziklerinin, kıymetli yüzüklerinin parıltıları, entarisinin sırmalarından saçılan ışıltıyla birleşir, Sultan Ahmed'in sevgili Mahpeyker'i parıltı ve renk içinde yaşardı[110].

107 Naima, cild 5, s. 323.

108 Naima, cild 4, s. 90.

109 On beş yaşında Birinci Ahmed'in hasekisi olmuş, "elli yıl devlet ve saltanat" sürmüştü.

110 Naima, cild 5, s. 107-113

Kösem Sultan, Cinci Hoca'nın en vefalı koruyucusu idi. Hoca'nın dualarını okur, efsunlarını yapardı. Cinci Hoca, aldığı rüşvetlerden biriktirdiği altınları hapishane köşelerinde ağlaya sızlaya teslim etmekle meşgul iken, Valide Sultan hâlâ onun muskalarını saklar, oğlu Sultan Murad ile İbrahim'in dilini bağlamak için Cinci Hoca'dan aldığı büyülü kilidi üzerinde taşırdı.

Kösem Sultan'ın serveti nihayetsizdi. Dolapları elmaslar, inciler, yakutlar ve zümrütlerle dolu idi. Yalnız haslarından her sene üç yüz bin guruştan fazla para gelirdi[111]; diğer gelirlerinden başka, Anadolu'da Menemen, Zile, Azaz, Kilis, Rumeli'de İzdin gibi beş hassı vardı. Valide sultan, buraları en nüfuzlu voyvodalara iltizama verirdi. İltizamcılar halkı soyarlar, talihsiz halk şikâyetlerini kimseye işittiremezdi. Bu hasların her birinden ellişer bin guruştan fazla gelir hâsıl olurdu.

Kösem Sultan'ın Kıbrıs'ta birçok çiftliği vardı, bu çiftliklerin kethüdası bir papazdı. Papaz, her sene gelirleri düzenli olarak gönderirdi. Bir defasında üç sene göndermemiş, "acil olarak" İstanbul'a çağrılmıştı[112]. Valide sultanın kethüdaları bile servet ve zenginlik içinde yaşarlardı. Ahali, fakr u zaruretten, "vergiler ve avarızlardan" mecalsiz kalır, valide kethüdalarının zulmünden kimseye derdini açamazdı. Valide sultan ise halkının feryat ve şikâyetinden habersizdi. Mercan Yokuşu'na büyük bir han, Valide Hanı'nı inşa ettirmişti. Bütün filorilerini orada yirmiyi aşkın sandıklar içinde muhafaza ederdi. Kösem Sultan'ın yalnız iki bin yedi yüz kadar "kârhâne işi" şalları vardı ki, toplamı elli bin guruş kıymetinde idi. Kösem

111 Riko, *Devlet-i Osmaniyye'nin Hâl-i hazırı*, s. 37; Kara Çelebizâde, *Zeyl*; Naima, cild 5, s. 113.

112 *Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri*, numara 57.

Sultan servetini saklar, hazinenin sıkıntı zamanında bile, yardımını hatırına getirmezdi. Bununla beraber paşalara nikâhlanan dörder beşer yaşındaki sultanları, bülûğa erinceye kadar Eski Saray'da terbiye ettirir, her biri için senelik kırk ellişer bin guruş harcanmasına sebep olurdu. Fakr u zaruret içinde yaşayan millet efradı, aynı zamanda, sultanları da beslemeye mecbur olurlardı. Bununla beraber, Kösem Sultan faziletle kendini göstermekten de geri kalmadı. Üsküdar'da Çinili Camii'ni inşa ettirmiş, Hz. Peygamber'in evlatlarına mahsus olmak üzere sâdât ulufesi ihdas etmişti. Her sene, Receb gelir gelmez tebdil-i kıyafet, araba ile zindanlara gider, borçluları görür, defterleri gözden geçirir, adam öldürmekten başka suçla mahpus olanları affederdi. Bu vazifeleri kendi adamlarına emniyet etmez, bizzat yapardı. Kösem Sultan'ın birçok cariyesi vardı. İki üç senelik olanları çeyizler, mücevherler ve birkaç kese altınla saray emekdârlarına verirdi. Kocalarını dirlikler ve makamlarla ödüllendirir, mübarek günlerde her birine ihsanlar gönderirdi. Saray dışında, evlenmeye kudreti olmayan öksüz kızları bulur, çeyizlerini ve ev döşemelerini tedarik ettirir, onların da gönüllerini hoş etmeye çalışırdı. Fakat saltanat hırsı bütün bu hasenatı şaibeli ederdi. Öz oğluna bile merhamet etmeyen valide-i muazzamanın yetimlere şefkati büyük bir tezattı. Kösem Sultan, saltanatı uğrunda evladını feda etmişti. Sönmek bilmeyen hırsını tatmin ettikten sonra, saltanatın bir gereği olmak üzere şefkatler saçıyor, kendisine vuku bulan ihtarlara bir türlü tahammül edemiyordu. Sultan İbrahim'in saltanatının bitmesini müteakip, sarayda, Kara Çelebizâde ile görüşürken, Aziz Efendi nikâhlı sultanlara tahsis olunan paraların ve paşmaklıkların hazineye aktarılmasını teklif etti. Bilhassa kendisinin üç yüz bin guruşa ulaşan haslarına hayret ederek:

-Bu kadar guruş hâsılı valide işitmedik! dedi.

Kösem Sultan, Rumeli kadıaskerlerine fena halde hiddetlendi[113].

Hükümetin bütün işleri Kösem Sultan'ın elinde idi. Hatta Sultan İbrahim'in Edirne'ye sürgün ettiği kızlarını da yanına getirtti, bunlardan kızı Kaya Sultan'ı Haydar Ağazâde Kapudan Mehmed Paşa'ya[114] nikâhladı (1059/1649-1650).

Kösem Sultan, aslında Turhan Sultan'a meydan bırakmazdı. Her işi kendi fikriyle görürdü. Fakat dışarıya karşı kendini itaatkâr bir vaziyette bulundurur, bu suretle devlet adamlarının görüşünden çıkmadığını anlatırdı. Bir gün kendisine bir azilden bahsolundu. Valide sultan, şu cevabı verdi:

-Benim maddede garazım yoktur. İyi dediklerine riayet, kötüdür dediklerine himayet etmem. Eğer bu hususta kapudanda dahi kusur var ise damadıdır, himaye eder, inancında olmayınız. Yerine başka kimse görülsün. Benim bir mühim ferdim değildir. Oğlum İbrahim için, saltanata layık değildir dediler, tahttan indirilsin dedim. Vücudu zarardır, izale olsun dediler, katlolunsun dedim. Eğer benim bir kimseye himayem olsa oğluma olurdu.

Kösem Sultan'ın saltanatı, yalnız saray dahiline münhasırdı. Dışarıda asıl saltanat sürenler, ağalardı. Kösem Sultan'la ocak ağaları arasında aracılık eden, devlet ricâlinden oluşan bir zümre daha vardı ki, onlar da Veziriazam Sofu Mehmed Paşa ile Şeyhülislâm Abdurrahim Efendi, Rumeli Kadıaskeri Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi idi. Sofu Mehmed Paşa ile Abdülaziz Efendi birlikte hareket ederlerdi. Aziz Efendi'nin

113 Kara Çelebizâde, *Ravzatü'l-ebrâr*, *Zeyl*

114 1644'de Sultan Murad'ın kızı Kaya İsmihan Sultan Melek Ahmed Paşa'ya nikâhlanmıştı, *Târih-i Ata*, cild 2, s. 61.

gayesi, şeyhülislâmlığı elde etmekti; bu sebepten bu üç zat bir "triumvirat"[115] meydana getirmezlerdi. Sofu Mehmed Paşa ile Kara Çelebizâde daima Valide Kösem Sultan'ın zıddına hareket ederlerdi. Sofu Mehmed Paşa, "sakalını değirmende ağartmış, tedbir-i umurdan habersiz, maarif ve idrakten yoksun, bir ahmak koca idi" Vaktiyle meşhur Defterdar Bâki Paşa'nın kethüdalığından yetişmiş, yeniçeri ağalığı etmiş, Sultan İbrahim'in ilk zamanlarında defterdarlıkta bulunmuştu. O sırada azledilince, Yenikapı'daki bahçesine çekilmiş, dervişâne bir hayat geçirmeye başlamıştı. Mehmed Paşa, genellikle Mevlevihane'ye gider, dervişlerle düşer kalkardı. Herkes ihtiyarlığına hürmet ederdi. Yaşı sekseni geçmişti. Bununla beraber sadrazamlığından sonra gayreti yine elden bırakmadı. İlk işi, israfları kesmek, müstahak olmayanların vazifesini iptal etmek, masrafı azaltıp geliri çoğaltmak oldu. Enderundaki ağaların devlete zararlı ve kanuna aykırı ricâlarını dinlemez, Hazine-i Âmire'ye hücum eden yağmacıları şiddetle uzaklaştırmayı başarırdı. Kendisi sipah zümresinden olduğu hâlde onlara da merhamet etmezdi. Fakat yegâne kusuru cehaleti idi. Ulema, "devlet ahvalinden habersiz, saf ihtiyar"ın ahlakını bozmuştu. İçlerinden birçokları "okuma yazma bilmeyen devletlüyü kandırmak için etrafına üşüşürler, fıkıh kitaplarından, *Câmi'u'l-fusûlîn*'den[116] misaller getirirler, "ne zaman ki sultan küçük çocuk olsa reaya bir şanı yüce olan valiye biat eder; o, çocuktan vekâlet ile hükümet eder. Lakin hakikatte sultan, validir" diye koca veziri saltanata teşvik ederlerdi. Mehmed Paşa ise, cahil ve saf, ulemanın fesatçı ve menfaatçi tarzdaki teşviklerine kapılır, kendisini "ebedî veliaht" makamına koyardı. Hatta paşanın ağaları bu sözlerle iftihar etmeye başlamışlardı. Sofu Mehmed Paşa,

115 Üçlü; üç kişinin hâkim olduğu yönetim şekli (yay. haz.).

116 Şeyh Bedreddin tarafından kaleme alına meşhur fıkıh kitabı (yay. haz.).

kendisini devletin veliahdı saydığı için divana gelmez, sarayında oturur, tek başına hükümeti idare ederdi.

Bu istiklal, Sofu Mehmed Paşa'nın ahlakını çok çabuk bozdu. Mehmed Paşa, rüşvete son vermek için Sultan İbrahim'i Cellat Kara Ali'ye boğdurmuştu. Şimdi aynı sûistimallere kendi devam ediyordu. Sultan Mehmed'in tahta geçişinde beylerden birine rüşvetsiz sancak verdi. Kethüdası derhal yanına geldi:

-Sultanım bunlar vardıkları yerde çok mal alırlar, hemen sizin almadığınız kalır, diye "koca derdmendi" kandırdı. Arkasından süratle mübaşir gönderildi. Sancağın rüşveti usûlü üzere alındı. Makamlar, yine eskisi gibi alınıp satılmaya başladı.

Koca Mehmed Paşa, dışarıya karşı bu şekilde hareket ettiği halde, sarayın tahsisatlarını kesti, Valide Kösem Sultan'ın zorla düşmanlığını üzerine çekti. Bilhassa Kara Çelebizâde, sadrazama daima taraftar olur, nezaketsiz ve kaba muameleleriyle valide sultanın da canını sıkardı. Kara Çelebizâde asil bir aileye mensuptu. Fakat makam harisi, kibirli bir zattı. Altmış yaşında, dolgun vücudu, kısa boyu, aksakalı, kocaman örfü ile isyan kafilelerinin önüne düşen kadıasker, bazen kabalığı da doğruluk sayardı. Kara Çelebizâde bu doğrulukla yine kendi ihtiraslarını tatmine uğraşır, ulema arasında hakperestlikle kendini göstermek isterdi. İyi idareyi, yeri geldiğinde medenî cesaret sergilemeyi düşünemezdi. Abdülaziz Efendi, esasen Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesinde söylediği acı sözlerle Kösem Sultan'ın düşmanlığını üzerine çekmişti. Sonradan Rumeli kadıaskerliğine erişme, cesaretini büsbütün arttırdı. Veziriazamla müştereken hareketi ise şeyhülislâmlığı kendisine temin eder gibi göründü. Kara Çelebi'nin yegâne hedefi saraydı. Daha cülûsunun ilk günleri, valide sultanın tahsisatları gözüne battı. Kara Çelebizâde saray

tahsisatlarını bütünüyle hesap etti. Onun hesabına göre, sultanlardan birine ayda on üç kıyye tarçın, yalnız dârüssaade ağasına "sekiz kıyye şeker", saray için de yine sekiz kıyye şeker harcanıyordu. Saraya yaz-kış, Keşiş Dağı'ndan haftada iki kere kar getiriliyordu. Karlar dağdan önce katırlarla indirilir, buz kayıklarına yüklenir, sarayın yalnız buz parası Bursa ihtisâbından ayda otuz bin akçeye ulaşırdı. Bu para da "çarşı esnafının suçlarından" tahsil olunurdu[117].

Karaçelebizâde bu tahsisatın kesilmesine kalkıştı, Kösem Sultan'ı büsbütün kızdırdı. Aziz Efendi yalnız bu gibi şer'î icraat ile de kalmadı, valide sultanın huzurunda iltifata mazhar olduğu günler bile, tok sözlülüğü elden bırakmadı. Sultan İbrahim katlolunduğu gün Kara Çelebizâde, Kösem Sultan'ı taziyeye gitmişti. Kösem Sultan, ne kadar olsa, cinayetin fecaatinden üzgündü. Devlet erkânı içeri girdikleri zaman ağlıyordu. Kara Çelebizâde bu hadiseyi, kendi şu suretle anlatıyor:

"Allah'ın emri ile İbrahim Han cennete gidince taziye hizmetini yerine getirmek için huzur-ı hümayuna vardığımızda büyük valide ağlayarak: 'Bu adam acaba kimin bedduasına uğradı?' deyince, fakir dahi gayri ihtiyari:'Sultanımın bedduasına uğradı. O gün Hırka-i Şerif önünde yokluk iklimine ayak basmaları için dua etmediniz mi?' dediğimde canı sıkılıp kahr ve kin gütmeye başladı. Doğrusu, fakir dahi Allah'ın lutfu ile (lâ yuhâf...) teşrifine mazhar olduğumuz cihetten daima doğru söyleyicilik caddesinde kaim olup büyükler ve küçükler hatırasına hakkı saklamak niyetiyle riayet etmez idik. Bundan dolayı valide de tarafımızdan hasta, belki bize düşmanlık için yalandan hasta olup intikam makamında sâbit-kadem olduğundan mazûr olsa fîhî mâ-lâ kelâmdır"

117 Kara Çelebizâde, *Ravzatü'l-ebrâr, Zeyl.*

Kara Çelebizâde, Sofu Mehmed Paşa ile beraber valide sultanı aşağılamaktan geri durmazlardı. Kösem Sultan'ın hiçbir ricası onların yanında kabul edilmezdi. Genellikle zıddına hareket ederlerdi. Bir arz günü, Sultan Mehmed, Aziz Efendi'ye ince sesiyle:

-İşittim. Akçe ve rüşvet alınırmış. Niçin rüşvet alırsınız! diye sordu. Aziz Efendi de mini mini padişaha alayla karışık bir tavırla:

-Baka canım! Sana bunu kim öğretti? dedi. Sonra, bu hareketini önüne gelene hikâye etti: "Padişah şöyle dediği zaman ben böyle cevap verdim. İyi etmedim mi?" diye alaylara ve övünmelere başladı. O tarihten itibaren Valide Kösem Sultan ile Kara Çelebi arasına şiddetli bir düşmanlık girdi. Aziz Efendi, Kösem Sultan'ı Eski Saray'a attırmanın çaresine bakıyor, genellikle Sofu Mehmed Paşa ile bu meseleye dair müzakere ediyordu.

"Fakir bir gün tenhada paşaya: 'Allah teâlâ şevketlü padişahımız hazretlerini uzun ömürlü eyleyip validelerini dahi devletleri gölgesinde berhudar eyleye. Büyük Valide gerçi eskiden hüsn-i zan üzere idi. Ama şimdi kötü huylu kıskanç kimselerin bozgunculuğu ile anlaşmayı anlaşmazlığa ve muhabbeti düşmanlığa dönüştürüp kanınıza aş erer. Bu fakire dahi aksâ'l-gaye düşmanlık üzere. İdamımıza gayret ve ihtimamı emr-i mukarrerdir. Önceki sultanların usûlü üzere Eski Saray'a gönderilerek, hile kemendi ile bağlanmak ihtimali bertaraf olsa olmaz mı?' dediğimde: 'Doğru söylersin. Şimdi ikimize dahi düşmanlığı olup hile ve gadr fikrindedir. Amma ki söze gelmez. Bazı ahval vardır ki ehven-i şerin yine sarayda durması olduğunu anlatır' deyip kabul etmedi. Hatta fakir: 'Ne acayip temaşadır, ya öyle olsa nice olur?' diye tekrar çıkıştığımda:

'Nice olsa gerek. Allah teâlâ rahmet eylesin deriz' diye soruya soruyla karşılık verdi ve bilmem ne düşünce ile bu isabetli fikre müsaadeden çekindi"[118].

Valide sultan, Sofu Mehmed Paşa ile Kara Çelebizâde'nin planlarından haberdardı. Fakat bu teşebbüslere asla önem vermedi. Valide sultanın dayandığı grup, hepsinden kuvvetli idi. Bütün odalar halkını bir emirle hareket ettiren ocak ağalarını Kösem Sultan tamamen elde etmişti. Ağalar, isyanlarıyla, taşkınlıklarıyla halkı ayağa kaldırmışlar, Sultan İbrahim'i taht-tan indirmeyi başarmışlar, daha sonra katline iştirak etmişlerdi. Saltanatı tamamiyle kadınlara emanet ettikten sonra, şimdi de devlet hazinesini yağmaya, istedikleri gibi makamlar vermeye başlamışlardı. Ağalar içinde, isyanda mühim vazifeler yerine getiren başlıca simalar: Kara Murad Ağa, Bektaş Ağa, Muslihiddin Ağa, Kethüda Bey, Kara Çavuş idi. Sarı Kâtip ile Müneccimbaşı Hüseyin Efendi de onların nüfuzundan istifade eden ve onlar aracılığıyla saltanat süren ricâldendi. Ağalar, ocağın en ihtiyar ve nüfuz sahibi kodamanlarıydı. İçlerinden çoğu Arnavut'tu. Hepsinin de cesaretleri ve bilhassa ocağın kanunlarına itaatleri herkesçe kabul edilmekte idi. Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi ve katli ağaların nüfuzu sayesinde olabilmişti. Şimdi bütün hükümet onların eline kalmıştı. Ağalardan bazıları, okuma yazma bilmeyen ve halkça makbul sayılmayan insanlardı. Her birinin fikri birer vezirlik kapmaktı; fakat halkın itirazlarından çekinmişler, durumu kurtarmak için Koca Mehmed Paşa'yı sadrazamlığa getirmişlerdi. Mehmed Paşa, tam manasıyla ağaların bendesiydi. Onun tesiri altında her türlü menfaatleri gaspetmek, hiç mesuliyet kabul etmemek, ağalar için en makul siyasetti. Zaten Valide

118 Kara Çelebizâde, *Ravzatü'l-ebrâr*, *Zeyl*

Kösem Sultan da ağalara tâbi idi. İhtiyar Mahpeyker, oğlunun hayatını ve kendisinin saltanatını ağalara borçluydu.

Sadrazam, ağaları daima memnun ediyor, diğer taraftan sipahileri de yatıştırmak mümkün olmuyordu. Sofu Mehmed Paşa cahildi; fakat idareyi düzeltmek için öncelikle maliyeyi ıslah etmek lazım geldiğini anladı. Sultan İbrahim'in israflarından sonra, hazine tamtakırdı. Cülûs bahşişi bile Cinci Hoca'nın müsadere edilen parasıyla tamamlanabilmişti. Masraflar, gelirlerin iki misli idi. Sofu Mehmed Paşa, saray ve ocak masraflarını ıslah ettiği sırada altıbölük sipahinin[119] gayrımeşru aldıkları parayı düzeltmeye çalıştı. Bilhassa bütün sipahilerin "veledeş"lerini[120] ikişer şahidle verdi. Bin nefer "dirliği çalık" sipahileri tashih etti, fakat Girit seferine gitmelerini de şart koydu. Sipahiler bu şartlara memnun olmadılar. Esasen sipahilerde nizam ve intizam kalmamıştı. Vaktiyle yeniçeri meratip silsilesi onlarda da mevcuttu; şimdi zabitlerle neferler birbirine karışmış, yalnız ağa, kethüda ve çavuştan başka âmir kalmamıştı. Bu sebepten neferleri sıkı bir inzibat altına almak mümkün olamıyordu.

Sofu Paşa'nın ıslahatı sipahileri kâmilen ayaklandırdı. Zaten bunlar yeniçerilere karşı adeta düşman vaziyetinde bulunuyorlar, onların ikbalini çekemiyorlardı. Sipahiler diyorlardı ki:

"Veledeş namına biz oğullarımıza ulufelerimizden verip bölüğe çıkarılmak iltimasından muradımız, evlatlarımız ekmek parası sahibi olsunlar demektir. Hâlâ küçüklerini yazmayıp büyüklerini dahi yazdıktan sonra Zadra'ya ve Girit'e

119 Bu bölüklerin biri silahdâr, biri sipahioğlanı, dördü de sağ ve sol ulufeciler, sağ ve sol garipler bölükleri idi. Silahdarların bayrağı sarı, sipahioğlanların al, ulufeciler ile gariplerin alaca idi.

120 Osmanlı Devleti'nde yeniçeri ocağı ileri gelenlerinin ocağa kaydettirdikleri evlât ve akrabâları (yay. haz.).

gönderirler demenin ne manâsı vardır? Oğullarımız bizden ayrılmaz ve bizim dahi padişah ve sadrazamsız sefere gitmemiz kanuna aykırıdır. Ve hâlâ oğullarımız olduğuna âdil şahitler isterler, birbirimiz hakkında olan ihbarlarımızı tutmazlar, hâlâ şahitler tedarikindeyiz. Bundan başka hidmetler zamanı Ramazan-ı şerif idi. Ramazan geldi. Hidmetten eser yok. Ve bir madde dahi padişahımız katlolunduğudur. Ne temessük ve ne hüccet ile olmuştur. Hâlâ Sivas'ta İpşir Paşa bizden intikam talebi niyetindedir. Ne temessükle olduğunu ilam etsinler. Sanatımız olmayan hususta biz niçin suçlanırız?"

Sipahilerin bu iddiaları Sofu Mehmed Paşa'yı düşündürdü. Sadrazam yeni bir isyandan korkuyordu. Derhal ocağın kodamanını, "gerek bârân-dîde" Koca Muslihiddin'i çağırdı. Muslihiddin Ağa, büyük bir vakarla içeri girdi. İhtiyar vezir gözlerini ağaya dikerek sordu:

-Hani beni veziriazamlığa tayin niyetinde olan yemininiz!

-Devletlü sultanım, ben kulun o zaman bir kılınız düştüğü yerde elli bin silahlı yeniçeri ile baş veririm dedim. Hâlâ ol yemin üzerine kademim sâbittir. Ama her ne kadar tahttan indirme meşveret meclisimiz ile oldu, lâkin katl hususunda görüşümüz ve müdahalemiz yoktur.

-Katl hususu için bende ayrıntılı temessük vardır. Vefatımda bile defnolunmak vasiyetimdir ki Hakk dergâhında dahi temessüktür.

Sofu Mehmed Paşa yalnız bu sözle yetindi. Diğer taraftan sipahileri yatıştırmaya çalıştı, onlara memleketin felaketini ve hazinenin parasızlığını anlattı, gelecek seneye "hizmetler dağıtımı" vaadinde bulundu, sipahileri bir türlü ikna edemedi. Nihayet sipahiler:

-Yalnız bizim rızamız var dememiz ile olmaz. Dahi ihtiyar emekdarlarımız vardır ki henüz gelmemişlerdir. Geldiklerinde onlar ile meşveret edip makul görürler ise rıza veririz, dediler.

Sipahilerin isyanı muhakkaktı. Bu isyana katılacak gayri memnunlar da vardı. Saltanat değişikliği, birçok kişinin sosyal hayatını sarsmıştı. Zevküsefalarını Sultan İbrahim'in zevklerine uyduranlar, şimdi her şeyden mahrum, eli boş kalmışlardı. Sultan İbrahim vezirlerinin ağaları, mensupları, yeni hükümetin icraatına itiraz ediyorlardı. Toplantılar yapıyorlar, ağalara karşı efkâr-ı umumiyyeyi galeyana getiriyorlardı. Ahali de ağaların zorbalığından memnun değildi. Birçokları, Sultan İbrahim zamanındaki nüfuzlarının ellerinden gittiğine çok üzülmüşlerdi. Ağaların nüfuzunu çekemiyorlardı. Halkın bu memnuniyetsizliğine, hükümeti ellerine alan ağaların tedbirsizlikleri ve cehaletleri de eklendi. Ağalar hükümeti, her sene Harem-i Hümayun'dan usûlü üzere çıkan celeplerin fesat çıkaracaklarından korkmuş, hepsini bir defada çıkarmaktan çekinmişti. Diğer taraftan Galata Sarayı'nda, içoğlanları da açlıktan kuru ekmekle geçiniyorlardı. Hükümet, masrafların çokluğundan bunlara para yetiştiremiyordu. Şimdi isyana bunlar da hazırlanmışlar, İstanbul sokaklarına, Divanyolu'na, Elçi Hanı'na dolmuşlardı. İsyan iki koldan başladı: Biri Üsküdar'da, diğeri Sultanahmed taraflarında. İsyanı idare eden zorbabaşı da meydana çıktı: Selanikli Bıyıklı Mahmud. Mahmud "çeri ve aklı gözünde" bir sipahi idi. Dirliği çalınmış, ümitsiz ve kederli, İstanbul'a gelmişti. Bıyıklı Mahmud, bütün sipahileri teşvik etti, ağalardan intikam almak istedi. Sultanahmed'deki evine birçok sipahi topladı, teşvik etti. Sadrazamın tekliflerini kabul ettirmedi. Buna karşılık, Paşakapısı'na da ulema toplandı, sipahileri korkutmak için meşveret olundu.

Yeniçerilere odalarında silahlı durmaları emredildi. Tam iki gün (24-25 Ekim, Cuma, Cumartesi) sadrazam ile sipahiler arasında bir türlü anlaşmaya varılamadı.

Kösem Sultan isyanı işitmiş, endişe içinde kalmıştı. Sadrazamı, müftüyü alelacele saraya çağırdı. Fakat davetine icabet eden olmadı. Yalnız sadrazam: "Şevketlü padişahımızın kulları arasını ıslah ve devlete muzır hareket edenleri güzellik ile def tedarikindeyiz" diye bir cevap gönderdi. Sipahiler bir türlü yatışmıyordu. "Kabadayılarından" birkaçını Koca Muslihiddin'e gönderdiler:

-Sultanın katlinde dahlimiz olmadığına şer'î hüccet isteriz. Ve illâ bizim yeniçeri ve diğerlerinden bir fert ile anlaşmazlığımız yoktur, dediler. Muslihiddin Ağa da fazla cevap vermedi:

-Vallahi bizim dahi ol hususta dahlimiz ve rızamız yoktu. Varın, müftü ile vezirden sual edin, diye başından savdı.

Pazar günü, başta Bıyıklı Mahmud, At Meydanı sipahilerle doldu. Bir kısmı Sultanahmed İmareti'ne saklanıyordu. Sipahilerin isyanı ağaları ve ulemayı ürküttü. Ulema, yeniden tellallarla toplandılar, sipahilerin katline fetva verdiler[121]. Sipahiler fetvayı haber alınca tereddüt etmeye başlamışlardı. İçlerinden aklı erenler savuşuyorlar, ermeyenler de tekliflerini azaltıyorlardı. Fakat Bıyıklı Mahmud hiçbir teklife razı olmadı, başına topladığı adamlarla Üsküdar'a geçti.

Sipahi isyanı hemen yatışmış gibiydi. Sipahiler yalvarıyorlar, yalnız bölüğe çıkarılmalarını istiyorlardı. Hatta Sofu Mehmed Paşa da bu teklife razı oldu, isyanı çarçabuk yatıştırmayı münasip gördü. Fakat diğer taraftan, sipahilere karşı tedbirler almaktan da geri durmadı. Bütün gece, silahlı yeniçeriler,

121 Kâtib Çelebi, [*Fezleke*], cild 2.

sarayının etrafını, ağaların evlerini, sabahlara kadar beklediler. Ani bir taarruza uğramaktan korktular. Sofu Mehmed Paşa, sipahilerin kendilerini küçültmelerini görünce, cesareti büsbütün arttı, Bıyıklı Mahmud'un gönderilmesini istedi, sipahilerle müttefik zannettiği ulemanın sürülmesine karar verdi. Sipahileri ürkütmek için sokaklara kollar çıkardı. Üç masum sipahiyi, haksız yere telef ettirdi (27 Ekim). Sofu Mehmed Paşa, eline geçen sipahilerin birer birer boyunlarını vurdurdu, evlerini bastırdı, yatışmış olan fitneyi zorla alevlendirdi. "Padişah kulu namında olanlar kanun ve şeriat ile katledildiklerinde ölüleri aşikâr bir şekilde deryaya atılmak kadim usûl iken" Sofu Mehmed Paşa sipahileri hakaretle öldürmüştü. Sipahiler sadrazamın bu zulmü üzerine:

-Hay, bunlar bizi birer ikişer avlayıp komak isterler! diye galeyan ettiler, bilhassa "ölülerinin deryaya atılmamasına" kızdılar, kanuna muhalif olan bu harekete tahammül edemediler. Sadrazam, gerçi öldürülen sipahileri kaldırtmış, kaldırım taşlarından kanlarını sildirtmişti; fakat iş de işten geçmişti.

Sipahiler, Sultanahmed Camii'ne akın akın toplandılar:

-Vezir ve müftüyü öldürmedikçe bize rahat yoktur, dediler. Sadrazam, İstanbul'un bütün kapılarını kapattırdı. Sipahiler, Ahırkapı'yı açtırdılar, Üsküdar'dan kayıklarla akın akın geldiler. Üç günden beri, hafif bir şekilde kaynaşan isyan, o gün (27 Ekim, Pazartesi) büsbütün şiddet kazandı. Sipahiler Valide Kösem Sultan'a müracaat ettiler, "garazsız bir vezir" istediler. Saraydan topluluğun dağılması emredildi, vezir ile müftünün azledileceği beyan olundu. Fakat sipahiler bu cevapla yetinmediler. Diğer taraftan sadrazam ile müftü de endişe içinde idi. Sultanahmed'de sipahiler ordugâhı hazırlanırken Orta Camii'de de çavuşlar vasıtasıyla ulema davet edildi.

Sipahilere karşı hazırlık görüldü. İstanbul'un muhteris muhitinde yine isyan bulutları uçuşmaya başladı. Girit'te Türklüğün namusunu kurtarmaya çalışan gaziler "taş yasdanıp" yardımsız, canlarını feda ederken, İstanbul'da vatanı düşman saldırılarına karşı muhafaza edecek ordu, sipahilerle yeniçeriler, iki fırka olmuşlar, birbirini mahva çalışıyorlardı.

Akşam olmuştu. Payitahtta iki ordugâh hazırlanıyordu. Gece, sadrazam, şeyhülislâm, kadıaskerler ve ağalar, Orta Camii'de yeniçerilere misafir oldular[122]. Sipahilerle beraber Kara Kethüda, Bıyıklı Mahmud, Dalaklı Ali, Kara Abdullah, Pandur Ali, Deli Birader de Sultanahmed Camii'nde geceledi̇ler. İstanbul'da bütün halk, bu manzara karşısında, korku içinde sabaha kadar uyumadı. Herkes yangın çıkmasından korkuyordu. O gece, İstanbul'un manzarası elim idi. Yeniçeriler, savunmacı bir vaziyet alıyorlar; sipahiler ise, yeniçerilerin mesleğine tâbi, mevkiiler kapmak hülyasında bulunuyorlardı. Fakat "kul birbirine kılıç çekmez" diye hiçbir hazırlıkta bulunmadılar. Silahsız ve inzibatsız ötede beride dolaştılar; bir kısmı, ihtiyat maksadıyla, Hasahır'dan altışar akçe sipahilik vaadiyle at oğlanlarını ayarttılar, bir kısmı da: "Yanımızda ulemadan adam bulunması lazımdır" diye Hanefi Efendi'yi davet ettiler. Fakat hoca efendi, gece ağaların arasında kalmak istemedi:

-Oğullar, bu gece varıp konağımızda rahat olalım. Yarın yine geliriz. İşte hanemiz uzak değildir. Biz dahi hak sözü söylemekten kaçmayız. Padişahın huzurunda değil, Hakk'ın huzurunda bile doğru sözü söyleriz. Elem çekmeyin, diye ellerinden sıvıştı. O gece sipahiler, tatlı hülyalarla mest olmuşlardı. Gecenin karanlıkları içinde insan naaşları ve kanlı ihtilaller

122 "Müftü efendi kendisine hudut muhafızı [ve] gece bekçisi olan ellinci oda yoldaşlarına beş yüz guruş vakfetmeye vaad edip", Naima, cild 41, s. 311

görmüş kocamış çınarlar altında, yer yer mumlar ve meşaleler yanıyordu. Ağalar bir yere toplanmışlar, yarınki zaferin ganimetlerini paylaşmakla meşgul oluyorlardı. Kimi Selanik Emaneti'ni alıyor, kimi arzusuna göre bir makam düşünüyordu. Sipahiler sabaha kadar güle-eğlene vakit geçirdiler. Sabaha doğru içlerinden bir-iki ihtiyar, tekrar saraya müracaat ettiler. Kösem Sultan artık bu isyanlardan bıkmıştı. Esasen sadrazamı kendisi de arzu etmiyordu. Bu fırsattan istifadeyle, sadrazamın da iktidardan düşüşü kendisi için bir nimet olacaktı. Kösem Sultan bir hatt-ı hümayun yazdırdı: "Makul ve münasip kim ise onu vezir etsinler!" dedi. Sipahiler de bu hattı, Orta Camii'ye gönderdiler. Sofu Mehmed Paşa, hattı görür görmez, valide sultandan ümidini kesti. Ağaları koltuklamak için:

-Emir padişahındır ve orayı ağalar bilir. Eğer azlimizi makul görürlerse mührü teslim edelim, dedi. Bu söz, istenilen tesiri hâsıl eylemişti. Ağalar, sadrazamın teslimiyeti üzerine kendisini müdafaa ettiler:

-Bu günden sonra vezir ve müftünün katline değil, azline bile razı değiliz. Hücum ile hat ihraç ettirmek ne demektir? Tez dağılsınlar ve illâ elimizde olan fetva gereğince cümlesini kırarız, dediler. Sipahilere pür-hiddet haberler gönderdiler, silahlarının fitillerini yaktılar:

-Bu cenge hazır olmayan, kendi kâfir, avradı boştur, diye ellerinde bir fetva, tellallar çıkardılar, Et Meydanı'na toplandılar. Sadrazamın maksadı sipahilerle yeniçerileri birbirine kırdırmaktı. Fakat yeniçerilerden adam telef olmadıkça ayaklanmayacaklarını biliyordu.

Bunun için sokak başlarına sipahi kıyafetinde adamlar gönderdi, yeniçerilerden gönderilecek adamı görür görmez

katletmelerini tembih etti. Yeniçerilerin sipahilere gönderdikleri çorbacı katl olunur olunmaz, ocak da yerinden oynadı. Sipahiler Sultanahmed Camii'nin etrafına siperler kazmakla meşgul iken, odalardan bir alay ilerledi. O gün ocak ağaları, Kara Muradlar, Muslihiddinler, Kara Çavuşlar, arkalarında binlerce yeniçeri, daha sonra veziriazam, şeyhülislâm ve ulema, görkemli bir alayla geçiyorlardı. Şeyhülislâmın oğlu, Galata kadısı, bütün alay içinde süs ve ihtişamıyla farkedildi. Şeyhülislâmzâde'nin üstünde zırh vardı. Başına miğfer giymiş, üzerine bir sarık sarmış, önünde içoğlanları, büyük bir vakarla ilerliyordu. Kafile, Elçi Hanı'nın önüne gelince, iki fırkaya ayrıldı. Bir grup, At Meydanı'nın sağından, bir grup da solundan Ayasofya tarafına yürüdü. Yeniçerilerle sipahiler çarpışması çok şiddetli oldu. Düşman karşısında ordugâhlarını yağma ederek kaçan askerler, Sultanahmed'de kanlı bir meydan muharebesi icra ettiler. Yeniçeriler kılıçlarını çekmişler, rast geldikleri sipahiyi doğruyorlar, etrafa yağmur gibi ok yağdırıyorlardı. Bu çarpışmaya yeniçeri ağası ile Koca Muslihiddin de iştirak etti. Yeniçeriler ilk taarruzu müteakip, zaaf alameti gösterdiler. O zaman Koca Muslihiddin büyük bir hiddetle ilerledi. Yeniçeri ağasına:

-Bre korkak, geri dur! dedi, yeniçerilerin önlerine düştü:

-Bre koman şehbazlarım, bu bir avuç edebsizlerin cengi ne olsa gerektir. Onların gerisi dağılmağa başladı. Gayret eylen! diye haykırdı, ileriye doğru at sürdü. O zaman bütün yeniçeriler, "çorbaya seğirdir gibi" atıldılar, sipahileri doğradılar, cesetlerini çiğneyerek geçtiler.

"Bu aralıkta cenk görmeyen ulema efendilerin ve meşreblerine ölüm korkusu galib olan dünyaperest ağaların el ve ayakları" titremiş, hepsi de bir tarafa kaçışmıştı. Muharebe

çok şiddetli idi. Camiinin içi ve dışı ak sakallı, genç ve pala bıyık sipahi cesetleriyle dolmuştu. İki taraftan şiddetle oklar atılıyor, sipahi ağaları fırsattan istifadeyle firar ediyordu. Bıyıklı Mahmud, Ahırkapı'dan kayıkla Üsküdar'a kaçmıştı. Fakat diğer kaçmak isteyenlerin kayıkları devrildi, Marmara'da sipahi cesetlerinin yüzdüğü görüldü. Ağalar bu galibiyetten çok memnun olmuşlardı. Murad Ağa, baş getiren gazilere bahşişler veriyordu. Üç yüzü aşkın sipahinin elbiseleri soyuldu. Sultanahmed Camii'nin "ol nazlı, musanna kapıları ve camları tüfenk kundağıyla" delik deşik oldu. Sipahilerden bir kısmı kapıları kırıp minareye çıktılar, aşağıda ağalara iltica ediyorlar, minareden:

-El-emân. Bizi afveylen, diye bağırıyorlardı. Koca Muslihiddin, bu galibiyetten memnun, yoldaşlara emretti:

-Yetişir yoldaşlar, çekin elinizi.

Yeniçeriler ellerini çektiler. Minareden inen sipahilerin hakir ve zelil bir şekilde at ayaklarına kapandıkları görüldü. Sultanahmed zaferi pek parlaktı. Muharebede düşman kurşunundan kaçan yoldaşlar, vatandaşlarına karşı büyük bir zafer kazanmışlardı. Birkaç seneden beri ordunun muzaffer olduğu görülmemişti. Yalnız ara sıra meydana gelen isyanlarda, bazen hakkını geri almak için yapılan taşkınlıklarda, yeniçeri silahının vatandaş kanıyla lekelendiği vaki olmuş. Halk, bir taraftan fermanlarla idam ediliyor, bir taraftan da alnının teriyle beslediği ordunun kurşunuyla telef oluyordu. Hiçbir tarafta vatandaşlık, merhamet ve şefkat hisleri görülmüyordu.

Cami avlularında yatan sipahilerin akrabası olanlar cesetlerini gözyaşlarıyla, intikam hisleriyle götürdüler, kimsesi

olmayanları da "asilerdir diye" namazlarını kılmadan arabalarla denize döktüler.

Zavallı beşeriyet şarkta, ilim ve marifetten mahrum âdi kimseler elinde ve zulüm altında inliyordu. İki vatandaş, ihtiras yüzünden birbirini parçalıyordu. Osmanlı İmparatorluğu, çöküş yolu üzerinde kanlı ve perişan yuvarlanıyordu. Ulema, hâlâ bu ekmek kavgasını bile gaza kabul etti, "cenkte asilik olmaz diye" ayaklar altına aldıkları şeriatı bu karşılıklı kıyıma da tatbik etti.

Sultanahmed zaferi ağaların mevkiini bir kat daha sağlamlaştırdı. Vatandaş kanı, zulüm ve yolsuzluk çetesinin kuvvetini yeniden arttırdı. Artık Kösem Sultan, sadrazam, hep ağalar elinde oyuncak olacaklardı. "Ocak ağalarının bıyığını balta kesmez" olmuştu. Kadınlar saltanatının zaaf ve cehaleti, şimdi ağalar saltanatı ile neticelenecekti.

Osmanlı Devleti'ni ocak ağalarından beş kişi idare ediyordu: Kara Murad Ağa, Bektaş Ağa, Muslihiddin Ağa, Kara Çavuş, Kethüda Bey. Sadrazam, ağaların bendesi olduğunu anlamıştı. Velinimetlerine itaat eder, "bütün işleri onlara danışıp önemsiz işlerde dahi onlara muhalefetten"[123] çekinirdi. Saray da ağaların tahakkümü altına girmişti. Esasen Kösem Sultan ağalara istinat ediyordu. İhtiyar Mahpeyker, saltanatını teminden başka bir şey düşünmüyordu. Ocak ağalarından Kara Murad Ağa'yı elde ettiği için mevkiinde daima emindi.

Artık sipahi isyanı da bertaraf olmuştu. Sipahi defterleri yakıldı, ağalarından bir kısmı affedildi. Bıyıklı Mahmud'un kafası kesilmişti. Sultanahmed zaferi, ağaların ekmeğine yağ sürdü.

123 Naima, cild 4, s. 382.

Hemen her şey Kara Murad Ağa ile Koca Muslihiddin'in ve Bektaş Ağa'nın sözü ile oluyordu. Anadolu'da Haydaroğlu isyan etmişti. Bektaş Ağa ile Muslihiddin'in, isyanı bastırmak için fikir beyan ettikleri görülüyordu. Sipahilerden ağalara mensup olanlar "evinde oturmak ve dışarı çıkıp halk ile ülfet etmemek şartıyla" tamamen[124] affedilmişlerdi.

Ağaların en zorbası ve en zekîsi Kara Murad Ağa idi. Murad Ağa, Sofu Mehmed Paşa'yı en ziyade tutanlardandı. Fakat maksadı bu vasıta ile yine kendi saadetini temin eylemekti. Murad Ağa, sadrazamlığa Sofu Mehmed Paşa'yı geçirmek ve kendi mesuliyet üstlenmeden, istediği gibi, saltanat sürmek istemişti. Bu tarz istiklal, Murad Ağa'yı memnun ediyor, sadrazamın iktidardan düşmesine daima mâni oluyordu. Fakat Sofu Mehmed Paşa, Kara Murad Ağa'nın bu siyasetinden habersizdi.

Sultanahmed zaferinden sonra, gerçi o da ağalara tâbi oldu, fakat bir dereceye kadar müstakil bir şekilde hareket etti. Kara Murad Ağa'nın yeniçeri ağası olmasından bile şüpheye düşmedi.

Kara Murad Ağa, yeniçeri ağası olunca, bütün ocağı eline geçirmiş demekti. Sofu Mehmed Paşa bunu da dikkate almadı. Özellikle Murad Ağa'nın himayesi altındakilerden Sarı Hüseyin'i Arzodası önünde boğazlatması, Kara Murad Ağa ile sadrazam arasında şiddetli bir düşmanlık meydana getirdi. Kara Murad Ağa, o günden itibaren sadrazamın iktidardan düşmesine çalıştı: Yeniçeriler sokakta kadınlara tasallut eder, Kara Murad Ağa hiç ses çıkarmazdı.

Sofu Mehmed Paşa, bu entrikalardan habersiz, vilayetlerdeki rakiplerinden gafilce intikam almakla meşgul olurdu. Bir defa Anteb'de, Cündî Halil Paşa'yı eski bir husumet üzerine

124 Naima, cild 4, s. 280.

öldürmek istedi, "izalesine" Boyacı Hasan'ı memur etti. Boyacı Hasan, hile ile bahtsız paşanın gırtlağına bastı, boğazını kesti, kellesini İstanbul'a gönderdi. Bâb-ı Hümayun önünde birkaç gün kanlı bir başın teşhir edildiği görüldü. Kara Murad Ağa, bunları dikkatten uzak tutmadı. İlk fırsatta paşanın iktidardan düşmesine karar verdi. Murad Ağa'nın bu husumeti üzerine ağalar da iki grup oldular: Kara Çelebizâde ile Kethüda Bey, sadrazam hizibini; Valide Kösem Sultan'la Koca Muslihiddin ve Kara Çavuş da Kara Murad Ağa hizibini oluşturdular. Sadrazam, Murad Ağa'ya karşı zaafını anlamıştı. Murad Ağa, Kösem Sultan'a her arzusunu yaptırıyordu. Büyük valide sultan, Murad Ağa'nın sadrazam hizibiyle düşmanlığını bildiği için ağayı daima tutardı. İhtiyar sadrazamı ağalar marifetiyle düşürmek ve bu münâsebetle Kara Çelebizâde'den de intikam almak isterdi. Bilhassa sadrazamın veliahtlık fikrinde bulunması, saltanata bütün hırsıyla sarılan Kösem Sultan'ı endişeye düşürdü. İhtiyar vezirin bu maksadı takip ettiğine dair haberler aldıkça, o da Kara Murad Ağa'nın kuvvetini arttırmaya çalıştı.

Sofu Mehmed Paşa, aleyhinde dönen entirkaları anladı. Genelde Divan'a ve arza gitmiyor, rakiplerini birer birer atmaya bakıyordu.

Mehmed Paşa'nın en müthiş rakibi ve en büyük hasmı, Kara Murad Ağa idi. Sadrazam, Murad Ağa'yı İstanbul'dan çıkarmak istedi. O sırada sipahilerin intikamını almak için Anadolu'da isyan eden Gürcü Nebi üzerine göndermeyi düşündü. Paşanın bu fikrini benimseyen ulema:

-Beli, makulü de budur. Böyle bir mühim emre öyle bir sahib-i vücud adam gitmeye muhtaçtır, dediler.

Fakat rakiplerinin ne derece kuvvetli olduğunu bilmiyorlardı. Sadrazam, saraya devamlı olarak bu teşebbüsünü arz etti; Kösem Sultan, sükût ile cevap verdi. Murad Ağa'nın nüfuzunu hissedenler, artık etrafına toplanmışlardı. "Koca Muslihiddin ki dört defa devlet darbesi etmiş, köhne hilekâr, yüzü kara bir uyanık ihtiyar idi", bu nüfuza karşı o da baş eğdi, her işini Murad Ağa'nın fikriyle görmeye başladı.

Kara Murad, artık Osmanlı idaresinin ve sarayın ruhunu teşkil ediyordu. Ocak ağalarının hepsi de onun hamiyetine ve zekâsına teslimiyet gösteriyorlardı. Görünüşte memleketin selametini, kalben yüce menfaatlerini Kara Murad Ağa'nın ikbalinde görüyorlardı. Murad Ağa'nın hedefi sadrazamlıktı. Dostu Kara Çavuş'a da yeniçeri ağalığını vaadetmişti. Biri sadaretle beraber sarayı, öbürü de orduyu elde ettikten sonra, Osmanlı saltanatında kendilerini iktidardan düşürecek hiçbir kuvvet ortaya çıkamayacaktı.

Diğer taraftan, Sofu Mehmed Paşa da iktidardan düşmesine bir türlü ihtimal veremiyordu. Gerçi ağaların nüfuzundan korkardı; fakat kendini azledeceklerini tasavvur etmezdi. Aynı zamanda, iktidardan düşmesine sebep teşkil edecek hatalardan da geri durmuyordu. Mehmed Paşa, artık eski doğruluğunu bıraktı. Devamlı servet topluyordu. Hatta Boğaz'dan çıkmak üzere bulunan kapudan paşaya yüz kese akçe gönderdi, kapudanın Boğaz'dan çıkmadığını duyunca paraları geri getirtti, kendi cebine indirdi. O sırada donanmanın mağlubiyet haberi, Murad Ağa için münasip bir fırsat teşkil etti. Murad Ağa saraya geldi, valide sultana haber gönderdi. Meseleyi bütün ayrıntılarıyla anlattı. Vezirin sûistimali, donanmanın felaketi, sadrazamı iktidardan düşürmek için en münasip fırsattı. Murad Ağa, valide sultanla görüştü. Sofu Mehmed Paşa'nın

saraya çağrılıp hatalarının yüzüne vurulmasını, ardından da azlolunmasını teklif etti. Kösem sultan bu şartları noksansız kabul etti. O esnada sadrazam da donanma hadisesinden üzgün, alınacak tedbirleri müzakere için saraya gelmişti. "Sofu derdmend" başına gelecek felaketten habersizdi. Sarayda ise Kara Murad Ağa, bütün planları tertip etmişti.

Sofu Mehmed Paşa'nın saraya geldiği Kösem Sultan'a haber verilir verilmez, vezirler ve ileri gelenler hep birlikte huzura davet olundu. Sultan Mehmed yaldızlı bir taht üzerine oturmuştu. Kösem Sultan, başında bir örtü, torununun yanında durdu. Mahpeyker Sultan, torununa söyleyeceği sözleri öğretmiş, vakayı bütün ayrıntılarıyla anlatmıştı.

Önde, seksenlik ihtiyar sadrazam, arkasında şeyhülislâm ve ağalar, içeri girer girmez Dördüncü Mehmed, mini mini kaşlarını çattı, ihtiyar sadrazama ince sesiyle bağırdı:

-Niçin donanmaya ihtimam etmedin, bu ne şekil çalışmaktır?

-Elhamdülillâh padişahım. Daha bir tarihte donanmaya bu kadar çalışma ve ihtimam olunmamıştır ve böyle mükemmel çıkarılmamıştır.

-Sen vezaret adamı değilsin, getir mührü!

Sofu Mehmed Paşa'nın yüreğine indi. İhtiyar sadrazam bu felaketi bir türlü aklına getirmemişti. Mehmed Paşa hakikaten mükemmel bir donanma çıkarmıştı, hazineyi de korumuştu. Fakat aynı zamanda, hazinenin mecrasını da kesesine çevirmeyi unutmamıştı. Şimdi, bu hitap üzerine titriyordu. Başını önüne eğmiş, bir türlü mührü vermeye kıyamıyordu. Sadrazam, bu felakette Murad Ağa'nın darbesini hissetti. Biraz sonra, üzgün ve titrek, mührü padişaha uzattı. Dördüncü Mehmed:

-Var, şimdi git! deyince, Sofu Mehmed Paşa kan ter içinde huzurdan çıktı. Bu esnada ulema ve ağalar, kalpleri şiddetle çarparak, başlarını önlerine eğmişlerdi.

Sofu Mehmed Paşa derhal dışarıda tevkif edildi. İçeride dostu Kara Çelebizâde Abdülaziz, kin ve gazap içinde ne yapacağını şaşırdı. Sultan Mehmed, elinde mühr-i şerif, ulemayı ve ağaları gözden geçirdi, nihayet Murad Ağa'ya bakarak:

-Gel ağa. Al mührü. Seni vezir ettim. Göreyim seni, nice hizmet edersin! dedi. Murad Paşa, hiç ses çıkarmadı, padişahın elini öpüp mührü aldı, hazır bulunanlar arasında, sadaret mevkiine geçti.

Şimdi intikam alma sırası, Kösem Sultan'a gelmişti. Artık Kösem Sultan saray işlerine karışan, kadınların tahsisatlarını kesen, emirlerini hiçbir zaman icra etmeyen sadrazamdan kurtulmuştu. Fakat taraftarlarını da tehdit etmek, bilhassa Kara Çelebizâde'den intikam almak lazımdı. Kösem Sultan kendini zaptedemedi. Gözlerini ağalara dikti, serzenişlerde bulundu:

-Bunca mallar alındı. Maslahatta bu şekil görüldü. Beni öldürmek sevdasına düşüldü. Allah'a hamdolsun ben dört devlet görmüşüm. Bunca zamanda devlet sürmüşüm. Benim ölmemle ne âlem tamir olur ve ne yıkılır. Bunda gâh beni katle kastederler, gâh padişaha bazı nesne ferman ettikçe "Kim öğretti sana canım!" derler. Padişahlar ile böyle alay muamelesi olur mu? Ya talim olunsa ne lazım gelir?

Mahpeyker Sultan, son cümlesiyle, Sultan Mehmed'e bütün sözlerin öğretildiğini itiraf ediyordu: Fakat bunu itirafa da lüzum yoktu. Sultan Mehmed, dokuz yaşında idi. Âlemin durumundan habersiz, [büyük] validesinin nüfuzuna tâbi idi. Kösem Sultan ona ne söyleyeceğini öğretiyor, ağalardan aldığı

talimata göre hareket ettiriyordu. Ağaların sarayda yegâne vasıtası, Kösem Sultan'dı. Devletin idaresinde Sultan Mehmed'in hiç nüfuzu yoktu. Padişah, yalnız huzura çıkanlara kendisine öğretilen sözleri söylüyor, idam edilecek zavallılar için hatt-ı hümayun imza ediyordu. Zaten hocası da kendisine bundan başka bir şey öğretmezdi.

Osmanlı hanedanının geniş ülkeleri ve milyonlarca halkı idare edecek uzvu böyle terbiye edilmişti.

Kara Çelebizâde, Kösem Sultan'ın ihtarından fevkalade mahcup oldu. Kadıaskerler hayret içinde kaldılar. Valide sultan, hemen arkasından Kara Çavuş'u yeniçeri ağası yaptı. Vezirin taraftarları, endişe içinde, başlarını eğdiler.

Vezirler ve ulema huzurdan çıktıkları zaman Murad Paşa icraata başladı. Sofu Mehmed Paşa'nın yanına gitti, hiddetle yüzüne baktı:

-Donanmaya gönderilen o elli bin guruşu niçin geri getirttin? diye azarladı. "Derdmend vezir" derhal bostancıbaşı hapsine kaldırıldı. Biri iki saat içinde paşanın bütün emvali, yirmi bir bin akçe, Hezarpâre'nin, Cinci Hoca'nın ve sair paşaların gaspedilmiş malları geri alındı. Oğulları hapsedildi.

Kara Murad Paşa, sarayı falan olmadığı için, Ağakapısı'nda tebrik edildi. Artık hükümet tamamen ağaların eline geçti. Yeniçeri ağası Kara Çavuş, azledilen sadrazamın taraftarlarını, Rumeli ve Anadolu kadıaskerlerini Demirkapı'dan çıkarlarken gördü, büyük bir vakar ile azarladı ve şu ihtarda bulundu:

-Efendiler, gözünüzü açın. Ettikleriniz olan oldu geçen geçti. Hele şimdilik kürekçi tedarikine meşgul olun, bir hoşça sakının hele!

Ağaların bu şiddetlerini herkes hamiyetlerine atfediyordu. Hakikaten, Sultan İbrahim, bedestenler bastırmış, halkı samur ve anber haracına bağlamıştı. Halkı bu zulümlerden kurtaran ağalardı. İçlerinde öyle simalar vardı ki onların din ve devlet uğrundaki gayretlerini kimse inkâr edemezdi.

Murad Paşa, ağalığı zamanında, Girit savaşının en namlı kahramanlarındandı. Koca Muslihiddin, ocağın tecrübe görmüş, saçını sakalını ocak hizmetinde ağartmış, nüfuzlu bir simasıydı. Kara Çelebizâde, ilim ve faziletiyle ulema arasında temeyyüz eylemişti. Soy itibariyle asildi. Ecdadı, Fatih Sultan Mehmed zamanından beri ulema mesleğinde ilimleri ve doğrulukları ile öne çıkmıştı. Sultan İbrahim vakasında sarayda Kösem Valide'ye en acı sözleri söyleyen, Sultan İbrahim'i şeriata ve mantığa uygun sözleriyle susturan, o idi. Kara Çavuş, ağalar içinde cesaretiyle mümtazdı.

Fakat bütün bu meziyetler, bozuk bir idareyi düzeltmeye kâfi değildi. Hamiyet ve cesaret şahsî bir meziyetti; devleti idare için bilgi, tecrübe ve irfan lazımdı. İsyan kafilelerine riyasetle devlet işlerine istikamet vermek arasında çok büyük farklar vardı. Ağalar içinde bu meziyetleri gösterecek şahsiyet yoktu. Kabadayılıkla devlet idaresi zordu. Venedikliler, Sultan İbrahim zamanından beri, Türk sularına hâkim olmaya çalışıyorlardı. Orduya para yetiştirmek, içeriyi idare etmek, saray etrafında toplanan ihtirasları yatıştırmak lazımdı. Ağalar içinde, bu meziyetleri ibrâz edecek simâ görülmüyordu.

Ağalar, devleti kurtarmak için Sultan İbrahim'i öldürmüşlerdi. Sarayda hükümeti idare edecek, hanedan nâmına, Kösem Sultan'dan başka kimse kalmamıştı. Koca imparatorluk, üç tuğlu vezirleri, muazzam hasları, yurtluk ve ocaklık sahibi sancakbeyleriyle, saltanat ihtirasından başka bir şey düşünmeyen

ihtiyar bir kadının eline kalmıştı. Artık divanın da hükmü yoktu. Veziriazamlık, esaret derecesinde idi. Devletin veziriazamlığı, şeyhülislamlığı ve siyaseti bir zümrenin fermanına tâbi idi. Osmanlı İmparatorluğu'nu müşterek menfaatlerle hareket eden zorba bir taife idare edecekti: Ocak ağaları...

❧

Kadınlar saltanatı, bu tarihten itibaren ağalar saltanatına dönüşmüştü. Hakikaten, Kara Murad Paşa'nın veziriazamlığı, Hacı Bektaş Ocağı'nın en parlak devrini teşkil etti. Sofu Mehmed Paşa sürgün yerinde katledildi. Ağalar, mevkilerini tahkim için, Anadolu isyanlarını bastırmaya çalıştılar. Anadolu'da Gürcü Nebi sipahilerin intikamını almaya azmetmişti; fakat ağaların şiddeti bu isyanı da bastırdı. Bu muvaffakiyet üzerine bütün memleket ocak mensubiyetine kaldı. Artık ocağın ve bütün Osmanlı Devleti'nin hâkimi, Kara Murad Paşa idi. Murad Paşa, saraya istediği zaman girip çıkıyor, "Mehd-i ulyâ valide sultan hazretleriyle" görüşüyordu. Nihayet Sofu Mehmed Paşa'nın taraftarı olmak hasebiyle Sultan İbrahim'in katillerinden Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi'yi azlettirdi. Yerine Bahaî Efendi'yi geçirdi. Kara Çelebizâde hırsından ne yapacağını şaşırdı. Koca Muslihiddin ile Bektaş Ağa, Murad Paşa'nın bu derece istiklaline hayret ettiler. Fakat menfaat iştiraki, ağaların birbiri aleyhine yürümelerine mâni oldu.

Sultan Mehmed, [büyük] validesi Kösem Sultan'la beraber, sarayda oturuyordu, asıl saltanatı ocak ağaları sürüyordu. Azl ve tayin, devlet ve memleket, ocak ağalarının tekelindeydi. Sultan İbrahim devrinde halk için bir müracaat kapısı vardı; o da saraydı. Şimdi makamlara nâil olmak, dirlik elde etmek için ocağa iltica etmek lazım geliyordu. "Rütbeler ve makamlar daha önce ancak padişahtan alınırken, bu defa ağalar ve sair işlere

müdahale edenlerin her biri alıp maslahat görmeye" başladılar. Halk, esasen baskıcı idareye ve yaltaklanmaya alışkındı. Sultan İbrahim zamanında saraya müracaat edenler, şimdi de ocak ağalarına müracaat ettiler, onların nüfuzlarını arttırdılar. "Ol zaman-ı nuhûst-iktirânda ocak ağaları namına olan firavunların etekleri vezirlerin ve ulemanın öpme yeri olup, zimâm-ı hal ve rabt-ı dest kabz-ı bastlarına teslim edilmiş ve yıkılacak kapıları sığınacak yer ve bütün insanların müracaat makamı" oldu. Ağalar halkın bu kendini küçülten tarzda ve riyakârca hallerinden hoşlanıyorlardı. Kendilerini devirecek hiçbir kuvvet tasavvur etmiyorlardı. Gece gündüz eğlencelerle vakit geçiriyorlardı.

Artık etrafta sulh ve sükûnet hâsıl olmuştu, bütün düşmanlar tepelenmişti. Bazen, Sadrazam Kara Murad Paşa, Yeniçeri Ağası Kara Çavuş, Kethüda Bey, bütün dostlar toplanırlar, İstanbul mesirelerinde, ferahlık veren bahçelerde, latif yalılarda yiyip içmeyle vakit geçirirlerdi. "Tatil günlerinde neşelenmek için iç açıcı mekânlarda ziyafetlere" giderler, Hüseyin Baykara faslı tertip ederlerdi. Kiraz mevsiminde, Boğaziçi'ne toplanırlardı. Düşman gemileri Çanakkale Boğazı'nı kapatırken, ocak ağaları, karşılarında mahbuplar, yanlarında hânendeler, Boğaz'ın yeşil korularında zevküsefa ile meşgul olurlardı. Ağaların zevki, olgunluk halini bulmuştu. Genellikle, Solakzâde Hemdemî de bu cümbüşlere katılırdı. Solakzâde, tarihçi olmakla beraber, zamanının meşhur hânendelerindendi. Musîkâr çalmakta mahareti vardı. Köle Yusuf, Yahudi Yako, Çarnık Ahmed Çelebi, Solakzâde'nin takımındandı. Başta Kara Murad Ağa, ocağın bütün namlı ağaları, kocamış çınarlar altında, Boğaz'ın serin suları karşısında yeme içmeyle sarhoş olurken, kanûn, ud, tanbur ve def sesleri ortalığı inletirdi. İri kavuklu

ağaların karşısında, köçekler ziller çınlatarak oynarlarken, kıvrak şarkılar okunur, köçek havaları çalınırdı:

Günül eğlencesi saz ve safâdır
Safâ sür ki bu dünyâ bî-vefâdır
Kişi zevk ile olıser ferah-nâk
Hemen zevk eyle canım, olma gam-nâk

nağmeleri en ziyade ocak ağaları tarafından takdir edilirdi.

Kara Murad Paşa hiçbir eğlenceden geri kalmazdı. Kendisi esasen yersiz yurtsuz, halkın âdi takımındandı. Vaktiyle beraber düşüp kalktığı ne kadar bayağı ve kıymetsiz dostları varsa onları birer makama kayırır, mevkiinin haysiyetini düşünmezdi. Murad Paşa "insanların ahlakını öğrenmemiş, saf, okuma yazması olmayan devletlü" idi. Aşağılık kimselerle ahbaplık etmeyi, alçak gönüllülük sayardı. Kendisinin Sofular'da, Yeni Odalar civarındaki mahalle müezzini pek aziz dostu idi. Genellikle ona uğrar, müezzini yanına alır, mükellef bir ata bindirir, gittiği ziyafetlere beraber götürürdü. Halk, ağanın "veziriazamlık namusunu" ayaklar altına almasına hayret ederdi. Hatta bir defa, Murad Ağa'yı çekemeyenler bu halini Kösem Sultan'a kadar aksettirdiler.

Kösem Sultan, Murad Paşa'nın bu hareketinden çok üzüldü. Meseleyi torununa anlattı, ocağın elebaşı vezirine azarla karışık bir hatt-ı hümayun gönderdi:

"Ben seni bağ ve bahçelerde yiyip içmede olmak için mi vezir eyledim? Memleket işleri ile bir hoşça uğraş. Bir daha ayyaşlığını işitmeyeyim, yoksa senin başını keserim!"

Kara Murad Paşa, bu hatt-ı hümayundan pek müteessir oldu. Derhal saraya fırladı, Sultan Mehmed'in hüsn-i hat hocası Beşir Ağa'yı çağırdı, hatt-ı hümayunu göstererek:

-Böyle edayı padişah ne bilirdi? Bu kimin talimidir? Zâhir senin talimindir, diye tehdit ederek azarlamaya başladı. Kızlar ağasının siyah rengi kül kesildi. Beşir Ağa, mutantan yeminler ederek:

-Gerçi başını keserim lafzı, sair sözler, lüzumuna binaen hatt-ı hümayuna yazılagelen sözlerin nasıl yazılacağını sual buyurdukça ben de imlasını talim etmişimdir, ama bu hattın yazıldığından ve kimin talim ve ilkası olduğundan asla haberim yoktur, dedi. Kara Murad Ağa, büyük bir hiddetle, padişaha bir daha meşk öğretmemesini, saraydan defolup gitmesini emretti, yerine Harem ağalarından biri tayin olundu.

Ağalar, bu suretle padişahın hocasına, sarayın dahilî işlerine kadar müdahale ettiler. Sadrazam Murad Paşa, cesareti ve mertliği ile ocak ağaları arasında nüfuz sahibi oldu. Fakat arkadaşlarının kendisini menfaat sevkiyle tuttuklarını anlamadı, hasetlerini tahrik edebilecek derecede müstakil şekilde hareket etti. Sadrazamlıktan düşüşünü aklına getirmiyordu. Bir gün, dostu, "zümre-i Bektaşiyândan" yetişme, Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'yi çağırdı. Talihini sordu. Müneccimbaşı, entrikacı ve hilekâr, Murad Paşa'nın arzusuna uygun sözler uydurdu:

-Sen kırk sene veziriazam olursun! dedi.

Artık Kara Murad Paşa'nın gözü hiçbir tehlike görmedi, istikbalinden emin, gaflet ve gurur içinde, saltanat sürmeye başladı. Hatta bu gururuna tâbi, vezirlerin, bilhassa Şekerpâre'nin Bağdat'tan gelen kocası Musa Paşa'nın katlini emrettiği zaman, kendisine:

-Sultanım, bu dünyadır. Bir vezir adamı öldürmek makul değildir. Bir yere sürgün ile iktifa buyurun, diyenlere, kaşlarını çattı, mağrurâne bir tavırla:

-Ben kırk sene vezir olsam gerektir! diye bağırdı.

Kibir ve baskıcı idarede, diğer ağalar da Murad Paşa'dan aşağı kalmıyorlardı. "Hilekâr ve dâhi" Koca Muslihiddin, Kara Murad Paşa'dan sonra ağların en söz anlar, en tecrübeli uzvunu oluşturuyordu. Muslihiddin, Dördüncü Murad zamanında yeniçeri ocağından yetişme idi. Sekbanbaşılık (1044/1634-1635), kul kethüdalığı (1045/1635-1636) etmişti, azillere, mevkii ve itibar kayıplarına uğramıştı. Sultan İbrahim'in tahta çıkışı esnasında da ocağın en nüfuzlu ferdiydi. Boşnak Muslihiddin "ağaların meşhuru ve nefsinde atik ve çeri koca olduğundan zulüm ve hile hususunda serdar"[125] kabul edildi. Ocakta en fazla Muslihiddin'in sözü geçiyordu. Kara Mustafa Paşa bile, mevkiinin sarsıldığını görünce, Muslihiddin Ağa'ya müracaat etmişti. Kara Mustafa Paşa'nın hilesini Sultan İbrahim'e anlatarak paşanın katline sebep olan, yine Muslihiddin Ağa idi. Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesinde pek büyük vazifeler gören Muslihiddin, şimdi diğer ortaklarıyla beraber saltanat sürmeye başladı. Herkes Koca Muslihiddin'in tecrübeleriyle, cesaretiyle "aşgın gümüşlemiş" olduğunu biliyor, ona müracaat ediyordu. Muslihiddin, Naima'nın tabiri üzere "zorbaların serçeşmesi" idi.

"İktiza ettikçe askeri tahrik eder, maslahat istenilen tarzda hâsıl olduktan sonra, yine rezilleri itaat yularına bağlayarak bir hoşça zabteyler, ifrat ve tefrit taraflarından korkup çekinen, daima bahtı kavî ve yed-i galibin arkadaş ve yoldaşı,

125 Kâtib Çelebi, *Fezleke*, cild 2, s. 365.

ustası çıkmaz yola gitmez. Maslahatı başkası eliyle görüp kendisi ileri seğirtmez, daima iyilikseverlik yüzünen iş bitirir, ve herkese iyi niyetli ve temiz yürekliymiş gibi görünür. Bektaşîlerin piri ve cümleden ziyâde umde ve sahib-i tedbiri idi. İşlerin çoğunda yeniçeriler ile aynı görüşte olup saire galip gelmekte şöhret buldukları bu kocanın görüş ve tedbiri ile idi"

Hacı Bektaş-ı Veli Ocağı'nın mühim uzuvlarından biri de Bektaş Ağa idi. Mimar Kasım Damadı namıyla meşhurdu. Dördüncü Murad zamanında zağarcılık, kul kethüdalığı (1045/1635-1636), Sultan İbrahim zamanında yeniçeri ağalığı (1051/1641-1642) yapan Arnavut Bektaş, iki sene sonra emekli olmuş, ocağın pirleri sırasına geçmişti. "Kendisi sırf ümmî idi. Lakin Sivasî Şeyh'ten biatli olduğundan tasavvuf ehlini amiyâne taklit ederdi. Hatta asrında Hamza Veylek namıyla itham edilir idi"[126]. Bektaş Ağa, kıskanç mizacı ve servete aşırı düşkünlüğüyle meşhurdu. Aksakallı, uzun boyu, beyaz serpuşu, mağrur tavırlarıyla yoldaşlar arasında benzersiz idi. Ağanın nüfuzundan ve zulmünden korkmayan yoktu. Ağalar cemiyetinin en nüfuzlu uzvu, Bektaş Ağa idi.

Bektaş Ağa debdebeyi sevmezdi. Bununla beraber karınlarını doyurmaktan başka gaye takip etmeyenler, ağaya tapınırlardı. Sokağa çıktığı zaman, önünde ve arkasında kırk elli nefer skarlatlı ve yassı kuşaklı ağalardan başka, yirmi kadar uzun boylu, hünkârî sarıklı çukadarlar, iki tarafında, mükellef giyinmiş yoldaşlar giderdi. Kimi atının gözünü, burnunu ve kulağını okşar, kimi kuyruğuna teması saadet sayardı. Bu hali görenler, derhal ayağa kalkarlar, Bektaş Ağa'nın geçtiği yollarda el pençe divan dururlardı. Selamına nâil olanlar kendilerini bahtiyar addederlerdi.

126 Naima, cild 5, s. 139.

Saltanatta, milletin sırtından alınacak servette, Bektaş Ağa'nın hissesi vardı. Fakat temayülü ihtişam ve tantanaya değildi; nüfuzundan, en ziyade, malî servet bakımından istifade çarelerine bakardı. İstanbul'un bütün ticareti elinde idi. Az yer, az içer, kıyafetine dikkat etmezdi. Âdi bir evde otururdu. Bu suretle masrafını kısaltır, faizle para vererek, mal gasbederek servetini arttırırdı. Emekli maaşı yüz elli akçe kadardı. Onun nazarında, bu paranın hiç ehemmiyeti yoktu. Rüşvetle, gaspla gelen para hepsine üstün gelirdi. Ocak ağalarının en zengini Bektaş Ağa idi. Rüşvet almada herkese üstünlük gösterirdi. Makamları para ile satar, mevleviyetleri ve medreseleri ücret karşılığında ulema-yı kirâma ihsan eylerdi. İstanbul'un bütün tüccarı, dışarıdan büyük miktarda mal ve zahire getirenler, şehirde ekmekçi fırınları, bakkallar, sanat erbabı, hep fâhiş faizlerle kendisinden para alırlardı. İstanbul ticareti, Bektaş Ağa'nın serveti ile dönüyordu. Bektaş Ağa'dan ödünç para alan esnaf, mallarını ve canlarını muhafazaya, her şeyi eksik vermeye, aynı zamanda da hükümetin memurlarına karşı nüfuz sahibi olmaya muvaffak olurlardı. İstanbul esnafını teftiş için ihtisab naibleri ve İstanbul kadıları kol gezdikleri zaman, Bektaş Ağa'nın parasını işleten fırınlara ve dükkânlara asla müdahale edemezlerdi.

"Farzedelim ki bakkala: 'İn aşağı!' deseler, bakkal kâfiri! 'Siz beni dövemezsiniz sultanım! Sermaye Bektaş Ağa'nındır' diye güldüğü zaman hâkimler müsamaha yoluna dizginini salıvermekten başka çare bulamazdı"

Bektaş Ağa koyun ticaretiyle de meşgul olurdu. Vilayetlerde sürülerle koyun besletirdi. İstanbul'un bütün kasapları emrine tâbi idi. Kendi koyunlarını daha ziyade sattırmak için kasaplara fazla fiyatla verir, et fiyatını on-on beş akçeye

çıkarırdı. Bununla da kanaat etmezdi. Fatih ve Bâyezid Meydanı'nda "çeyrekci" denilen kasap dükkânlarını yıktırır, bütün ticareti kendi kasaplarına tahsis ettirirdi.

Bektaş Ağa'nın nüfuzu yalnız İstanbul'da câri değildi; vilayetler ve şehirler tamamen ona tâbiydi. Ankara'da binlerce kısrağı vardı. Bir defa, Ankara'da bir karışıklık oldu, ahali kaleye iltica etti. Bektaş Ağa'nın kısrakları kaleye alınacakken onlara tercihen insanlar kabul olundu. Bektaş Ağa'nın kısrakları Sultan Mehmed'in tebaasından iki gün sonra kaleye alındı. Bektaş Ağa kızdı, derhal Ankara kadısını idam ettirdi. Bektaş Ağa, ağalar içinde "Karun'un malı"na sahip, altınlar içinde yaşardı. Sadrazam, ocak halkı, hatta Büyük Valide Kösem Sultan, hep hatırını sayarlardı. Bektaş Ağa bu nüfuz sayesinde devamlı para toplar, bahçesindeki havuzun altına saklardı. Ağalardan bazılarını da para toplamaya teşvik eder, saltanatları sona erdiği zaman, saadetini para ile sürdürebileceğini dikkate alırdı. Ocağın zengin piri, bahçesinde, havuzunun altına bir mahzen kazdırmıştı. Bütün servetini oraya depoladı. Havuzun altında küme küme riyaller, güğümler dolusu filoriler, elmaslar ve inciler, Girit gazilerinin aylardan beri nâil olamadıkları akçeler, Bektaş Ağa'nın mahzeninde havuzlar altında yığılır dururdu.

İstanbul'un bütün serveti ağaların elinde idi. Yalnız Kethüda Bey, iki sene içinde on beş bin kese mîrî malı ele geçirmiş, beş bin kesesini israf etmişti. Yeniçeri ağası Kara Çavuş bin beş yüz kese para toplamıştı. Hâlbuki kendisi Nahcivan'dan gelme idi. Yeniçerilik ve aşçılık etmiş, Sultan İbrahim'in cülûsunda başçavuşlukta bulunmuştu. Girit seferlerine katıldıktan sonra döndüğünde kethüda bey olmuş, "söz ocağa düştüğünde" cümlenin serdarı kesilmişti.

İstanbul'u idare eden ağalar arasında Sarı Kâtibler, Müneccimbaşı Hüseyin Efendiler de vardı. Müneccimbaşı, İstanbullu idi. Müneccimbaşı Şehzâde Saatçisi Mehmed Çelebi'ye çıraklık etmiş, vefatında müneccimbaşı olmuştu. Yirmi seneden beri takvim neşreder, "fenninde maharet kazanmıştır diye" padişahın da iltifatına nâil olurdu. Vezirler ve devlet erkânı, Hüseyin Efendi'nin sözüyle amel ederlerdi. Her sene takviminde ne gösterirse inançlarını ona bağlarlardı. Bütün İstanbul halkı Müneccimbaşı'ya müracaat ederdi[127]. Murad Paşa'nın en mühim adamı, Müneccimbaşı idi. Murad Paşa nereye gitse, Müneccimbaşı'yı da beraber götürür, sözünden dışarı çıkmazdı. Tayin ve azilde daima Müneccimbaşı'nın sözünü dinlerdi. Bu yüzden nüfuz ve saltanat etrafında, aç ve bî-ilaç gözlerini diken halk, Müneccimbaşı'nın ikbal parıltılarını görünce, onun etrafına üşüştüler, derdmendin gururunu bir kat daha arttırdılar. Müneccimbaşı, bu gurur ile ihtihar eder, kendisine saraylar inşa ettirir, istediğini kadıasker, istediğini kadı yaptırırdı. Kendisi, Zümre-i Bektaşiyân'dan iken ulema mesleğine girmiş, Medine-i Münevvere payesini elde etmişti. Müneccimbaşı da sair ağlar gibi yüzlerce kese servet toplamıştı. Rüşvet almada, Bektaş Ağalar'la rekabet ederdi. Rüşvetle aldığı paralarla kanaat etmeyen Müneccimbaşı, nihayet elçilerin usûl gereği vezirlere getirdikleri hediyelere de gözünü dikti, ondan da kendisine hisse çıkarmaya çalıştı. Avusturya elçisi geldiği zaman, hediyelerini dağıtmaya başladı. Hüseyin Efendi, elçinin tercümanını çağırdı, kendi hissesini istedi. Elçi cevaben:

-Bizim bildiğimiz devlet erkânına mutad-ı kadim üzere olanı defter gereğince vermişiz. Siz ne mertebenin sahibisiniz, malumumuz değildir, dedi.

127 Kâtib Çelebi, *Fezleke*, cild 2.

Müneccimbaşı kızdı. Elçiye:

-Elçinin cümle işleri bizim fikrimiz ile görülecektir. Bizim şan ve makamımızı halktan duymadılar mı? diye haber gönderdi. Elçi de mecburen:

-Çünkü işleri yoluna koyma şimdi sizin elinizde imiş. Kaysere bildirelim ve cenabınıza hediye verilmek hususunda izin isteyelim, diye cevap verdi. Viyana'dan keyfiyet soruldu. Nihayet şu cevap geldi:

"Ol tür türedi sefiller eliyle hâsıl olacak işlere ihtiyacımız yoktur"

Osmanlı Devleti'ni idare edenler, bu cevaptan da utanmadılar. Müneccimbaşı, bu mahrumiyet üzerine hiddetlendi. İmparatora yazılan nâmelerde bundan sonra "siz" lafzı yerine "sen" diye hitap ettirdi. Hüseyin Efendi, en ziyade para alınacak menbanın sefaretler olduğunu bilirdi. İngiltere'den gelen yeni elçiden para almış, eski elçi ile beraber onu da divanda oturtmuştu. Boğdan kapıkethüdaları, patrikler, hep işlerini Müneccimbaşı vasıtasıyla gördürürlerdi. Vezirler ve beylerbeyiler bile Müneccimbaşı'ya riayet ederlerdi. Müneccimbaşı, Rumeli sahilini muhafazaya memur Fazlı Paşa'yı İstanbul'a getirtmek için hanımından, Sultan İbrahim'in kızından "mücevher bisâtlı bir mükemmel donanmış at" rüşvet aldı. Sonra, sultan atını ve parasını geri alınca, Müneccimbaşı halk arasında rezil oldu. Fakat devlet erkânı, hayâ ve haysiyetten bir şey anlamıyordu. Onların nazarında halk, kıymetsiz ve her türlü zorbalığa alışkın, kendi saadetlerini temine mahsus bir âlet hükmünde idi. Venedikliler, Girit'e yardım kuvveti gönderilmemesi için Çanakkale Boğazı'nı abluka ediyorlardı. Askere ulufe verilmediği için donanma Boğaz'dan çıkamıyordu.

"Bu esnalarda kiraz faslı olduğu için ayân ve erkân Boğaz muhasarası tasasını unutup boğaz derdine" düştüler. Boğaziçi ve Kâğıthane koruları ud ve tanbur sesleriyle inledi. İstanbul'un zevk ve neşe nağmeleri, Anadolu'nun gözyaşları içinde çıkardığı feryatları kimseye duyurmuyordu. Ocağın elebaşıları, ağaların mensupları yağmacılıktan istifade ederek, "âlî evler ve köşkler" yaptırmakla meşgullerdi.

Ocak ağaları birbirine yardım ediyorlar, memleketi müştereken soyuyorlardı. Ağaların şirketi, menfaat ortaklığı idi. Bu menfaat bozulmadıkça, birbiri aleyhinde bulunmaları imkânsızdı. Özellikle yeniçeriler ellerinde idi. Ortalar ele alındıktan sonra, kendilerinin iktidardan düşmesi imkânsızdı. O zamana kadar bütün isyanlar yeniçeri vasıtasıyla yapılmıştı, cülûsların çoğu ordu vasıtasıyla olmuştu. Halk, ağalara intisapla geçinecek, ufak bir taşkınlık üzerine ordunun silahıyla kafası ezilecekti. Fakat ağalar yağmasında mühim bir zümrenin de hissesi vardı: Ulema...

Ulema, yağmayı dört gözle beklemekteydi. O zamana kadar devletin nizamı bozuldukça, ulema derhal istifadeye koyulmuştu. İsyanları teşvik etmişlerdi. Rüşvetle makamlar almaktan geri durmamışlardı. Şeriatın ve dinin ayaklar altına alınmasına karşı ulemadan mühim bir zümrenin yiğitlikle ileriye atıldığı görülmemişti. Kanun ve nizamın bozulmasından ilk evvel istifadeye koşuşan, ulema idi. Şimdi de aynı çapulculuk baş gösterecekti.

Ulemanın başında, Sultan İbrahim'in şer'î katili, Abdürrahim Efendi bulunuyordu. Rumeli Kadıaskeri Kara Çelebizâde Aziz Efendi; Anadolu Kadıaskeri de Kabakulakzâde Mehmed Efendi idi. Abdürrahim Efendi, Sultan İbrahim cinayetinden sonra sipahileri kırdırmak için fetvalar vermişti. Zorbaların

katlini talep eyledikleri âsileri "Müslümanlar'ın salihleri" tabir etmişti. Bütün isyanlarda Abdürrahim Efendi'nin teşviki görülmüştü. Abdürrahim Efendi, merhametsizdi. Hatır kırmakta hiç tereddüt etmezdi. Ağalara dayandığı için zevalini asla hatırına getirmezdi. Esasen Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesinde o da ağalarla birlikte iş görmüştü. Yağmada onun da hissesi vardı. Abdürrahim Efendi, servetiyle, debdebesiyle meşhurdu. Oğlu Mehmed Çelebi, vaktiyle Sultan İbrahim'in tekliflerine karşı isyan etmiş, hamiyet erbabı arasına dâhil olmuştu. Şimdi o da samurlar içinde yaşıyor, ihtişamdan zevk alıyordu. Sarayında yetmiş-seksen at besliyordu. Bahçelerinde otuzdan fazla "genç hizmetkâr"ı vardı. Genellikle, parlak ve gösterişli maiyeti ile koçıya koçuya biner, Topçular'daki çiftliğine doğru giderdi. Mehmed Çelebi'nin debdebesini gören halk:

-Sultan Mehmed geçiyor! diye alay ederlerdi. Sultan İbrahim'i israfından dolayı telef ettiren Abdürrahim Efendi, oğlunun sefahatını aksine kolaylaştırdı. Müftü efendi, küçük oğlunu Sahn'a[128] çıkardı. Fatma Sultan'ın, Anadolu kadıaskerinin baldızının ricasıyla ulemaya makamlar verdi. Genellikle Şeyhülislâm Dairesi'nde, ulemanın birbiriyle makam kavgası ettikleri görüldü. Kimi kıdemini, kimi liyakatini öne sürer, ilmî makamları bir türlü paylaşamazlardı. Şeyhülislâm Dairesi'ni dolduran beyaz örfler altında galiz küfürler işitilir, ulemanın fikrî seviyesini gösterecek mantıklara tesadüf edilirdi. Bir defa, Şaravîzâde, Mısır mansıbını yakalamak istedi. İktidarını ve kıdemini ileriye sürdü, bunun hiçbir tesirini göremeyince büyük bir hiddetle:

-Mısır'ı rüya âleminde bana Peygamber aleyhi's-salâtü ve's-selâm verdi. Her kim tasarruf ederse ocağı berbat olur. Bana

128 Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan yüksek dereceli medrese (yay. haz.).

zulmeden hayır görmez, diye bağırdı. Daha sonra, müftünün oğlu, kendisinin Galata kadılığından çekileceğini hisseder etmez, babasını tahkirden geri durmadı. Büyük bir öfkeyle babası Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi'nin huzuruna çıktı:

-Bu makamı bana sen mi verdin, alırsın? Eğer Kadri'ye verirsen döverim, tepelerim! diye haykırdı. Ağaların zulmü altında perişan olan halkı şeriata göre soyacak ulema, vazifeye memur olmak için birbirini parçalıyordu. Nihayet, Kara Murad Paşa bir çare düşündü, bir gün kadıaskerlere:

-Efendiler, ulema içinde nice cahiller yüksek mertebelere çıkmışlar, nice âlim ve hak edenler, metruk ve itibarsız kalmışlar. Bundan sonra bunlara ilim ve faziletlerine göre rütbeler verilsin, dedi.

Fakat kadıaskerlerden sükût ile cevap aldı. Kadıaskerler, susmalarıyla bu usûlün uygulanmasının imkân haricinde olduğunu anlatmak istiyorlardı. Murad Paşa, ulemanın bu düzensizliğinden sıkıldı, Abdürrahim Efendi'nin azli için Valide Kösem Sultan'la görüştü, dostu Müneccimbaşı'nın tavsiyesi üzerine Bahaî Efendi'yi şeyhülislâmlığa geçirdi. Abdürrahim Efendi, bu felaket üzerine "yirmi kadar çavuş ile koçuya konup" oğlunun çiftliğine gönderildi (1648). Efendinin azli, ağaları da kuşkulandırdı. Sultan İbrahim'in tahtan indirilmesinde, ağalar saltanatının tesisinde büyük gayreti görülen müftünün azline Koca Muslihiddin ile Bektaş Ağa kızdılar, müsteşarları Fatih vaizi ile uzun uzadı dertleştiler:

-Sırren ve darren de çok vefalı arkadaşımız olan Abdürrahim Efendi'yi azletmeye sebep nedir? Bizimle meşveret etmeksizin bu büyük işe cüret etmekten vezirin bize de suikastı olmak vardır, dediler.

Bu azl, Abdürrahim Efendi'nin bütün sırlarını da meydana çıkardı. Müftünün oğluna makam almak için para verenler yakasına yapıştılar, zorla İstanbul kadısının huzuruna getirdiler. O zaman iki kadı arasında şiddetli bir münakaşa çıktı. İstanbul kadısı davayı dinledi. "Akçelerin sahiplerine iade edilmesine" karar verdi. Mehmed Çelebi, bu hükme karşı hayret etti:

-Bu nasıl hükümdür? dedi. İstanbul kadısı ısrar etti:

-Be hey Çelebi, bu senin bildiğin mesele değildir. Var, şu Müslümanlar'ın hakkını ver.

Abdürrahimzâde, kadıyı tahkir etti:

-Allah'a hamdolsun, okuduğumuz bize yeter. Hele ibnelik ile meşhur değiliz, dedi.

İstanbul kadısı cevap verdi:

-Çelebi, ibneler kendi ayıbını halka isnat, iftira ile kendini aklamak olagelmiştir. İbne odur ki yirmi-otuz el altında dilber oğlan besleye.

Kadı efendi bu sözle de hiddetini yenemedi. Murad Paşa'ya koştu, "mahdumun edep dışı tavrını" anlattı.

Murad Paşa, müftüyü de, oğlunu da "Topal Muharrem'in kalyonuna koyup hacc-ı şerife gönderdi"

Murad Paşa, Bahaî Efendi'yi şeyhülislâmlığa getirdikten sonra, ulemanın silsilesini yürütmeyi teklif etmiş, Bahaî Efendi razı olmamıştı.

Bahaî Efendi'nin bir hasmı da, Kara Çelebizâde Aziz Efendi idi. Abdülaziz Efendi fazl ve kemaliyle mümtazdı; fakat, meslek icabı makam yağmasından geri kalmaya gönlü razı olmuyordu. Abdülaziz Efendi'nin gayesi meşihatti. Murad Paşa'yı daima zorlar, Bahaî Efendi'nin yerine geçmek isterdi. Kara

Murad Paşa, Bahaî Efendi ile dargın olduğu halde "iki ayda bir şeyhülislâm değişikliği fenalığından kaçınıp" Aziz Efendi'ye, o zamana kadar benzeri görülmediği halde, fetva payesi icat etti. Bütün ulema, ayrıca fetva payesi icat edilmesine hayret etti. Abdülaziz Efendi bu paye ile de arzusuna nâil olamadı. Merasimde ve bayramlaşmalarda kendisine mevkii bulamaz, kubbe vezirlerinin önüne geçmek istedikçe, herkesten bir kakış yer, kısa boyu, şişman vücudu, iri kavuğu ile ezile büzüle eski mevkiine çekilirdi. Devrin en âlim zatları bile bu gibi küçüklüklerden âzâde kalamazlardı.

Bahaî Efendi gayet sertti. Müftülük ırzını muhafazaya daima itina ederdi. Bir defa, İzmir'de İngilizler'den birinin İngiliz konsolosundan iki yük akçe davası zuhur etti. Bahaî Efendi elçiyi kendi evinde hapsettirdi. Bu hal, ağalar arasında dedikoduya sebep oldu. Kethüda Bey'in evine toplandılar, meşverete başladılar. Müftüye haber gönderdiler. Bahaî Efendi, ağaların bu teklifini haber alınca, büsbütün hiddetlendi. Memlekete musallat olan cahiller çetesinin müdahalesinden müteessir oldu. Ağalar tarafından gelen Müderris Altıparmak'a hiddetle bağırdı:

-Ağalar dediğin heriflerin bu tasallutu nedir? Böyle kalır mı zannederler. Vallahi ağalarını da, seni de katlederler.

Altıparmak, müftünün sözlerini ağalara değiştirerek anlattı. Nihayet Kethüda Bey'in maskaralarından Sarı Kâtib gönderildi. Sarı Kâtib, tam bir edeple, Bahaî Efendi'nin huzuruna girdi. Gayet nazik bir şekilde söze başladı. Müftü efendi, iri örfü altında, kaşlarını çatmış dinliyordu.

-Ağalar huzûr-ı izzete dualar edip derler ki, bu kadar senedir ki Venedik dedikleri bir balıkçı kâfiriyle düşmanlık olunup

bunca mal ve can telef olup henüz gereği gibi galibiyet ve hakkından gelinmek müyesser olmamıştır. İngiltere kralı hod Frengistan meliklerinin en büyüklerinden, mal ve asker sahibi, gemiler ve harp âletlerinden çok şeye sahip kraldır ki eğer sulh olunmazsa büyük fenalıklara ve zararlara kadirdir. Onunla sulhü bozup İslâm askerine bir iş açmak size münasip midir?

Bahaî Efendi şu cevabı verdi:

-Baka Kâtib Efendi, İngiltere dedikleri mel'unun sulha riayeti olsa düşmana yardım etmezdi. Bundan sonra bu kadar edepsizlik edip, şer'an onu ortadan kladırmak lazım gelip din ve devlet işlerine cânib-i şer'den istişare ve inkıyat lazım iken böyle söz İslâm'a düşer mi?

-Behey efendi, hangi müftü hanesinde balyos hapsetti? Şu mel'unu serbest bırakın.

Bahaî Efendi'nin benzi atdı. Sarı Kâtib'in cüretine karşı köpürdü, hiddetinden üzerine atılmak istedi. Nihayet:

-Baka bre asılacak! Bu ağaların olacak herifler ne demek isterler? Onların din işlerinde müdahaleleri nedir? Niçin hadlerini bilmezler? Âlemi rüşvetle harap edip hadlerini aşmakta ifrat ettiler. Şimdiden sonra bu şehirde şeriatın icrası nice mümkündür? dedi. Ağaların zulümlerini ve rezaletlerini, millete ihanetlerini birer birer saydı, Sarı Kâtib'i mükemmel bir haşladı. Hakikaten, Bahaî Efendi ağalar saltanatından esasen nefret ederdi. Kaç kere valide sultana tezkire yollamış:

"Bu zorbaların sözlerine uymak, iğrençliklerine müsaade etmek ve tâbi olmak zor iştir. Ben bunların istediği gibi hareket edemem ve bunlar ile başa çıkılmak dahi imkânsızdır" demişti. Kösem Sultan ise:

"Yüze gülmek ile iyi huyluluk ile geçinip bir zaman tahammül etsinler" diye cevap göndermişti. Bahaî Efendi, bir türlü bu yüze gülmeyi yapamamıştı.

"Şirvanî Ahmed Efendi ki mecliste bulunmakta imiş. Nakleder ki: Anadolu Kadıaskeri Kudsîzâde ol mecliste bulunup Molla'nın hiddetlenmesini gördüğünde tedbirlilik yolundan Molla'ya rica edercesine hitap edip: 'Sultanım bunların günahı yoktur. Bunlara kızmayın' diye Sarı Kâtib'i korumak istediğinde, Molla ona da kızarak: 'Baka efendi! Sen kadıasker misin? Küffârı himaye eden herifler zamanında ne maslahat için divana varırsın? Yarın evinden çıkma ve divana varma!' diye azarlayıp daha sonra Sarı Kâtib'i: 'Çık!' diye azar ile gönderdi. Sarı habis dahi her söze bin yaprak ve dal işleyip ağalara eriştirdi."

Ağalar Bahaî Efendi'nin öfkelenmelerine hiç önem vermediler, derhal Bahaî Efendi'yi azlettirdiler, elçiyi salıverdiler. Sipahilere maaş vermek için fazla olarak da dua-gûların senelik yüz yetmiş yük akçeye ulaşan tahsisatlarını kestiler. Valide Kösem Sultan, ağaların bu hareketlerinden sıkıldı. Devlet adamlarına haber gönderdi:

-Bir defada otuz bin kadar adamin erzakını kesip mahrum ediyorsunuz. Bunların beddualarını hanginiz boynunuza alırsız? dedi. Ağalar arasında uzun müzakereler geçti. Müzakere esnasında, bir hayli nüfuz sahibi olan Sarı Kâtib ileriye atıldı:

-Be canım! Bunca zamandır âlem ki fetholur, hiç Molla falanın, ya Derviş filanın duasıyla falan kale fetholunmuştur dedikleri işitilmiş midir? Yine kaleleri alan, küffara kılıç çalan, kimi Sarhoş İbrahim Beşe, kimi zâlim falan beşedir. Bu memleketler ve bu kaleler böyle yiğitler eliyle fetholmuştur.

Öyle zayıflarını diliyle ne işe görülür? dedi. Sarı Kâtib'in bu sözleri, esasen dine o derece ehemmiyet vermeyen ağalar tarafından da tasvip edildi, ulemaya katî bir darbe vuruldu.

Kadınlar saltanatı sayesinde hükümeti ellerine alan ağalar bu şekilde, gâh ulema ile uğraşırlar, gâh donanma hazırlamakla meşgul olurlardı. Fakat en ziyâde zevk ve safâ ile vakit geçirmeye, gelecekleri temin için de para toplamaya bakarlardı.

Ağaların bu birliği, sarayın müdahaleleriyle, eski bağlılığını kaybetti. Sarayda padişahın annesi Turhan Sultan'la ihtiyar Kösem Sultan bir türlü yek-diğeriyle geçinemiyorlardı. Turhan Sultan, bütün nüfuzun Kösem Valide elinde bulunmasına tahammül edemiyordu. Nihayet ikisinin ağaları, sarayda iki hizip oldular, saray dâhilinde yeni bir arbede hazırladılar. Hatta Sadrazam Kara Murad Paşa saraya geldi, "bazı zarar eserleri hissolunduğu için" Sinan Paşa Köşkü'nden öteye gitmeye cesaret edemedi. Nihayet bu mücadele, birkaç Harem ağasının sürülmesi ile kapandı. O tarihten itibaren, iki valide, kaynana ile gelin, ağalardan kendilerine taraftar edindiler. Büyük valide, Murad Paşa ile hoş geçiniyor, Turhan Sultan da Kethüda Bey'i tutuyordu. Bu şekilde ağalar da iki gruba ayrılmışlardı. Bununla beraber aralarında zevküsefa yine eksik olmazdı. Devlet adamları, birbirlerinin içoğlanlarını bile ayartırlardı. Mesela Kethüda Bey, Murad Paşa'nın adamlarından Hezarpare biraderi Defterdar İbrahim Ağa'nın içoğlanlarından en güzellerini kaçırttı, defterdarın şikâyeti üzerine derhal kendisini azlettirdi. Yerine, Zurnazen Mustafa Paşa'yı defterdar yaptırdı. Eski defterdarın hesabını gördürmek için bir ferman aldı. Bir gün Sadrazam Murad Paşa'nın huzurunda defterdarın hesabı görüldü. İbrahim Ağa bu güvensizlikten müteessir

oldu. Sadrazamın huzurunda halef ve selefin birbiriyle kavga ettikleri görüldü. Zurnazen, Hezarpare'nin kardeşine:

-Bre sarhoş! Hani on bin yük akçe kendi zevkine telef ettin? dedi. O da:

-Bre cahil, edepsiz! Defterdarlık zurna çalmak değildir. Var, sen zurnanı çal. Bu üslûp ile nasıl defterdarlık edersin? Ben yirmi gün defterdarlık edip bütün işleri veziriazamın fermanıyla gördüm. Sende olan altı yüz yük mirî malı nice eyledin? diye karşılık verdi. Nihayet hesaplar görüldü. İbrahim Ağa, ağalar zümresine mensup olduğu için, defterdarlık zamanındaki para çalmaları meydana çıkarılmadı. Fakat ocak ağaları arasında, Murad Paşa'nın tek başına hareketine ve kendilerine danışmadan iş görmesine karşı bir düşmanlık hâsıl oldu. Murad Paşa, esasen Müftü Abdürrahim Efendi'yi azlederek Bektaş Ağa ile Muslihiddin Ağa'yı gücendirmişti. Şimdi de Kethüda Bey'le arası açıldı.

Murad Paşa, her şeyden evvel, Kethüda Bey'i İstanbul'dan atmaya baktı. Kendine yeniçeri ağalığı teklif etti. Fakat bir türlü kabul ettiremedi. Nihayet Budin Eyaleti'ne gitmesi için hatt-ı hümayun çıkarttı. Kethüda Bey:

-Benim Budin'de ne işim vardır? Vezirlik ne haddimdir? diye red cevabı verdi. Murad Paşa, buna da muvaffak olamayınca, Kethüda Bey'i ciride davet edip öldürtmek istedi. Kethüda Bey'in hafiyeleri bunu da kendisine haber verdiler.

O gün Kethüda Bey ciride gitmedi. Fakat sipahi çıraklarını divana hücum ettirmek, Murad Paşa'yı parçalatmak için hazırlık yaptı. Ağaların bu şekilde fedailik edecek pek çok taraftarları vardı. Bilhassa, Tophaneli bir Mustafa Ağa vardı ki, insafsız bir katildi. Kethüda Bey bu gibi sipahileri elde etti,

kendilerine ihsan vaadinde bulundu, divana hücum ettirmeyi kurdu. Murad Paşa da hafiyeleri vasıtasıyla bu hazırlığı haber aldı, divana gitmedi. İki kurnaz ağa birbirini devirmeye çalıştılar, fakat ikisi de başarılı olamadılar. Nihayet, o gün sipahiler ulufe bahanesiyle divana geldiler, bağırıp çağırdılar. Nihayet birkaç kese ile ağızlarını kapayıp savuştular.

Bununla beraber Murad Paşa'nın zevali yaklaşmıştı. Turhan Sultan'ın himayesi, Kethüda Bey'in mevkiini günden güne sağlamlaştırıyordu. Onun muvafakati olmadan hiçbir iş görülemiyordu. Kethüda'nın nüfuzu arttıkça, ağaların da zorbaları o tarafa döndüler, Murad Paşa'nın kuvveti gittikçe azalıyordu. Bektaş Ağa "vezirin taraftarı ve ocak ağalarının ihtiyarı olduğundan" Murad Paşa ile Kethüda Bey'in aralarını bulmaya çalıştı. Kara Çavuş ile Kethüda Bey ve Muslihiddin Ağa bir gün gizli bir cemiyet kurdular ve kararı verdiler:

-Elbette Murad Paşa katlolunsun.

Fakat Bektaş Ağa söze geldi:

-Behey adamlar, şu adam benim hasmımdır. Cümlenizin rızasıyla vezir oldu. İstemezseniz kendi rızasıyla mührü sahibine teslim eylesin. Katletmek niçindir? Onun kuşça canını elbette bana bağışlarsınız. Makul gördünüz, vezir oldu. İstemediniz, eğer veziriazamlığı bırakmazsa ol vakit bildiğiniz elinizde, dedi. O zaman ağalar, Murad Paşa'yı memnun etmeye çalıştılar. Kethüda Bey'in adamlarından Tophaneli Mustafa, "Bağdat'ta yetmişten fazla yeniçeri yoldaşını günahsız olarak boğup suya attığı", kendi ocağa mensup olduğu halde, silah arkadaşlarını öldürdüğü için, "katli çoktan geçmiş zâlimdir diye" ittifak ettiler. Kendi adamlarından olduğu ve sadrazamdan da korktukları için kaçırmaya karar verdiler. Murad Paşa,

ağaların entrikalarından bıkmıştı. Gerçi kendi de onlara mensuptu, fakat mevkiinin sarsıldığını artık açık bir şekilde anladı. Zaten Bektaş Ağa'dan haber gelmiş:

-Şimdiki zamanda senin veziriazamlığında parlaklık kalmadı. Hemen maslahat-ı vakt oldur ki mührü getirip kendi arzunla padişaha teslim edip, yakanı kurtarasın ve korkuyu def eyleyesin, denilmişti[129]. Murad Paşa yoldaşlarının teklifine hiç ses çıkarmadı, doğru saraya geldi, kendisine Budin Eyaleti'ni rica ve mührü padişaha teslim etti. Genç Sultan Mehmed'e şu sözleri söyledi:

-Şevketlü hünkârım. Bir memlekette dört veziriazam olmaz. İşte mührün, bir kuluna dahi ver. Ben kuluna dahi bir ekmek parası ihsan eyle. Hayır duanla meşgul olayım. Ama zinhar mührü yeniçeri ocağından kimseye verme. Devletinizin yok olmasına sebep olur.

Valide Kösem Sultan düşündü, mührü Kaya Sultan'ın kocası Melek Ahmed Paşa'ya vermeyi uygun gördü. Murad Paşa, bu tayinin olacağını zaten anlamıştı. Kendisine rakip olabilecekleri İstanbul'dan uzaklaştırdığı sırada, Melek Ahmed Paşa'yı da bu arada Bağdat'a gitmek üzere Üsküdar'a geçirmişti. Fakat hanımı Kaya Sultan, paşanın taşradan daha pek yeni geldiğini söylemiş: "Şimdi niçin gider? Bari beni boşasın!" diye tepinmişti. Sultan Mehmed, sadrazamın kararına muhalif bir şey yapamamış, Valide Kösem Sultan da bu arzuyu kesinlikle icra ettirmişti. Şimdi, mührü Melek Ahmed Paşa'ya vermeye razı idiler, fakat bu sefer de Melek Ahmed Paşa mührü kabul etmiyordu. Ahmed Paşa, ağaların Murad Paşa'ya yaptıklarını biliyordu. Ağalar saltanatı sürüp gittikçe, memlekette hakkıyla

129 *Fezleke-i Kâtib Çelebi*, cild 2, s. 61.

vazifesini yerine getirmenin mümkün olmadığını anlamıştı. Hakikaten ağalar, sadrazamlığı kendilerine siper edinirler, hiçbir mesuliyet görmeden halkın haklarını yağma ederlerdi. Halka şahsî mesul olarak da sadrazamı gösterirlerdi. Bununla beraber sadrazamı hiçbir işte serbest bırakmazlardı. Gizli müdahalelerle ve icrası kanuna aykırı tekliflerle halka karşı rezil ederlerdi. Melek Ahmed Paşa ısrar etti. Vazifesinde müstakil bulunmadıkça, sadrazamlığı kabul etmedi. Nihayet ocaktan bir fert işlere müdahale etmesin diye şart olundu, Melek Ahmed Paşa sadaret mevkiini elde etti (1650).

Murad Paşa'nın iktidardan düşüşü, Müneccimbaşı'nın ve daha sair adamlarının katli ile neticelendi. Müneccimbaşı önce azledildi, "başka memlekete" gitmek şartıyla affolundu. Fakat Hüseyin Efendi, İstinye'de, dostlarından birinin yalısına çekildi. Oradan Kethüda Bey hakkında Kösem Sultan'a tezkireler gönderdi. Bu tezkireler Kösem Sultan'ın düşmanı, Kethüda Bey'in taraftarı, Turhan Sultan'ın adamları tarafından yakalandı. Nihayet Bahaî Efendi'nin fetvası ile katline karar verildi. Kethüda Bey, Boğaziçi'ne asesbaşının neferlerini gönderdi. Müneccimbaşı, kayıkla Anadoluhisarı'na kaçarken yakalandı. Kelime-i şehâdet getirmesine bile meydan verilmeden boğulup denize atıldı.

Bununla birlikte, Murad Paşa'nın düşüşü ile de ağalar arasında nifak eksik olmadı. Bu sıralarda ocağın piri Koca Muslihiddin'in vefatı, ağaları tecrübeli bir ihtiyardan mahrum etti[130].

Melek Ahmed Paşa, ilk zamanlarında ağaların zaafından daima istifadeye baktı, ocak taraftarlarını uzaklaştırmaya başladı. Sadrazamlık talebini içeren, Harem'e gönderilen tezkireleri

130 Naima, cild 1, s. 33

yakalattı. Kethüda Bey'in adamlarını bile azletti. Bu suretle ağaları kendisinden ürküttü. Fakat neticede kendisinin mağlup olacağını anlayınca, o da ağaların tarafını tutmaya mecbur oldu. Artık sadrazam ve ağalar ittifak etmişler, memleketi istedikleri gibi idareye başlamışlardı. Kethüda Bey, sadrazamın kendilerine katılması üzerine memnun oldu, Topkapısı'ndaki bahçesinde parlak ziyafetler tertip etti. Bu ziyafette sadrazamla beraber bütün ocak ağaları da bulundular, "alât-ı zerrine garkolmuş atlar" üzerinde gezdiler, memleketi soymak için akdettikleri ittifakı bu şekilde yücelttiler.

Ağalar eğlence ile meşgul iken, genç padişah da ava henüz başlamıştı. Kâğıthane'de tavşanlara zağarlar saldırıyordu. Bu eğlencelerden birinde tavşan, zağarın önünden kaçmayı başardı. Sultan Mehmed tavşanı büsbütün azat ettirmek istedi. O esnada başka bir zağar ileriye doğru fırladı, tavşanı yakaladı. Bu hal üzüntüye sebep oldu. Nihayet zağara tavşanı bıraktırdılar. Fakat tavşan "önceden padişahın affına mazhar olduğundan" hiçbir yerinde yara görmediler, bu başarıyı da derhal "padişahın kerametine" yordular.

Memleket, zaruret içinde çırpınırken, saray ricâliyle devlet erkânı bu işlerle meşgul olurlardı. Hazine son derece sıkıntıda idi. Halk her türlü zulümlere uğruyordu. Devletin vergileri, Mısır, Bağdat ve kapudanlık caizelerinden, esnaftan alınan vergilerden ibaret kalmıştı. Vezirlerden bazıları bu caizeleri bile vermemek için kaçıyorlardı. Sadrazam Melek Ahmed Paşa ağalarla bir olmuştu. O da mevkiini temînden başka bir şey düşünmüyor, kendisine rakip kabul ettiklerini uzaklaştırmaya çalışıyordu. Ahmed Paşa'nın en ziyade korktuğu, Siyavuş Paşa idi. Nihayet, paşayı İstanbul'dan uzaklaştırmak için kapudanlıkla çıkarmak istedi. Siyavuş Paşa gayet zekî ve

güzel konuşan bir zattı. Sadrazamın düşüncesini anladı. Kara Çavuş'a hitaben:

-Ağa hazretleri! Malumdur ki bir kimse veziriazamlığa talip olsa ya Harem-i Has tarafından işe, yahut taşrada devlet erkânı olan ağalara müracaata muhtaçtır. Eğer içeriden hareket olsa, veziriazam kendilerine damattır, iç halkı kendi ellerindedir, mutlaka vâkıf olurlar ve eğer taşradan hareket olunsa ağalardan biri sizsiniz. Bizim tarafımızdan yazlı veya sözlü bir hareket zuhur ettiyse, söyleyin, utanalım. Ve hem bu asırda vezir olmanın ne kadar rahat ve bereketi vardır, malumunuz değil midir? dedi. Kendisinin kesinlikle veziriazamlığa talip olmadığını ispat etti. Siyavuş Paşa bununla da kanaat etmedi. Melek Ahmed Paşa'yı bizzat gördü, karşısına geldi, diz çöküp mesleğini izah etti. Sadrazamın karşısında o kadar çok oturdu ki, kalkarken ayağı incindi. Kösem Valide Sultan, Siyavuş Paşa'nın bu müracaatını derhal haber aldı. Melek Ahmed Paşa ile hanımı Kaya Sultan'a haber yolladı.

-Siyavuş Paşa'yı incitmeyesiniz. Rızam yoktur. Ayağı ağrımış. Gönlünü alınız.

Sadrazam çarçabuk ağalarından biri ile iki şişe çiçek gönderdi. Siyavuş da ağayı ağırlamak için, üstündeki bin guruşluk samur kürkü çıkarıp giydirdi. Bir maksat takip etmesin diye kendisine, gizlice bin altın harçlık bile gönderdiler.

Sadrazam, mevkiini bu suretle temin ile meşgul iken, kapudan paşa Girit seferine yardım kuvveti talep ediyordu. Etrafa tekâlîf-i şâkka[131] için emirler gönderildi. Ahali zaruret içinde idi, dinleyen olmadı. Askere verilecek ulufe tedarik edi-

131 Tekâlîf-i şâkka: Osmanlı İmparatorluğu'nda fevkalede vergilerden olup, haklarında şer'î cevaz bulunmayan ve genellikle haksız kabul edilen ağır yükümlülüklerdir (yay. haz.).

lemedi. Esasen 1651-1653 senelerinin vergileri tamamen toplanmıştı. Bu iki seneye mahsus gelirlerin nereden temin edileceği düşünülüyordu. Bu mühim meseleyi halletmek için bütün ağalar ve vezirler sadrazamın yanına toplandılar. Yegâne çare olmak üzere, vüzera haslarının kaldırılmasına karar verdiler. Bu sefer de buna, vezirlerin büyük çoğunluğu muhalefet ettiler.

Gürcü Paşa:

-Biz bu Âsitâne'de vezaret rütbesine nâil olup hasları tasarruf ederken dahi Müslüman olmayan oğlanlar kâfir diyarından gelip vezir olup sadrazamlığa nâil olup cihanın malını tasarruf edip bize bu rütbeyi ve bu kadarca ekmek parasını çok gördüler. Biz tahammül ettik, dedi. Sonra, sadrazama döndü:

-Cümleden cenâb-ı şerifiniz ki hâlâ sadrazamsınız, en küçük bir makamı elli keseye sattığınızda yirmi kese kendiniz için alırsınız, haslarınız gitse ve dursa zarara uğramazsınız. Sair vezirler ki, maaşları yalnız hastan ibarettir, onların halini mülahaza buyurun. Haslarını almak murad ederseniz, divanda vüzera dahi lazım değildir, biz dahi bu diyardan ayağı çekilmiş oluruz, dedi. Söze Yusuf Paşa da karıştı, o da bu mütalaada bulundu:

-Benim on yük akçe hassım var. Bayram pişkeşi ile sultan masraflarına yetişmez. Has kaldırılırsa şüphesiz bu masrafımız dahi artar.

Nihayet sadrazam, Kenan Paşa'ya:

-Paşa hazretleri siz de buyurun, deyince, Kenan Paşa büyük bir hiddetle, Bektaş Ağa'ya döndü. Elini kaldırdı, yumruklarını sıktı:

-Cihan büsbütün avucunuzda, her ne dilerseniz edin. Yeniçeri mevacibi üç yüz bin guruş ile kapanırken sekiz yüz bin

guruş olur. Üç yüz binden gayrısı sizin yanınıza kalır. Bu tür malları alanların ulufeye yardım etmesi gerek. Yoksa vezirlerin yirmişer-otuzar keselik hasından her biri ki bu kadar içoğlanı, kapıhalkı ve çoluk çocuk ona münhasırdır, alındığı takdirde hazineye ne faydası olacaktır ve ne tür yaraya merhem olur? diye bağırdı. Ağalar bu cevap üzerine, birbirlerinin yüzlerine baktılar, Bektaş Ağa:

-Benim dört yüz akçe günlük ulufem vardır. Dahi sair işlerde dahlim yoktur, diye güyâ cevap verdi, kimse sesini çıkarmadı. Nihayet hiçbir şeye karar verilemeden vezirler dağılıp gittiler. Sipahileri, ulufe almak için geldikleri zaman, Divan'dan:

-Seferlisiniz Girit'e! diye tehdit ettiler. O zaman hepsi birden Paşakapısı'na koştular:

-Biz bayraksız ve ağasız nereye gideriz? Bir alay fakiriz. Ulufelerimizi tamam vermezler, diye merdiven ayağında bağrıştılar. Melek Ahmed Paşa, bu feryat üzerine, orta kuşağıyla yerinden sıçradı, papuçsuz merdiven başına geldi:

-Bre herifler! Bir alay padişah âsisi heriflersiniz. Hep öldürüleceklersiniz. Ne ağız kalabalığı edersiniz? diye bağırdı. Sipahiler cevaptan geri durmadılar:

-Devletlü! Biz bayraksız, ağasız sefere gitmeye kadir değiliz.

Sadrazam, bayrak ve ağalar sefere gidince, kendisinin de gitmesi lazım geleceğini düşünemedi. Birden bire:

-Padişahın seferine hazır olun. Ben dahi giderim, dedi. O zaman Melek Ahmed Paşa'nın yerinden kımıldamayacağını bilen sipahiler:

-Ne güzel! Siz giderseniz biz de gideriz, diye gülüşmeye başladılar. Melek Ahmed Paşa bu dalga geçmeden büsbütün hiddetlendi, sipahileri ikna için gayet büyük bir yemin etti:

-Ben elbette giderim. Eğer gitmezsem kâfir şapkası başıma olsun!

O gün sipahiler dağıldı. "Vezir sefere gider!" diye şayialar çıktı. Tuğlar ısmarlandı. Bu haber ağaların da kulağına gitti. Vezir sefere gidince tabii olarak onların da gitmeleri lazımdı. Fakat kendileri memleketi soymaktan başka bir şey bilmedikleri cihetle, bu şayia hepsini vezirin aleyhine tahrik etti.

İşte o esnada idi ki, İzmir'de İngiliz konsolosunun meselesi çıkmış, ağalara karşı duran Bahaî Efendi azledilmiş, yerine Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi şeyhülislâm olmuştu.

Abdülaziz Efendi meşihati elde edince, ağalarla müştereken hareket etti. Melek Ahmed Paşa büyük bir kalyon yaptırmıştı. Kalyon denize indirileceği esnada yanı üzerine devrilip battı, elli kadar adam telef oldu. Ahmed Paşa bu başarısızlık üzerine ağlamaya başladı. Fakat seyre gelen halk bundan memnun oldu:

-Zulüm ile yapılan geminin hali budur. Sairinin hali ne olacağı bundan malumdur, diye savuşup gittiler. Her tarafta memnuniyetsizlik eserleri görülmeye başladı. Sadrazam ile Bektaş Ağa fazla caizelerle Van'a beylerbeyi gönderdiler. Eski beylerbeyini daha caizesinin bedelini çıkaramadan azlettiler. Van ileri gelenleri yeni beylerbeyini evvela kabul etmediler, bir mahzar mühürlediler, sonra hamisinin Bektaş Ağa olduğunu işitince, ağanın düşmanlığından korktular, vazgeçtiler. Mahzarı mühürleyenlerden birkısmı eski fikirlerinde sebat ettiler. Vazgeçenlerle top topa, silah silaha dövüştüler.

Ağaların zulmü yüzünden Anadolu harap oluyordu. Memleketi ıslah için canını feda etmeyi göze alanlar azlolunuyor, yerlerine ağalara mensup voyvodalar gönderiliyordu. Anadolu'da zorla isyan çıkarılacaktı. Celâlî Hasan Ağa, sipahiler arasında cesareti ile öne çıkmış bir adamdı. O esnada derdini anlatmak için İstanbul'a geldi. Hâlbuki yerine Kethüda Bey'in ağalarından biri tayin edildi, Hasan Ağa'nın hakkı gasbolundu. Hasan Ağa'ya da İstanbul'dan gitmesi emredildi. Hasan Ağa, voyvodalığı, hazineye geçen paraları verilmedikçe gitmeyeceğini söyledi, ısrar etti. Nihayet otuz kese akçe ile gitmeye razı oldu. Hasan Ağa giderken ağalara sitem etti:

-Bizi mahzun ve mağdur yollayıp ol vilayetlere acımazlar mı? dedi. Ağalar buna kısa bir cevap verdiler:

-Bundan kalkıp gitsinler. İsterlerse Anadolu'yu ateşe yaksınlar!

Fakat Anadolu zaten ateşler içinde yanıyordu. Karahisar-ı Sahib'de [Afyonkarahisar] Haydaroğlu, Konya civarında Katırcıoğlu, Halep taraflarında İpşir Paşa, daha sonra Seydi Ahmed Paşa, Anadolu halkını zulümle, kahırla yakıyorlardı. Haydaroğlu tekkeleri basar, ibadetle meşgul halkı parçalar, çarşıları ve bedestenleri yağma ederdi. Katırcıoğlu, bütün yolları tutmuştu. Anadolu'nun ulaşımını kesmiş, hacca gidenleri soyuyordu. İpşir'in mütesellimleri köyleri basarlar, ahalinin mallarını gasp, kadınlarının ve kızlarının namuslarına tecavüz ederlerdi[132]. Genellikle, paşaların maiyetinde bulunan levendler ve sarıcalar köylere konarlar, bedbaht köylülerin nafakalarını "diş kirası" namıyla gasbederlerdi. Fazla olarak da haremlerine tecavüzde kusur etmezlerdi. Akşam olur olmaz, misafir

132 Naima, cild 5, s. 240, 157; cild 6, s. 71

oldukları evin sahibini çağırırlar: "Tiz, bir fâsık mencâsı getirin!" diye "avrat" isterlerdi. Bazıları da ev sahibinin büluğa ermiş kızlarına musallat olurlardı. Bir defa, yine böyle hareket ettiler. Masum kızcağız bu vahşice tecavüzden müteessir oldu. Fakruzaruret içinde, gazap ve tecavüz altında geçen hayatını zelil bir şekilde devam ettirmek istemedi. Ertesi sabah, kendini bir ağaca astı. Sarıcalar, kızın perişan bir halde asıldığını görünce, bu felaket manzarasından da müteessir olmadılar. Kızın babasını yakaladılar: "Sen kızı inadına astın!" diye babasını da öldürmek istediler. Nihayet şiddetli bir dayaktan sonra birkaç yüz guruşunu alıp savuştular.

Anadolu zaten zulüm altında inliyordu. Bektaş Ağa, Sivas beylerbeyiliğini Çavuşoğlu Mehmed Paşa'ya 130 keseye satmış, sonradan bu vilayet İpşir'e verilmişti. Şehrizor da Çavuşoğlu'na tevcih olunmuştu. Çavuşoğlu verdiği paranın Şehrizor'dan çıkmayacağını düşünmekle müteessir iken Sivas, yağmacılar elinde soyulmuştu. Anadolu'yu yağmalayan eşkıya, köyleri kuşatırlar, fakir köylülerden "emân baha" ve "selamet akçesi" almadan mallarına ve namuslarına tecavüzden vazgeçmezlerdi. Bütün taarruzlara Anadolu uğrardı. Payitaht kapıları önünde ulufe dilenen sipahiler, ağaların elinden hiçbir şey kapmayı başaramayınca, aç ve kudurmuş bir kitle halinde Anadolu'ya koşarlar, köyleri haraca bağlarlardı. Fakir millet, uğrunda barışta malını, seferde canını feda ettiği devletin şimdi de aczinin ve fenalıklarının cezasını çekerdi. Rızkını ve nafakasını sipahilere verir, bu suretle ancak sefilâne bir hayat kazanmaya muvaffak olabilirdi.

Anadolu zaten ateşler içinde. Hükümet, âdi tabakadan yetişme, türediler elinde idi. Anadolu halkı ağaların mütesellimleri tarafından soyuluyordu. Payitahta bu zâlimlerden şikâyet

edildikçe, İstanbul'daki hamilerinin ortadan kaldırılması talep olundukça: "Onlar ocak himayesindedir. Biri bile verilmek ihtimali yoktur" cevabı alınırdı.

Anadolu halkı, feryadını işittirecek hiçbir merhamet kapısı bulamazdı. Türk'ün nafakasını paylaşan, milyonlarca nüfusu zulümlerine baş eğdiren ağalar, zevklerinden başka bir şeyle meşgul olmak istemezlerdi. Zorbalıklarına nihayet verdiremedikleri eşkıyayı ise üç tuğlu paşalar zümresine katarlardı. O zaman Anadolu'da senelerce sarıca ve levend zulmü altında yaşayan köylüler, bir gün evvelki zâlimlerin önlerinde tuğlar çektiklerini görürlerdi. Kendilerine edilen zulmün, bu şekilde devletçe de tasvip edildiğini anlayınca, keder ve ümitsizlik içinde kalırlar, eşkıyaya itaat etmekten başka çare bulamazlardı[133]. İstanbul, Anadolu'nun bu sefaletine kayıtsız idi. Türk'ün mukadderatını pençelerine alan zorba çetesi, şeref ve namus hislerinden mahrum, devamlı olarak servet toplamaya bakardı. Vatandaşlarını, saadetlerine hizmetkâr birer âlet makamında kullanırlardı. Zevklerine sarfedilecek kuvveti, Anadolu'nun kanını emerek meydana getirmeye çalışırlardı. Bütün bu zulümlere, bütün bu ihanetlere ve zorbalıklara karşı Anadolu'nun fakir ve talihsiz halkında hiçbir isyan emaresi görülmezdi. İpşir gibi zâlimler, halktan gasbettikleri paralarla eşrafa ziyafetler verdikçe, masum halk, zâlimleri bile, "Yâ fukaraların babası!" diye yüceltirlerdi. İstanbul'da satılan memuriyetlerin, ağaların hazinelerini dolduran paraların bedelini Anadolu halkı sefalet içinde ödemeye çalışır, devlet adamlarına esir gibi itaat ederdi. Dinin hükümlerini ayaklar altına alan zâlimlere bile, devlet memurları olmaları sıfatıyla,

133 "Devlet-i Aliyye tarafından nizam, tedbir ve görüş birliği olmadığı için halk dahi şaşkın olup korkularından itaat gösterirlerdi", Naima, cild 5, s. 159.

dinî bir bağlılık ile itaat ederlerdi. Cehalet, Anadolu halkını esaret altında eziyordu.

İstanbul'da zevküsefa içinde yaşayan ağalar, saadetlerini uzatan bu itaatten memnundular. Anadolu ve bütün Türk ülkeleri, onlar için birer çiftlik, geniş birer malikâne idi. Babil Medeniyeti'nin, Finike ticaretinin merkezini teşkil eden muazzam beldeler, onların idaresinde idi. Semiramisler'in latif payitahtı, Nil'in bereketli sahilleri, Suriye'nin berrak semalar altında Rûh-ı Yesû'u [Hz. İsa] yaşatan ulvî şehirleri, onların emirlerine amade idi. Eshilos'un, Aristofanis'in, Sapko'nun güzellik ve aşk terennüm ettikleri yerler, Panteonlar ve Akropolisler hep birer harabe halinde, İstanbul'a toplanan bir sürü zorbanın hâkimiyetine tâbiydi. Bir zamanlar, insanlığı saadet ve refah içinde yaşatan, garpta insanî bir medeniyet tesisine yarayan nur ve ışık menbaları, şimdi ölmez ruhlarıyla Avrupa'ya yeni bir hayat veriyordu. Cansız bir harap kitle halinde kalan şekilleri ise, kıymetlerini takdir edecek zekâ ve irfana hasret çeken, İstefe ve Mora semasının saf parlaklıkları altında yerlere serilmiş yatıyordu. Osmanlı idaresi bütün bu kıymetli hazineler ortasında kanlı bir Ortaçağ hayatı yaşıyordu. Bu idareden, en fazla etkilenen yine Anadolu idi.

Anadolu köylüsünün sosyal vaziyeti esasen feciydi: Krezos'un altınlar topladığı verimli ovalarda, Sakarya'nın münbit sahralarında, Kızılırmak'ın payitahtlar besleyen bereketli bahçelerinde, fakir ve âciz, medeniyet nurundan mahrum, çıplak ve bedbaht bir halk açlıktan ölüyordu. Tabiatın feyizlerine garkettiği bu milleti hemcinsleri soyuyordu. Başkentte yedirdikleri rüşvetleri fakir milletin sırtından çıkarmaya çalışan beylerbeyilerin ve kadıların zulmüne, vilayetlerin her birinde türeyen eşkıya çetelerinin de haksızlığı ekleniyordu.

Anadolu bu peş peşe gelen felaketlere dinî bir teslimiyet gösteriyordu. Ahaliden birçokları canlarını kurtarmak, maişetlerini temin etmek için sarıca ve sekbanlara iltihak ediyorlardı.

Osmanlı Devleti'nde garip bir ruh hali vardı: Dört türedi koca devleti, milyonlarca halkı cehaletlerine boyun eğdirerek koyun sürüsü gibi idare ediyordu. Alimi, fazılı, şairi, mütefekkiri ve askeri, bu aşikâr gasba, idare namına oynanan bu komediye karşı seyirci sıfatını takınıyordu. Kalben isyan etmek isteyenler bile, kinleriyle ancak kendi ruhlarını muztarip ediyorlardı. Milletin başından bu belayı atmak, türediler saltanatına son vermek için insanlık ve medeniyet namına canını feda eden yoktu. Sebebi de aşikârdı: Halk fikren münevver değildi. Memlekette fikrî râbıtalar, sosyal ve siyasî kuvvetler vücuda getirememişti. Halkın aç ve âciz kısmı ise çoğunluğu oluşturuyordu. Şahsî teşebbüslerden, fikrî başarılardan ziyade, himaye ile, intisap ile, hile ile yaşamak usûlü onlar için daha kolaydı. Cehalet içinde yaşayan dimağları, büyük milletlerin zulümlere karşı isyan eden kahramanlarının menkıbelerine yabancı idi; uğradığı zulümden kurtulmak için karşısında hiçbir misal ve hiçbir nümune bilmiyordu. Halkta âcizlik ve sefalet, devleti idare edenlerde zulüm ve cehalet, Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkılmaya sürüklüyordu.

İstanbul'da hakiki bir sefalet hüküm-ferma idi. Hazinenin masrafları, gelirin bir mislini aşıyordu.

Nihayet ağalar, yaptıkları zulümlerin, aldıkları rüşvetlerin, gösterdikleri cehaletlerin tesiriyle ortaya çıkan elim hali, yine milleti ezerek, yine milletin ağzından lokmasını alarak tamir fikrine düştüler, "Memâlik-i Mahruse'nin bütün tüccarlarına binde beş yüz" akçe yardım parası vermelerini teklif ettiler. Bu vergiler, kanunî ve şer'î bir şekilde de tahsil edilmedi. Aç

halkın nafakası, kafası koparılarak ağzından çıkarıldı. Anadolu'ya akçe tahsiline gönderilen Boyacı Hasan, bütün evleri dolaştı, evinde kocası bulunmayan kadınları zincirlere bağladı. İstanbul'da ağaların zevk ve sefahatına para yetiştirmek için kadın erkek bütün Osmanlı tebaasını boğazlarında zincirler, zorla dağlarda sürükledi. Bazen bu perişan, aç, Allah'tan başka imdada yetişeni bulunmayan, Osmanlı idaresinde doğmak talihsizliğinden başka suçu olmayan mazlumlar kafilesi içinde zayıf vücutlu kadınlar, zincirlerin ağırlığına, evlatlarının acısına dayanamazlardı. Ağaların bedel tahsildarı Boyacı Hasan'ın zincirleri altında, yüzleri morarmış, benizleri sapsarı, gözyaşları içinde ruhlarını teslim ederlerdi. Boyacı Hasan, bu zulümlerden de müteessir olmadı. Hizmetkârları ölen kadınların boyunlarındaki zincirlerin kilitlerini çözmek istedikçe o kaşlarını çattı:

-Canları çıksın. Ölüyü bile taşıyıp azap çeksinler ki akçeyi tez vereler, dedi. Ölülerin kokusundan yanındakilerin azap çekmesi için bedbaht kadın cesetlerini perişan saçlarıyla yerlerde sürükletti. Nihayet adamları pis kokulara dayanamadılar, ölmüş kadın başlarını zincirler içinden kestiler, o şekilde çıkarmayı başardılar[134]. Boyacı Hasan bununla da yetinmedi, Girit'te devlet uğrunda can veren, lağımlar içinde düşmanla çarpışan askerlerin Anadolu'daki timar bedellerini de reayadan aldı. Anadolu'nun feryadı, İstanbul'da ihtiyar Kösem Sultan'ın nüfuzu altında bütün mevcudiyetini devam ettiren sarayda hiçbir makes bulamadı. Hasan Ağa, mutlu ve iftiharlı, Anadolu teftişinden döndü, ağalara mensup olduğu için kendisine hiçbir şey yapılmadı[135].

134 Naima, cild 5, s. 323

135 "Âsitâne'ye ihzar olundukta ağalara müracaat ettikte muaf oldu", Naima, cild 5, s. 8.

Ağalar, memleketin menfaatlerini bu tarzda düşünürlerdi. Hatta Üsküdar'da aylarca bekleyen sipahilerin ulufelerini de vermediler. Sipahilerden bir kısmı bezgin ve mahzun memleketlerine döndüler. Kethüda Bey, bunların Abaza'ya katılacaklarından korktu, arkalarından asker gönderdi, birçoğunun katlini emretti. Bir müddet sonra masum sipahilerin başları Bâb-ı Hümayun önünde görüldü. Ahali artık bu zulümlerden nefret etmişti. Saray kapısında kesik ve kanlı başları seyredenler:

-Bu bîçarelerin suçları ne idi? Sebep olana Allah belalarını versin. Yakında cezalarını bulurlar, diye söylenirlerdi. Ağaların yok olmasına kalbî ve samimî dualar ederlerdi. Millet, ocak ağalarına lanet ediyordu. "Onlar ise asla aldırmayıp zulüm, saldırı ve tecavüzden, gururluluk ve firavunluktan" el çekmiyorlardı. Mevkiilerinin sarsıldığını hissettikçe şiddetlerini arttırıyorlar, "halka ciğer-gâh olacak işler"de bulunuyorlardı.

Bir gün, ahaliden birçokları Bektaş'ın evine geldiler. Bakkallara sermaye veren, halka eksik satan Hristiyan esnafını himaye eden Bektaş'a bir haddini bildirme dersi vermek istediler, kapısına bir "Frenk şapkası" mıhladılar. Bektaş Ağa bundan da müteessir olmadı. O sabah hizmetkârları, kapının üzerinde şapkayı görünce Bektaş'a haber verdiler. Bektaş Ağa, hiç utanmadı, güldü:

-Bizim Altıparmak İbrahim Çelebi'nin geceliğidir. Ona verin, dedi. İbrahim Çelebi, Bosnalı, ağaların bendelerindendi. Genellikle ocağa gider, küfürlü sözlerle ağaları eğlendirirdi. Bektaş Ağa zulmünü düşünmemiş, işi latifeye boğmak istemişti.

Ağaların zorbalığı çekilmez bir dereceye gelmişti. Memleketin bütün gelir kaynaklarını, ahalinin bütün servetini onlar yağma ediyordu. Hükümet idaresi namına millete ve

memlekete hiçbir menfaat temin ettikleri yoktu. Girit'e yardım kuvveti sevkedilemiyordu, vatan müdafaası namına hiçbir teşebbüste bulunulmuyordu. Ağaların siyaseti açık ve basitti: Saray tamamen ellerinde idi, yeniçeriler emirlerine tâbi idi. Ahalinin hiç önemi yoktu. Halkın tüccar takımı, onların nazarında "çarşı esnafı" idi. Fakat artık "çarşı esnafı"nın da tahammülü kalmamıştı. Bu pek aşikâr zulümleri onlar da anlamaya başlamışlardı.

Ağalar ulufe için aldıkları paraları yerler, rütbe ve makam vermek için elde ettikleri rüşvetlere doymazlardı. Bu suretle servet kazananların başlıcaları: Bektaş Ağa ve Kethüda Bey'di. Bektaş Ağa, Anadolu'nun her tarafından gasbettirdiği emtiayı İstanbul'a getirtir, hükümet tarafından satılıyormuş gibi, ahaliye gayet fahiş fiyatlarla sattırırdı. Bedelini de zorla buyuruldularla, hatta ocak çavuşları marifetiyle tahsil ettirirdi. Sadrazam, mensup olduğu avenenin taleplerine karşı duramazdı. Her ne arzu ederlerse, ister istemez dinler, isteklerini desteklerdi. Ağalar, yalnız ticaretle kalmazlardı; narh işlerine de karışırlardı. Sattıkları emtiaya konulacak fiyatları kendi kazançlarına göre tayin ederlerdi. Etin okkası o zamana kadar sekiz akçe iken Bektaş Ağa'nın müdahalesi üzerine on üç akçeye kadar çıkmıştı. Bektaş Ağa bütün kasap esnafına emir gönderir, Erzurum'dan, Anadolu'nun ve Rumeli'nin koyun gelen yerlerinden, Eflak ve Boğdan taraflarından koyun getirtmelerini yasak ederdi. Buralara yalnız kendi adamlarını yollardı. Aslında bu vilayetlerdeki idarecilerin ve memurların kullandıkları paralar da hep ağalarındı. Bu paralarla koyun alınır, sürü sürü İstanbul'a gönderilirdi. Bektaş Ağa, koyunlar gelir gelmez kasapları çağırır, bütün koyunları, hatta ölü olanlarını bile istediği fiyata satardı.

Rumeli ve Anadolu idarecileri, hep ağalar namına bulundukları vilayetlerde ticaret ederlerdi. Bütün memurlar, ağalar hazretlerinin komisyoncuları hükmünde idi. Serhat ağaları, Sakız, Bağdat ve Şam'dan ipeklileri, hilalîleri, yük yük İstanbul'a yollarlardı. Bu emtia esnafa üç misli fiyatla satılır, paraları memurlar vasıtasıyla toplatılırdı. Bektaş Ağa'nın emtiasını alan esnaftan başkası, bu cins emtiayı satmaya cesaret edemezdi.

Bu vurgunculuktan en fazla zarar gören halktı. Esnaf zaten bir şey kazanmıyordu. Ahali ise vaktiyle üç akçeye aldığı şeyi şimdi on iki akçeye almaya mecbur oluyordu. Memlekette servet kalmamıştı. Ağalar saltanatı zamanında, iki seneye yakın bir zamanda (1649-1651), halka on dört türlü vergi yüklenmiş ve hepsi de cebren tahsil olunmuştu[136]. İstanbul'da et ve yiyecekler pahalanmıştı. Halk, nafakasını tedarikten âcizdi. Ahali, pahalılıktan şikâyet ederek Divan'a üzüntüyle arzuhaller verdikçe, ağalar hiç ehemmiyet vermezler:

-Bu şehir zenginler şehridir, fukara şehri değildir. Harcından âciz olan varıp taşralarda sakin olup bulgur ve bulamaç yesin? diye halkı azarlarlar ve tahkir ederlerdi. Sonra ağalara sığınarak maişetlerini temin eden, geçici bir tokluğu vatan muhabbetine tercih eyleyen dalkavuklar güruhu da velinimetlerinin sözlerini tasdik ederlerdi:

-Behey sultanım. Bir alay köylü çiftlerini bozup gelip böyle nazlı şehirde zevkedip, et ve sair şey ayaklarına gelip, on beş akçeye almaya ar mı ederler? Hazzı olmayan eski yerine gitsin.

Koca türediler! Kendilerinin âdi tabakadan olduklarını, bulundukları mevkiiye zulüm ile, cinayet ile geldiklerini hiç düşünmezlerdi. Ağalar, şikâyetlerin arttığını gördükçe, İstanbul'un

136 Naima, cild 4, s. 99.

nüfusunu saymak, kendilerine zararlı görülenleri sürgün eylemek çaresine sarıldılar. Fakat bu teklif üzerine İstanbul'da heyecan alâmetleri gördüler. "Fitne çıkmasına halkın mizacında istidat olduğundan" bu zâlimce teşebbüsten sarfınazar ettiler.

Halkın münevverleri, İstanbul'un namuslu zümresi, hatta kendilerine zarurî olarak katılanlar bile, bu türedilere eşkıya gözüyle bakarlardı. Bu anlayış, Divan-ı Hümayun'da, kubbe vezirleri arasında da görüldü. Bir gün Kubbealtı'nda Siyavuş Paşa, beşinci vezir iken, Gürcü Paşa'nın arkasından elini uzattı, latife yapmak için Yusuf Paşa'nın dizini dürttü, paşa başını çevirmeden çekildi. Yusuf Paşa, gayet vakarlı, birden bire başını çevirdi, dizini kimin dürttüğünü anlamak istedi, kızdı, hiddetlendi. Kendisini Gürcü Paşa dürttü zannetti, paşaya çıkışmak istedi. Fakat Haydar Ağazâde kendisini sakinleştirdi. Gürcü Paşa için, gülerek:

-Paşa hazretleri şaka ettiler! dedi.

Gürcü Paşa, büyük bir hiddetle, gözlerini açtı, Haydar Ağazâde'ye çok öfkeli bir şekilde bakarak:

-Şaka vezirlerde olmaz. Yeniçerilerde olur. Her zaman şaki, ocak halkından kopar! dedi.

Divan-ı Hümayun'da geçen bu söz, orada duran muhzırlar ve daha sair erkân tarafından derhal Bektaş'a, ocağın nüfuzlu ağalarına yetiştirildi. Bektaş Ağa hiddetlendi:

-Gürcü Paşa bize eşkıya demiş! diye Gürcü'nün başına bir felaket açmak istedi. Zavallı Gürcü, meseleyi bir an evvel haber aldı, ağalara birkaç yüz guruşluk hediye verdi, özür diledi, bu şekilde şerlerinden kurtulmayı başardı[137].

137 Naima, cild 5, s. 191.

Bununla beraber ocak ağalarının eşkıyalığını yalnız düşmanları kabul etmiyordu; vükeladan, ulemadan, yeniçerilerden ve halktan da birçoğu kabul etmişti. Vezirler, onların tayin ettikleri sadrazamla iş görüyorlardı. Ulema ve yeniçeri, mevkilerini temin için onlara dalkavukluk ediyorlardı. Halk nafakalarını kaptırmamak ve yoktan yere zulme uğramamak için onlara ikiyüzlülük etmede kusur etmiyorlardı. Fakat ağaların aleyhinde bulunanlar, memleketi duçâr ettikleri felaketi üzgün bir şekilde anlatanlarla baş başa kaldıkları zaman, onlar da velinimetleri aleyhinde konuşmaktan, onlar da ağalar saltanatının iktidardan düşmesini temenni eylemekten geri durmazlardı. Yalnız şu aşikârdı ki memlekette kuvvete ve zulme karşı miskince bir itaat vardı. İstanbul'da Osmanlı tahtının etrafında yükselen her kuvvete, âciz, fikren gayr-ı merbût halk daima boyun eğiyordu. Bu kuvveti avam sınıfı meşru bir idare kabul ediyordu. Havas takımı da, kimi geçici bir menfaatini temine çalışmak, kimi de fırsattan istifade için destekliyordu. Ekser dimağlar, zulme karşı kalpte isyan doğuracak, namus ve fazilete vurulan darbeleri fedakârca defettirecek, milliyet şerefini muhafaza için ölümü bile göze aldırtacak irfan ve irade kudretinden mahrumdu.

Nihayet halk, bu pek âşikâr zulümlere karşı isyana hazırlandı. Ağaların tasallutu, tahammülünün üstüne çıkmıştı. Başta ağalar hazretleri ile vekiller, sonra en ufak memurlar, milletin nafakasını gasbederek yaşıyorlardı. "Osmanlı makamları, maliye mukataaları gibi Defterdarkapısı'nda açıktan açığa talipler arasında müzayede yoluyla satılıp, vezir ve defterdar muratları üzere hissedar olduktan sonra bir miktarı dahi hazine için"[138] alınıyordu.

138 Kara Çelebizâde, *Ravzatü 'l-ebrâr, Zeyl.*

Hükümetten memuriyet alan kimse de onu daha fazla fiyatla başka birine satıyordu. Bu suretle bir memuriyet beş-altı kişinin üzerine geçiyordu. En nihayet beş-altı misli bir para ile yedinci bir şahısta karar kılıyordu. O zaman bu şahıs doğru memuriyetine gidiyor, altı kişinin oturdukları yerde ceplerine indirdikleri paraları, halka zulmederek bulunduğu vilayetten çıkarmaya çalışıyordu. Halkın bu zâlimlere karşı şikâyet edecek yeri yoktu. Bütün vilayetler ve memuriyetler, ağaların adamlarıyla dolmuştu. Vaktiyle yegâne şikâyet kapısı saraydı. Şimdi ağalar, sarayı da nüfuzları altına almışlardı. Valide sultanlar vasıtasıyla işlerini zorla gördürmeyi başarıyorlardı. Dördüncü Mehmed'in bir şeye karıştığı yoktu. Validelerin emrine tâbi, ağaların her teklifini memnuniyetle icra ediyordu. Ahali için dayanılacak zayıf bir kuvvet kalmıştı: Sipahiler!

Hakikaten sipahiler, ağaların çok fazla zulmüne uğramışlardı. Sultanahmed vakasında telef olan, aylardan beri maaş almayan sipahi yoldaşları, ağalar saltanatına son vermeyi öteden beri arzu ederlerdi. Ağaların cahilce hareketleri ise bu isyanı bir kat daha hızlandırdı. Bununla beraber onlar iktidardan düşmeleri ihtimalini hiçbir zaman düşünmüyorlardı. Yaptıkları ticarette yeniçeri zâbitleri de ortak oldukları için, erlerin bir şey yapamayacaklarına inanmaktaydılar. Bundan dolayı onların da maaşlarından ticaret etmek istediler. Bunun için de yiyecekler üzerinden kazanmayı düşündüler. O devirde bir guruş, hazineden seksen akçeye kabul edilirdi. Bunu aylık verirken de seksen akçe hesabıyla erlere vermeyi ahmaklık saydılar. Hâlbuki bu para, herhangi bir aylıkta, ayarı bozuk akçeyle değiştirilse, bin kese guruştan asgarî üç yüz kese kâr edilecekti. Bu fikir, öteden beri ağalar tarafından kabul edilmişti. Sağ paraları Yahudileler'e ve sarraflara verirler, kıymetlerine denk züyûf

akçe alırlardı. Keza Arnavutluk'ta da eksik ayarda akçe kestirirler, askere bu züyûf akçeyi sağ akçe hesabıyla verirlerdi. Bu suretle kendilerine pek büyük bir kâr temin ederlerdi.

Şimdi, parasızlık zamanında da aynı usûlü tatbike kalkıştılar. Ulufe zamanı yaklaşmıştı. Hazinede on para yoktu. Defterdar değiştirildi; para bulsun diye, yeni defterdar haddinden fazla saygı gösterilip ağırlandı. Nihayet bütün ağalar toplandılar, ulufeyi verebilmek için şu tedbiri aldılar: Belgrad'da, Bosna'da ağaların birçok mensupları vardı. Bunlar oralarda hep züyûf akçe kestirirlerdi. İşte bu züyûf akçe ile, meyhanecilerden kızıl ve kırkık paraları ve akçeleri toplamak, bunları zorla esnafa dağıtmak, karşılığında sağ akçe almak, sonra yine bu züyûf ve kırkık akçelerden yüz on sekiz akçe bir altın hesabıyla esnafa vermek, mukabilinde halis altın almak, bu şekilde yüz yirmi bin halis altın toplamak. Bu da yapıldıktan sonra halis altınları Yahudiler'e ikişer riyale vermek, bu yolla da iki yüz kırk bin riyal toplayarak ulufeyi dağıtmak[139].

Ağalar bu tedbiri pek makul buldular, neticesinde bir itiraz meydana geleceğini düşünemediler. Zaten o zamana kadar her türlü zulümlerde ve ihanetlerde bulundukları halde halkta galeyan eseri görüldüğü yoktu. Şimdi yine aynı tevekkülün gösterileceğini zannettiler, ağalardan ve vilayetlerden gelen züyûf akçeleri topladılar, defterdar paşanın sarayında keselere doldurdular, Bedesten kethüdasını çağırıp torba torba Bedesten'e taşıttılar.

O gün Ramazan'ın dördüydü (21 Ağustos 1651). Esnaf, memleketin perişanlığından müteessir, oruç haliyle öfkeleri ziyade, dükkânlarına gelmişler, esâsen durgun olan ticaretlerini

139 Kâtib Çelebi, *Fezleke*, cild 2, s. 375.

ümitsizlik içinde düşünmeye başlamışlardı. Tam o sırada idi ki, Bedesten kethüdası torbalarla geldi. Saraçhane kethüdasını, esnaf kethüdalarını, Bedesten'in ihtiyarlarını topladı, torbaları gösterdi, meseleyi anlattı, bütün esnaf hayret ve üzüntü içinde isyan ettiler:

-Maâzallahu teâlâ bu ne iştir!

Bu teklif esnafın tahammülünü ortadan kaldırdı. Bütün tüccar bu zulme karşı, gayrı ihtiyarî isyan ettiler. İhtiyarlar meseleyi konuştular, bu felakete artık netice verilmesini rica için sadrazama gitmeye karar verdiler. İsyana çarşının bütün esnafı iştirak etti. Azim bir kalabalık, Süleymaniye'ye doğru yürümeye başladı. Esnaf, evvela sadrazamı istedi, şikâyetlerini üzgün bir şekilde anlatmaya başladı:

-Devletlü vezir, biz bu yıl on dört vergi çektik. Kesat canımıza kâr etti. Avarız ve sair malum vergilerden başka ağaların Karadeniz'den gelme gemi gemi bakır, şap, fındık ve tuz; İzmir ve Akdeniz'den keza getirdikleri şayka şayka sabun, dîmî[140], sakız ve boğası[141], bunca şeyler bizlere tarh edip kat kat pahalarını alıp bu kadar zarar çektirdiler. Halimiz değişip dükkânlarımızın kirasından âciz iken böyle züyûf akçenin yüz on sekizine bir altın istemek ne demektir? Bir şekilde kudret ve imkânımız yoktur!

Melek Ahmed Paşa aceleci ve öfkeli mizaçlı idi. Halkın bu haklı şikâyetleri üzerine birden bire hiddetlendi, büyük bir gururla hakarete başladı:

-Sürün bunları taşra! Yıkılın bre kâfir gidiler. Varın, tedarik edin, verin.

140 Çok sık dokunmuş bir çeşit pamuklu bez (yay. haz.).
141 Astarlık ince bez (yay. haz.).

Melek Ahmed Paşa hiddetle bağırıyor, halkı tahkir ediyordu. Paşanın bu gazabı üzerine her şeyi göze alan ahali:

-Hâşâ, kabul etmeyiz. Biz İslâm ehlindeniz! diye haykırdılar. Birçokları yumruklarını sıkıyorlar, galeyanla dışarı çıkıyorlardı. Nihayet hepsi birden Bedesten'i de, dükkânları da kapadılar. Davudpaşa Mahkemesi civarında, Şeyhülislâm Abdülaziz Efendi'nin evini kuşattılar. Şeyhülislâm kısa boyu, iri örfü ile ahalinin karşısına çıktı. İnce sesiyle şikâyetlerini sordu. Halk üzgün ve telaşlı, müfti-i enâma derdini anlatmaya başladı:

-Siz şeyhülislâmsınız. Bizim hakkımızı görüp bu belayı başımızdan gidermeniz gerek. Bu zulmün ortadan kaldırılmasını bizzat padişah-ı İslâm hazretlerinden rica ederiz. Vezire vardık. Bize "kâfir gidiler" diye sövdü. Vekillerinden ümit kalmadı. Kalk, halimizi padişaha bildir.

Abdülaziz Efendi, aslında ağalarla bir olduğu için halkın şikâyetlerine önem vermedi:

-Böyle hususlara karışmaya kadir değilim. Yine hemen paşaya varın, dedi. Fakat Saraçhane kethüdası Ramazan Dede ile daha birkaç ihtiyar, ileriye atıldılar, şeyhülislama çok öfkeli tavırlarla bağırdılar:

-Kendinizden kürkler istendiğinde ayağa kalkıp Sultan İbrahim'i ve veziri katlettiniz. Ya şimdi bizim ahvalimiz için niçin karışmazsınız? Elbette emir şeriatın. Ya kalk önümüze düş, ya hemen ne olmalu ise olsun!

Kara Çelebizâde ahaliyi yatıştırmaya çalıştı:

-Muradınız şu teklifin kaldırılması ise ben paşaya şefaatnâme yazıp kaldırılmasına kefil olayım.

İçlerinden birçoğu buna razı oldular. Fakat bu zulümlere kesinlikle son verilmesini arzu edenler kabul etmediler:

-Bu iş değildir. Elbette müftü önümüzce gidip bu hali padişaha bildirmek lazımdır, deyince, dağılmaya başlayanlar da tekrar geri döndüler:

-Efendi, ortadan kaldırmak mümkün değildir. Elbette kalk, önümüze düş, diye ısrar etmeye başladılar. Abdülaziz Efendi ne yapacağını şaşırmıştı. Halkın ısrarını görünce derhal tavrını değiştirdi:

-Biz gitmeyiz demedik. Muradımız, makulünü düşünmek idi. At eğerlensin. N'ola gidelim, dedi. At eğerlenmekte iken abdest bahanesiyle başka bir odaya savuştu. Aziz Efendi ahaliyi oyalamak istiyordu. Hatta adamlarından birini ağalara göndermiş, çabuk yardım bekliyordu. Ahali müftünün kaçtığını görünce:

-Bre efendiyi kaçırdık. Tutun hay! diye arkasından koşmaya başladılar. Hazret, şişman vücuduyla savuşmaya çalışıyordu. Fakat eteğinden yakaladılar, zorla ata bindirdiler, o zamana kadar ağalardan hiçbir haber gelmedi. Kara Çelebizâde de ister istemez ata binmeye razı oldu. Aziz Efendi, "*Ravzatü'l-ebrâr*"ında diyor ki:

"Vezir tarafına ve ağaların canibine gizlice haber gönderip: 'Bize imdat etsinler!' diye feryat eyledim. Her taraftan medet kapısı kapandı. Tek ve tenha, içlerinde kaldım. Eşirrâ ve eşkıyâ[142] etrafı alıp içlerinde zebun oldum. Ne kaçış yolu var ve ne kavga mecali. Kısa, kısa birkaç saat gâh kolaylaştırma ve gâh iyi davranıp gönül almadan sonra ister istemez bu fa-

142 Şeyhülislâmın hakkını isteyen ve zulümden şikâyet eden ehl-i İslâm hakkındaki tabiri.

kiri ata bindirip on binden fazla adam kafadar ile padişaha yönelindi"[143]

Davudpaşa Mahkemesi'nden büyük bir kalabalık kalkmıştı. Ortalarında at üzerinde, tıknaz vücuduyla şeyhülislâm, etrafında on bini aşkın halk, bağıra bağıra ilerliyorlardı. Önde birkaç tellal:

-Ümmet-i Muhammed, bize olan zulüm nedir? Aramıza kılıç girdi. Kapayın dükkânlarınızı! diye bağırıyor, bu feryad üzerine dükkânlar gürültülerle kapanıyordu. Nihayet kafileye herkes katıldı. On bin kişi bu şekilde yirmi bine çıktı. Mayıs'ın sıcak bir gününde, büyük bir kalabalık Ayasofya etrafını doldurdu. Abdülaziz Efendi, Ayasofya'ya gelince, saraya haber gönderdi, müsaade buyurulur buyurulmaz, bütün halk ve esnaf şeyhülislâm ile beraber sarayın bahçelerine doldular. Ahali yürekleri yanarak bağırıyordu:

-Adalet, padişahım, adalet!

Bâbüssaade'ye varıncaya kadar bütün bahçeler dolmuştu. Nihayet taht-ı hümayun Bâbüssaade önüne getirildi. On yaşındaki genç padişah, yaldızlı tahta kuruldu, vezirlerine sordu:

-Nedir bu ibâdullahın şikâyeti?

O zaman esnafın ileri gelenleri bu yıl verdikleri vergileri, ağaların züyûf akçe meselelerini anlatmaya başladılar:

-Padişahım bu zulme takatimiz yoktur. Lalana vardık. Bize "kâfirler" diye küfretti. Hâlâ sana geldik. Yeryüzünün halifesisin, hakkımızı hak edip üzerimizden zulmü kaldır!

Bu sırada Kara Çelebizâde de bazı izahat verdi, nihayet Sultan Mehmed:

143 Kara Çelebizâde, *Ravzatü'l-ebrâr, Zeyl.*

-Size böyle zulüm olduğuna benim rızam yoktur, dedi. Vezire haseki gönderildi. Melek Ahmed Paşa, halkın hücumundan korktuğu için gelmedi. Telhisçisini gönderdi. Ahali telhisciyi görür görmez:

-Bre urun mel'unu! diye taşla, hançerle tepelediler. Nihayet "Sultan Süleyman kanunundan başka olan sonradan konulmuş vergilerden affolmaları hususunda" hatt-ı hümayun çıkarttılar. Abdülaziz Efendi, hatt-ı hümayunu ahaliye verdi:

-İşte af buyuruldu. Dahi muradınız ne ise ederler, dağılın, dedi. Esnaf, hatt-ı hümayunu koyunlarına koyduktan sonra, padişaha içlerini dökmek istediler, Sultan Mehmed'e hakikati anlattılar:

-Padişahım, zulüm ile âlem harap oldu. Sana bildirmezler, vezirin gizler. Hâlâ on altı nefer kimse vardır ki sana padişahlık ettirmezler. Beytülmal ve mîrîye ait malları cümle yiyip yutarlar, cümleden Kara Çavuş ve Bektaş Ağa ve Samsuncu ve Sarı Kâtib ve Deli Birader. Bunlar zulüm ve inatçılık ile âlemi haraba verip devletini istila ettiler. Âl-i Osman Devleti düşmüş ocağa yanıyor! Mâdemki bunlar katlolunmayıp cezaları verilmeye, padişahlık edemezsin ve memleketinden fitne ve fesat kendi kendine defolmaz.

Ahalinin bu zorlaması, sarayda heyecana sebep oldu. Valide Kösem Sultan, ağaların iktidardan düşmesinden endişe ediyordu. Bilhassa Kara Çelebizâde'yi halkın önünde görünce, pek ziyade canı sıkıldı.

Abdülaziz Efendi diyor ki:

"Büyük Valide, Harem'den bazı ağalar ile arbede ve kavga ederek geldi. Onlara olan kahır ve kini bu miskinden almak murat edip büyük bir hiddetle: 'Bu adamları niçin defetmedin de saraya getirdin?' diye azarlayınca, mecburen: 'Biz bunları

getirmedik, onlar bizi getirdiler. On hizmetkârlı bir adamız, deflerine kadir olamadık. Hâlâ Saray-ı Âmire'de en az üç-dört bin adam vardır. Siz defedin. Şikâyetleri fakirden değildir. Vezirdendir. Ve illa siz başkasını azarlarsınız. Onu azarlayın. Yoksa bu maddede benim alakam yoktur. 'Âmme ile karşılaşmak olmaz, pişmanlık çekersiniz' diye vezire bir günde iki defa haber gönderdim. Sözüm tesir etmeyip inat üzere ısrarı böyle fesada sebep oldu'.

-Çünkü ona sözün geçmedi. Bana bildirsen olmaz mıydı?"[144].

Valide sultan: "Vükela toplansın!" diye emir verdi. Ağaların nüfuzunu muhafaza için lazım gelen tedbire başvurdu. Ağalar, İstanbul halkının bu isyanı üzerine endişeye düştüler. Çarşabuk odalara geldiler, yeniçerileri alıp At Meydanı'na toplandılar. Keza saraya da ağalarını gönderdiler, yeni tayin olunacak sadrazam için onlar da müzakereye iştirak ettiler. Kösem Sultan "akıl noksanlığı gereğince"[145] ağaları tutuyordu. Ağalar ile Kösem Sultan arasında kapı kethüdalığı edenler kendisini o suretle ikna etmişlerdi ki, "Devleti tutup duran ağalardır. Eğer ağalar giderse âlem alt üst olur"[146]. Valide sultan, ağalardan başka devleti idare edecek kuvvet yok zannediyordu. Hakikatte ise memleketi mahveden, cehaletleri ve gasplarıyla halkı perişan eyleyen, asırlardan beri şan ve şerefle yaşayan Türklük namını lekeleyen, sırf ağalardı. Kösem Sultan, ağalarla iş gördüğü için iktidardan düşmelerini arzu etmiyordu. O gün bütün ağaları mahvetmek sarayın elinde idi. Halk arasındaki ihtirasları ve ihtilafları yatıştıracak, milleti müşfikçe bir idare ile kendisine ısındıracak, millete hakiki bir dengeleyici vazifesini yerine getirecek yegâne kuvvet, hükümdardı.

144 Kara Çelebizâde, *Ravzatü 'l-ebrâr, Zeyl.*

145 Abdülaziz Efendi, *Ravzatü 'l-ebrâr, Zeyl.*

146 Kâtib Çelebi, *Fezleke*, cild 2, s. 375.

Halk, ihtirasla birbirinin gözünü oyabilirdi; fakat padişah iş başına namus erbabını getirerek, entrikalara âlet olmayarak milleti insaflı ve tarafsız bir şekilde idare eyleyecekti. Padişahın şahsiyeti, Türk'ün siyasî ve sosyal hayatında mühim bir etkendi. Osman Gazi'den Fatih'e gelinceye kadar hükümdar nüfuzu halka rehber olmuştu. Türkler, Osmanlı hanedanının peşinde her türlü engellere göğüs germişlerdi. Kosova'da, Niğbolu'da, Bizans surları karşısında, Varna'da, hiçbir milletin tarihinde görülmeyen, parlak ve ebedî zaferler kazanmışlardı. İlk devirlerde padişahlar, fazl ve kemali, ahlak ve faziletleri ile halka numune olurlar ve rehberlik de ederlerdi. Padişahların ihtirasa âlet oldukları, hükümetin idaresini cehalet ve ihtirastan başka sermayesi olmayan vezirlere teslim ettikleri görülmezdi. Vezirler, kâmil kimselerden, dirayetleri ve kahramanlıklarıyla temeyyüz eden zatlardan seçilirdi. Bütün bu zatlarla beraber hükümdar bütün Müslümanların halifesi, milletin yegâne müracaat makamıydı. Herkes bu makamda ulviyyet ve asalet görürdü. Herkes, Türklüğü şevket ve zafer içinde yükselten hükümdara karşı ruhen hürmet hissederdi. Millet için yegâne kuvvet, hükümdarın adaletiydi.

Şimdi bu kuvvet ortadan kalkmıştı. Bunun yerine, sarayda valide sultanların, hariçte de ağaların saltanatı geçmişti. Ağalar, servet ve sefahatın tadını almışlar, idareyi ellerinden bırakmak istemiyorlardı.

O gün, sadrazam seçimi için saraya kendilerinden de adam gönderdikleri zaman, Kösem Sultan'la görüştüler. Sadarete yine içlerinden birini, bilhassa Yeniçeri ağası Kara Çavuş'u getirmek istediler. Onların fikrince, Kara Çavuş sadarete gelirse iş bitecek, ahali zorla dağıtılacaktı. Kösem Sultan bu tedbiri makul gördü. Ağa, sadrazamlık için saraya davet edildi. Fakat Kara Çavuş bu daveti hileye atfettiği cihetle:

-Mühür buraya gelmedikçe gidilmek imkânsızdır! diye cevap verdi. Nihayet uzun uzun müzakere edildi. Turhan Sultan'ın ağası Uzun Süleyman Ağa, padişahın kulağına bir şeyler fısıldadı, sadaret mührü Ahmed Paşa'dan getirtildi, Siyavuş Paşa'ya teslim olundu.

Bu tevcih, ağaları pek müteessir etti. İçlerinden birinin sadrazamlığa geçememesini, düşüşlerine alamet addettiler. Kösem Sultan da bu değişiklikten sıkıldı, Kara Çelebizâde ile yeni sadrazam Siyavuş Paşa'yı çağırdı. Ahaliyi dağıtmalarını tembih etti. İkisi de dışarıya çıktılar.

-Hâlâ gün batımı vaktidir. Bu gece herkes mekânlarına varıp iftar eylesin. Bu mübarek gece perişan olmasınlar ve yarın seheri gelsinler. Kalan işler dahi görülür. Ümit ettiklerinizin hükmü icra olunur. Biz kefiliz, dediler. Ahali, bu küçük başarı üzerine geçici olarak dağıldılar. Fakat arzularını yerine getirmeye kesin olarak azmettiler.

Kösem Sultan, üzgündü. Ağaları gücendirdim diye korkuyordu. Halk saray bahçelerinden çekilir çekilmez, Siyavuş Paşa ile müftüyü çağırdı:

-Varın, ağaları teselli edin, dedi. Sadrazam ile müftü ister istemez ocağa gittiler, vakayı anlattılar, isyanın henüz yatışmadığını, işin o günlük örtüldüğünü, durum böyle iken ötesine karışmanın ağaların vazifesi olduğunu söylediler:

-Yarın tedbir sizindir, dediler. Ağalar o gece etrafa kol çıkardılar. Yol başlarını beklemek için birkaç çorbacıyı odalarıyla beraber gönderdiler. Bu iktidardan düşüş, ağaların pek gücüne gitmişti. Şeyhülislâm ile vezir, Orta Camii'ye geldikleri zaman, hiç memnun olmadılar, kendilerini mecburen karşıladılar. Fakat Dergâh-ı Bektaşiyân'ın postnişîni Bektaş Ağa kendini tutamadı. Sadrazamın selamını soğuk bir tavırla aldıktan sonra, suratını astı. Siyavuş Paşa'yı adeta azarlarcasına:

-Baka paşa karındaş! Eğerçi sen bu işi ettin, ama kim iyi etmedin! dedi. Siyavuş Paşa, Bektaş Ağa'nın bu sözlerine hayret etti, gülerek sordu:

-Biz ne ettik?

-Bizim müşaveremiz olmadan niçin mührü aldın? Sana vezareti kim verdi?

-Bana vezareti saadetlü padişah verdi. Ben talip ve istekli olmadım. Hatta bir-iki defa kaçındım. Ama mâdemki ferman eyledi, emrine muhalefet olmaz, kabul ettim.

-Hoş şimdi. Böyle ise ne güzel! Allah mübarek eylesin. Ama eğer bizim meşveretimiz olmayınca bir iş edeyim dersen vezirliği edemezsin.

-Padişah hazretleri ne buyurur ise onu ederim. Fermanına göre hareket ederim. Ferman padişahındır. Bizim ve sizin boynumuz kıldan ince olmak lazım ve cümlemizin üzerine vaciptir.

Siyavuş Paşa, en son bu sözleri söyledi, ağaların yanından çıktı, atına binip sarayına geldi.

Sabah olmuştu (22 Ağustos). Ahali yine akın akın sarayın etrafına doluyordu. Ağalar sokak başlarına nöbetçiler koymuşlar, saraya kimseyi yanaştırmıyorlardı. Kimini kılıç ile korkutuyorlar, dövüyorlardı. Kimini sopa ile parçalıyorlar, öldürüyorlardı. Ahali ise nöbetçilere de karşı geliyordu. İstanbul halkı ağalar saltanatını devirmeye kesin olarak azmetmişti. Hatta içlerinde hanımlarına talak ile and edenler bile vardı. Mesela Bedestânî Ali, bu zümredendi. Ali saraya gitmek istedi, nöbetçiler bırakmadılar, fena halde kızdı:

-Herif, ben üç talaka and içmişim. Yeminimi bozmuş olmamam için bırak, saray kapısına varayım, yine döneyim, dedi. Fakat ases neferi:

-Dön herif! Kanına susama, diye bağırdı. Nihayet Ali, ettiği yemini düşündü. Talaktan korktu. Neferin sözünü dinlemeyerek yürüdü. Ali'nin bu cüreti üzerine asesin biri bir kılıç salladı. Ali, elini karşı tuttu, eli parçalandı. Sonra, bir kılıçta öldürüldü, cesedi denize atıldı. Bu şekilde birkaç kişi canını feda etti. Bununla beraber ahali maksatlarından vazgeçmediler. Bu zulme karşı geçici olarak çekildiler, dükkânlarını yine açmadılar. İstanbul boşluk içinde idi. O gün ve ertesi gün (23 Ağustos) yeniçerilerle çorbacılar sokakları dolaşıyorlar, toplanmaya meydan vermiyorlardı. Keza yeniçeri ağası da kol gezdi. Saraçhane'ye geldi. Dükkânları açtırmak istedi. Esnaf, dükkânlarının yalnız bir kanatlarını açmakla yetindi. Sokaklarda: "Dükkânlar açılsın!" diye tellallar geziyordu. Ahaliden birçokları tellala küfürler ettiler:

-Ağa yabana söylemiş. Hatt-ı hümayunsuz dükkânlar açılmaz! dediler, tellala hücum ettiler, herifi dehşet içinde kaçırdılar. İstanbul'u korku kaplamıştı. Ağaların zulmünden perişan olan millet, artık âsiler saltanatına kesin son vermek fikrinde idi. O gün ahalinin bir kısmı Siyavuş Paşa'nın ve şeyhülislâmın tavsiyesi üzerine sükûn bulmuş, ilk fırsatı bekleyerek evlerine çekilmişti.

Bu felâketi ağalar da anladılar. Onlar da hissetmişlerdi ki, artık düşüşleri yaklaşmıştır. Hemen her gün "ziyafet bahanesiyle cemiyetler ve meşveretler edip başlarına gelecek belayı savuşturmaya çâre" aradılar. İsyana katılanları: "Yavaş yavaş hakkınızdan geliriz, görünüz" diye korkuttular, bu şekilde birkaç gün kazandılar. Bu sırada, Anadolu'da isyan eden Abaza, Zile'ye geldi. Keza İpşir'le beraber birçok paşanın da büyük bir kuvvetle İstanbul'a doğru ilerledikleri haber alındı. Ağalar, bu haberden telaşlı, alelacele Siyavuş Paşa'ya müracaat ettiler, on

bin adamın "kapıya çıkarılmasını" istediler. Sadrazam bu teklife hiç ehemmiyet vermedi:

-Ne maslahat için! diye ağaların teklifini soğuk bir şekilde reddetti.

Nihayet ağalar bu cevap üzerine: "Bu dik kafalı vezir bize yâr olmaz. Başka tedbir lazımdır!" diye düşündüler, Kösem Sultan'la haberleşmeye başladılar.

Dışarıda, halk ile ağalar iki hizip teşkil ettikleri gibi, sarayda da Kösem Sultan'la Turhan Sultan adamları iki fırkaya ayrılmışlardı. Kösem Sultan, Turhan Sultan'ın adamlarını ve taraftarlarını ortadan kaldırmak istiyordu. Nihayet ağalara: "Siz bunları içeriden talep ve katl etmeyince, muradınıza nâil olamazsız" diye haber gönderdi[147].

Bunun üzerine Kara Çavuş, Bektaş Ağa, Kethüda Bey, daha sair ağalar, Ağakapısı'nda toplandılar (2 Eylül, Cumartesi), Kösem Sultan'ın isimlerini tayin ettiği Harem ağalarını saraydan istediler, içeriye bir kâğıt gönderdiler.

O akşam Sadrazam Siyavuş Paşa ulemayı ve kadıaskerleri iftara davet etmişti. Ezan okunmuş, herkes iftara başlamıştı. Yemekte içoğlanları, mehterler ve çaşnigirler, korkunç tavırlarla birbirine bakışıyorlardı. Meğer o esnada ağaların hazırlık gördükleri anlaşılmış, saraydan istedikleri dört kişinin bir defteri de samsoncu vasıtasıyla, sadrazama gönderilmişti. Yemek yenip de kahveler içildikten sonra, samsoncu, Siyavuş Paşa'nın huzuruna çıktı:

-Buyurun. Ağalar Ağakapısı'nda sizi ve efendileri isterler, dedi. Sadrazam birden bire şaşırdı. Kadıaskerlere döndü:

-Efendiler, siz buyurun, dedi, kendi abdest almaya gitti. Bu sırada hizmetkârları koştular, sadrazama:

147 Kâtib Çelebi, *Fezleke*, cild 2, s. 376.

-Zinhar cemiyete varmayasız. Muradları size suikasttır, dediler. Siyavuş Paşa büsbütün şaşaladı. Abdestini aldı, reisülküttabla meşverete başladı:

-Cemiyete mi varalım, yoksa saraya mı gidelim?

-Cemiyete varmazsanız hepsini hasım edinirsiz. Bunlarla nice mukavemet olur?

Sadrazam, reisülküttabın maksadını anlamıştı. Tekrar samsoncuyu çağırdı, uzun uzadı sorguya başladı:

-Bizi talepten maksat nedir? Elbette söylemen gerek. Ve illa gitmek ihtimali yoktur.

-Size zarar ihtimali yoktu. Nihayet bu dört Arab'ın başlarını isterler ve bu davadan feragat etmezler. Siz hatır güzelliği isterseniz, bu hizmete büyük bir gayretle çalışmalısınız.

Samsoncu, bu sözü müteakib defteri sadrazama uzattı. Siyavuş Paşa defterdeki isimleri okudu. Cemiyete gitmeyi münasip gördü, samsoncu ile beraber doğru saraya gitti. Gece Orta Kapı'yı açtırdı. Bölük ağalarının oturdukları tahtaya oturdu. Hemen oracıkta bir telhis yazıp içeriye gönderdi. Bu sırada içeriden müthiş kılıç şakırtıları, acı bağrışlar işitiliyordu. Siyavuş Paşa bu gürültüler üzerine samsoncu ile beraber Orta Kapı'dan dışarıya güç bela kaçtı. Samsoncu, bu fırsattan istifade ederek, doludizgin firar etti.

Sarayda büyük bir faaliyet vardı: Bu faaliyet Kösem Sultan ile Turhan Sultan'ın son ve katî nüfuz müsabakalarıydı. Turhan Sultan, oğlunun nüfuzunu devam ettirmeye çalışıyor, Kösem Sultan da saltanatının sürüp gitmesine gayret eyliyordu. Saltanat hırsı iki valideyi birbirine düşman etmişti. Turhan Sultan, Kösem Valide kadar hırslı değildi. Memleketin halini işitir, Kösem Sultan'ın ağalarla söz birliği ettiğini bilirdi. Bütün isyanların, onun başı altından koptuğunu haber alırdı.

Kösem Sultan dışarıdan isyanlara sebebiyet verdiği gibi içeriden de sarayın yegâne hâkimesiydi. İki sultanın saltanat hırsı yüzünden sarayda iki hizip ortaya çıkmıştı: Kösem Sultan'ın taraftarları, Bektaş Ağa ve avenesi; Turhan Sultan'ın taraftarları da Başlala Uzun Süleyman Ağa ile padişahın hocası Reyhan Ağa ve emsali idi. Süleyman Ağa, çok zekî idi. ağalar saltanatının yıkılmasına bütün kuvvetiyle çalışıyordu. Hatta sadrazam tayin olunacağı zaman Sultan Mehmed'e Siyavuş Paşa'yı seçtiren, bu şekilde ağalar saltanatına ilk darbeyi vuran da o olmuştu. Süleyman Ağa, bu nüfuzu kazandıktan sonra, Büyükoda'nın ağalarına daima nazar-ı hakaretle bakmıştı. Onlar da bu hakaretlerden müteessir, Kösem Sultan'ı Turhan Sultan aleyhine tahrik ediyorlardı. Kösem Sultan, bu teşvikler üzerine, Turhan Sultan'ın ağalarından korktuğu için ocak ağalarının yardımını temine çalışırdı. Saltanatının rakip saldırısına maruz olması, elli seneden beri saltanat süren Kösem Sultan'ı düşündürüyordu.

Kösem Sultan artık ihtiyardı. Yaşı altmış ikisine gelmişti. Fakat saltanat hırsı kalbinden bir türlü çıkmıyordu. Sarayda daima yalnız başına saltanat süren Büyük Valide Sultan, şimdi gelini Turhan Sultan'ın rekabetini çekemiyordu. Kösem Sultan düşündü, buna bir çare buldu: Ağalar vasıtasıyla yeniçerileri ayaklandırmak; torunu, on yaşındaki Sultan Mehmed'i öldürtmek, annesi Turhan Sultan'ı Eski Saray'a sürdürüp bütün adamlarını katlettirmek...Kösem Sultan'ın maksadı, Sultan Mehmed'in kardeşi Şehzade Süleyman'ı tahta geçirmekti. Şehzade Süleyman'ın cülûsunda hiçbir mahzur görmüyordu. Annesi Dilaşub Sultan, elli yaşında "saf ve meczup meşrepli bir hatun" idi. Valide sultanlık nüfuzundan habersiz, ihtirastan·da azade idi. Bu teşebbüs başarıyla neticelendiği takdirde, Kösem Sultan yine eskisi gibi müstakil olarak hareket edecek,

Osmanlı Devleti'ni ağalar elinde oyuncak eyleyecekti. Kösem Sultan, bunun için saraydan dört kişinin vücudunun ortadan kalkmasının münasip olduğuna karar vermiş ve ağalara haber göndermişti. İhtiyat olarak da o gece demir kapıyı, sarayın arka kapılarından birkaçını açık bıraktırmayı, ağaları buradan içeri almayı Turhan Sultan taraftarlarını gece yarısı öldürtmeyi planlamıştı.

Kösem Sultan, bu tedbire kesin olarak karar verdi. Sonra, gürültülü ve kanlı buldu. İşi daha sade ve daha kansız bitirmek için bir çare düşündü: Helvacıbaşı Üveys Ağa'ya iki kavanoz şerbet yaptırmak, içine zehir koyup bu zehirli şerbeti Sultan Mehmed'e içirmek. Kösem Sultan, Üveys Ağa'yı çağırdı. Bunu başarırsa, kendisine ihsanlar ve mevkiiler vereceğini vaadetti. Kösem Sultan'ın cariyelerinden Melekî Kadın, Büyük Valide'nin sırdaşı idi. Bu cinayeti haber alır almaz, bir gün evvel Valide Turhan Sultan'la görüştü, kendisi ele verilmemek üzere, Kösem Sultan'ın teşebbüsünü anlattı. Turhan Sultan bu haber üzerine telaşa düştü, oğluna koştu, felaketi anlattı. Uzun Süleyman ile Reyhan Ağa'ya da meseleyi açtı. Tam bu esnada dışarıdan dört kişinin katlini içeren ağaların tezkiresi geldi. O dakikadan itibaren, Kösem Sultan'ın dışarıda ağalar vasıtasıyla yaptıracağı cinayete mukabele için, içeriden de hazırlık görülmeye başlandı.

Turhan Sultan'ı müdafaa eden saray hademelerini Uzun Süleyman idare edecekti. Süleyman Ağa, başında beyaz bir mücevveze, acele acele, Turhan Sultan dairesinin karanlık taşlıklarından geçti, dairesine geldi, kapıcılardan birini dışarıya gönderdi, ağaların hareketine dair malumat aldı. O sırada Kösem Sultan'ın ağalarla yaptığı tedbirleri haber alanlardan biri de Süleyman Ağa'ya bütün hazırlıkları haber verdi:

-Bu gece sarayın bazı kapıları açık kalacaktır. Ocak halkı gelip şu şekilde suikasta cüret edeceklerdir, dedi. Süleyman Ağa, bu felaketi haber alınca, doğru Turhan Sultan'a koştu, sair ağalarla da müşavere edildi. Nihayet ocak ağaları saraya gelmeden, Kösem Valide'nin sarayda işini bitirmeye karar verildi.

O gün, akşama kadar, kimseye bir şey sezdirilmedi. Turhan Sultan'ın ağaları sarayın avlusuna çıkıyorlar, etrafa göz gezdiriyorlar, Kösem Sultan ağalarının kılıç hazırlamakla meşgul olduklarını görüyorlardı. Artık Süleyman Ağa'nın cinayetten hiç şüphesi kalmamıştı. Kösem Sultan o gece torununu ve gelinini yeniçeri ağalarına öldürtecekti.

Akşam olmuştu. Süleyman Ağa, pür-telaş, Başkapıgulamı Dairesi'nin önündeki taşlıktan geçti. Mavi çiniler üzerine hazin ve kasvetli dağılan aydınlıktan yürüdü, dairesine çıktı. Derhal zülüflü kethüdasını, Kuşcu Mehmed gibi en cesur adamları çağırdı, meseleyi tamamıyla anlattı:

-Padişahın ekmeğini ne gün için yersiniz? Hal ve mesele şöyledir. Masum, pak padişaha bu zulme razı mısınız? dediler, yemin etmeye başladılar.

Süleyman Ağa, sarayda ağaların kuvvetine karşı koyabilecek üç sınıf halk görüyordu: Yeni Saraylılar, zülüflüler, Hasodalılar. Yeni Saraylılar, Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na gelen, orada oturanlardı. Bunlar, ağaların ve Büyük Valide'nin taraftarlarıydı. Onları elde etmek mümkün değildi. Zülüflüler esasen ittifaka dâhil olmuşlardı. Yalnız Hasodalılar kalıyordu ki, Hasodabaşı hariç olmak üzere, onların da dâhil olmaları umulmaktaydı. Hasodalılar'ın amaçları, usûlen yeniçeri ağalığı idi. O zamana kadar yeniçeri ağalığına zorbalar musallat oldukları için bu kapı onlara kapanmıştı. Bütün Hasodalılar, mahzun ve müteessir, Hasoda'da ömür sürüyorlar, ağaların iktidardan

düşüşünü dört gözle bekliyorlardı. Süleyman Ağa'nın bu teşebbüsünü haber alınca, hepsi birden:

-Bu uğurda can ve baş koymuşuz. Hemen valide sultan hazretleri ve lala efendimiz her ne ferman ederlerse hazır ve âmâdeyiz! dediler, Süleyman Ağa'nın emrini beklemeye başladılar.

Ortalık kararmıştı. Sakin bir Mayıs gecesiydi. Sarayda bir ölü sessizliği hüküm sürüyordu. Herkes heyecan içinde iftar ediyordu. Ayasofya minarelerinde okunan ezan sesleri, İstanbul ufuklarına ruhanî bir hüzün vermişti. Teravihler, nuranî ışıklarla dolu kubbeler altında, azim bir gulgule ile kılınıyor, tekbirlerin insanı vecde getiren, ruha huşû ve sükûn bahşeden nağmeleri muazzam camiilerin kubbelerine ve revakına aksediyordu. Senelerden beri zulüm altında yaşayan, eşkıya zorbalığından başka devlet görmeyen bedbaht millet efradı ellerini huşûlu bir şekilde açmışlardı. Müezzinlerin tatlı sesleri arasında kalbî dualarda bulunuyorlar, uzayıp giden bir âh şeklinde kubbelere akseden eden âmîn sesleriyle dualarının kabul olacağına iman ediyorlardı.

Sarayda feci bir hazırlık vardı. Ay sarayın kurşunlu kubbelerine serptiği ışıklarla yüksek çınarları, kara servileri nurlandırıyordu. Hasbahçe'nin sahillerini öpen sular, parıltılar içinde titreşiyordu. İçeride Turhan Sultan'ın hamisi Uzun Süleyman Ağa, sair ağalarla beraber kılıçlarını çekmişlerdi. Sessiz adımlarla daireden daireye koşuyorlardı. Ağalara kılıç kuşatıyorlar, zülüflüleri topluyorlardı. Kılıcını kapan dışarıya fırlıyordu. Hasoda'nın önü ağalarla dolmuştu. Turhan Sultan taraftarları, Hasoda'nın önüne gelince, onları da uyandırdılar:

-Ağalar, ne yatarsınız? Padişahımız elden gitti. Ocak halkı sarayı bastı. Koca Valide'yi Bektaş'a alacaklar, padişahlığa geçirecekler! diye bağırdılar. Hasodalılar yerlerinden fırladılar.

Kılıçlarını kaptılar, akın akın Süleyman Ağa'nın dairesine toplandılar. Süleyman Ağa, bu kuvveti toplar toplamaz, saray bahçesine çıktı. Her taraf karanlıktı. Hiçbir kimse diğerinin hareketlerinden haberdar değildi. Turhan Sultan'ın adamları bu suretle hazırlandıkları gibi, Kösem Sultan'ın ağaları da üç yüz kişiden mürekkep, ellerinde kılıçlar, Büyük Valide Dairesi etrafında nöbet bekliyorlar ve daima tecessüste bulunuyorlardı. Turhan Sultan ağalarının gürültüsünü işitince, kapıağasını gönderdiler, gürültünün sebebini sordular. Turhan Sultan taraftarlarının kendilerine karşı mukabil tertibatta bulunabileceklerini akıllarına getiremediler, Kapıağası, Süleyman Ağa'nın yanına koştu:

-Nedir yoldaşlar? diye sordu. Onlar da güya bir ricâları varmış gibi:

-Padişahımızdan Büyük Valide'yi isteriz! dediler. Kapıağası içeri gitti, birkaç dakika sonra geldi:

-Padişah, "her biri odalarına dağılsınlar!" diye emreyledi, dedi. Süleyman Ağa'nın taraftarları yerlerinden kımıldamadılar:

-Elbette valideyi isteriz. Yahut cümlemiz kırılırız, dediler. Bu esnada Hasodalılar arasında bir fısıltı oldu. Turhan Sultan taraftarları bu fısıltıdan şüphelendiler. Hasodabaşı, Kösem Sultan'ın adamlarındandı. Şayet padişah, yeniçeriler saraya hücum etti diye korkup da Hasodabaşına emanet edilirse, padişahı derhal zehirler diye telaşa başladılar. Onlar bu telaşta iken, Hasodabaşı elinde değnek ortaya çıktı. Hasodalılara dağılmalarını emretti. Fakat Hasodalılar, odabaşının tutumunu bildikleri için, birden bire üzerine yürüdüler, parça parça ederek yere serdiler.

Süleyman Ağa, bu başarı üzerine cüret buldu, ağaların önüne düştü, silahlı bir alayla Kösem Sultan Dairesi'ne yürüdü. Gece saat dörttü, ayın hazin ışıkları sarayın duvarlarına

aksediyordu. Önde Uzun Süleyman Ağa, arkasında birçok kalabalık, ellerinde yalın kılıçlar, Kösem Sultan Dairesi'ne doğru heybetli bir kafile ilerliyordu. Ağalar Başkapıgulamı Dairesi'nin önüne geldiler. Orada beyaz mücevvezeli Harem ağalarıyla, başkapıgulamını gördüler. Harem ağaları mâni olma k istediler. Fakat Süleyman Ağa:

-Urun şunları! deyince darmadağın oldular. Bu gürültü esnasında saray ağaları, başkapıgulamını öldürmüşlerdi. Öbürlerini parçalamışlar, birkısmını da sopa ile dövmüşlerdi. Süleyman Ağa'nın adamları, bu suretle büyük gürültülerle Valide Taşlığı'na geldiler.

Kösem Sultan, içeride, çiçekler ve yaldızlarla bezeli odasında oturmuş, ağaların gelmesini bekliyordu. İhtiyar valide sultan, her şeyi hazırladığı ve tertip ettiği için, başarısından kesinlikle emindi. O gece, saadet demlerini beklemekten ileri gelen heyecan ile, gözüne uyku girmemişti, gece yarılarına kadar ağaları beklemişti. Şimdi dışarıdan ayak sesleri işitince, sevincinden koştu, nöbetçilere telaşlı telaşlı sordu:

-Geldiler mi?

Kösem Sultan'ın bu sualine, taşlığın önündeki kapının dehlizinden Uzun Süleyman Ağa cevap verdi:

-Belî. Geldiler. Dışarıya buyurun!

Bu ses Kösem Sultan'ın tüylerini ürpertti. İhtiyar valide sultan, Uzun Süleyman'ın sesini tanıdı, bayılacak gibi oldu. Can korkusuyla ne yapacağını şaşırdı. Dairesinin ufak ve girintili odalarına, gizli kapıların arasına daldı. Arka odalarda, dolaplardan birine girdi. Kalbi heyecan içinde, korkusundan bütün vücudu titreyerek saklandı. Kösem Valide'nin firarıyla beraber Süleyman Ağa da arkasından koşmuştu. Birkaç dakika içinde Valide Dairesi'nin odalarına, ellerinde kılıçlar, bütün

ağalar hücum etti. Kösem Sultan karanlıklar içinde kaybolmuştu. Ağalar çarçabuk meşaleler getirdiler, sarayın bütün odalarını aramaya başladılar. Kösem Sultan bir türlü bulunamıyordu. Ağalar Süleyman Ağa'ya kızıyorlar, valide sultanı kaçırttığı için ona hücum ediyorlardı. Sarayın süslü odalarında, ellerinde meşaleler, Hasodalılar ile zülüflüler dolaşıyordu. Meşale ışıkları pencerelerden dışarıya aksediyordu.

Kösem Sultan, dolabın içinde, ağaların etrafında dolaştıklarını işittikçe, yüreği oynuyor, kendinden geçiyordu. Bu sırada Kuşcu Mehmed, dolapları merak etti. Etrafındaki minderleri kaldırdı. İçeride, dolabın bir köşesinde Kösem Sultan'ı, korkusundan büzülmüş, bîtap bir halde buldu. Kösem Sultan, artık hayatının son dakikalarını yaşadığını anladı, Kuşcu Mehmed'e yalvardı:

-Yiğidim, kıyma bana. Seni Karun malı sahibi ederim!

Kuşcu Mehmed bu ricâları dinlemedi, valide sultanın ayağından ve eteğinden yakaladı, dolaptan dışarıya çekti. Kösem Sultan, etrafına altınlar serperek hayatını kurtarmak istiyordu. Acele acele ceplerini karıştırdı. Etrafına mendiller dolusu altın fırlattı. Zülüflüler altınları kapışırken, kendi kaçmak istedi. Fakat zannında büsbütün yanılmıştı. Ağalardan birkaçı altınlara hücum ettikleri sırada Kuşcu Mehmed kendisini bırakmadı, olanca kuvvetiyle dışarıya sürükledi. İşte o zaman bir mücevher yağması başladı. Ağalardan Arnavud Bostancı Ali, valide sultanın iri elmas küpelerini çıkarıyor, birkaç kişi de yüzüklerini koparmaya çalışıyordu. Valide sultanın ipekli elbiseleri parça parça olmuştu. Valide-i muazzama yerlerde sürüklenerek Kuşhane Kapısı önüne getirildi. Zülüflüler, valide sultanı boğmak istiyorlardı. Fakat bir türlü ip bulamadılar. İçlerinden biri eline geçen bir ipi valide sultanın boğazına geçirdi, boğmak istedi, gücü yetmedi. Kösem Valide, altmış iki yaşında

idi; fakat gayet kuvvetli idi. Zülüflüler üzerine hücum ettikçe, hepsine karşı koyuyor, can korkusuyla ellerini ısırıyordu. Dört kişi etrafını almışlar, bir türlü başa çıkamıyorlardı[148]. Nihayet Kösem Sultan'ı eziyetlerle, darbelerle takatsiz bıraktılar. Düştüğü yerden kımıldamadığını görünce:

-Öldü, öldü! diye çekilmeye başladılar. Neticeyi Sultan Mehmed'e anlatmaya koştular. Kösem Sultan, mecalsizdi. Karanlık taşlıklar üzerine serilmiş, yatıyordu. Nihayet, kendisine hücum edenlerin uzaklaştıklarını hissetti, bîtap bir şekilde gözlerini açtı, başını iniltilerle çevirebildi. O zaman eskisinden daha müthiş bir hücuma uğradı. Zülüflülerden Kuşcu Mehmed, valide sultanın hâlâ yaşadığını görünce, çok öfkeli bir şekilde fırladı. Orada, Valide Dairesi'ndeki perdelerden birinin bağını çözdü, Kösem Sultan'ın üzerine atıldı, perde bağını boğazına geçirdi. Bedbaht Mahpeyker'i vahşice boğdu. Kuşcu Mehmed bu cinayeti işlerken Kösem Sultan'ın ağzından ve burnundan kanlar fışkırmış, katilin elleri ve elbiseleri kan içinde kalmıştı[149]. Kuşcu Mehmed, kanlı elleri öfkesinden titreye titreye odasında dinlenirken, solgun bir ay ışığı sarayın yüksek servilerinden süzülerek karanlık avlunun taşlıklarını aydınlatıyor, mübarek bir gecede yapılan feci cinayeti adeta aydınlatıyordu. Bu esnada zülüflüler, Kösem Vâlide'nin eşyasını yağma ettiler, ceplerinde yakutlar ve elmaslar, odalarına doğru kaçıştılar.

148 Riko, *Devlet-i Osmaniyye'nin Hâl-i Hâzırı*, s. 28

149 "Kıtâl, Kıtâl 1061" bu cinayete tarihtir.

YEDİTEPE

KADINLAR SALTANATI

KÖSEM SULTAN

Kösem Mahpeyker Sultan, Osmanlı tarihinde en çok bilinen isimlerdendir. Birçok beylerbeyinin, veziriazamın ve hatta padişahın ismi unutulup gitmişken Birinci Ahmed'in güzel Mahpeyker Sultan'ı, Dördüncü Murad ile Sultan İbrahim'in kudretli valide sultanları, Dördüncü Mehmed'in ihtiraslı "Valide-i Muazzama"sı ve "Naibe-i Saltanat"ı Kösem Sultan'ın şöhreti asırlardır hafızalardan silinmemiş, dillerden düşmemiştir. O, kimilerine göre kendi iktidarını sürdürmek adına oğlunun ve torunun hayatına kastetmiş eli kanlı bir katil; kimilerine göre ise varını yoğunu hayır eserlerine harcayan "Müminlerin Annesi"dir.

"Kadınlar Saltanatı"nın bu en muktedir sultanının 60 yılı aşkın hayat hikâyesi, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün kurumlarıyla büyük bir buhran yaşadığı, isyan ateşlerinin Anadolu ve İstanbul'u kavurduğu, padişahların cellatlar elinde can verdiği, bin bir entrikanın sarayı ve siyaseti kuşattığı bir dönemin de hikâyesidir.

kitapadresi.com
internetteki kitap adresiniz